TIJDSCHRIFT VOOR
PARAPSYCHOLOGIE

ORGAAN VAN DE
STUDIEVEREENIGING VOOR
„PSYCHICAL RESEARCH"

*

15DE JAARGANG
1947

H. P. LEOPOLDS UITGEVERSMAATSCHAPPIJ N.V
NOORDEINDE 23, DEN HAAG

TIJDSCHRIFT VOOR
PARAPSYCHOLOGIE

ORGAAN VAN DE
STUDIEVEREENIGING VOOR
„PSYCHICAL RESEARCH"

*

BEHEEREND REDACTEUR:
DR. W. H. C. TENHAEFF

COMMISSIE VAN REDACTIONEELEN BIJSTAND:
IR. J. BETHLEM
PROF. DR. H. TH. FISCHER
H. M. HAYE, Arts
G. ZORAB

15DE JAARGANG
1947

H. P. LEOPOLDS UITGEVERSMAATSCHAPPIJ N.V.
NOORDEINDE 23, DEN HAAG

INHOUD

BESPROKEN BOEKEN

ENKELE KANTTEEKENINGEN BIJ HET UITTREKSEL UIT DE NAGELATEN AANTEEKENINGEN VAN EEN ILLEGAAL WERKER

DOOR DR. W. H. C. TENHAEFF

Dr. G. van Winschoten [1]) was leeraar in de klassieke letteren aan het gymnasium te T. Omstreeks 1930 werd zijn belangstelling voor het parapsychologisch onderzoek gewekt. In den loop der jaren bezocht hij verschillende psychoscopisten met het doel een onderzoek naar hun paranormale begaafdheid in te stellen en hield nauwkeurig aanteekening van hetgeen de pp. zeiden. In Juni 1943 werd Dr. v. W. als illegaal werker en saboteur door de Duitsche politie gearresteerd. In Januari 1945 overleed hij in een Duitsch concentratiekamp, na eerst geruimen tijd in verschillende gevangenissen en concentratiekampen in Nederland verblijf te hebben gehouden.

In September 1945 stelde zijn jongere broer, de heer L. van Winschoten, die te Utrecht geneeskunde studeerde en niet lang geleden zijn arts-examen deed, mij de door zijn overleden broer gemaakte aanteekeningen ter hand. Daaruit blijkt, dat verschillende paragnosten, welke hij tusschen Februari 1936 en Mei 1943 bezocht, het lot dat hem te wachten stond, „voorvoeld" hebben.

Het navolgende bevat uittreksels uit de aanteekeningen van Dr. v. W. Ik heb daarin slechts datgene vermeld dat betrekking heeft op Dr. v. W.'s gevangenschap.

6 Febr. 1936. Pp. mej. H., inductor: ring. „...U blijft niet in Nederland. U komt met machines in aanraking. Ik zie machines om U heen..."

28 Febr. 1936. Pp. mevr. Sch., inductor: ring. „...Ik zie U niet in het land blijven..."

24 April 1937. Pp. mevr. Sch., inductor: ring. „...Op den duur blijft U niet in het land, maar dat heeft nog den tijd..."

17 April 1941. Pp. mej. D., inductor: zakmesje. „...U zult niet in het land blijven. Over eenige jaren zie ik U weggaan..."

16 Maart 1942. Pp. mej. D., inductor: zakmesje. „...Geeft U les in het Duitsch of is er een lokaal vlak naast het Uwe waarin Duitsche les gegeven wordt. Ik hoor nl. Duitsch om U heen... Ik zie U niet in het land blijven..."

10 juli 1942. Pp. mevr. v. d. B., inductor: ring. „...U gaat naar het buitenland... Is Uw vader overleden? Ik zie een sterfgeval in Uw omgeving. Het betreft een man. Maar het gaat U niet zoozeer aan dat U zich daar ongerust over behoeft te maken..."

11 Aug. 1942. Pp. mevr. M., inductor: zakmesje. „...U zult in het buitenland terecht komen. Ge gaat echter niet over zee; ik blijf op het vasteland. In 1943 komt ge met het buitenland in aanraking. Spreekt ge Uw vreemde talen goed? Ge zult vooral met Duitsch en Fransch te maken krijgen..."

2 Oct. 1942. Pp. mevr. G., inductor: handen. „...Er komt een verandering voor U. U zult plotseling weggeroepen worden. Ik zie U haastig alles bij elkaar pakken. U vertrekt met grooten tegenzin... Ik zie U in het buitenland. Draagt U een uniform? (Consultant: Neen.) Ik bedoel met een uniform niet een militaire kleedij maar een kleedij die door verschillende personen in een bepaalde omgeving gedragen wordt. Ik zie U te midden van uniformen. Doet U aan politiek? (Consultant: Dat is een rekbaar begrip.)

---

1) Op verzoek van de familie van den overledene heb ik mij hier van een pseudoniem bediend.

Bent U actief op dit gebied of behoort U tot een politieke partij? (Consultant: Ik ben geen N.S.B.-man maar actief ben ik wel eenigszins.) Ik voel een politieke sfeer om U heen. U zult op den duur hier niet blijven..."

23 Oct. 1942. Pp. mevr. H. v. B., inductor: zakmesje. „...Ik kan niets met betrekking tot Uw werkzaamheden zien. Ik word totaal afgesloten..."

27 Febr. 1943. Pp. mevr. T., inductor: zakmesje. „...Zijt ge bang dat ge naar Duitschland moet gaan? Ik kan niet positief zeggen dat ge niet gaat. Ge blijft echter niet in Nederland. Ge zult in een bedrijf te werk worden gesteld. Uw jongste broer die nog thuis is loopt kans naar Duitschland te worden gezonden. Ik zou U aanraden niet te veel thuis te slapen. Weest U daar *beiden* voorzichtig mee".

4 April 1943. Pp. mevr. G. (zie 2 Oct. 1942), inductor: handen. „...U en anderen krijgen ontslag. U zult zeer binnenkort naar Duitschland gaan. U zult daar in uniform werken. Welk werk ge daar doen zult kan ik U niet precies zeggen. Maar ge doet het met grooten tegenzin. Uw verblijf in Duitschland zal van korten duur zijn en ge zult gezond en wel terugkeeren. Uw vertrek naar Duitschland is zeer aanstaande..."

9 April 1943. Pp. mevr. C., inductor: zakmesje. „...U gaat naar het buitenland. U moet oppassen dat ge niet met de politie in aanraking komt. Doet ge aan zwarten handel? Hebt ge nog een broer? Ik vrees dat die broer naar Duitschland gaat. Met September gaat ge niet meer naar school. Men zal zich daar veel moeite geven om U te behouden. Ik zie U in de toekomst veel reizen [1]). Ik zie U in uniform. Zijt ge vroeger in dienst geweest...?"

Uit het bovenstaande blijkt dat geen der door Dr. v. W. geconsulteerde paragnosten hem zijn tragischen dood voorspeld heeft. Bij het lezen van de door hem op 10 Juli 1942 bij mej. D. gemaakte aanteekeningen stellen wij de vraag of wij hier mogelijk met een verschuiving te doen hebben en of het door haar „geziene" sterfgeval mogelijk op Dr. v. W. zelf betrekking heeft. Deze „verschuiving" zou dan mogelijk op rekening van een soort van afweer [2]) van de zijde van de psychoscopiste moeten worden gesteld. Ook bij de consulten welke op 27 Febr. 1943 (mevr. T.) en op 9 April 1943 (mevr. C.) plaatsvonden dringt de gedachte aan verschuiving zich bij ons op. (Mevr. T.: „...Uw jongste broer die nog thuis is loopt kans naar Duitschland te worden gezonden..." Mevr. C.: „...Hebt ge nog een broer? Ik vrees dat die broer naar Duitschland gaat..."). Er dient hierbij echter op gewezen te worden dat de oudste broer van Dr. v. W., die reserve-officier is, geruimen tijd in Duitsche krijgsgevangenschap doorbracht, zoodat de kans ook bestaat dat mevr. C. een indruk kreeg van hetgeen dezen oudsten broer te wachten stond.

Wij kennen dergelijke verschuivingen ook uit de paragnostische „droomen" [3]). Zoo deelde b.v. mevr. I. R.-K. te H. mij mede dat

1) Dr. v. W. werd tijdens zijn gevangenschap bij herhaling verplaatst. Het is zeer waarschijnlijk te achten dat deze uitspraak hierop doelt.

2) Bij proscopische slaapgezichten, die krachtens hun geheele wezen tot het conforme type behooren, merken wij soms afwijkingen op bijkomstige punten op. Gelijk Dietz reeds opmerkte („Mensch en droom", Leiden, 1935, pag. 225) is het in een aantal gevallen waarschijnlijk te achten dat dergelijke afwijkingen op rekening moeten worden gesteld van een onbewuste afweer der psyche tegen het waarnemen van tragische tooneelen.

3) Zie mijn verhandeling over „Parapsychologie en ontwikkelingspsychologie", I Tijdschr. v. Parapsychologie, XIV, pag. 14.

zij, toen zij 18 jaar oud was, zich verloofde met den heer P. Na anderhalf jaar werd de verloving verbroken. „Na dien tijd", aldus mevr. R., „dacht ik zoo goed als nooit meer aan den heer P." Vijftien jaar later droomde zij op een nacht van mevr. P. (de moeder van haar vroegeren verloofde). Zij vertelde den „droom" 's morgens aan het ontbijt aan haar moeder. Tot haar groote verbazing ontving zij eenige uren later bezoek van den heer P., die eens wilde weten hoe zij het in al die 15 jaren gemaakt had.

De mogelijkheid bestaat natuurlijk dat enkele paragnosten wel juist „gezien" hebben welk lot Dr. v. W. te wachten stond maar hem dit niet hebben willen zeggen [1]). Persoonlijk ben ik echter niet geneigd dat te gelooven, daar men in dat geval verwacht zou mogen hebben dat zij er met meer klem op aangedrongen zouden hebben dat hij de grootst mogelijke voorzichtigheid in acht zou nemen of hem in overweging gegeven zouden hebben zijn illegalen arbeid te staken.

Zoo er onder de door Dr. v. W. bezochte psychoscopisten één geweest is uit wier woorden valt af te leiden dat zij er een „Ahnung" [2]) van heeft gehad dat Dr. v. W. niet lang meer te leven had dan is dat wel mevr. H. v. B. geweest, die hij op 23 Oct. 1942 consulteerde. Haar woorden: „Ik kan niets met betrekking tot Uw werkzaamheden zien. Ik word totaal afgesloten" mogen door den leek „weinig zeggend" genoemd worden, zij die over een jarenlange ervaring met paragnosten beschikken zullen met mij geneigd zijn te erkennen dat daarin een sterke aanwijzing is gelegen voor de veronderstelling dat zij een „Ahnung" heeft gehad van hetgeen Dr. v. W. te wachten stond, maar dat zij zich tegen de bewustwording daarvan verzette (afweer). Meer dan eens hebben paragnosten mij verteld van remmingsverschijnselen die zij bij zichzelf constateerden wanneer zij met personen in aanraking kwamen „die geen toekomst meer hadden" (omdat hun b.v. een gewelddadige dood wachtte), en die hun soms (niet altijd) beletten iets voor zoo'n persoon te „zien". Ook Osty constateerde dit bij onderscheidene zijner pp. In zijn belangrijke verhandeling over „Le diagnostic des maladies par les sujets doués de connaissance paranormale", verschenen in de „Revue Métapsychique" (1929–1930) wijst hij er op (1930, pag. 110), dat het bij herhaling gebeurt dat de dood van een consultant den paragnosten ontgaat. Een 44-jarige arts, die in 1923 een vijftal paragnosten consulteerde (die hem allen een reeks opmerkelijke, langs paranormalen weg verkregen, juiste en

1) De bekende paragnoste Mme Fraya, met wie de Fransche arts Vaschide proeven nam, „zag" dat Dr. V. op 33-jarigen leeftijd aan een pneumonie zou sterven. Zij trachtte dit echter angstvallig voor hem verborgen te houden en voorspelde hem bij herhaling een lang leven. Op zekeren dag, toen zij zichzelf onvoldoende in bedwang had, ontviel haar hetgeen zij „gezien" had. Zij had daar later veel spijt van. Inderdaad stierf Dr. V. op 33-jarigen leeftijd aan een pneumonie (zie E. Osty: „Le diagnostic des maladies &c.", Revue Métapsychique, 1930, pag. 44).

2) Ik gebruik dit woord hier in de beteekenis welke C. G. Carus daaraan hecht en versta er derhalve onder een onvolkomen tot het bewustzijn doorgedrongen, op paranormale wijze verworven, kennis.

controleerbare gegevens verschaften, zoowel met betrekking tot hem zelf als met betrekking tot personen uit zijn omgeving) stierf ruim een jaar na deze consulten zonder dat een dezer pp. „gezien" scheen te hebben dat hij nog maar ruim een jaar te leven had. Mej. J. Laplace, een zeer begaafde paragnoste met wie Osty geruimen tijd experimenteerde en aan wie hij een belangrijke studie wijdde in de Revue Métapsychique (1934), zeide tegen admiraal X., die haar consulteerde, dat hij een groote reis ging maken, een lange reis. Met betrekking tot het land, waarheen de admiraal reizen zou, kon zij geen bijzonderheden geven. Zij kon er alleen van zeggen dat het ver weg lag. De admiraal achtte het zeer onwaarschijnlijk dat deze voorspelling in vervulling zou gaan. In vroegere jaren was hij weleens in China geweest, maar sedert eenige jaren genoot hij zijn pensioen en het geld ontbrak hem om op eigen kosten een reis naar dit land te maken. Bovendien had hij geen verlangen om dit land opnieuw te bezoeken.

Toen de admiraal mej. L. consulteerde, bevond hij zich in gezelschap van zijn echtgenoote. Tegen haar zeide de paragnoste o.m.: „...Mevrouw, ge draagt heden de mooie (tango roode) japon, welke ge thans aan hebt, voor het laatst. Binnen zeer korten tijd zult ge rouwkleeren dragen..." Daar de moeder van mevr. X. in die dagen zeer ernstig ziek was en het te verwachten was dat zij spoedig zou sterven, meende mevr. X. in deze voorspelling een aankondiging van den dood van haar moeder te mogen zien. Enkele dagen later verscheen mevr. X. bij mej. L. „Waarom", vroeg zij weenend aan de paragnoste, „hebt gij mij niet de volle waarheid gezegd en mij gewaarschuwd dat het leven van mijn man gevaar liep?"

Den avond van den dag waarop zij met haar echtgenoot mej. L. had bezocht was zij, in gezelschap van haar echtgenoot naar den schouwburg gegaan. Daar was de admiraal plotseling onwel geworden en eenige oogenblikken later overleden. De pp. had van een en ander op allegorische wijze kennis gekregen. Zij had de beeldspraak echter niet begrepen (niet willen begrijpen) en ook geen verband gezocht tusschen beide voorspellingen.

Aan Osty's voorganger, den Franschen medicus en parapsycholoog Dr. G. Geley, die op 15 Juli 1924, per vliegmachine van Warschau naar Parijs terugkeerend, verongelukte [1]), schijnt geen enkele der door hem geconsulteerde paragnosten zijn tragisch en voortijdig levenseinde voorspeld te hebben. Daar staat echter tegenover dat mevr. Peyroutet, in de jaren 1922, 1923 en 1924 aan Osty Geley's gewelddadigen dood bij herhaling en op onmiskenbare wijze voorspeld heeft, zooals uit het navolgende uittreksel uit enkele verslagen van zittingen, door Osty met deze paragnoste gehouden, blijken moge.

18 Maart 1922. – „...Gij neemt geregeld deel aan een diner, waarbij slechts heeren aanzitten. Een van deze heeren gaat reizen. Bij gelegenheid van een dezer reizen zal hij verongelukken..." [2]).

1) Zie A. v. Schrenck-Notzing: „Das tragische Ende des Dr. Gustave Geley", Gesammelte Aufsätze zur Parapsychologie, Stuttgart, 1929.

2) Dr. Osty teekent hierbij aan: „Inderdaad nam ik sinds Juni 1914 geregeld aan

24 April 1922. – „...Een van Uw vrienden zal verongelukken. Hij zal door een val gedood worden. Het is een wetenschappelijk gevormd man..."

23 Mei 1922. – „...Gij zult een Uwer vrienden door een ongeluk verliezen. Twee personen zullen bij gelegenheid van dit ongeluk om het leven komen..." [1]).

15 Juli 1922. – „...Ik zie maar steeds dien dood van een geleerde om U heen. Wat is dat toch voor een ongeluk? Twee personen zullen daarbij het leven verliezen..."

23 Sept. 1922. – „...Weer zie ik dat doodelijke ongeluk van een Uwer vrienden om U heen. Dat ongeluk zal ten gevolge hebben dat men U een voorstel zal doen. Het zal een verandering in Uw werkzaamheden veroorzaken..." [2])

20 Januari 1923. – „...Gij zult bericht krijgen van den dood van een geleerde. Hij zal verongelukken. Een plotselinge dood. Twee personen zullen bij dit ongeluk om het leven komen. Hij zal op reis zijn en ver van hier..."

17 Februari 1923. – „...Ik zie altijd maar weer dat ongeluk om U heen dat een geleerde zal krijgen dien ge kent. Het is een val die met een vertrek samen hangt..." [3]).

17 Maart 1923. – „...Gij zult bericht krijgen over een doodelijk ongeluk. De man die verongelukt zal U werk nalaten..."

21 April 1923. – „...Weer zie ik dien dood van een geleerde om U heen. U heeft toch geen plan om te gaan vliegen, dokter. Wees maar voorzichtig..."

1 December 1923. – „...Gij zult een ellendig bericht krijgen. Iemand zal dood vallen. Twee dooden. Ge zult er binnenkort van hooren. Gij kent dien man zeer goed..."

22 Maart 1924. – „...Gij zult bericht krijgen van den dood van een geleerde dien gij goed kent. Een dokter zal een doodelijken val doen, uit een auto of zooiets. Het zal in het buitenland gebeuren, althans hier ver vandaan..."

4 April 1924. – „...Er ligt een sterfgeval om U heen, ik zie altijd maar weer dat ongeluk in den vreemde..."

31 Mei 1924. – „...Iemand dien ge kent zal in het buitenland verongelukken. Het hangt met een vertrek samen..."

9 Juli 1924. – „...Gij zult opgeschrikt worden door een doodsbericht. Een ongeluk. Het zal vlak na zijn vertrek plaatsvinden. Het betreft een geleerde. Zijn dood zal een verandering in Uw leven met zich meebrengen..."

De vraag rijst hier of mevr. Peyroutet, indien Dr. Geley haar persoonlijk geconsulteerd had, een „indruk" gekregen zou hebben van hetgeen hem op 15 Juli 1924 te wachten stond. Ik acht het zeer wel mogelijk dat dit *niet* het geval zou zijn geweest (ofschoon dit natuurlijk niet met zekerheid te zeggen valt en de kans ook bestaat dat zij dit wel „gezien" zou hebben). Van een fout in den eigenlijken zin van het woord zou men hier dan niet hebben mogen spreken, wel echter van een te kort schieten der paragnostische vermogens of van een (hetgeen ook mogelijk is en hetgeen ik in dit geval aannemelijker

---

een diner deel. Op den 13den van elken maand kwamen sinds Juni 1914 een veertiental Parijsche artsen (allen belangstellend in het parapsychologisch onderzoek) samen. Dr. Geley (in die dagen directeur van het Institut Métapsychique) en ik behoorden tot dezen kring welke slechts uit mannelijke leden bestond".

1) Het toestel dat Dr. Geley van Warschau naar Parijs zou brengen, vervoerde op 15 Juli 1924 geen anderen passagier dan Dr. G. Hij en de piloot waren de eenige inzittenden. Beiden kwamen bij het ongeluk om het leven.

2) Na den dood van Dr. Geley werd Dr. E. Osty tot zijn opvolger gekozen. Dit leidde tot een groote verandering in de werkzaamheden van Dr. Osty, die voordien een groot gedeelte van zijn tijd aan zijn praktijk wijdde.

3) Kort nadat het vliegtuig het vliegveld van Warschau verlaten had, stortte het neer, waarbij beide inzittenden het leven verloren.

zou achten), om hier met Myers [1]) te spreken, in gebreke blijven van het subliminale zelf om het supraliminale zelf (door middel van b.v. een geloofwaardige pseudo-hallucinatie) in kennis te stellen van langs paranormalen weg verkregen kennis met betrekking tot het ongeluk dat Dr. Geley wachtte [2]). Een dergelijk in gebreke blijven zou men dan in een dergelijk geval op rekening van innerlijk verzet (afweer) kunnen stellen.

Maar al mogen (om welke redenen dan ook) de door Dr. v. W. geconsulteerde paragnosten in gebreke zijn gebleven hem zijn dood in het Duitsche concentratiekamp te voorspellen, het valt moeilijk te ontkennen, dat de aanteekeningen een reeks gegevens bevatten die er op wijzen dat meer dan één paragnost er een „voorgevoel" van heeft gehad dat Dr. v. W. in een concentratiekamp terecht zou komen. Acht van de negen door hem geconsulteerde pp. „zagen" hem naar het buitenland gaan waarbij mevr. G. Duitschland met name noemde (op zichzelf geen bijzondere praestatie in die dagen). Mej. H. „zag" op 6 Febr. 1936 machines om hem heen (voor een klassiek litterator een zeer onwaarschijnlijk milieu, in het bijzonder in een jaar waarin nog slechts weinigen zich er bewust van waren dat de Duitsche nationaal-socialisten het op een oorlog aanstuurden) terwijl op 27 Febr. 1943 mevr. T. hem werkzaam zag in een bedrijf in het buitenland (Dr. v. W. werd als dwangarbeider in een machinefabriek te werk gesteld). Mej. D. „hoorde" Duitsch om haar consultant heen. Mevr. M. voorspelde hem op 11 Aug. 1942 dat hij vooral met Duitsch en *Fransch* te maken zou krijgen. Tijdens zijn verblijf

1) F. W. H. Myers: „Human Personality and its Survival of Bodily Death", 2 deelen, Londen, 1904.

2) In dit verband zij hier gewezen op een belangrijke mededeeling welke wij van de hand van Lydia W. Allison in het „Journal of the Am. S.P.R." (Vol. XXXVIII, No. I) aantreft. Zij betreft mevr. James Scott die in den nacht van 26 op 27 Aug. 1943 „droomde" dat haar neef David uit een aangeschoten vliegmachine sprong. Op 27 Aug. 1943 werd deze neef door de Amerikaansche luchtmacht als vermist gemeld. Een nader ingesteld onderzoek bracht aan het licht, dat op of omstreeks het oogenblik waarop mevr. Scott haar neef uit de aangeschoten vliegmachine zag springen, dit ook inderdaad geschied was. Half ontwaakt (mevr. Scott spreekt wel tijdens haar slaap) deelde zij haar nicht, mevr. E. Renwick, den inhoud van haar slaapgezicht mede, die er een aanteekening van maakte. Den volgenden morgen bleek mevr. Scott zich niets met betrekking tot dit slaapgezicht te kunnen herinneren. Zij was den „droom" totaal vergeten en ook later bleek zij dezen „droom" niet in haar geheugen terug te kunnen roepen. Dit geval van spontane paragnosie zou onopgemerkt zijn gebleven indien mevr. Scott niet tijdens haar „slaap" tegen mevr. Renwick gesproken had en deze geen aanteekening had gemaakt van hetgeen haar tante haar mededeelde.

Lydia Allison wijst er nu terecht op dat het zeer waarschijnlijk te achten is, dat vele paragnostische slaapgezichten nimmer ter kennis van de onderzoekers gebracht worden, omdat de „droomers" ontwaakten zonder de herinnering aan hetgeen zij zich tijdens hun slaap zagen afspelen. Wij verbazen ons er soms over dat een bepaald gebeuren niet op paranormale wijze werd opgemerkt en houden daarbij weinig of geen rekening met de mogelijkheid dat wij het wel degelijk opgemerkt hebben, maar dat wij bij het ontwaken ons niets daarvan vermogen te herinneren.

De vraag rijst hier of mevr. Scott zich mogelijk in hypnose dit slaapgezicht had kunnen herinneren.

in het Duitsche concentratiekamp kwam Dr. v. W. zeer veel met *Fransche* gevangenen in aanraking. Hij schreef aan zijn familie met verzoek hem een Fransch woordenboekje te doen toekomen. Zoowel mevr. G. (die hem met grooten tegenzin naar het buitenland (Duitschland) zag vertrekken en daar met niet minder tegenzin werken) als mevr. C. „zagen" Dr. v. W. in „uniform" (gevangeniskleeren). Mevr. G. „zag" hem bovendien te midden van uniformen (bewakers en medegevangenen). Ook hetgeen de dames G. en C. met betrekking tot zijn ontslag en zijn niet meer naar school gaan zeiden is juist gebleken en duidt er (evenals de raad, hem op 27 Febr. 1943 door mevr. T. gegeven om niet te veel thuis te slapen) op dat zij er zich bewust van werden, dat haar consultant een groot gevaar dreigde.

Alles bij elkaar genomen kunnen wij ons moeilijk onttrekken aan de overtuiging dat de hier genoemde paragnosten zich er op paranormale wijze van bewust geworden zijn dat Dr. v. W. een verblijf in Duitsche concentratiekampen te wachten stond, al zouden wij ook gaarne gezien hebben dat zij daarover meer gedetailleerde gegevens verstrekt hadden.

Beslist foutief is hier (helaas) de uitspraak van mevr. G. (dat zijn verblijf in Duitschland slechts van korten duur zou zijn en dat hij gezond en wel uit Duitschland zou terugkeeren) gebleken.

Na de arrestatie van Dr. v. W. bezocht diens jongste broer (de hiervoor reeds genoemde heer L. v. W.) een aantal psychoscopisten waarbij hij nauwkeurig aanteekening hield van hetgeen deze pp. zeiden. Ofschoon er bij gelegenheid van deze zittingen met onderscheidene pp. (waarop de heer v. W. volstrekt niet alleen inductoren van Dr. v. W. afkomstig aan zijn pp. ter hand stelde, maar ook inductoren aan hemzelf en anderen toebehoorende) door deze pp. een aantal opmerkelijke gegevens verstrekt zijn (zoowel met betrekking tot Dr. v. W. als met betrekking tot den proefnemer zelf en de overige personen, wier inductoren de pp. „in behandeling" namen, waaruit de paragnostische begaafdheid dezer pp. onmiskenbaar blijkt), blijkt nochtans uit de verslagen dezer zittingen dat geen der door den heer v. W. bezochte pp. aan de hand van hun door hem, van Dr. v. W. afkomstige, verstrekte inductoren den dood van Dr. v. W. „gezien" heeft. Allen, zonder uitzondering, hebben hem den terugkeer van Dr. v. W. voorspeld. Het is waarschijnlijk te achten dat het sterke verlangen van den heer v. W. naar zijn broer en diens behouden terugkeer hem hier parten heeft gespeeld en dat de pp. hem derhalve, met betrekking tot zijn broer, die toekomst voorspeld hebben die hij zoo vurig wenschte [1]).

Bij het doorlezen der protocollen, die de heer v. W. mij ter inzage gaf, treft mij echter het feit, dat mevr. K.-S., bij gelegenheid van een zitting welke de heer v. W. in het begin van Juni 1944 met deze psychoscopiste hield en waarop hij haar eenige, van verschillende

1) Zie Tijdschrift voor Parapsychologie, XIV, pag. 102 e.v.

personen afkomstige, inductoren ter behandeling gaf, tegen den heer v. W. zeide dat zij den indruk kreeg dat er in zijn naaste omgeving een sterfgeval had plaatsgehad van iemand die veel op hem geleek (Dr. v. W. was toen nog in leven). Met betrekking tot Dr. v. W. zeide zij echter bij gelegenheid van deze zelfde zitting dat hij het wel erg moeilijk had maar er het leven af zou brengen [1]). Het is mogelijk te achten (maar geenszins met zekerheid te zeggen) dat het sterfgeval, waarover de psychoscopiste bij deze gelegenheid sprak, op Dr. v. W. betrekking had, te meer waar het bij herhaling voorkomt dat pp. een toekomstige gebeurtenis in het verleden projecteeren (en omgekeerd).

Op 2 Mei 1945 (er was inmiddels bericht gekomen dat Dr. v. W. in Januari van dat jaar aan uitputting in het concentratiekamp Buchenwalde was overleden) bezocht de heer v. W. deze psychoscopiste opnieuw waarbij hij haar als inductor een pasportret van den overledene ter hand stelde. Bij die gelegenheid teekende de proefnemer het navolgende aan:

1. Pp.: Wie is er toch uit zijn leven weggegaan. Iemand van wie hij heel veel gehouden heeft.	In 1935 verloor Dr. v. W. zijn echtgenoote door den dood. Hij heeft zich dat verlies sterk aangetrokken [2]).
2. Hij is van huis weg.	Juist.
3. Heeft zijn moeder zooveel verdriet over hem?	Juist [3]).
4. Ik heb een droevige mededeeling: deze man is overgegaan (overleden).	Op 3 Maart had de familie bericht gekregen dat Dr. v. W. in Januari te Buchenwalde overleden was.
5. Deze man kon zich niet vrij bewegen.	Juist.
6. Is er een bericht thuis gekomen dat daar veel verdriet heeft veroorzaakt?	Juist. Zie boven.

---

1) Bij gelegenheid van deze zelfde zitting stelde pp. den proefleider de vraag of hij ook wist wie Jaap was. Zij „hoorde" n.l. eenige malen den naam Jaap bij Dr. v. W. De heer v. W. kon de gestelde vraag niet beantwoorden. Later is echter gebleken dat Dr. v. W. in die dagen veel contact had met een lotgenoot die door zijn medegevangenen Jaap genoemd werd en ook zoo heette.

2) Van dit verlies, dat voor Dr. v. W. zoo smartelijk geweest is, vinden wij in de verslagen der hier besproken zittingenreeks bij herhaling gewag gemaakt.

3) Bij gelegenheid van een vorige zitting had mevr. K.-S. een treffend juiste bijzonderheid met betrekking tot de moeder van den proefnemer vermeld zonder dat zij daarbij over een inductor van mevr. v. W. beschikte. Ook enkele andere pp. vermeldden „zijdelings" enkele opmerkelijke bijzonderheden met betrekking tot personen uit de omgeving van den heer v. W.

7. Wie is Anna?

De echtgenoote van Dr. v. W. heette Johanna. Door sommigen werd zij Jo, door anderen Anna genoemd.

8. Na den dood van die vrouw is deze man nimmer meer gelukkig geweest, nooit meer de man van vroeger .... [1])

Overwegend juist.

Wij vragen ons af of mevr. K.-S. bij deze gelegènheid ook dan aan den heer v. W. den dood van zijn broer aangekondigd zou hebben indien hij het op 3 Maart ontvangen doodsbericht in twijfel had getrokken en diep in hem nog de hoop geleefd had dat zijn broer nog leefde en, zooals zoo vaak voorspeld was, gezond en wel den drempel van het ouderlijk huis zou overschrijden. De kans is groot dat zij hem dan opnieuw den terugkeer van Dr. v. W. voorspeld zou hebben, daarbij haar telepathisch ontvangen „indrukken" het karakter van proscopische „ingevingen" toekennende. „Les sujets révélateurs des multiples aspects de l'individu humain", schreef eenmaal Osty, „sont d'excellents détecteurs du travail subconscient du psychisme d'autrui".

1) Hier volgen enkele juiste, intieme bijzonderheden welke ik gemeend heb weg te moeten laten.

ENKELE OPMERKELIJKE REEKSEN VISIOENEN WELKE ZICH DEELS IN VREDESTIJD, DEELS IN OORLOGSTIJD HEBBEN VOORGEDAAN EN BETREKKING HEBBEN OP GEBEURTENISSEN, MET DEN OORLOG VERBAND HOUDEND

DOOR DR. W. H. C. TENHAEFF

1. *Enkele proscopische nachtgezichten van een muziekleerares.* In het laatst van Mei 1946 kreeg ik bezoek van mej. T. J. v. d. W. te B. Mijn bezoekster, die muziekleerares is, deelde mij mede, dat zij van ongeveer haar 17de levensjaar af proscopische nachtgezichten heeft gehad (waarvan de meeste op haarzelf en haar familie betrekking hadden). Zij had, volgens haar zeggen, echter ook „droomen" gehad, welke met het oorlogsgebeuren in verband stonden. Van deze nachtgezichten had zij, naar zij mij mededeelde, aan onderscheidene personen (voor zij in vervulling gingen) kennis gegeven. Nadat zij mij nog een en ander over deze gezichten had medegedeeld [1]) verzocht ik haar mij een schriftelijk verslag van haar ervaringen te geven. Op 23 Juni stelde zij mij het gevraagde rapport ter hand, door een zestal getuigen onderteekend. Het navolgende is aan dit rapport ontleend:

A. In het begin van 1938 „zag" ik een polderlandschap bij mooi weer. Er liep een weg doorheen. Langs een gedeelte van dien weg stonden huizen. Voorts zag ik een smal water met knotwilgen langs den kant. Enkele huizen stonden, verspreid, in het landschap.

Midden in het landschap verscheen de figuur van Hitler. De gedachte drong zich aan mij op, dat er een tijd zou komen waarin Hitler in Nederland alles te zeggen zou hebben. Verder was ik mij er van bewust dat mijn zuster H. en haar man in die omgeving woonden.

Commentaar. Mijn zuster H. trouwde in April 1939. Zij vestigde zich te Hilversum. In December 1939 ging zij met haar man naar Weesperkarspel. Ik was daar nog nooit geweest.

Den eersten keer dat ik in W. kwam bemerkte ik, dat mijn visioen op deze omgeving betrekking had gehad. Thans was ik er meer dan ooit van overtuigd dat ons land in het voorjaar (of in den zomer) bezet zou worden.

B. In September 1938 „zag" ik een duinlandschap. Het was prachtig warm zomerweer. Ik „zag" een laan met boomen. Het viel mij op dat de takken van deze boomen naar elkaar toe gebogen waren en in elkaar grepen. Het landschap was mij volkomen onbekend. Ik zag voorts veel soldaten in dit landschap. Het beeld vervaagde en nu

---

1) „De visioenen", aldus mej. v. d. W., „doen zich altijd tijdens mijn slaap voor (het zijn dus droombeelden). Daarna word ik altijd wakker en dan staan de beelden mij zeer helder voor den geest. Eigenaardig is dat ik meestal den dag, nadat ik zoo'n droombeeld heb gehad, doodmoe ben. Deze moeheid deed zich vooral voor bij mijn droomen die in verband stonden met het oorlogsgebeuren. De moeheid week steeds langzaam en was eerst na verloop van enkele dagen volkomen verdwenen".

doemde een nieuw beeld voor mij op. Ik „zag" een straatweg waarlangs troepen Nederlandsche soldaten trokken. Ook reden er op dien straatweg vele auto's met soldaten. Het was een zenuwachtig gejaag en de gedachte liet mij niet los dat hetgeen ik „zag" op mobilisatie betrekking had.

Commentaar. In Augustus 1938 was ik met een paar vriendinnen op Vlieland geweest. Daar wij verspreid door het land wonen was de afspraak, dat we in 1939 naar Zuid-Limburg en België zouden gaan. Een onzer zou voor een pension zorgen. In het begin van den zomer kreeg ik bericht, dat we naar een geschikt pension in het Zuiden van Limburg zouden gaan. Vlak voor de vacantie kreeg ik een tweede bericht. De reis naar Limburg ging niet door. Zonder mij daarin te kennen hadden mijn vriendinnen in een pension in Domburg kamers besproken. Ze hadden aangenomen dat ik daarmede accoord ging.

Ik was te voren nimmer in Domburg geweest. Toen ik er kwam bleek dat de omgeving te zijn welke ik in September 1938 „gezien" had. De laan met boomen, waarvan de takken naar elkaar bogen en in elkaar grepen ontbrak niet. Ook zag ik veel soldaten (grenswacht) in Domburg.

Van Domburg ging ik naar Elspeet. Ik keerde naar huis terug op den dag waarop de mobilisatie werd afgekondigd. Langs de wegen (ik keerde per fiets naar B. terug) trokken vele soldaten. Ook „zag" ik vele auto's die militairen vervoerden.

C. In September 1939 „zag" ik een groot huis met een mooien tuin er om heen. Ik bevond mij op de bovenverdieping van dat huis in een kleine kamer. In de onmiddellijke omgeving van dat huis werd geschoten.

Commentaar. Eenigen tijd na de afkondiging van de mobilisatie kregen de bewoners van B. bericht, dat zij bij eventueele oorlogshandelingen B. zouden moeten verlaten.

Op 11 Mei 1940 moesten de bewoners van dat gedeelte van B. waarin ik woon B. verlaten. Op den avond van dien dag bevond ik mij met eenige honderden dorpsgenooten op een veldje in Blaricum. We hadden nog geen onderdak gekregen. Toen kwam er bericht dat we maar zelf voor onderdak moesten zorgen. Alles was in de war geloopen. Mijn zuster A. trok er op uit om onderdak te vinden. Na eenigen tijd kwam zij terug met de mededeeling, dat zij voor ons vieren iets gevonden had. Toen kwam ik in het huis dat ik in September 1939 reeds „gezien" had. Het huis stond in een zijlaantje van den weg van Blaricum naar Huizen. Wij waren niet ver van den Huizer-zender af. Op den tweeden Pinksterdag ging het gerucht, dat er parachutisten bij dien zender gedaald waren. Op zeker moment (ik bevond mij toen in het kamertje op de bovenverdieping) hoorde ik schieten in de onmiddellijke omgeving van het huis. Later hoorden wij, dat er soldaten in den tuin geweest waren die elkaar voor parachutisten hadden aangezien.

D. Van Mei 1938 tot Mei 1940 leefde ik onder een druk. Die druk nam steeds toe. Ik wist dat er iets ergs zou gebeuren en dat we heel moeilijke jaren zouden moeten doormaken.

Einde April, begin Mei 1940 was die druk zoo erg, dat ik er haast niet meer tegen op kon. Op den 9den Mei bereikte deze spanning wel haar hoogtepunt. Ik was dien dag in Amsterdam en zou daar 's avonds naar een concert gaan. Als ik met den laatsten trein naar huis wilde kon ik maar tot de pauze blijven. Familieleden in Amsterdam zeiden mij, dat ik gerust bij hen kon blijven logeeren. Ik was er echter niet toe te bewegen dat aanbod aan te nemen. Er was iets in mij dat mij naar huis dreef. Ik wist dat ik niet meer thuis zou kunnen komen als ik nu niet ging.

Toen ik in den morgen van den 10den Mei omstreeks 3 uur wakker werd en de vliegtuigen hoorde, wist ik dat datgene waarop ik gewacht had, er eindelijk was. Toen we

bezet waren bleek de druk van mij afgenomen te zijn[1]). Dit was een groote opluchting voor mij. In Juni 1940 kreeg ik verschillende gezichten[2]).

E. Ik „zag" een kaal, golvend landschap, grauw en verlaten. Van uit het Oosten kwamen enorme aantallen tanks aanrollen. De tanks rolden onafgebroken aan. Steeds „zag" ik nieuwe aantallen. Er scheen geen einde aan te komen. Dit machtige leger trok op tegen een ander leger, dat zich in het Westen bevond en waarbij zich Nederlanders bevonden. Dit Westelijke leger werd door het Oostelijke geheel vernietigd. De tankmassa's rolden over het Westelijke leger heen.

Commentaar. In de dagen waarin ik dat visioen had, was er nog geen sprake van dat Rusland den oorlog aan Duitschland zou verklaren. Integendeel: er bestond, naar het scheen, een zeer goede verhouding tusschen Duitschland en Rusland. Toch was ik er mij (als gevolg van dit visioen) van bewust dat Rusland Duitschland zou gaan beoorlogen. Later heb ik begrepen dat de Nederlanders, welke zich bij het Westelijke leger bevonden, N.S.B.ers waren, die in het Duitsche leger dienst hadden genomen.

F. Eenige maanden later kreeg ik opnieuw een visioen. Ik „zag" den polder bij Baarn, den weg vanaf het tolhuisje langs den Eem naar Bunschoten. Op dien weg zag ik menschen bepakt en beladen. Ze fietsten, reden met wagens mee en liepen. Hun aantal was zeer groot. Ze kwamen uit den polder.

Commentaar. Dit visioen heb ik verkeerd geïnterpreteerd. Ik heb nl. gedacht dat die menschen vluchtten voor het oorlogsgeweld. Later is mij gebleken dat dit visioen op de hongertochten betrekking had. Zelf ben ik er in den winter van 1944 bij herhaling op uitgetrokken en ik heb toen mijn visioen in vervulling zien gaan.

G. Ongeveer een jaar voor de landing op Sicilië „hoorde" mej. v. d. W. plotseling een stem duidelijk zeggen: Het volgend jaar zullen er steunpunten in Europa genomen worden. De winter zal gebruikt worden om zich voor te bereiden. Het jaar daarop zal de genadeslag gegeven worden.

Toen in Augustus 1944 iedereen in haar omgeving er overtuigd van was dat de bevrijding zeer nabij was „wist" mej. v. d. W. dat dit niet het geval was en dat de allermoeilijkste tijd nog komen moest.

H. Ongeveer een jaar voor de bevrijding „zag" mej. v. d. W. zich in haar huis staan en hoorde zij een stem zeggen: Daar gaat de telefoon weer.

Zij teekent hierbij aan: „In het begin van den winter 1944 werd onze telefoon weggehaald. Het visioen gaf mij echter de zekerheid dat wat er ook gebeuren zou, ons huis zou blijven staan. Want het was niet te verwachten dat wij onze telefoon terug zouden krijgen zoolang de Duitschers nog in het land waren."

Na de bevrijding kreeg de familie v. d. W. haar telefoon terug.

Het komt mij voor dat wij hier met een alleszins opmerkelijke reeks proscopische nachtgezichten te doen hebben, welke ons tot het maken van verschillende opmerkingen aanleiding geven. Zoo zal het

---

1) Een dergelijke ervaring blijken meer menschen te hebben gehad.

2) Van deze vier gezichten vermeld ik er hier slechts één. Van de drie overige is er één een allegorische voorstelling van het lijden dat het Nederlandsche volk te wachten stond. Visioen II (mej. v. d. W. „zag" veel Engelsche parachutisten in het land) staat, volgens haar, in verband met den slag om Arnhem. Visioen III (waarin zij brandende schepen, luchtgevechten en talrijke drenkelingen „zag") kan als een aankondiging van den strijd ter zee worden beschouwd.

b.v. den psychoanalytisch geschoolden lezer opgevallen zijn, dat wij bij visioen A. met een verdichting te doen hebben, een onderwerp, waarop ik in hoofdstuk X nog nader terug kom.

Dat het vooruit *„zien”* lang niet altijd een vooruit *weten* blijkt te zijn, kan ons visioen F. leeren. Ook hier kom ik nog nader in hoofdstuk X op terug.

Aandacht verdient ook de „stem” waarvan wij in het verslag van mej. v. d. W. eenige malen (G. en H.) melding gemaakt vinden [1]). Van dit, aan Socrates herinnerende, verschijnsel [2]) vinden wij in de parapsychologische litteratuur bij herhaling gewag gemaakt en onder mijn berichtgevers zijn mevr. v. d. B. en mej. v. d. W. zeer zeker niet de eenigen die er melding van maken.

Dat zoo'n gehoors-„hallucinatie” soms een zeer diepen indruk op iemand kan maken, moge ons het volgende geval leeren, dat ik aan een academisch gevormd man (van Joodschen bloede) dank, die een vooraanstaande positie te Rotterdam bekleedt. Op 3 Mei 1946 berichtte hij mij als volgt met betrekking tot een „droom”, welken hij, volgens een door hem gemaakte aanteekening, in September 1939 „droomde”:

„... Toen kwam de derde droom [3]). Hierin zag ik een brandende stad, die één groote vuurzee was. Aan het einde van den droom liep ik op de brandende huizen toe en toen ik er zoo dicht bij was, dat ik details als brandende raamposten duidelijk kon onderscheiden, *klonk er een stem*, zoo duidelijk en krachtig als ik nimmer in eenigen droom heb gehoord en ook daarna nooit meer heb vernomen [4]), die niets anders zei als: „Dit is de laatste waarschuwing”. Toen werd ik wakker, ditmaal volkomen ontdaan. Onmiddellijk vielen mij de vorige droomen in en ik wist, hoe het ook zou moeten worden verklaard, deze en de andere droomen waren „waar”, waarbij ik geheel in het midden liet wat onder „waar” moest worden verstaan.

Nog probeerde ik den indruk te verkleinen. Ik ging onmiddellijk na of personen uit mijn omgeving hadden gesproken (in dat geval zou er sprake zijn geweest van een wekdroom), maar dit bleek niet het geval te zijn. Op de geheele slaapverdieping was niemand aanwezig. De stem had ook te reëel geklonken. Het lijkt vaak of er in droomen gesproken wordt, maar meestal wordt dan alleen maar beweging van de lippen gezien en geen geluid gehoord. In dit geval klonk het alsof iemand bij het hoofdeinde van het bed had gestaan en krachtig, echter zonder pathos, had gesproken. Doch nogeens:

1) Ook bij mevr. v. d. B.-T. vinden wij, zooals wij hiervoor zagen, van dit verschijnsel melding gemaakt.

2) Terecht is er door C. du Prel („Der Dämon des Sokrates”, Sphinx, 1887, II) en F. W. H. Myers („Human Personality and its Survival of bodily Death”, 2 deelen, Londen, 1904) op gewezen, dat het wel zeer waarschijnlijk dient te worden geacht, dat Socrates een paranormaal begaafde was, bij wien zich geloofwaardige (pseudo-) hallucinaties van het gehoor voordeden. Zie ook E. Mattiesen: „Der jenseitige Mensch”, Berlijn, 1925.

3) Het hier vermelde nachtgezicht werd voorafgegaan door een tweetal andere, die mede sterk in het teeken van ondergang stonden en hem eveneens met ontzetting vervulden. Den diepsten indruk maakte echter deze derde „droom”, die hem bijbleef, op hem. De beide andere „droomen” herinnerde hij zich slechts fragmentarisch. De drie nachtgezichten deden zich (in denzelfden nacht) achter elkaar voor.

4) Dit beteekent dus wel dat dit nachtgezicht voor den berichtgever phenomenologisch verschilde van een gewonen droom.

ik wist dat aan hetgeen ik in dezen droom gezien had geen ontkomen was. Iets van een oer-Joodsch phenomeen had zich aan mij geopenbaard en ik zei ook tegen mijzelf, dat als ik in bijbelsche tijden had geleefd, ik van nu „van het land van mijn inwoning had moeten uittrekken". En ik voelde ook, dat dit ook voor niet-bijbelsche tijden gold. Dagenlang heb ik nog in twijfel gestaan of ik niet verplicht was mijn droom aan den Opperrabijn der gemeente mede te deelen en ik maak er mij nog steeds een verwijt van dat ik dit niet gedaan heb..." [1]).

Het valt – om hier nog even bij dit zeer zeker opmerkelijke geval stil te staan – niet met zekerheid uit te maken of wij hier met proscopische nachtgezichten met betrekking tot hetgeen zich ongeveer negen maanden later in Rotterdam zou afspelen (en de verschrikkingen welke onzen Joodschen landgenooten te wachten stonden) te doen hebben (in dit geval zouden wij bij de stem van een geloofwaardige (pseudo-)hallucinatie van het gehoor moeten spreken), wegens het ontbreken van kenmerkende details [2]), ofschoon ik dit wel zeer waarschijnlijk acht. Immers mijn berichtgever is, zooals hij mij schrijft, er later toe over gegaan zijn droomen te noteeren, waarbij hem gebleken is dat hij over een zekere mate van proscopische begaafdheid beschikt en ettelijke malen in staat bleek opmerkelijke Dunne-effecten bij zichzelf te constateeren, waarvan hij er mij enkele heeft bericht.

Maar keeren wij tot de gezichten van mej. v. d. W. terug.

Hetgeen ons in haar rapport verder treft is het „weten", dat haar in Augustus 1944 deelachtig werd, dat de moeilijkste tijd nog komen moest. En dat op een tijdstip, waarop bijna iedereen ervan overtuigd was dat de bevrijding nu niet lang meer op zich kon laten wachten. Dit „intuïtieve" (niet aanschouwelijke)weten is een verschijnsel, dat wij bij herhaling kunnen opmerken bij personen, die veelvuldig blijk hebben gegeven van het bezit van telepathische en andere paragnostische vermogens. Tyrrell beschrijft het als „a general faculty which may be called „paragnostic", „intuitive", „extra-sensory-perceptual" or whatever the reader chooses" en vestigt er voorts de aandacht op dat het bij sommige z.g. mediumiek aangelegde personen beschouwd dient te worden als „a „normal" factor in their psychological constitution in the sense that it is constantly present" [3]).

1) Niet alleen in den bijbel vinden wij van soortgelijke verschijnselen gewag gemaakt, maar ook in de biographieën van onderscheidene secte-leiders. Zie o.m. T. K. Oesterreich: „Einführung in die Religionspsychologie", Berlijn, 1917; E. Mattiesen: „Der jenseitige Mensch", Berlijn, 1925 en M. C. van Mourik Broekman: „Parapsychologie en godsdienstig leven", den Haag, 1938.

2) De mogelijkheid bestaat dat wij hier met een verwachtingsdroom te doen hebben, ofschoon ik dit, op gronden van phenomenologischen aard, niet waarschijnlijk acht.

3) G. N. N. Tyrrell: „Further Research in Extra-Sensory Perception", Proc. S.P.R., Vol. XLIV, pag. 99 e.v. In dit artikel maakt de schrijver melding van een reeks proeven door hem genomen met mej. Johnson, een sterk „intuïtief" begaafd meisje. Waar den onderzoeker bleek dat zij een bijzondere geschiktheid bezat om verloren geraakte voorwerpen op te sporen, besloot hij dit paragnostische vermogen met behulp van een vernuftig bedacht instrumentarium te toetsen. De proefnemingen met dit toestel, dat door den onderzoeker steeds verbeterd werd, leverden zeer significante resultaten op. (Toepassing der quantitatieve methode.)

De hiervoor reeds eenige malen genoemde mej. W. H., bezit, evenals Tyrrell's proefpersoon mej. Johnson, dit „intuïtieve" vermogen in bijzonder sterke mate en waar zij eenige jaren lang onze huisgenoote was, heb ik ruimschoots de gelegenheid gehad op te merken van hoe 'n groote practische beteekenis dit „intuïtieve" vermogen kan zijn voor personen die het bij zichzelf ontdekt hebben en aan wie de ervaring geleerd heeft dat zij er volkomen op kunnen vertrouwen en er zich door kunnen laten leiden.

Evenals mej. v. d. W. „wist" ook mej. W. H. in het begin van September 1944 (toen iedereen in haar omgeving – de schrijver incluis – de meest optimistische verwachtingen had inzake onze bevrijding en in Utrecht het gerucht liep dat het bevrijdingsleger de stad tot op 40 K.M. genaderd was), dat deze verwachtingen ongegrond waren en dat ons nog veel leed wachtte.

Toen ons op 17 September het bericht bereikte dat in Arnhem en omgeving een belangrijke troepenmacht geland was „wist" zij, dat deze bevrijdingspoging op een mislukking zou uitloopen. Enkele dagen later bleek mij opnieuw de betrouwbaarheid harer „voorgevoelens".

In den loop der jaren heb ik een groot aantal aanteekeningen gemaakt, ten doel hebbend haar „ingevingen" te controleeren. Steeds is mij daarbij gebleken dat zij betrouwbaar waren, althans voor zoover zij spontaan en ongezocht haar ten deel vielen. Zij betroffen de meest uiteenloopende zaken en gebeurtenissen.

Ook opmerkelijke gevallen van spontane telepathie merkte ik bij haar op. Zoo gebeurde het b.v. op zekeren dag dat zij zich gedrongen gevoelde mij te vragen, waarom zij aan Jozef van Arimathea moest denken. Kort te voren had ik dien naam in een publicatie, waaraan ik in die dagen werkte, neergeschreven. Het dient uitgesloten te worden geacht dat zij daar langs normalen weg kennis van had gekregen.

Ook proscopische nachtgezichten blijken bij haar een enkele maal voor te komen. Ik wees daar reeds op.

2. *De visioenen van mevr. Omega.* In Juni 1942 deelde Dr. H. A. C. Denier van der Gon mij mede, dat hem van betrouwbare zijde het bericht bereikt had, dat de echtgenoote van een technisch opzichter bij de Staatsmijnen te Heerlen een reeks opmerkelijke visioenen had gehad, welke voor een deel reeds in vervulling gegaan waren en voor een ander deel (naar zijn berichtgever verwachtte) in de toekomst in vervulling zouden gaan.

Dr. D. v. d. G. besloot dit geval nader te onderzoeken. Hij stelde zich met mevr. Omega [1]) in verbinding en begaf zich in de tweede helft van Juli naar Heerlen, waar hij eenige dagen ten huize der familie O. doorbracht. Daar ondervroeg hij niet alleen mevr. O. nauwkeurig over hetgeen zij „gezien" had, maar ook haar echtgenoot en verschillende andere personen aan wie mevr. O. van haar visioenen verteld had. Al hetgeen hij vernam werd door hem zeer nauwkeurig opgeteekend.

Met een map vol aanteekeningen keerde Dr. D. v. d. G. naar zijn woonplaats (den Haag) terug, waar hij zijn aanteekeningen uitwerkte en een rapport *in duplo* opstelde, dat hij, toen het voltooid was, aan

---

1) Waar in het rapport enkele mededeelingen van zeer persoonlijken aard voorkomen, heb ik gemeend mij hier van een pseudoniem te moeten bedienen.

mevr. O. ter lezing voorlegde. Deze voorzag het hier en daar van een aanvulling.

In het begin van September 1942 beschikte Dr. D. v. d. G. over twee volkomen gelijkluidende rapporten, waarvan hij er een behield en het tweede aan mevr. O. deed toekomen met verzoek dit op een veilige plaats op te bergen. Mevr. O. voldeed aan dit verzoek door het duplicaat in handen van den medicus M. (die haar geruimen tijd behandeld had) te stellen. Deze arts heeft het duplicaat tot einde December 1945 in zijn bezit gehad, waarna het mij toegezonden werd. Dank zij dezen door Dr. D. v. d. G. genomen voorzorgsmaatregel ben ik in staat geweest het geval mevr. O. in dit boek op te nemen daar het rapport, dat zich in het bezit van Dr. D. v. d. G. bevond, verloren is gegaan. In het laatst van 1944 werd de reserve-majoor der artillerie Dr. H. A. C. Denier van der Gon (die zeer verdienstelijk illegaal werk deed) door de Duitsche politie gearresteerd. Deze arrestatie ging gepaard met een huiszoeking, bij welke gelegenheid verschillende manuscripten van den onderzoeker (waaronder het zoo juist genoemde rapport) in handen der Duitschers vielen.

In het tijdvak gelegen tusschen Augustus 1942 en September 1944 bleef Dr. D. v. d. G. voortdurend in schriftelijk contact met mevr. O. en werd het rapport aangevuld. In September 1942 bracht Dr. D. v. d. G. mij op de hoogte van hetgeen zijn bezoek aan mevr. O. had opgeleverd, terwijl hij mij verder van tijd tot tijd schreef over zijn correspondentie met mevr. O. Ook met den heer G. Zorab (sinds September 1945 secretaris der Studievereeniging voor „Psychical Research") heeft Dr. D. v. d. G. bij herhaling over het geval O. gesproken.

In Mei 1943 kreeg ik gelegenheid mevr. O. in den Haag te ontmoeten. Zij deelde mij bij deze ontmoeting een en ander met betrekking tot haar gezichten mede. Hetgeen ik op dien avond van haar vernam was in overeenstemming met hetgeen ik reeds van Dr. D. v. d. G. vernomen had. Na ons onderhoud deelde ik Dr. D. v. d. G. mede, dat mevr. O. op mij den indruk van een rustige, ernstige en betrouwbare vrouw had gemaakt; allerminst van iemand die haar visioenen aangreep, om zich in het middelpunt der belangstelling te plaatsen. De Haagsche arts W., ten wiens huize ik in die dagen als „onderduiker" verblijf hield en die door mevr. O. eenige malen geconsulteerd werd, deelde deze meening volkomen.

In de tweede helft van Maart 1945 bereikte mij het ontstellende bericht, dat mijn vriend en medewerker Dr. H. A. C. Denier van der Gon zijn trouw aan ons vaderland en volk met den dood had moeten bekoopen. Op 8 Maart 1945 stierf deze voortreffelijke mensch voor het Duitsche vuurpeleton. Welk een zwaar verlies dit voor het parapsychologisch onderzoek in ons land beteekent, weet een ieder, die het voorrecht heeft gehad hem van nabij te kennen en met hem op dit gebied samen te werken [1]).

---

1) Zie D. H. Prins: „In memoriam Dr. H. A. C. Denier van der Gon", Tijdschr. v. Parapsychologie", XIV, pag. 27.

Eenigen tijd na de bevrijding heb ik mij opnieuw met mevr. O. in verbinding gesteld en haar verzocht, mij (in verband met haar visioenen) nauwkeurig verslag uit te brengen van haar wedervaren na September 1944 en mij het duplicaat op te zenden. In December 1945 voldeed zij aan dit verzoek en ontving ik van haar, behalve het duplicaat, tevens een reeks gegevens, welke mij in staat hebben gesteld een, naar ik meen, juist oordeel over haar „geval" te vormen. Over enkele punten in het rapport heb ik in de eerste helft van 1946 nog met haar gecorrespondeerd. Steeds trof mij daarbij haar groote waarheidsliefde en het verlangen hetgeen zij berichtte zooveel mogelijk met bewijzen te staven.

Na deze noodzakelijke inleiding gaan wij thans over tot een nadere beschouwing harer voornaamste visioenen.

Mevr. O. had haar eerste reeks visioenen in het laatst van Februari 1939. Zij bericht:

„Rustige tijd voor Paschen 1939. Chamberlain was naar München geweest. Op een nacht, in het laatst van Februari 1939, kreeg ik een serie visioenen[1]). Ik was vijf maanden zwanger en kon niet loopen wegens te kort aan vitamine B.[2]). Ik gevoelde mij ziek, zoodat alle aandacht voor iets van buiten af vervaagde. Lichamelijk gevoelde ik mij zeer zwak. Ik sliep in de beneden achterkamer. Na afloop van de visioenen ben ik naar mijn man gegaan, die boven sliep. Ik weet niet hoe ik de trap ben opgekomen, was geheel overstuur. In opgewonden stemming heb ik de gezichten aan mijn man verteld[3]). Die heeft mij toen bij zich in bed genomen. Den volgenden dag heb ik ze hem nogeens verteld."

Haar echtgenoot teekent hierbij aan:

„...Terwijl ik boven sliep stond midden in den nacht mijn vrouw voor mij, rillende en totaal van streek. Hoe zij de trap op gekomen is weet ik niet, want zij kon nl. al sinds weken niet meer loopen... Zij vertelde mij van haar visioenen, die ik haar uit het hoofd trachtte te praten..."

Volgens het hiervoor genoemde, door Dr. D. v. d. G. opgestelde, rapport heeft mevr. O. in dien Februari-nacht in totaal een zestiental gezichten gehad. Van deze zestien gezichten hebben er negen betrekking op gebeurtenissen, welke zich in het tijdvak gelegen tusschen 10 April 1939 en Juni 1940 hebben voorgedaan, twee op gebeurtenissen welke zich in de bezettingsjaren hebben afgespeeld[4]), terwijl de visioenen No. 12, 13 en 14 betrekking hebben op geallieerde in-

1) Op mijn vraag, haar in Mei 1943 gesteld, of zij te voren ook reeds paragnostische ervaringen had gehad, antwoordde mevr. O. mij bevestigend.

2) „Einde Februari 1939," aldus de medicus M., die mevr. O. geruimen tijd behandeld heeft, „lag mevr. O. ziek thuis, lijdende aan avitaminose B: verlammingen en reflexafwijkingen, zooals die tijdens zwangerschap wel optreden..."

3) Toen ik haar vroeg of zij zich haar visioenen toen nog nauwkeurig wist te herinneren, antwoordde mevr. O. mij, dat haar visioenen haar geruimen tijd lang bleven vervolgen.

4) Feitelijk drie, daar visioen No. 9 (waarin mevr. O. haar zwager in haar tijdelijke woning te Oost-Kapelle zag) betrekking heeft op een gebeurtenis, welke zich na de capitulatie voordeed.

kwartiering. Visioen No. 15 heeft naar alle waarschijnlijkheid, betrekking op den Duitschen terugtocht (medio Sept. 1944) terwijl No. 16 (waarin zij haar echtgenoot in een ziekenhuis zag liggen) niet meer tot de oorlogsvoorspellingen gerekend moet worden [1]).

Van de visioenen 1–9 wil ik hier slechts dat visioen in extenso mededeelen dat in het door Dr. D. v. d. G. opgestelde rapport onder No. 2 voorkomt. Het luidt als volgt:

„Ik zag het kindje (dat nog geboren moest worden) gedoopt worden in een vreemde kerk met militairen en veel witte mutsen door een vreemden dominee (niet herkenbaar) in een andermans doopjurk, terwijl mijn man naast mij stond in militaire kleeding. De doopjurk had geen patroon (terwijl het onderste deel van onze eigen doopjurk geheel van kant is)".

Dit visioen is op 5 November 1939 volledig in vervulling gegaan, ondanks de pogingen, door mevr. O. aangewend, haar kindje in haar eigen doopjurk te laten doopen, waarvan wij in het rapport van Dr. D. v. d. G. zoo uitvoerig melding gemaakt vinden.

Ter toelichting diene het volgende.

In April 1939 werd de heer O., als dienstplichtige, onder de wapenen geroepen. Hij kwam in Zeeland terecht [2]). Oorspronkelijk lag het in het plan der familie O. den jonggeborene op den eersten Zondag in Augustus te Terwinselen (L.) te laten doopen. Daar de heer O. echter geen verlof kon krijgen om bij de doopplechtigheid tegenwoordig te zijn besloot men deze uit te stellen. De politieke hemel werd steeds meer bewolkt en dit beteekende voor den heer O., dat de kans om met verlof naar huis te gaan voor hem steeds geringer werd. Toen hij nu de gelegenheid kreeg zijn vrouw enkele weken in Oost-Kapelle (Z.), waar hij als gemobiliseerde verblijf hield, te laten logeeren, greep hij deze gelegenheid met beide handen aan. Toen zijn vrouw eenmaal in Oost-Kapelle was (in een omgeving die zij in Februari *nauwkeurig* beschreven had, hetgeen op zichzelf reeds een opmerkelijk geval van „helderziendheid" genoemd dient te worden [3])) bleek het mogelijk haar verblijf aldaar te rekken en mevr. O. is ten slotte tot eenige weken na de capitulatie in Oost-Kapelle gebleven, waar acht van de hiervoor genoemde negen visioenen in vervulling gingen [4]), waaronder dan het visioen van de doopplechtigheid.

1) Volgens een schrijven van mevr. O., gedateerd 24.6.1946, is dit visioen tot op heden (Juni 1946) niet in vervulling gegaan.

2) Het feit dat de heer O. (blijkens door mij ingewonnen inlichtingen) wist dat hij, bij mobilisatie, in Zeeland terecht zou komen, doet, m.i., geen afbreuk aan de waarde der visioenen. Zie volgende noot.

3) In Februari 1939 vermocht mevr. O., op grond van een harer visioenen, enkele opmerkelijke bijzonderheden te vermelden met betrekking tot het echtpaar, bij wie zij, haar echtgenoot en beide kinderen een onderdak zouden vinden. Zij kende deze menschen in Februari nog niet en het moet uitgesloten worden geacht, dat zij in Oost-Kapelle naar een pension heeft uitgekeken, waarvan zoowel de inrichting van het interieur, als het uiterlijk der eigenaren „min of meer" in overeenstemming was met den inhoud van haar gezichten.

4) Visioen No. 1, waarin mevr. O. haar man (vervuild) als militair thuis (echtelijke woning in Heerlen) zag komen, ging in het laatst van April 1939 in vervulling.

De critische lezer zal geneigd zijn hier de vraag te stellen of het hiervoor vermelde visioen van de doopplechtigheid (alsmede de overige zeven visioenen, betrekking hebbend op het verblijf in de gemeente Oost-Kapelle) er niet in belangrijke mate toe bijgedragen heeft (hebben) dat mevr. O. tijdelijk in die gemeente is gaan wonen en of zij er niet (bewust of onbewust) toe bijgedragen heeft dat de jonggeborene in een geleende doopjurk ter kerke is gedragen. Het spreekt wel vanzelf dat een zoo critisch man als Dr. D. v. d. G. was, deze vragen onder de oogen heeft gezien. Het door hem ingestelde onderzoek bracht echter aan het licht, dat dit alles hoogst onwaarschijnlijk geacht dient te worden. De eerste aanleiding tot het verblijf van mevr. O. in Oost-Kapelle is het intrekken der militaire verloven geweest. Indien de heer O. in Augustus en September 1939 geregeld met verlof naar Heerlen had kunnen gaan, zou hij er zeer waarschijnlijk nimmer toe over zijn gegaan zijn vrouw te verzoeken naar Oost-Kapelle te komen. En wat de doopjurk betreft: wanneer wij kennis nemen van de verschillende getuigenverklaringen, in het rapport van Dr. D. v. d. G. opgenomen en afkomstig van eenige familieleden van mevr. O., die zich (op haar verzoek) zeer veel moeite hebben gegeven de doopjurk in handen te krijgen zonder dat dit nochtans mocht gelukken, dan kan ons dit alleen maar sterken in onze overtuiging, dat het wel zeer onwaarschijnlijk dient te worden geacht, dat wij hier slechts met een pseudo-proscopisch visioen te doen zouden hebben en dat er vele redenen zijn om aan te nemen, dat wij in dit visioen, evenals in de overige acht visioenen, die, volgens mevr. O. e.a. in het tijdvak gelegen tusschen 10 April 1939 en Juni 1940 in vervulling zijn gegaan, een voorspelling hebben te zien van een gebeurtenis, die een uitvloeisel was van den oorlog, die in de maand September van het jaar 1939 een aanvang nam.

Bij gelegenheid van een verlof, dat hij benutte om eenige zaken in Heerlen te regelen en dat hij in het laatst van 1939 (na de doopplechtigheid) genoot, vond de heer O. eindelijk de doopjurk. Het bleek dat deze achter een poppenwieg van zijn oudste dochtertje lag. „De wieg", aldus de heer O., „stond een eindje van den muur af en ik wilde de wieg op haar plaats duwen. Dit doende merkte ik dat er iets achter lag. Dit was de doos met de jurk".

Er dient hier op gewezen te worden, dat de heer O. te voren (voor de doopplechtigheid) ook reeds een keer in Heerlen was geweest en zich bij die gelegenheid veel moeite had gegeven de doopjurk te vinden. Had hij bij die gelegenheid (hetgeen toch zeer goed mogelijk was geweest) de jurk gevonden, dan zou zijn dochtertje niet in een geleende doopjurk ten doop zijn gehouden.

Nu kan men natuurlijk, met Freud's boek over „De invloed van ons onbewuste in ons dagelijksch leven"[1]) in de hand, wel beweren dat mevr. O., voor haar vertrek uit Heerlen, de doopjurk onvindbaar heeft gemaakt en/of dat de heer O., toen hij de eerste maal naar de jurk zocht, deze niet heeft willen vinden, maar ik betwijfel of dergelijke psychoanalytische spitsvondigheden hier op haar plaats zijn. Ten slotte dient men dit geval te bezien tegen den achtergrond van de acht andere gevallen, waarmede het één totaliteit vormt en wie dit, aan de hand van het door Dr. D. v. d. G. opgestelde rapport doet (en daarbij niet door vooroordeelen verblind is) zal met Dr. D. v. d. G. moeten

1) Ned. vert., Amsterdam, 1916.

erkennen, dat er geen enkel bezwaar bestaat om dit geval in onze verzameling oorlogs voorspellingen op te nemen.

De voor ons hier de meest belangrijke visioenen zijn ontegenzeggelijk die, welke wij in het rapport van Dr. D. v. d. G. onder de nummers 11, 12, 13 en 14 aantreffen. Van deze vier visioenen zijn, zooals nog nader zal blijken, de laatste drie het allerbest gewaarmerkt, daar zij in Juli 1942 nog niet in vervulling waren gegaan.

Visioen No. 11. Wij krijgen inkwartiering van een Duitschen soldaat. In Februari 1939 kende ik de Duitsche uniform niet, maar ik wist dat hij een Duitsche uniform droeg. Ik zag hem duidelijk de trap afdalen in ons huis te Heerlen, S...straat No.... Het gelaat was niet te herkennen. Hij liep door het huis (echter niet zoo duidelijk).

In het rapport van Dr. D. v. d. G. vinden wij hierbij de volgende toelichting van de hand van mevr. O.:

Dit visioen is in vervulling gegaan. Zelfs de manier van loopen van den soldaat (hij trok een weinig met de knieën) klopte.

Aan de familie L., bij wie wij in Oost-Kapelle inwoonden, heb ik de visioenen met betrekking tot de Duitsche en Engelsche inkwartiering verteld. „Ik heb Duitsche en Engelsche inkwartiering thuis (in Heerlen) gezien." Na de Duitsche inkwartiering heb ik aan mej. L. geschreven: „Ik heb Duitsche inkwartiering, nu nog de volgende" [1]).

„In den nazomer bleek mij", aldus berichtte de hiervoor reeds genoemde medicus M. in Juli 1942 aan Dr. D. v. d. G. (die deze woorden in zijn rapport vastlegde), „dat de heer O. in een Engelsche grammatica zat te lezen. Dit was nadat hij Duitsche inkwartiering had gehad. Ter verklaring vertelde hij mij: „Wij krijgen Engelsche inkwartiering". Mevr. O. had mij toen reeds verteld van de visioenen..."

Dat de heer O. deze Engelsche inkwartiering verwachtte berustte op het feit, dat zijn vrouw deze inkwartiering „gezien" had en de gebeurtenissen, welke zich sinds April 1939 hadden afgespeeld, zijn vertrouwen in de juistheid van de visioenen zijner echtgenoote (waaraan hij aanvankelijk weinig of geen waarde had gehecht) steeds meer hadden doen toenemen. Hetgeen mevr. O. in den bewusten Februari-nacht met betrekking tot de verwachte Engelsche inkwartiering „gezien" had, kan ons het volgende uittreksel uit het rapport van Dr. D. v. d. G. leeren.

Visioen No. 12. Ik zie Engelsche inkwartiering. Ik kende (in Febr. 1939) de Engelsche uniform niet, maar ik *wist* dat het Engelschen waren. Ik durf niet met zekerheid te zeg-

---

1) Op 4 Juli 1946 schreef mej. L. mij een brief waarin zij de juistheid van het bovenstaande bevestigt. De briefkaart bleek zij echter (begrijpelijk) niet meer in haar bezit te hebben.

Mej. L. verklaart vervolgens dat mevr. O. bij herhaling met haar over haar visioenen heeft gesproken.

Behalve mej. L. zijn er nog enkele andere personen met wie mevr. O. (voor Mei 1940) over dit visioen heeft gesproken.

gen dat ik hier beneden twee man tegelijk gezien heb. Ik zag één militair die op een stoel bij den haard zat te wippen (hij liet de stoel op de achterpooten kantelen tegen den muur).

Visioen No. 13. In een ander beeld zag ik een militair (het valt niet te zeggen of dit dezelfde was) in een armstoel aan de tafel zitten. Mijn man zat ook aan tafel. Ik zag mijzelf daarbij staan in de deuropening van de keuken. Ik zag dat hij sprak (hoorde het niet) en zag hem hoofdschudden van neen tegen mijn man, beduidende dat hij iets verkeerd uitsprak en het hem goed voordoen. Hij legde de rechterhand op tafel, de vingers een weinig gekromd, alsof hij op iets wees. Het was net alsof er iets tusschen hem en mijn man op tafel lag (een boek?) Het beeld was vaag. Ik zag (vaag) militairen (meer dan twee) door het huis loopen. Ik zag hen de trap op en af gaan, kon evenwel de nationaliteit niet vaststellen. Het was net alsof zij tot verschillende nationaliteiten behoorden. Nederlandsche en andere nationaliteiten. Dit verontrustte mij zeer, want het gaf mij het gevoel van een huis vol militairen.

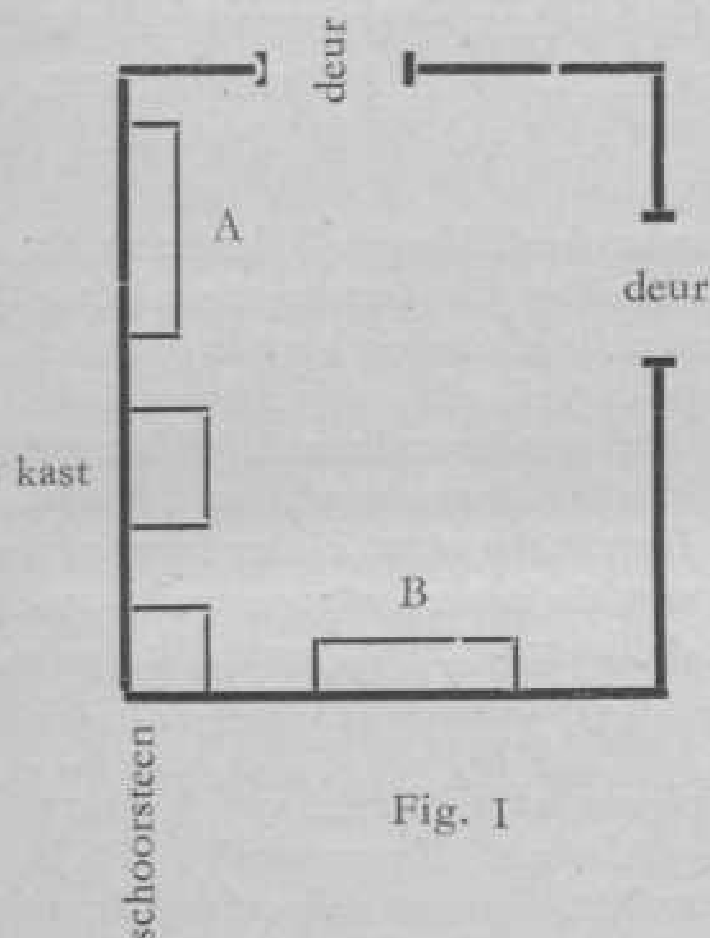

Fig. I

Visioen No. 14. Ik zag op het kamertje boven – voor – twee opklapbedden (Fig. I, A en B). Ik bracht twee Engelsche soldaten de kamer binnen en wees ieder zijn bed aan. De mannen waren niet te herkennen uit de visioenen 12 en 13, omdat ik hen hier van ter zijde en vaag zag. Een van hen keek mij aan en zag dan weer het (opgeslagen) opklapbed A. Hij zag het gordijn en begreep er blijkbaar niets van. Hij keek ook naar den vloer er voor alsof hij dacht daar te moeten slapen. Dan ging ik weg uit de kamer en zag daarna dat hij zijn hand tusschen de gordijnen stak en er achter keek, waarna hem een licht scheen op te gaan. Het patroon van de gordijnen voor bed A was: handweefstof met horizontale smalle en breede strepen (afwisselend).

Aan het zeer uitgebreide commentaar door mevr. O. op deze drie visioenen geleverd ontleen ik nu eerst het navolgende dat voor ons hier het voornaamste is:

„Tusschen October 1944 en Augustus 1945 kwamen vier Britten en ongeveer twintig Amerikanen in ons huis. Op 3 Januari 1945 vroegen drie Engelsche soldaten om inkwartiering. Ik lag reeds in bed toen mijn man, die middagdienst had, met hen thuis kwam. Toen ik daarna in de huiskamer kwam zag ik twee van hen aan tafel zitten, terwijl de derde naast den haard zat, waarbij de leuning van zijn stoel tegen den muur stond.

Twee van hen hebben in het kamertje boven (zie visioen No. 14), in de opklapbedden geslapen; de derde sliep in een andere kamer[1]).

Dit alles is niet precies zoo gegaan als ik op grond van mijn visioen verwachtte. De ingekwartierde militairen kenden geen opklapbedden en mijn man klapte de bedden voor hen neer. Toen mijn man bed A neerklapte, keken zij verbaasd toe en een van hen vroeg (daarbij wijzende op het andere bed): „Is that the same?" Zij vonden deze bedden erg practisch en namen de constructie ervan in zich op.

---

1) De heer Th. G. (buurman van de familie O.) teekent hierbij aan: „Hierbij verklaar ik dat bij mijn buurman, den heer O., omstreeks 3 Januari 1945 Engelsche soldaten (ingekwartierd) zijn geweest".

De Amerikanen lagen in tenten bij afweergeschut. Ook sliepen zij wel in ledige huizen. Zij brachten hun vrije uren bij ons door[1]).

Edw. Sarna zeide eens tegen mijn man: „You murder the king's English". Hij hielp mijn man bij diens streven zijn uitspraak te verbeteren. Mijn man gebruikte daarbij een boekje, dat wel op onze middelbare scholen gebruikt wordt. Onze gast scheen dit prettig te vinden en zei telkens, als hij 's avonds vertrok: „To morrow I come back as your teacher". Ook zijn vriend O. R. Hertzog hielp mijn man.

Mijn zwager W. P.... was bij het militair gezag te Heerlen. Hij bezocht ons vaak in uniform"[2]).

Ofschoon, zooals mevr. O. (zooals wij zoo juist zagen) bericht, deze visioenen niet *volkomen* in vervulling zijn gegaan (dus geen gezichten met volledige congruentie zijn gebleken te zijn), zoo zal toch wel niemand willen ontkennen, dat zij als hoogst opmerkelijke, goed gewaarmerkte, proscopische visioenen dienen te worden aangemerkt.

Het moge waar zijn dat de opklapbedscène zich anders heeft afgespeeld dan mevr. O., op grond van haar visioen, heeft voorspeld, de voorspelling dat de mannen een bijzondere belangstelling voor deze bedden zouden toonen (en die niet kenden) is juist gebleken.

Ook het feit dat haar man Engelsche les van een der militairen zou krijgen, blijkt mevr. O. juist „gezien" te hebben, evenals het feit dat een der militairen (zij het ook niet wippend) bij den haard zou zitten. Er dient hier op gewezen te worden dat er in Februari 1939 nog geen stoel bij den haard stond. Deze is daar eerst in Augustus 1941 door haar zwager geplaatst. Op diens initiatief zijn er in de kamer eenige veranderingen aangebracht. Mevr. O. heeft haar zwager (die met de finesses der visioenen niet op de hoogte was) laten begaan. Het lijkt mij wel zeer gezocht hier aan te nemen dat hij onder haar (telepathische) suggestie gehandeld heeft.

In Maart 1940 maakte de heer O. promotie. Volgens het reglement van de bouwvereeniging moest hij verhuizen. Deze verhuizing is, tegen aller verwachtingen in, niet doorgegaan, omdat het voor de familie O. bestemde huis aan een anderen ambtenaar werd toegewezen. Op deze toewijzing heeft de heer O. geen invloed kunnen uitoefenen.

„Toen de heer O. promotie maakte," aldus de medicus M., „moest hij bij de Mijn wonen. Toen het huis van den voorganger vrij kwam heb ik spottend tegen mevr. O. gezegd: „Waar blijf je nu met je Engelschman?" Toen antwoordde zij: „De Engelschman komt in het oude huis; dan moet hij maar gauw komen." Vlak voor de verhuizing kreeg de heer O. bericht dat een overgeplaatst ingenieur het (den heer O. toegewezen huis kreeg. Het is een zeldzaamheid dat een technisch opzichter niet bij de Mijn woont."

Wie in het laatst van Februari 1939, in ons land, gelijk (zooals ons uit het met zoo'n groote nauwkeurigheid door Dr. D. v. d. G. opgestelde rapport blijkt) mevr. O., vermocht te voorspellen, dat er een dag zou komen waarop hij (zij) Engelsche (Geallieerde) soldaten in zijn huiskamer zou zien en daarbij in staat bleek te zijn een aantal details met betrekking tot deze inkwartiering te vermelden van het gehalte, waarvan wij in het door Dr. D. v. d. G. opgestelde rapport melding

---

1) In het mij in December 1945 door mevr. O. toegezonden dossier trof ik een blaadje aan waarop een drietal dezer Amerikaansche bezoekers (t.w. O. R. Hertzog, E. J. Sarna en A. W. Dodge) hun handteekeningen geplaatst hebben. Daaronder vond ik hun adressen vermeld.

2) In de beschrijving van visioen No. 13 wordt melding gemaakt van militairen die tot verschillende nationaliteiten behoorden. Nederlandsche en andere nationaliteiten.

gemaakt vinden, mag, wanneer (gelijk dit bij mevr. O. ontegenzeggelijk het geval is geweest) ruim vijf jaar later deze gedetailleerde voorspellingen grootendeels in vervulling blijken te zijn gegaan, er m.i. aanspraak op maken eenige opmerkelijke proscopische visioenen met betrekking tot het oorlogsgebeuren te hebben gehad. En onze geneigdheid om dit te erkennen neemt daarbij zeer zeker nog toe, wanneer wij bedenken dat deze, op zichzelf reeds opmerkelijke proscopische visioenen, een onderdeel vormen van een reeks, waarin mede zoowel het verblijf in een vreemde omgeving (over welk verblijf bijzonderheden werden vermeld welke allesbehalve algemeenheden kunnen worden genoemd) als de inkwartiering van een Duitschen soldaat) voor„zien" werden. De kans dat hij (zij), bij wie iets dergelijks het geval is, dit alles slechts „toevallig" juist gefantaseerd zou hebben acht ik, het gedetailleerde karakter der gezichten in aanmerking genomen, zoo uiterst gering, dat wij (al kunnen wij de geringheid van deze kans dan ook niet – zooals bij het onderzoek met toepassing der quantitatieve methode – in een getal uitdrukken) haar veilig kunnen verwaarloozen.

Zooals wij gezien hebben „zag" mevr. O. in Februari 1939 dat er voor opklapbed A. op het boven-voorkamertje gordijnen hingen, vervaardigd van handweefstof en die afwisselend horizontale breede en smalle strepen vertoonden. Ten tijde van het visioen bevond dit opklapbed zich daar nog niet. Dit opklapbed is in de bezettingsjaren door den heer O. vervaardigd. *Niet* om het kamertje in overeenstemming te doen zijn met het visioen zijner echtgenoote, maar om de zeer eenvoudige reden, dat het oudste dochtertje te groot werd voor het kinderledikant, waarin het tot dusverre had geslapen. Toen het opklapbed er eenmaal stond, moesten er gordijnen voor komen. Een aanvrage voor toewijzing van gordijnen, door mevr. O. gedaan, werd afgewezen. Pogingen aangewend om de gordijnen „zwart" te koopen liepen op niets uit. Ten tijde van het bezoek van Dr. D. v. d. G. hingen er geen gordijnen voor het opklapbed.

In de week van 13 tot 19 Sept. 1942 drong zich de gedachte aan mevr. O. op, dat het oogenblik thans gekomen was waarop zij haar aanvrage moest herhalen. Zij verzocht haar echtgenoot een aanvraagformulier in te vullen, maar deze gevoelde er aanvankelijk weinig voor. Ten slotte gaf hij aan het verlangen van zijn vrouw gehoor. Tegen zijn verwachting in werd ditmaal een toewijzing verstrekt. In gezelschap van zijn echtgenoote bezocht de heer O. verschillende winkels. Geen enkele stoffeerder of manufacturier bleek echter gordijnen te kunnen of (willen) leveren. Ten slotte kwam het echtpaar O. bij den heer Coerver terecht, een handelaar in meubelen dien zij kenden. Ook deze kon hun niet aan gordijnen helpen. Hij beloofde mevr. O. echter er met zijn vrouw over te spreken. Op 2 Oct. 1942 bezocht de heer O. den heer Coerver opnieuw. Ditmaal had hij succes, zooals uit het navolgende fragment uit het rapport blijken moge:

„...Mevr. Coerver – aldus de heer O. – was weer thuis. Haar man vertelde haar

wat wij wenschten. Ik heb haar zelf geen inlichtingen kunnen geven daar de heer C. achter in de zaak met zijn vrouw sprak. Toen mevr. C. langs mij ging, zeide ik haar slechts dat we gordijnen voor opklapbedden moesten hebben (en overhandigde haar de toewijzing). Een kwartier later verscheen mevr. C. met de gordijnen. Zelf heb ik dus geen patroon of stof kunnen kiezen. Ik moest tevreden zijn met hetgeen mevr. C. meebracht."

Mevr. O. teekent hierbij aan:

„Ik heb de gordijnen genaaid en ze hangen nu voor de bedden. Het patroon en de kleur stemmen overeen met het patroon en de kleur welke ik in mijn visioen gezien heb. Op het eerste gezicht lijkt dit niet het geval te zijn, maar in het visioen zag ik het patroon en de kleur niet scherp, eenigszins wazig. Indien ik mijn oogen gedeeltelijk sluit zie ik het patroon precies zooals ik het in het visioen zag"[1]).

Het komt mij voor dat wij in dit gordijnen-geval een pendant mogen zien van het hiervoor vermelde doopjurk-geval. Het dient uitgesloten te worden geacht dat mevr. C. zich bij haar koop door het visioen heeft laten leiden. In de eerste plaats wist zij niets van deze visioenen af en in de tweede plaats zal haar wel geen keuze gelaten zijn en zal zij wel genoegen hebben moeten nemen met hetgeen de manufacturier haar aanbood.

Men kan hier natuurlijk de vraag stellen in hoeverre het toeval hier een rol heeft gespeeld. Ik acht het echter overbodig hier op deze vraag in te gaan. Ten slotte hebben wij hier met een bijkomstigheid te doen. Wie deze bijkomstigheid ziet tegen den achtergrond van het geheel, beoordeelt haar anders dan wie haar als een op zichzelf staand feit beschouwt.

Wij zijn thans genaderd tot visioen No. 15. Mevr. O. bericht daarover het volgende:

„Ik voelde mij moeilijk, met pijn in de beenen, loopen van de kliniek naar de Heerlerbaan[2]) en zag een ongeordende, onregelmatige troep op de Heerlerbaan, gaande in de richting van Aken. Er liepen losse paarden met ruiters tusschen. Het was net alsof er iets aan de hand was. Ik zag militairen, maar het was zoo'n warboel, dat ik aannam dat er ook burgers bij waren. Er waren geen uniformen te onderscheiden, zoodat van de nationaliteit niets te zeggen valt. Ik had angst omdat ik de Heerlerbaan moest kruisen. Het is mogelijk dat de troep grooter was dan ik hem zag. Het gezichtsveld was beperkt (begroeiing bij de kerk en huizenrij). Ik dacht: „Als ik dáár (d.i. overzijde van de Heerler baan) maar zoo vlug mogelijk was." Er week iets van den troep uit in de laan waarin ik mij bevond."

Op grond van de mij door mevr. O. verstrekte gegevens acht ik het aannemelijk dat dit (min of meer verwarde) visioen betrekking heeft op den Duitschen terugtocht (in de richting van Aken) welke medio September 1944 plaatsvond. In dat geval is de congruentie

---

1) Enkele dagen nadat mevr. O. het bovenstaande aan Dr. D. v. d. G. had bericht, stelde deze zoowel den heer Zorab als mij hiervan in kennis.

2) Bij de beschrijving van dit visioen heeft Dr. D. v. d. G. enkele terreinschetsen gemaakt. Ik heb gemeend deze hier weg te kunnen laten.

fragmentarisch. Mevr. O. bevond zich, tijdens dezen terugtocht, niet op de plaats, in haar visioen aangegeven. In het mij door haar toegezonden materiaal bevinden zich enkele ooggetuige-verslagen. Een dezer getuigen bericht als volgt:

„Zij (de Duitschers) kwamen allen uit de richting van Valkenburg. In Heerlen splitsten zij zich. Een gedeelte trok van hier naar Schaesberg en van daar naar Eigelshoven. Een ander gedeelte trok in de richting van Kerkrade. Maar voordat zij deze plaats bereikten, splitsten zij zich weer. Een gedeelte ging naar Aken, het andere gedeelte via Kerkrade naar München-Gladbach. De soldaten hadden geen marschroute. Op kruispunten besliste men in onderling overleg welken kant men verder zou gaan. De troepen hadden alle mogelijke voertuigen bij zich. Paardentractie heb ik niet gezien[1]). De auto's waren volgeladen (ook met meubilair). Auto's van burgers uit Frankrijk, België en Nederland waren in ruime mate aanwezig. Soldaten in verschillende uniformen, burgers (zoowel mannen als vrouwen) zaten op en in de auto's. Zij, die geen plaats meer hadden kunnen krijgen in de auto's, gingen te voet of per fiets. De meeste soldaten waren bewapend."

Het komt mij voor dat men niet veel fantasie noodig heeft om, na lezing van dit ooggetuige-verslag de geneigdheid in zich te voelen opkomen visioen No. 15 op dezen terugtocht te betrekken, vooral dan wanneer men het visioen niet op zichzelf beschouwt, maar tegen den achtergrond van het hiervoor vermelde. Ook verdient het aanbeveling het te vergelijken met visioen No. 2 van de tweede serie, waaraan wij thans nog een oogenblik onze aandacht zullen schenken.

In het laatst van Februari 1941 (mevr. O. lag toen in de kraamvrouwenkliniek te Heerlen waar, volgens den arts M., een groote ovariaalcyste bij haar werd weggenomen en een kleine ingeprikt[2])) had mevr. O. opnieuw een reeks visioenen. Ditmaal bedroeg het aantal slechts vijf. Het eerste dezer visioenen (betrekking hebbend op een gebeurtenis welke zich eenige dagen later, tijdens luchtalarm, in de kliniek afspeelde) kunnen wij buiten beschouwing laten, daar de hierbij betrokken verpleegster, toen zij door Dr. D. v. d. G. ondervraagd werd, niet meer in staat bleek zich de finesses nauwkeurig te herinneren.

Wat de visioenen No. 3, 4 en 5 dezer tweede reeks betreft: deze zijn, volgens den medicus M., *niet* in vervulling gegaan. Het komt mij voor dat deze meening voor bestrijding vatbaar is. Er dient hierbij op gewezen te worden, dat genoemde arts weinig of geen belang-

1) Een andere ooggetuige zegt wel paarden te hebben gezien. „Op een gegeven oogenblik kwam vanuit de richting Terwinselen een colonne cavalerie. Deze colonne trok in de richting van Ubachsberg. Later volgde in dezelfde richting ook nog voetvolk."

2) Men kan hier de vraag stellen in hoeverre de lichamelijke toestand van mevr. O. van invloed is geweest op het zich voordoen van haar visionnaire toestanden. In dit verband zij er hier op gewezen dat van de vermaarde psychoscopisten mevr. Maria Reyes de Z. en mevr. L. (Plaat-) Mahlstedt bekend is dat bij beiden haar paragnostische begaafdheid zich na ingrijpende operaties begon voor te doen. Zie E. Mattiesen: „Die theoretische Problematik der Psychometrie", Zeitschr. f. Parapsychologie, 1929, pag. 619.

stelling voor parapsychologische verschijnselen vertoont [1]) en daar ook nimmer eenige studie van maakte, hetgeen vanzelfsprekend van invloed is geweest op de beantwoording van de hem door mevr. O. gestelde vraag wat er van deze, hem door haar gedane, voorspellingen uitgekomen is. Leeken (en bovenal leeken met vooroordeelen) blijken in den regel alleen maar oog te hebben voor proscopische gezichten met volledige congruentie. Blijkt een visioen niet *volkomen* in vervulling te gaan, dan staan zij vaak dadelijk met een afwijzend oordeel klaar in tegenstelling met den parapsycholoog, die geleerd heeft ook naar Dunne-effecten en andere proscopische visioenen met fragmentarische congruentie te speuren. Evenmin als in Februari 1939 was het (ofschoon toen reeds tien maanden het Duitsche monster ons grondgebied onveilig maakte) in Februari 1941 op normale wijze te voorzien, dat er in Limburg [2]) gevochten zou worden (visioen No. 15 eerste reeks en visioen No. 2 tweede reeks) en dat (en nu komen wij op den inhoud der visioenen No. 3, 4 en 5 der tweede reeks) dokter M. diverse ontmoetingen zou hebben met Engelsche officieren van gezondheid. Dat mevr. O. dit (hetgeen onomstootelijk blijkt uit het rapport van Dr. D. v. d. G.) in Februari 1941 „gezien" heeft, acht ik zeer opmerkelijk en het getuigt m.i. van onkunde, wanneer men de drie visioenen, gelijk de arts M., waardeloos acht, omdat zij geen visioenen met volledige congruentie zijn gebleken. De lezer oordeele zelf aan de hand van hetgeen ik in het rapport met betrekking tot visioen No. 3 (tweede reeks) vond.

Mevr. O.: Ik zag in de spreekkamer van dokter M. een Engelschman en ik had daarbij het gevoel dat hij een collega van dokter M. was. Hij droeg een bril met lichte montuur, had blond haar en vertoonde ernstige gelaatstrekken. Hij liep van den kant van het bureau de kamer in de lengte door, draaide zich om, liep een paar passen terug tot aan de onderzoektafel, zette zijn linkervoet op het trapje van deze tafel, plaatste zijn linkerelleboog op den kniesteun en steunde met zijn hoofd op zijn linkerhand. Zoo sprak hij tegen dokter M. Ik zag dokter M. achter zijn bureau zitten. Ik veronderstelde dat ik hier zelf niet bij was. Tijd: overdag. Er lagen geen lakens op de onderzoektafel. Op het bureau lagen allerlei papieren. De Engelschman droeg een geelbruine uniform met onderscheidingsteekens op zijn kraag. Dokter M. had een witte jas aan. De situatie in de kamer was zooals ik deze reeds kende.

Toelichting (door mevr. O.): Daar de scholen en kloosters, gelegen in de nabijheid van het huis van dokter M., ingericht waren als militaire ziekenhuizen, kreeg dokter M. inkwartiering van artsen, terwijl hij ook bij herhaling bezoek ontving van collega's

---

1) Mevr. O. schrijft mij: „Eenmaal zeide dokter M. tegen mij: „Ik geloof niet in dergelijke dingen; onze pastoor wel." Eigenaardig is dat hij mijn visioenen aan patiënten vertelde. Toen mijn man hem hierover onderhield en hem zeide dat wij liever hadden dat hij dit niet deed, zeide hij: „Ik gebruik deze visioenen als geneesmiddel voor die patiënten, die maar niet beter willen worden en over den oorlog liggen te denken. Uw naam heb ik nooit genoemd."

2) Zooals mij uit verschillende beschouwingen over den oorlog gebleken is, had de oorlog ook op een andere wijze kunnen verloopen en in dat geval zou, naar alle waarschijnlijkheid, Zuid-Limburg voor het oorlogsgeweld gespaard zijn gebleven.

(telkens weer anderen)[1]). Sommigen droegen brillen, anderen niet. Toen ik dokter M. vroeg of mijn visioenen (het betreft hier de visioenen 3, 4 en 5, waarin zij hem in gezelschap van geallieerde officieren had gezien) in vervulling waren gegaan, antwoordde hij ontkennend. „Ik heb niemand in mijn spreekkamer meegenomen. Het spreekt wel vanzelf dat ik wel verschillende artsen (telkens anderen) naar de vroedvrouwenschool heb meegenomen en aan den directeur heb voorgesteld[2]), maar wij hebben de wandeling in den gang van de kliniek[3]) niet gemaakt."

Dokter M. heeft zoowel Amerikaansche als Engelsche inkwartiering gehad. In December 1944 zeide hij tegen mij: „Ik heb thuis Amerikanen en nu krijg ik er vanavond nog een Engelschman bij. Ik ben benieuwd hoe die Amerikanen daarop reageeren."

Wat visioen No. 2 van de tweede reeks betreft: wij hebben hier wel met een pendant van het hiervoor reeds vermelde visioen No. 15 te doen. In dit visioen „zag" mevr. O. nl. (vroeg in den morgen of laat in den avond) in de nabijheid van Heerlen (zij „zag" duidelijk de Heerlerbaan en het Benzraderbosch) vliegtuigen landen, waaruit Amerikaansche soldaten te voorschijn kwamen. „Het land vertoonde de grijsbruine kleur die het immer vertoont als het omgeploegd is. In elk geval stonden er geen hooge gewassen op het land. De verschillende akkers vertoonden geen afwisseling in kleur zooals het geval is als er gewassen (zooals koren e.d.) op het veld staan..."

In haar commentaar op dit geval (dat door Dr. D. v. d. G. van nauwkeurige terreinschetsen is voorzien) zegt mevr. O.:

„Visioen No. 2 is niet in vervulling gegaan. Wel kwamen er Amerikanen uit het Benzraderbosch naar de Heerlerbaan. De tactische luchtmacht heeft *juist hier* de Duitschers (die in het bosch lagen) fel bestookt. Zij doken telkens zeer laag om met boordwapens de Duitschers te beschieten en stegen dan weer op, cirkelden even rond, waarna zij opnieuw doken om den vijand te beschieten. In onze straat stonden alle menschen buiten om dit te zien. Als de cirkel te groot werd stoof alles naar binnen, want de Duitschers kozen de zijstraten en velden voor hun terugtocht. *Het leek vanuit onze straat wel of zij (de geallieerde vliegers) landden en dan weer opstegen.* Vaak hoorde men dan ook den uitroep: „Ze landen!" Even later zag men hen weer tusschen de boomen opstijgen."

Het pleit zeer zeker voor de objectiviteit van mevr. O. dat zij van dit visioen zegt, dat het niet in vervulling is gegaan en wij mogen er een waarborg in vinden dat het er haar allerminst om te doen is geweest om hetgeen in haar visioenen „krom" is geweest „recht" te praten. Nochtans meen ik dat zij, evenals dokter M. (zie hierboven), te ver is gegaan. Visioen No. 2 moge dan niet volledig in vervulling zijn gegaan: het feit doet zich onmiskenbaar aan ons voor dat mevr. O. (evenals dit waarschijnlijk bij visioen No. 15 het geval is geweest) een „flits "heeft gehad van de gebeurtenissen welke zich in den herfst

---

1) In visioen No. 5 (tweede serie) had mevr. O. dokter M. in een kamer (kennelijk niet zijn spreekkamer), in gezelschap van enkele dames en heeren (waaronder de directeur van de kliniek) met een Engelschman (arts?) zien praten.

2) Er dient hier op gewezen te worden dat mevr. O., zoowel in visioen No. 4 als in visioen No. 5, den directeur in gezelschap van een Engelschman had gezien.

3) Dit heeft betrekking op visioen No. 4. Mevr. O. „zag" dokter M., in gezelschap van den directeur en een Engelschman (arts?), op de gang van de kliniek loopen.

van 1944 ter plaatse hebben afgespeeld. En dat op een tijdstip waarop de Vereenigde Staten nog geen deel aan den oorlog namen. Want hier dient men zich wel goed rekenschap van te geven: het waren *Amerikaansche* soldaten die mevr. O. in Februari 1941 boven het Benzraderbosch en de Heerlerbaan „zag".

Van belang acht ik het ook er op te wijzen dat mevr. O. den tijd van het jaar, waarop zij Amerikanen boven de omgeving van Heerlen „zag", juist gezien heeft. Toen Dr. D. v. d. G. haar er eenmaal op wees, dat er ook in het voorjaar wel geploegd wordt, antwoordde zij hem dat haar visioen haar den indruk had gegeven dat het herfst was, althans nazomer.

Na deze tweede reeks visioenen heeft mevr. O. in het begin van Juli 1943 nog een visioen gehad waarin haar de verwoesting van Aken werd aangekondigd. Sindsdien was zij ervan overtuigd dat Aken geheel verwoest zou worden, maar dat de Dom gespaard zou blijven. Zij stelde Dr. D. v. d. G. van dit visioen in kennis, die op zijn beurt den heer Zorab en mij berichtte.

Op 14 Juli (enkele dagen na het visioen) vielen de eerste bommen op Aken en nadien is de stad bij herhaling een der doelwitten van de geallieerde luchtmacht geweest. In den herfst van 1944 heeft de stad ook zeer zwaar van de gevechten in en om de stad te lijden gehad. In het „Limburgsch Dagblad" van 23 Oct. 1944 lezen wij dat de stad, na een strijd van tien dagen, zoo goed als vernietigd is maar dat, volgens de B.B.C., de Dom er nog betrekkelijk goed af is gekomen. „Het silhouet van de kerk is ongeschonden, de koepel steekt nog boven de puinhoopen uit. Ook de oude troon van Karel den Grooten werd gespaard".

Bovenstaand artikel is een hoofdstuk uit het boek „Oorlogsvoorspellingen" dat in den loop van dit jaar bij Leopolds U. Mij. N.V., den Haag, zal verschijnen.

EERSTE MEDEDEELING BETREFFENDE EXPERIMENTEN AANGAANDE DEN INVLOED VAN VARIATIES IN DE STERKTE VAN MAGNETISCHE VELDEN (IN HET BIJZONDER VAN HET AARDMAGNETISCH VELD) OP SPIERCONTRACTIES

DOOR DR. S. W. TROMP (geoloog)

OVERZICHT

Een aantal experimenten wordt hier beschreven, welke door den schrijver in de Leidsche laboratoria voor physica en physiologie werden gedaan met de medewerking van den Heer van der Starre (technisch hoofd-assistent van het Physisch Laboratorium), en den Heer de Groot (technisch hoofd-assistent van het Physiologisch Laboratorium), ten einde den invloed te bestudeeren van magnetische velden op spiercontracties.

De daarbij gebruikte instrumenten bestonden uit een buigzamen stalen draad (een gewone stalen wichelroede), dien de proefpersoon in zijn handen hield (zie fig. 4), een tangentenboussole (ter opwekking van kunstmatige magnetische velden), en een snaargalvanometer van Einthoven (om potentiaal-verschillen in de wichelroede te registreeren).

De onderzoekingen in het Physisch Laboratorium werden mogelijk gemaakt door de bijzondere welwillendheid van Prof. Dr. C. J. Gorter, directeur van het „Kamerling Onnes Laboratorium". Het is echter slechts de schrijver alleen, die verantwoordelijk is voor de conclusies, welke in dit artikel naar voren worden gebracht. Hetzelfde geldt voor den Directeur van het Physiologisch Laboratorium, Prof. Dr. J. W. Duyff. Ook hij is in geen enkel opzicht verantwoordelijk voor welke conclusie ook in dit artikel.

Feitelijk had het eerste en meest fundamenteele experiment moeten zijn, het onderzoek naar de gedragingen van zenuwen in een sterk magnetisch veld, indien zij worden blootgesteld aan variaties in de veldsterkte van een magneetveld of indien de hoek tusschen de zenuw en de richting der krachtlijnen wordt gewijzigd.

Aangezien het uitgesloten was bedoelde basismetingen in het Physisch Laboratorium te verrichten, besloot schrijver het vraagstuk allereerst van den empirischen kant te benaderen in de hoop later een gelegenheid te vinden een meer wetenschappelijke methode te kunnen volgen, nl. te beginnen met het eenvoudigste verschijnsel en geleidelijk de meer gecompliceerde problemen te onderzoeken.

Dit artikel wordt daarom met opzet een „eerste mededeeling" genoemd, daar in den loop der jaren, welke voor dit onderzoek vereischt zullen zijn, schrijver een aantal andere rapporten hoopt te publiceeren betreffende dezelfde groep van experimenten.

De eerste serie bevindingen, welke hier beneden wordt weergegeven, is gebaseerd op tenminste 500 waarnemingen met een

snaargalvanometer en vastgelegd op 130 photographieën. Gezien de beperkingen waaraan momenteel het drukwerk onderhevig is, kunnen slechts enkele dezer photo's in dit artikel worden opgenomen.

1. De mate van draaiing van de wichelroede (zie fig. 3), b.v. boven een waterbuis, hangt af van het geleidingsvermogen van de huid van de handpalm. Worden de handvatten der roede geïsoleerd dan treedt geen uitslag op. Zonder geïsoleerde grepen verkrijgt men een belangrijk verhoogden uitslag, indien de handen tevoren met de een of andere electrolyt zijn gewasschen. Een groot aantal personen bij wie de roede niet pleegt te reageeren, en die doorgaans een droge, gladde huid van de handpalm bezitten, kunnen gedurende een korten tijd tot roede-loopers worden gemaakt door hun handen met een electrolyt te wasschen of zelfs met water alleen (bij voorkeur warm water).

2. De wichelroede komt niet tot uitslag, indien een „shunt" (aftakking) van dik koperdraad wordt aangebracht tusschen de twee handvatten van de roede. Hetzelfde resultaat wordt bereikt, indien een koperdraad aan slechts één der zijden van de roede wordt bevestigd en met de aarde verbonden.

3. Kunstmatige, door een tangentenboussole opgewekte, magnetische velden konden door een geblinddoekte persoon worden geregistreerd, indien plotselinge veranderingen in de gradiënt van het magnetische veld werden teweeggebracht door plotseling den hoekstand van den ring van de tangentenboussole te veranderen, door den stroom in en uit te schakelen enz. De veldsterkte van het magneetveld als zoodanig wordt niet door de spierzenuwen geregistreerd; slechts de gradiënt (d.w.z. het verval) van de veldsterkte. Het menschelijk lichaam schijnt in staat te zijn gradiënten te registreeren van minder dan 0,001 Gauss/cm.

4. Een aanleiding tot fouten wordt gevormd door het verschijnsel van „spier-vermoeidheid" (d.w.z. het verschijnsel dat zich voordoet wanneer het experiment No. 3 verscheidene keeren wordt herhaald en dit ten gevolge heeft dat de proefpersoon zijn gevoeligheid, d.w.z. zijn reactie-vermogen, verliest), en verder ook het „verschijnsel van vertraagde spier-reactie" (het duurde 5 tot 11 seconden alvorens de invloed van het magnetisch veld kon worden geregistreerd).

5. De draai-richting van de wichelroede (respectievelijk de linker- of de rechterzijde der roede komt naar boven) schijnt afhankelijk te zijn van den stand van den roedelooper ten opzichte van de bron der magnetische storing. Het roede-gedeelte dat het dichtst bij die bron zich bevindt draait naar beneden.

6. De gevoeligheid van een proefpersoon varieert dagelijks op regelmatige wijze. In den vroegen ochtend schijnt de gevoeligheid het grootst te zijn.

7. Het uitslaan van de roede werd niet alleen waargenomen boven buizen (zie fig. 2) en andere levenlooze objecten die storingen in het aardmagnetisch veld teweeg brengen, maar ook boven menschen. De reacties der roede waren verschillend voor mannelijke en vrouwelijke personen.

8. *a.* Ten einde iedere mogelijkheid van suggestie buiten te sluiten werden de potentiaal verschillen in de wichelroede (voorzien van geïsoleerde handvatten, teneinde het uitslaan te verhinderen) gemeten door middel van een snaargalvanometer: de rechtsche electrode werd bevestigd aan de linkerzijde van de roede (boven den geïsoleerden greep); een dikke koperdraad verbond de rechter zijde der roede (boven het geïsoleerde handvat) met den pols van den rechter arm; de linksche electrode werd verbonden aan den linkerpols (zie fig. 11).

b. De electro-cardiogrammen toonen aan, dat wanneer de beide electroden waren verbonden met de roede boven de geïsoleerde handvatten geen potentiaal verschillen in den draad konden worden waargenomen, indien de proefpersoon zich door een storingsgebied beweegt.

c. Indien de electrode-verbindingen gelijk zijn aan die van 8*a* en de proefpersoon (afgezien van het feit of hij al dan niet een gevoeligheid voor het doen uitslaan der wichelroede bezit) zich van buiten een storingsgebied naar een dergelijke zône toe verplaatst, zal het cardiogram plotseling een verandering te zien geven boven het punt boven den grond, waar onder normale omstandigheden de roede zonder geïsoleerde handvatten tot een uitslag zou zijn gekomen (zie fig. 5).

d. de cardiogrammen geven verschillen te zien al naar mate ons lichaam zich loodrecht op (fig. 5) of evenwijdig aan (fig. 6) de langste as van het aardmagnetisch storingsgebied verplaatst (de stand der armen loodrecht op de lengteas van het storingsgebied).

e. Ook boven een menschelijk lichaam worden ingewikkelde diagrammen verkregen, die verschillen vertoonen naarmate de roedelooper zich loodrecht op (fig. 10) of evenwijdig aan (fig. 9) de lengteas van het lichaam verplaatst. De electro-cardiogrammen laten de grootste afwijkingen zien dicht bij het hoofd van den persoon, die als object dienst doet (fig. 10). De onregelmatigheden in de curven blijken niet veroorzaakt te worden door storingen van de instrumenten.

f. Wanneer een cardiogram van 24 sec. wordt opgenomen, terwijl de roede-looper zich bevindt buiten de storingszône, zullen alle Q-toppen op precies dezelfde hoogte blijven. Herhalen wij de proef, maar nu met den roede-looper staande in de storingszône of de roede gehouden boven het hoofd of de voeten van een persoon, dan wordt een belangrijk electrisch potentiaal-verschil in den draad geïnduceerd.

9. Ter verklaring van het induceerend vermogen van het menschelijk lichaam werd de werkhypothese opgesteld, dat ieder menschelijk wezen omgeven is door een „electro-magnetisch veld" teweeggebracht door verscheidene physiologische processen, welke de electrische potentiaal-verschillen van de huid veroorzaken. Bedoelde processen zijn o.m. de bloed-circulatie (diaphragma-stroomen), de contracties van het hart, de actie-stroomen der spieren, de electrische potentiaal-verschillen in de hersenen (electro-encephalogrammen) enz.

10. De beïnvloeding van bovenbedoeld electro-magnetisch veld

door uitwendige magnetische storingen wordt besproken en er wordt gewezen op de mogelijkheid, dat vooral elkaar kruisende magnetische storingsgebieden gevaar voor de gezondheid kunnen opleveren van personen, die zich gedurende langeren tijd in dergelijke zich kruisende storingszônen ophouden.

De schrijver evenwel wijst de theorie van Mieremet en andere wichelroede-loopers af, die electro-magnetische aardstralen aannemen. Hij geeft verder als zijn meening te kennen, dat de z.g. „Poverni"-apparaten van Mieremet waardeloos zijn.

11. Een overzicht van de verschillende experimenten door den schrijver gedaan met de wichelroede in het open veld in onderscheidene deelen der wereld gaat vooraf aan de hoofdstukken, waarin zijn laboratorium-proeven worden beschreven. Met deze experimenten als grondslag kon een onderscheid worden gemaakt tusschen regionale en locale storingen van het aardmagnetisch veld.

I. *Inleiding.*

Het hierboven aangegeven probleem zou kunnen worden omschreven als een poging om op wetenschappelijke wijze de reacties van wichelroedeloopers te analyseeren. Als geoloog heeft de schrijver altijd belangstelling gehad voor de geophysica en voor experimenten met de wichelroede, ofschoon hij tot het jaar 1940 uiterst sceptisch was gestemd ten aanzien van deze opsporingswijze, daar hij zelf bij het gebruik van een gewone wichelroede van den hazelnotenboom gesneden geen enkele reactie ondervond, en bovendien de resultaten, die hij bij anderen had waargenomen, niet zeer overtuigend uitvielen. Het verschijnsel begon hem evenwel meer te interesseeren, toen hij als een curiositeit een stalen wichelroede van zijn vader ten geschenke ontving en hij hiermede persoonlijk den uitslag van de roede kon waarnemen. Deze roede, gemaakt van een buigzamen spiraalvormigen stalen draad, doet dienst als een geleider en schijnt te reageeren op variaties van het aardmagnetisch veld.

Het gebruik van de wichelroede en het daarmede opsporen van verborgen bronnen, waterstroomen enz. is welhaast zoo oud als de menschelijke beschaving[1]). Het is evenwel zeer te betreuren, dat zoovele van deze proefnemingen werden gedaan door lieden die klaarblijkelijk als charlatans moeten worden aangemerkt. De meeste wichelroede-loopers zijn bang om zich wetenschappelijk te laten onderzoeken; vaak willen zij niet toestaan, dat andere personen hun roede gebruiken, uit vrees, dat aan hun „bovennatuurlijke" vermogens schade zal worden toegebracht, wanneer iemand, die niet in deze krachten gelooft, de roede aanraakt. Voegt men bij deze onwetenschappelijke houding de hoogst onaantrekkelijke publicaties van onderscheidene wichelroede-loopers, die iederen wetenschappelijken grondslag missen, dan is het maar al te zeer begrijpelijk, dat de

---

1) Aanteekening der Redactie. Volgens C. v. Klinckowstroem (Heft 7 der „Schriften des Verbands zur Klärung der Wünschelrutenfrage", Stuttgart, 1916) dateert de oudste, tot nu toe bekende, afbeelding van een wichelroedelooper uit het jaar 1420.

meeste mannen van wetenschap geen belangstelling koesteren voor onderzoekingen op het gebied van de wichelroede [1]).

Toch dienen wij de fout van zoovele wetenschappelijke werkers niet te herhalen, die door Dr. Alexis Carrell in zijn boek: „Man the Unknown" zoo prachtig werd gekarakteriseerd. Hij schrijft daarin: „Onze geest heeft een natuurlijke neiging om niets te willen weten van zaken, die niet passen in het kader der wetenschappelijke en philosophische voorstellingen van onzen tijd. Tenslotte zijn de mannen van wetenschap ook maar menschen. Zij zijn geheel en al doordrenkt van de vooroordeelen hunner omgeving en tijdsbestel. Zij gelooven maar al te graag dat de feiten, die niet door de bestaande theorieën verklaard kunnen worden, niet bestaan."

Het is met het oog hierop, dat de schrijver zichzelf dwong geboeid te blijven door het feit, dat gedurende tenminste 7000 jaren de menschheid gebruik heeft gemaakt van deze primitieve geophysische methode [2]) en dat het tot op heden niet mogelijk is gebleken de realiteit der roede-reacties aan te toonen [3]), óf om het onbetwistbare bewijs te leveren, dat alle wichelroedeloopers charlatans zijn, óf dat de reacties slechts het gevolg zijn van „suggestie".

Men deelde mij mede, dat Prof. Clay, te Amsterdam, en andere geleerden de „aardstralen"-theorie van Mieremet, Verloop en anderen hebben getoetst. Bedoelde wichelroede-loopers, althans Mieremet, meenen den uitslag van de roede te moeten verklaren als het resultaat van de inwerking van electro-magnetische straling uitgaande van de aarde. Maar geen straling kon worden geconstateerd en ook mijn eigen onderzoekingen hebben deze theorie gelogenstraft.

De schrijver begon zijn eerste wetenschappelijke onderzoekingen op dit terrein in 1940 in Ankara, Turkije, met medewerking van zijn vriend N. Miller, een Engelsch electro-technisch ingenieur. Wij hadden beiden vrijwel dezelfde reacties met een stalen wichelroede, wanneer wij langs metalen buizen kwamen of een waterput naderden.

De experimenten werden herhaald, terwijl de loopers werden geblinddoekt en het geheel onder toezicht stond van neutrale waarnemers. De resultaten waren zoo merkwaardig, dat de schrijver besloot dit vraagstuk zorgvuldig te bestudeeren en wel op een zuiver wetenschappelijken grondslag, hoewel hij terstond een open oog had

---

1) Aanteekening der Redactie. In Engeland was het een der stichters der Society for Psychical Research (de fysicus Prof. W. Barrett), die zich in hooge mate voor het wichelroedevraagstuk interesseerde en daarover enkele belangrijke publicaties in de „Proceedings" van dit genootschap liet verschijnen. Zie W. Barrett en Th. Besterman: „The divining Rod", Londen, 1926.

2) Noot der Redactie. Met betrekking tot de vraag wanneer voor het eerst van de wichelroede gebruik werd gemaakt voor het opsporen van delfstoffen en waterbronnen verschilt men van meening. Volgens sommige auteurs is eerst vrij laat in de middeleeuwen sprake van roedeloopers.

3) Noot der Redactie. Het komt ons voor dat de schrijver hier te ver gaat en te weinig oog heeft voor het werk der Society for Psychical Research (zie het hiervoor genoemde werk van W. Barrett en Th. Besterman) en van het Verband zur Klärung der Wünschelrutenfrage.

voor de geweldige moeilijkheden, die overwonnen moesten worden. Hoewel de collega's het hem niet openlijk te kennen wilden geven, kreeg hij toch den indruk dat zij zijn experimenten belachelijk vonden.

Gedurende vele geologische excursies in verschillende deelen van Turkije konden de wichelroede-reacties bij verschillende geologische structuren, variaties in gesteenten, den invloed van breuken, bronnen enz. worden bestudeerd en na boring gecontroleerd.

In 1943 bezocht de schrijver Palestina en dank zij de groote gastvrijheid van Prof. Picard van de Joodsche Universiteit werd hem de mogelijkheid geboden om verschillende Joodsche kolonies te bezoeken. Aangezien iedere kolonie wordt gesticht in de nabijheid van een bron, konden de reacties van een stalen wichelroede dicht bij waterbronnen worden bestudeerd onder woestijn-omstandigheden.

In den aanvang van 1944 werd de schrijver in de gelegenheid gesteld om het gebied rondom de pyramiden in de buurt van Caïro opnieuw te bezoeken. In dit gebied kon hij den invloed nagaan van onderaardsche grotten. Verder kwam hij onder den indruk van verscheidene betrouwbare verhalen van Australische en Engelsche officieren, die gewone wichelroeden gebruikten om Duitsche mijnenvelden op te sporen bij het Suezkanaal en in de woestijn.

In 1944, 1945 en 1946 kon de schrijver het uitslaan der wichelroede onderzoeken in het Roode Zee-gebied en dat van den Indischen Oceaan en in verschillende deelen van Oost Australië en Java. Na zijn terugkeer in Nederland bestudeerde hij de reacties van dezelfde wichelroede boven verschillende geologische structuren in Holland, en de conclusies waartoe hij uiteindelijk meent te moeten komen kunnen als volgt worden samengevat: De meeste menschen schijnen een gevoeligheid te bezitten voor variaties in de veldsterkte van het aardmagnetisch veld. Deze verschillen worden teweeggebracht door variaties in de magnetische susceptibiliteit van gesteenten, door buizen enz., die op onregelmatige wijze in het aardmagnetisch veld zijn verdeeld. Zij veroorzaken afwijkingen in de normale verdeeling der krachtlijnen van het aardmagnetisch veld (zie fig. 2).

Bestudeering van de physiologische literatuur handelende over spier- en zenuwcontracties bevestigden mijn vermoeden, dat er nog geen onderzoekingen waren verricht betreffende den invloed van magneet-velden op zenuwen en op spier-contracties. Aangezien onze experimenten in de vrije natuur, die getoetst konden worden aan de resultaten verkregen met geophysische instrumenten, aangaven, dat de uitslagen der wichelroede het gevolg waren van variaties in de veldsterkte van het aardmagnetisch veld, vingen wij onze experimenten in het Physisch Laboratorium te Leiden aan met proefnemingen met kunstmatig opgewekte magneet-velden door middel van een tangentenboussole (zie fig. 1). In het Physiologisch Laboratorium werden onderzoekingen verricht met een snaargalvanometer van Einthoven.

In dit eerste rapport betreffende experimenten met de wichelroede zullen wij drie groepen onderzoekingen beschrijven, te weten: in het vrije veld, met een tangentenboussole en met een snaargalvanometer.

II. *Onderzoekingen in het vrije veld betreffende den invloed van variaties van de veldsterkte van het aardmagnetisch veld op spier-contracties.*

Wanneer een persoon, die gevoelig is voor de werkingen van de wichelroede, loopt of in een auto rijdt met een buigzamen geleidenden metaaldraad waarvan de beide uiteinden in de linker en rechter hand worden gehouden (de spieren der onderarmen vrij sterk gespannen en de beide handen zoodanig dicht bij elkaar gehouden, dat de draad zich vormt tot een zeer onstabiele, lusvormige geleider, zie fig. 4), zal hij twee soorten van reacties kunnen waarnemen, indien hij een magnetisch storingsgebied nadert, nl. locale en regionale reacties. Wanneer hij b.v. een bron nadert, begint de geleider te draaien en blijft in dezen stand volharden binnen een gebied van doorgaans minder dan 50 m. doorsnede. Dit is een „locale reactie". Maar wanneer hij b.v. een streek binnenkomt van gabbrogesteenten (een soort vulcanisch gesteente met een laag kiezelzuur- en een hoog ijzergehalte), dan zal hij bemerken, dat de draad gedurende verscheidene kilometers gedraaid blijft, slechts de intensiteit van den uitslag van den draad vermindert of vermeerdert al naar mate de plaats en de richting zijner bewegingen. Het zijn deze reacties, die de schrijver heeft beschreven als „regionale reacties".

Regionale reacties werden waargenomen onder de navolgende omstandigheden:

1. Bij het binnentreden van een plooiingsgebied (onverschillig of de plooiing der lagen aan de aardoppervlakte waarneembaar is, of dat de plooien bedekt zijn door horizontaal liggende afzettingsgesteenten.) Verscheidene olie-houdende en niet-olie-houdende structuren werden in Turkije onderzocht. Een opvallend verschijnsel was, dat een groot gebied kon worden opgespoord waarmede maximale reacties met de wichelroede werden waargenomen en wel op die punten, welke samenvielen met de ondergrondsche plooiingsas.
2. Bij het binnentreden van uitgestrekte gebieden met basische gesteenten.
3. Reizende met een boot in het gebied van de Roode Zee.

Op den boeg of op het opper-dek van het schip staande, werden langzame draaiingen van de wichelroede waargenomen gedurende een tijdsverloop van een half uur of meer, welke schenen samen te vallen met de geologische structuur van de Roode Zee en met de geweldige basaltstroomen in dit gebied. Zoodra men den Indischen Oceaan bereikte werd geen uitslag van de roede meer geconstateerd, totdat men de kust van Australië naderde. (In dit verband moge opgemerkt worden dat van de zijde van zeer deskundige geophysici schrijver verzekerd werd dat, tegen alle verwachtingen in, een dek van een schip of een auto niet als een „kooi van Faraday" mag worden beschouwd. De afscherming werkt slechts ten deele).

Locale reacties werden geconstateerd bij het naderen van de volgende plaatsen of voorwerpen:

1. Waterbronnen.
2. Geologische breuken.
3. Locale variaties in ondergrondsche gesteenten.

4. Ertslagen.
5. Grotten, zelfs in de woestijn waar zij watervrij zijn.
6. Waterleiding- of centrale verwarmingsbuizen.
7. Wortels van groote boomen. Een reactie wordt waargenomen boven iederen wortel.
8. Ieder groot stuk metaal in gebouwen (zooals machinerieën, radiatoren der centrale verwarming, bundels electrische draden enz.)
9. De meest interessante locale reacties werden opgemerkt boven mannen en vrouwen. Wanneer een persoon op een bed of divan ligt en de proefpersoon een stalen geleider (armen loodrecht op de lengteas van het liggende individu) langzaam boven het liggend individu beweegt parallel met het lichaam, van de voeten naar het hoofd, dan kan men een draaiing van den draad vaststellen, die verschillend is in richting bij de voeten en bij het hoofd van den liggenden persoon. Deze reactie is ook verschillend al naar mate men met mannen of vrouwen te doen heeft. In geval het individu van het bed of divan opstaat, zal een gevoelige wichelroede-looper in staat zijn nog een zwakke „schaduw" aan te geven van dien persoon, boven de ligplaats. Deze waarneming kan worden herhaald zelfs uren nadat de persoon het bed of den stoel, waarop hij had plaats genomen, had verlaten.

Terwijl het eerste verschijnsel verklaard kan worden door een verstoring van de krachtlijnen van het aardmagnetisch veld aan te nemen, zou het tweede experiment bij ons de gedachte kunnen doen opkomen, dat ieder menschelijk lichaam wordt omgeven door een electro-magnetisch veld, dat in ieder voorwerp in zijn omgeving een soort van veld induceert.

Dit laatste phenomeen achtten wij zoo belangrijk, dat wij het experiment vele malen geblinddoekt hebben herhaald. De wichelroede-looper, die niet in de kamer aanwezig was, moest later aangeven op welk bed de betrokken persoon had gelegen en van welk geslacht die persoon was. De schrijver is nog steeds overtuigd, dat de gedane waarnemingen als juist moeten gelden en niet kunnen worden toegeschreven aan den invloed van suggestie of telepathie.

Alle hierboven genoemde verschijnselen van locale en regionale reacties schijnen er op te wijzen, dat de uitslag van den draad in de eerste plaats het gevolg is van variaties in de veldsterkte van het aardmagnetisch veld. In normale omstandigheden is het verloop der krachtlijnen horizontaal. Een para- of ferromagnetisch voorwerp heeft neiging de krachtlijnen aan te trekken (zie fig. 2); diamagnetisch materiaal heeft de neiging de krachtlijnen van zich te doen af buigen. De richting van den uitslag der roede verschilt (bij gevoelige wichelroede-loopers) met de bewegingsrichting, met andere woorden, wanneer de linker kant het eerst naar boven komt, zoo zal bij den retourgang het de rechter kant zijn. In het algemeen kan in dit verband worden gezegd, dat bij gebruik van den lusvormigen geleider de hand, die zich het dichtst bevindt bij de oorzaak van de magnetische storingszône, de neiging vertoont zich benedenwaarts te bewegen.

Wanneer wij ons (met onze armen) parallel aan de richting der krachtlijnen bewegen zal slechts een geringe draaiing van de roede worden opgemerkt, tenzij er een sterke gradiënt in het magnetisch veld aanwezig is. De krachtigste reactie treedt op, indien wij ons bewegen loodrecht op de lengteas van een waterpijp b.v.

Voor diegenen, die nog nooit de reactie van de roede bij zichzelf hebben opgemerkt (minstens 50 % der menschen, waarmede de schrijver de proef nam, bleken hiervoor meer of min gevoelig te zijn, in het bijzonder indien zij hun handen meer geleidend hadden gemaakt door ze eerst met water of een zout-oplossing te wasschen) valt het moeilijk te gelooven, dat de wichelroede-looper de roede niet bewust en met opzet tot uitslaan brengt. Zulks is evenwel beslist niet het geval. Het uitslaan van de roede begint altijd in hooge mate onverwachts, maar moet terstond daarop door de handen worden nagevolgd, daar anders de draad aan de handen zou ontsnappen.

Het bovenstaande betreft mijn proefnemingen in het vrije veld en in woningen. De hierbij ontwikkelde denkbeelden vonden steun bij de in het Physisch Laboratorium gedane experimenten.

III. *Magnetische experimenten met een tangentenboussole* (zie fig. 1).

Een tangentenboussole met een straal van 50 cm. en één enkele draadwinding werd in het Physisch Laboratorium opgesteld op een plaats waar met de wichelroede geen uitslagen konden worden geconstateerd. De experimenten werden gebaseerd op het scheppen van variaties in het magnetisch veld door den stroom te verbreken of in te schakelen, en door den ring van de boussole te doen hellen onder verschillende hoeken.

De experimenten werden uitgevoerd zoowel met een geblinddoekten als niet geblinddoekten proefpersoon. De helling van de boussole en de stroom konden worden veranderd zonder dat de proefpersoon zulks kon zien of hooren.

Proefpersonen waren de Heeren van der Starre (technisch hoofdassistent), F. Heyn (student), A. F. Juch (student) en de schrijver. De proefnemingen werden gecontroleerd door de Heeren van der Starre, A. J. Franken en den schrijver.

Slechts Heyn, Juch en de schrijver waren gevoelig voor de variaties van het magnetisch veld van de boussole. De heer van der Starre was dat slechts voor ondergrondsche buizen en draden in het laboratorium.

Het zou te veel plaatsruimte vergen om alle proeven in details te beschrijven. Hier volgen slechts de voornaamste resultaten:

1. Geen enkele reactie wordt waargenomen wanneer de uiteinden van den draad in ebonieten houders worden gestoken.

2. Onze gevoeligheid wordt verhoogd:

a. naarmate wij onze spieren contraheeren;

b. indien de uiteinden der wichelroede gewikkeld worden in zilverpapier of bladtin of gestoken worden in twee dunne koperen buisjes (waarschijnlijk ten deele te wijten aan grootere geleidbaarheid, voor een deel aan minderen weerstand onzer handen);

c. indien een greep wordt toegepast, waarbij de palm van de hand naar boven is gekeerd; zulks tengevolge van de grootere inspanning onzer spieren (zie fig. 4);

d. indien we onze handen tevoren met water, bij voorkeur heet water, wasschen, of wel met een zout-oplossing of een zwakke oplossing van zwavelzuur.

3. In het Physisch Laboratorium werd een interessante proef genomen, die weliswaar geen direct verband houdt met onze proeven met de tangentenboussole, doch toch wel van voldoende belang is voor het onderhavige probleem, om in dit rapport medegedeeld te worden.

De heer van der Starre, de heer F. Heyn en de schrijver liepen na elkaar door de lange gang van het laboratorium. Gedurende iedere proef bevond zich slechts één persoon in de gang. De heer Franken gaf met een stukje krijt de plaatsen aan, waar de proefpersoon een uitslag van de roede verkreeg. Elk der proefpersonen hield zijn oogen op het plafond gericht, ten einde te voorkomen dat bedoelde kleine krijtstippen door den betrokken proefpersoon werden gezien. Twee neutrale waarnemers controleerden den heer Franken. Opmerkelijke resultaten werden verkregen. Meer dan 20 punten werden door de 3 proefpersonen in de gang aangegeven en iederen keer varieerden de drie waarnemingen niet meer dan 30 cm. Den volgenden dag werd de proef herhaald; ditmaal werd de heer Heyn geblinddoekt, en opnieuw werd hetzelfde resultaat verkregen. Een zelfde proef werd in de gang van het Physiologisch Laboratorium herhaald met de heeren van der Starre, de Groot en den schrijver als proefpersonen, die na elkaar een gang doorliepen en op een papiertje de plaats van den uitslag noteerden. Na afloop werden de drie papiertjes vergeleken en bleken alle drie dezelfde 9 plaatsen aangetroffen te hebben, waarbij de heer de Groot en de schrijver bovendien dezelfde draairichting van de roede verkregen. De heer de Groot vertoonde slechts een langzamere reactie-snelheid dan de twee andere genoemde proefpersonen.

4. In het Physiologisch Laboratorium werd de volgende proef genomen. Een dunne koperen draad werd bevestigd aan de beide handgrepen van den stalen draad der wichelroede vlak boven de handen. De reactie boven plaatsen waar tevoren een krachtige uitslag werd geconstateerd, was belangrijk minder. Werd een dikke koperen draad gebezigd, dan werd practisch geen reactie opgemerkt. Deze proef en het verschijnsel onder No. 2 beschreven geven sterk den indruk, dat zoowel de geleidbaarheid der handen als de electrische potentiaal verschillen in den draad der wichelroede een belangrijke rol spelen bij de wichelroede-experimenten.

5. Indien de proefpersoon staat vóór de tangentenboussole en de stroom wordt ingeschakeld dan zal men na enkele seconden de eerste reactie kunnen constateeren. Bedoeld tijdsinterval verschilt bij de personen onderling en hangt af van hun sensibiliteit. Bij den schrijver duurt het ongeveer 5 seconden alvorens de eerste reactie zich openbaart, althans wanneer de spieren van zijn onderarmen sterk

zijn gespannen. Zijn deze spieren echter slechts zwakjes gecontraheerd, dan treedt de reactie pas na ongeveer 11 seconden op.

6. Gedurende onze experimenten met de tangentenboussole is het ons opgevallen, dat we er op dienden te letten geen persoon zich te laten opstellen in den krachtlijnen-bundel vóór de boussole. Op een afstand van b.v. 2 m. van de boussole konden we ternauwernood het magnetisch veld waarnemen, wanneer drie personen vóór de boussole stonden. Ieder menschelijk wezen schijnt een locale verstoring in een magnetisch veld te veroorzaken. Dit verschijnsel kan evenwel geen verklaring geven van het hierboven beschreven phenomeen, dat iedere persoon een soort van „schaduw" schijnt achter te laten op de plaats waar hij tevoren heeft gezeten of gelegen.

7. Wanneer de proefpersoon geblinddoekt vóór de boussole is opgesteld, kan men, zonder dat hij het bemerkt, den ring van de boussole op en neer bewegen. Zulks zal tot resultaat hebben, dat de krachtlijnen óf vertikaal, d.w.z. parallel aan den proefpersoon zullen verloopen (ring van den galvanometer in horizontalen stand), óf de krachtlijnen verloopen horizontaal, d.w.z. ze staan loodrecht op de as van den proefpersoon (ring in vertikalen stand).

Vele proeven werden op deze wijze verricht en steeds weer opnieuw was de proefpersoon in staat de veranderingen in het magnetisch veld waar te nemen, d.w.z. de variaties in de gradiënt van de veldsterkte. Deze proefnemingen moeten echter zeer zorgvuldig worden gedaan, anders zou men gemakkelijk tot de conclusie kunnen komen dat de experimenten evenzoovele mislukkingen zijn. De volgende proef toont dit duidelijk aan.

De heer Juch, als proefpersoon fungeerende, werd geblinddoekt en stukken watten werden in zijn ooren gedaan. De proef werd genomen op 12–9–'46. Waarnemers waren de heer Franken en de schrijver. De ring van den galvanometer stond óf vertikaal (krachtlijnen staan dwars op den proefpersoon), óf horizontaal (krachtlijnen verloopen parallel aan den proefpersoon), terwijl in den ring een constante stroom circuleerde van 10 ampères. De waarnemers gaven iederen keer aan wanneer een nieuw experiment aanving. Proefpersoon gaf daarop aan wat hij voelde.

Experiment *a.*:	ring van hor. in vert. positie gebracht . .	Resultaat: pp. voelt een reactie.
Experiment *b.*:	ring bleef vert. . .	„ „ geen reactie.
Experiment *c.*:	ring bleef vert. . .	„ „ geen reactie.
Experiment *d.*:	ring van vert. in hor. positie gebracht . .	„ „ voelt reactie.
Experiment *e.*:	ring van hor. in vert. positie gebracht . .	„ „ voelt reactie.
Experiment *f.*:	ring bleef vert.; tijdsinterval tusschen exp. *e.* en *f.* slechts enkele seconden	„ „ voelt reactie.
Experiment *g.*:	ring bleef vert. . .	„ „ geen reactie.

Experiment *h.*:	ring werd eerst snel in hor. en daarop weer in vert. positie gebracht	„	„	voelt een reactie.
Experiment *i.*:	ring bleef vert. . .	„	„	geen reactie.

Bij de proeven *b.* en *c.* zouden we kunnen verwachten dat de proefpersoon een reactie zou ondergaan, daar de krachtlijnen daarbij dwars op zijn lichaam waren gericht. Bij deze proeven vonden echter geen veranderingen in de veldsterkte plaats. Bovendien brengt een proefpersoon vóór den aanvang van een nieuw experiment steeds de wichelroede in een evenwichtsstand, d.w.z. de spanning der spieren wordt aangepast aan den toestand van het omringende veld. Slechts een grootere kracht zou den draad tot draaiing kunnen brengen. Dit laatstgenoemde verschijnsel moet nimmer over het hoofd worden gezien. Indien wij den greep onzer handen sterker maken, is het voor den draad niet mogelijk tot uitslag te komen. Anders gezegd, we dienen den draad tusschen onze handen te plaatsen in een toestand van labiel evenwicht op een plaats waar zich geen verstoring van het magnetisch veld voordoet. Begint men in het krachtveld zelf, dan is het zeer moeilijk een zwakkere gradiënt waar te nemen.

In de proeven *d.* en *e.* voelde de proefpersoon wederom de veranderingen in de gradiënt. In proef *d.* zou de waarnemer constateeren: „geen beïnvloeding", terwijl daarentegen de proefpersoon een reactie zou bemerken. Verkeerdelijk zou men het experiment als een mislukking kunnen beschouwen. Wanneer de proefpersoon den draad in een evenwichtstoestand brengt dan zou hij zeggen: „geen reactie". Dezelfde verkeerde interpretatie zou men aan den uitslag van proef *e.* kunnen geven, wanneer de experimenten te snel worden uitgevoerd. De waarnemer zou kunnen verwachten: „krachtlijnen moeten worden gevoeld". De proefpersoon bemerkt de reactie pas na 5 of meer seconden. Indien hij gedwongen wordt terstond na den aanvang van een experiment zijn reactie aan te geven, zal dat antwoord negatief uitvallen; doch zijn antwoord zou pas na 5 tot 10 seconden, na het begin van de proef, positief uitvallen. Dit laatste vestigt onze aan dacht op een andere oorzaak van z.g. mislukkingen.

8. Tijdens de experimenten konden wij zeer duidelijk *het verschijnsel der spiervermoeidheid* constateeren. Indien een proefpersoon gedurende een langen tijd achtereen wordt getest (b.v. 20 of meer keeren), is hij niet meer in staat op juiste wijze te reageeren. In één geval waren na 20 proeven alle volgende reacties foutief. Deswege dient men aan de armspieren van den wichelroede-looper korte perioden van rust te gunnen tusschen de verschillende proeven in. De twee verschijnselen, nl. „spiervermoeidheid" en „geringe spierreactiesnelheid" dwingen den waarnemer om een groote voorzichtigheid te betrachten bij het testen van een sensitieven wichelroedelooper.

9. Twee andere soorten proeven met geblinddoekte proefpersonen werden genomen:

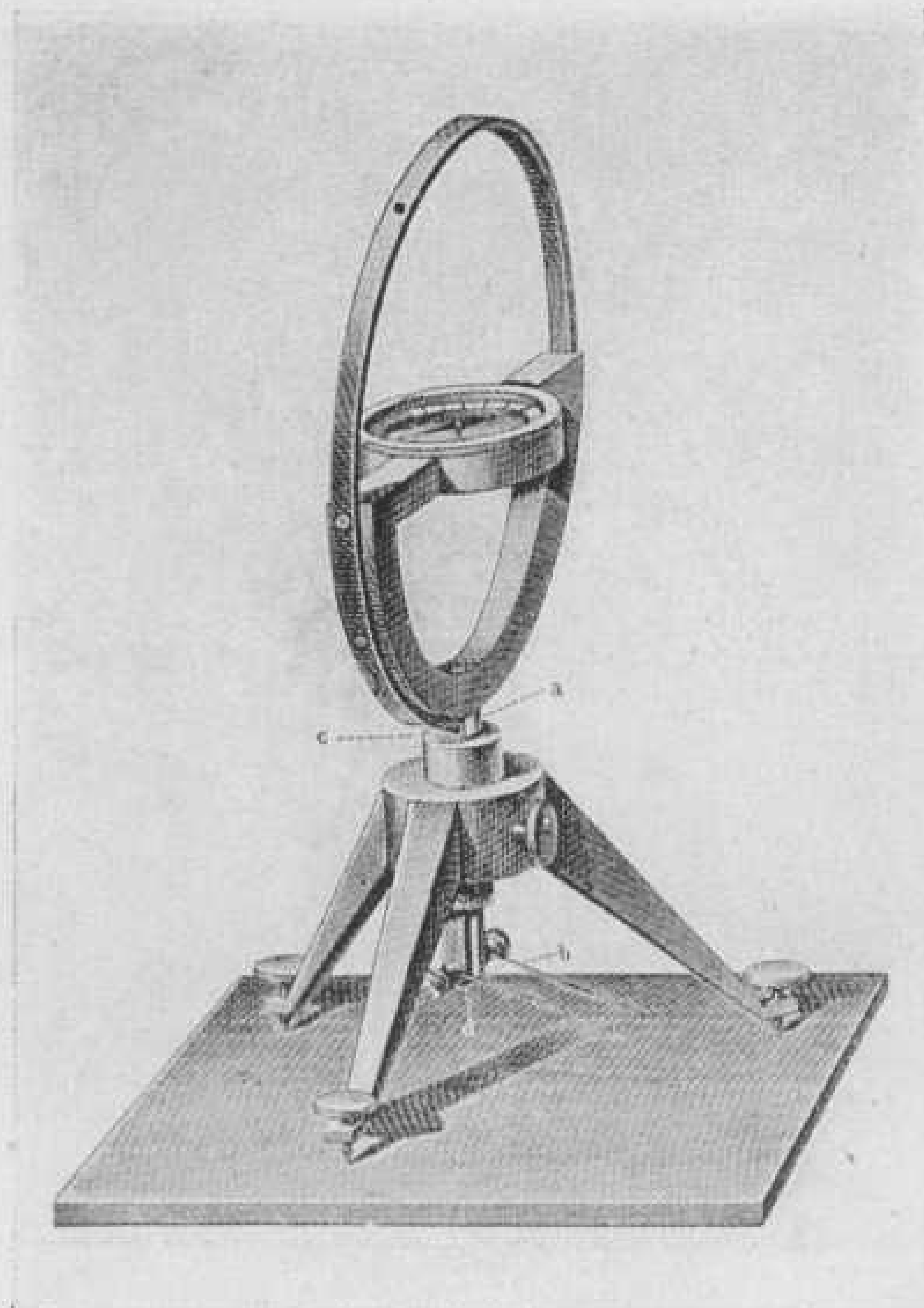

Fig. 1

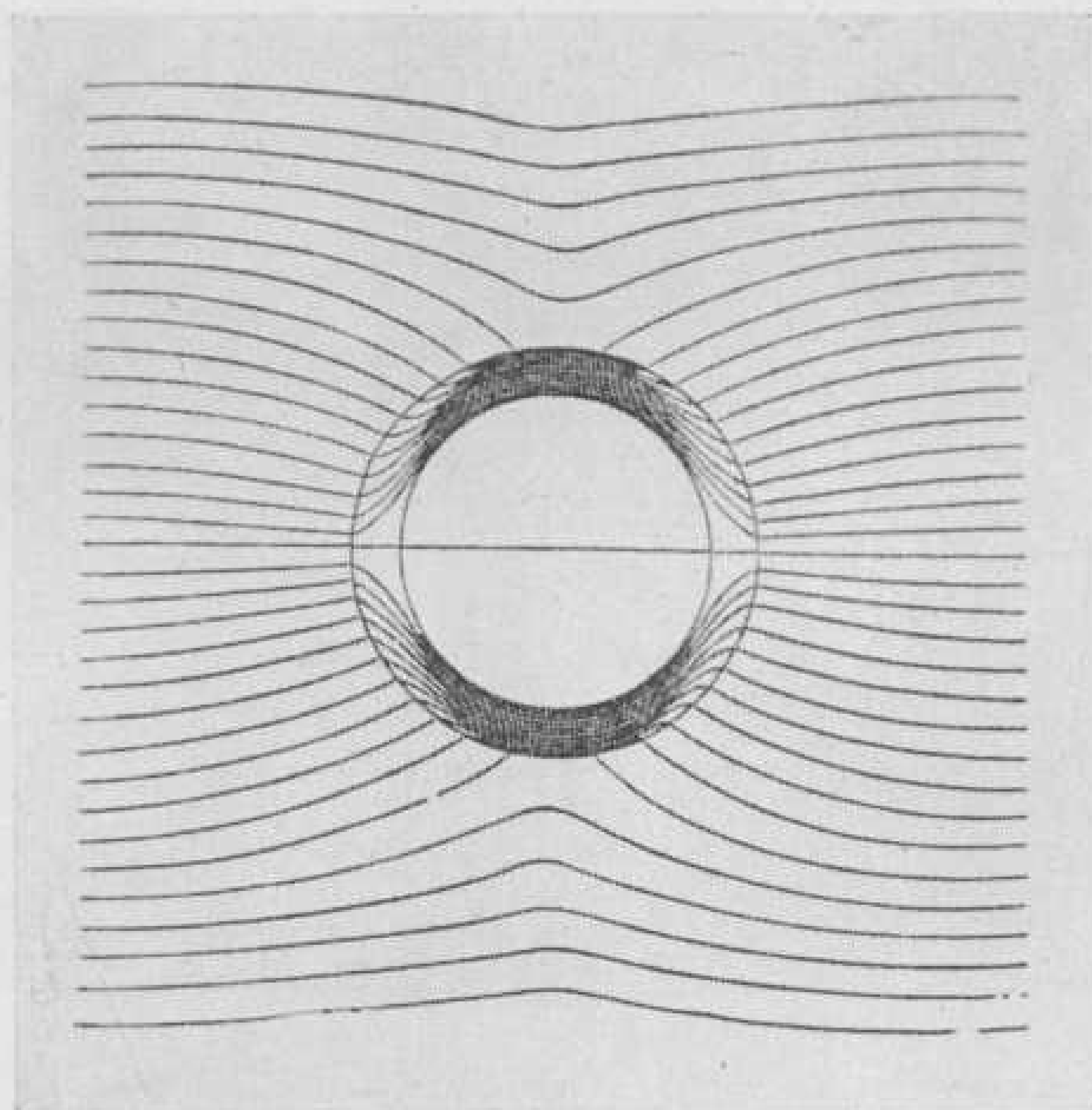

Fig. 2

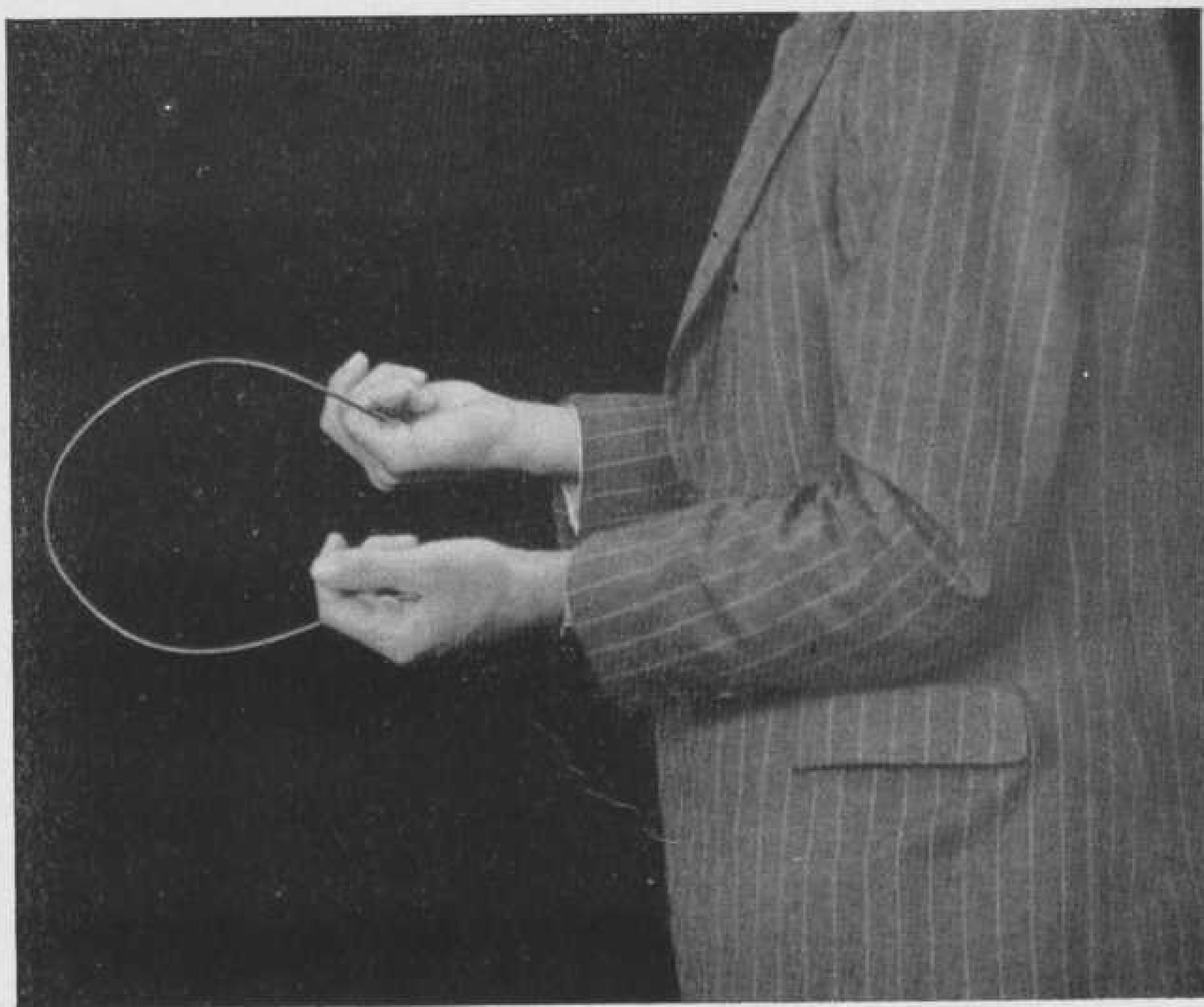

Fig. 3

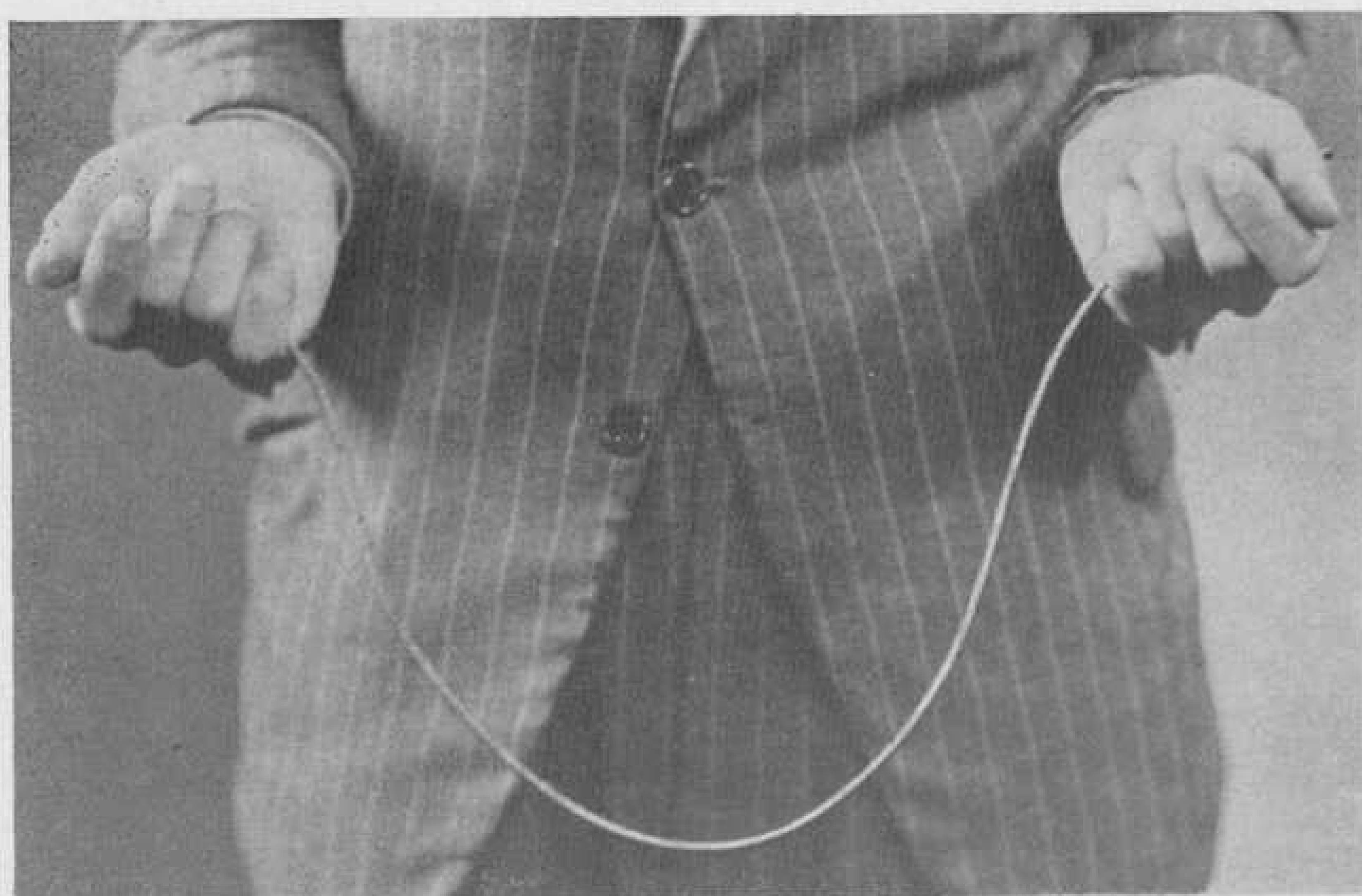
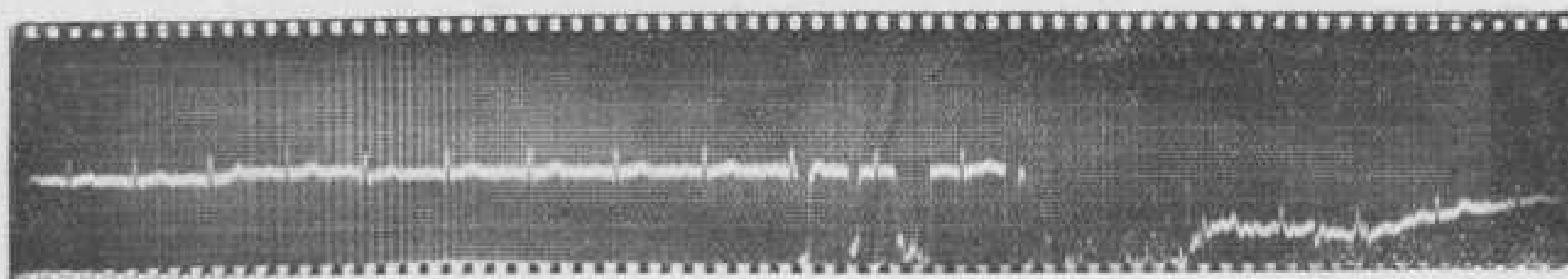
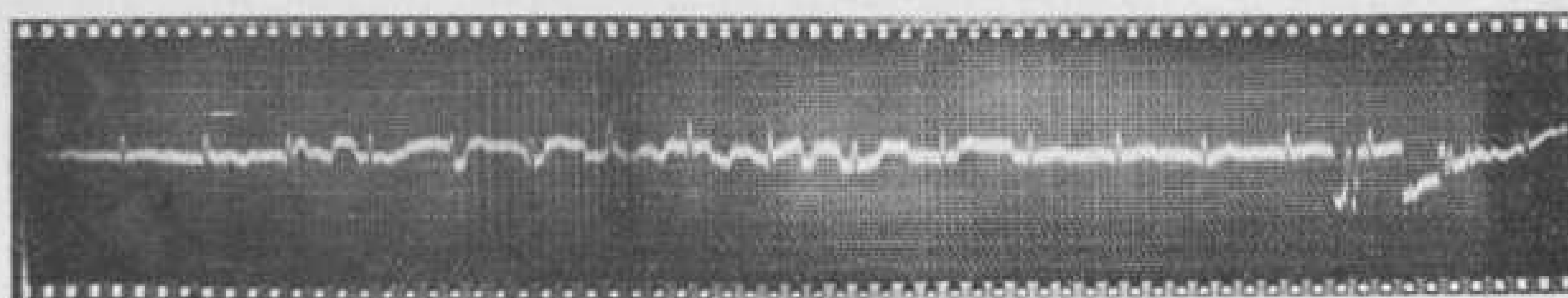
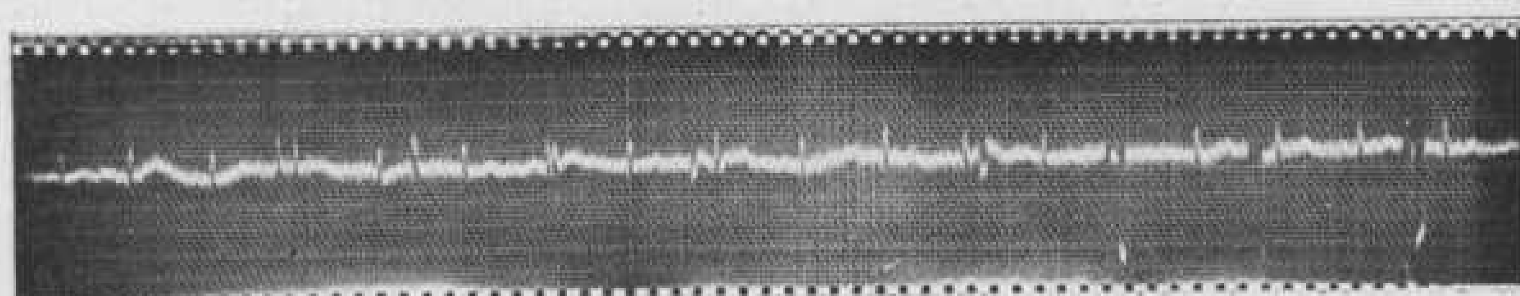
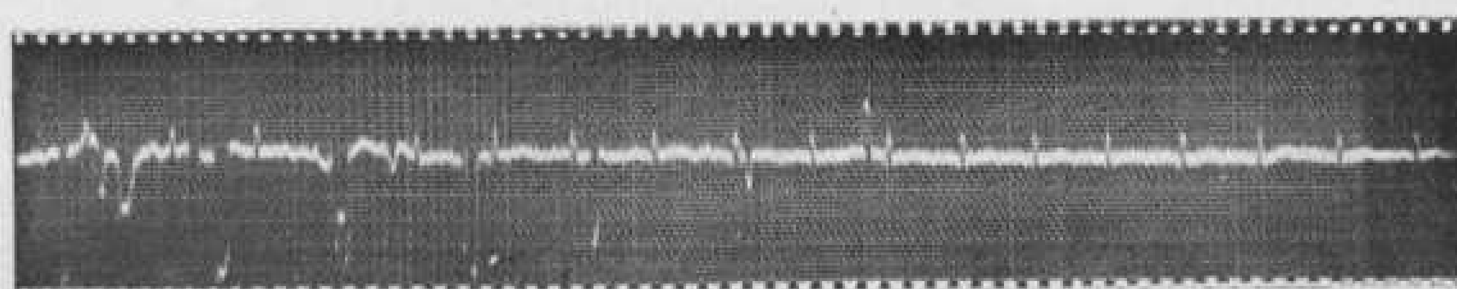

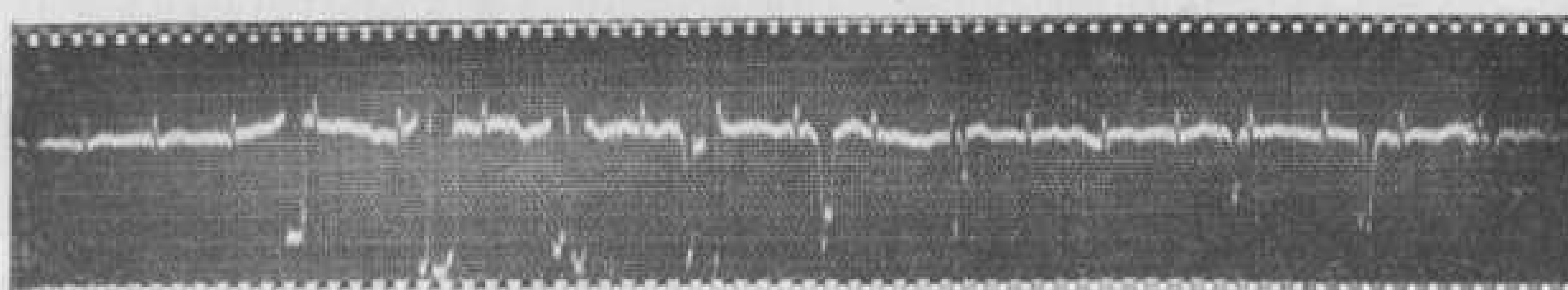
Fig. 4

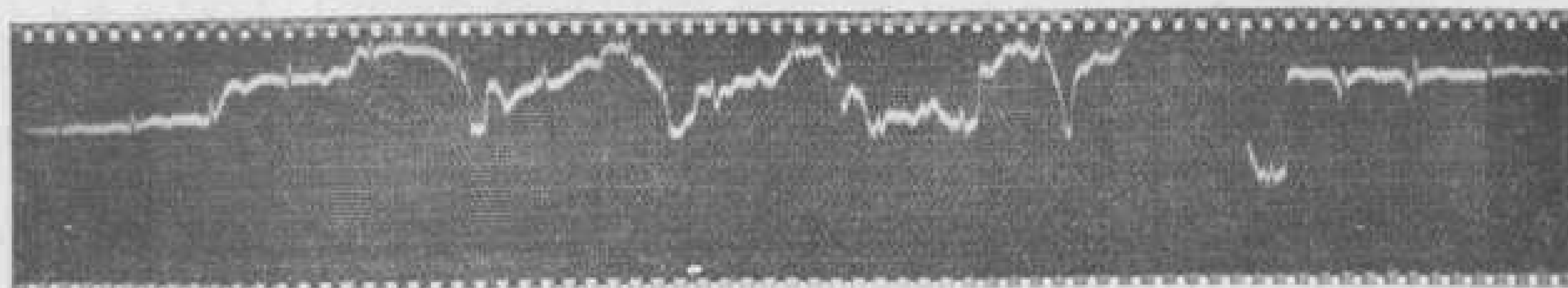

Fig. 5

Fig. 6

Fig. 7

Fig. 8

Fig. 9

Fig. 10

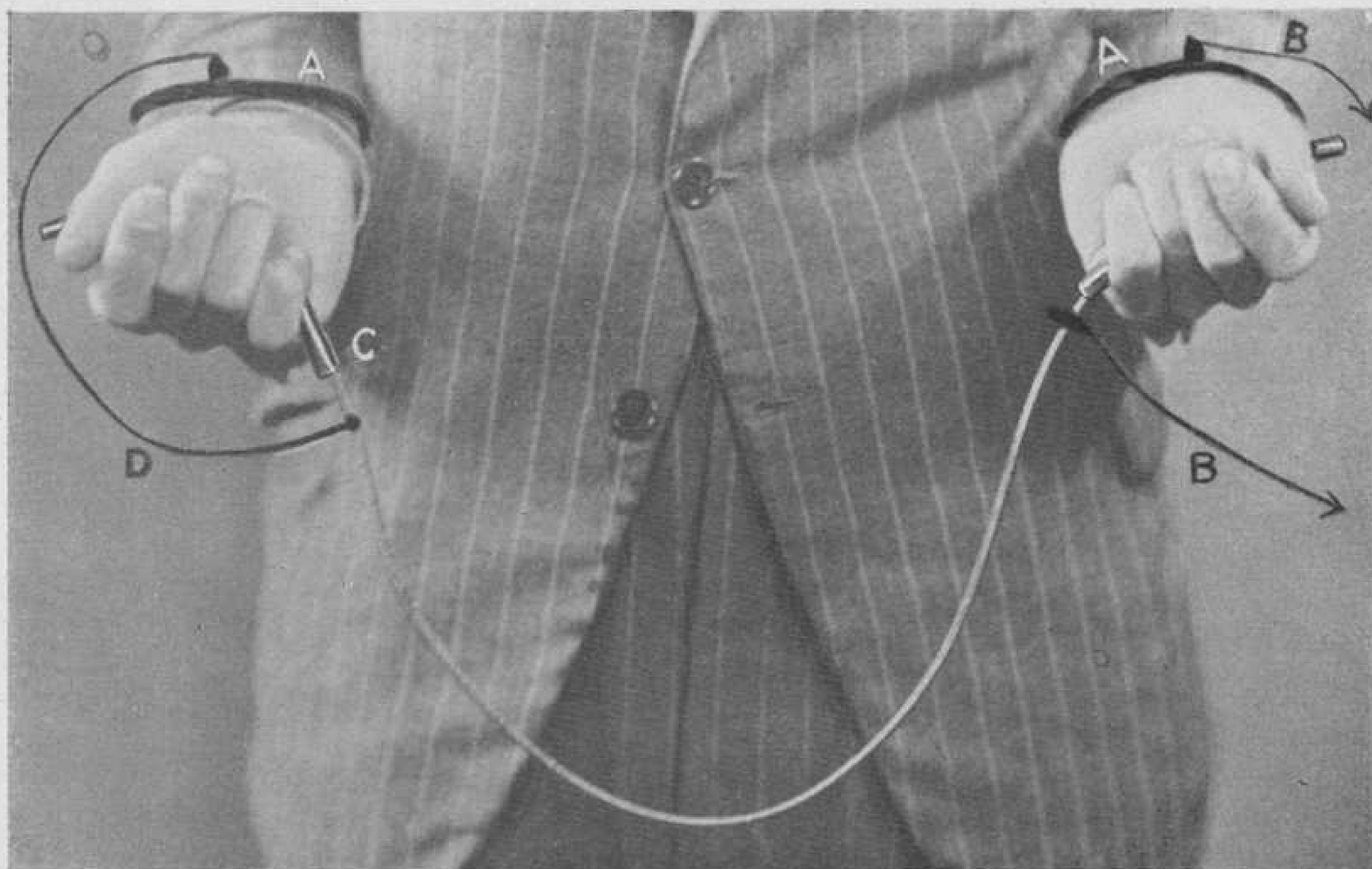

Fig. 11

A = metal grip attached to the skin of the pulse; between the grip and the skin a paste mixture of pumice and salt
B = normal electrode wires (connected with the string-galvanometer)
C = insulated grips
D = copper wire.

a. De proefpersoon begint buiten den krachtlijnen-bundel van de tangentenboussole. Hij wordt geblinddoekt en loopt langzaam loodrecht op de as van den ring van den galvanometer (parallel aan den ring zelf). De waarnemer schakelt den stroom in óf verbreekt den stroom, welke manipulatie gezien noch gehoord kan worden door den proefpersoon. De eerste 5 proefnemingen zijn doorgaans juist, maar langzamerhand worden er steeds meer foutieve resultaten geconstateerd, en na 20 experimenten bedragen de onjuistheden meestentijds 100 %. Tijdens de eerste 20 experimenten zijn 80 % der uitkomsten juist. Zulks is aanzienlijk hooger dan wat bij gewoon raden zou mogen worden verwacht, hetgeen de 50 % goede uitkomsten doorgaans niet te boven gaat. De 20 % fouten zijn deels te wijten aan langzame reactie-snelheid (d.w.z. de reactie van een vorige proef heeft nog een uitwerking tijdens de daarop volgende proefneming), en deels aan spiervermoeidheid na de eerste 5 experimenten. Een zeker percentage der bedoelde fouten dient ook te worden toegeschreven aan een ontbreken van voldoende coördinatie tusschen de prikkeling der spierzenuwen en de spier-contractie.

b. Betere resultaten (d.w.z. meer dan 80 % der waarnemingen zijn als juist aan te merken) worden verkregen, indien de stroom constant blijft, doch slechts de hoekstand van den ring van den galvanometer wordt veranderd. De proefpersoon loopt geblinddoekt langs den ring zonder te weten of de ring in horizontalen of vertikalen stand staat. Bijzonder goede resultaten werden genoteerd, indien b.v. de ring horizontaal was gesteld om dan plotseling omhoog te worden gebracht op het oogenblik, dat de proefpersoon den ring passeerde. Met den heer Juch als p.p. werden tijdens zulk soort proeven voor 100 % juiste uitkomsten verkregen. Het moet uitgesloten worden geacht, dat de pp. de wijziging in den stand van den ring kon voelen of hooren.

10. Het was ook mogelijk de gedaante van den krachtlijnenbundel met den stalen draad na te gaan door zich evenwijdig aan den ring van de boussole (loodrecht op de as) te bewegen. De doorsnede dicht bij den ring was ongeveer 130 cm.; op een afstand van 230 cm. van den ring is zij ± 350 cm. Volgens de formule

$$H = 2\pi i \times \frac{R^2}{\sqrt{R^2 + a^2}^3}$$ Gauss (waarbij H = veldsterkte, i = stroomsterkte = 10 ampères, R = straal van de tangentenboussole = 50 cm., a = afstand van den ring) komt de sterkte van het veld op de as op een afstand van 230 cm. overeen met 0.001 Gauss. In het centrum van de boussole bedraagt deze sterkte 0.125 Gauss.

Daar de invloed van de krachtlijnen zelfs op grooteren afstand dan 230 cm. van den ring kan worden waargenomen, is de gevoeligheid van den gemiddelden wichelroede-looper waarschijnlijk zoo groot, dat variaties van de veldsterkte van minder dan één milligauss (0.001 Gauss) kunnen worden geconstateerd. Onze uiterste grens van sensibiliteit kon moeilijk worden vastgesteld, daar het niet zoozeer de werkelijke veldsterkte is, die de spierzenuwen beïnvloedt,

dan wel de gradiënt, m.a.w. de wijziging in de veldsterkte van 0.125 tot 0.001 Gauss op een afstand van 230 cm., d.w.z. 0.001 Gauss per 2 cm.

11. Bij het vaststellen van den vorm van den krachtlijnenbundel konden we twee verschijnselen constateeren:

a. Onze reacties veranderden niet, wanneer wij den stroom in de tangentenboussole verhoogden of verlaagden. Dit gaf steun aan onze vroegere waarnemingen, dat we hoofdzakelijk de gradiënten van de veldsterkte registreeren en niet de absolute waarden ervan. De hierboven gegeven formule geeft duidelijk aan, dat indien H. in elk punt 2 of 3 maal zoo groot wordt, de gradiënt-verhoudingen zich niet wijzigen. En het zijn juist deze verhoudingen, welke door onze zenuwen schijnen geregistreerd te worden.

b. Bij het naderen van den krachtlijnen-bundel nemen we op een gegeven oogenblik de eerste reactie waar. Wanneer wij ons vervolgens achterwaarts bewegen en weer opnieuw den bundel naderen, zullen wij de reactie eerder opmerken dan den eersten keer. Dit kan achtereenvolgens een paar maal met hetzelfde resultaat worden herhaald, doch doorgaans zal na den vierden of vijfden keer, wat het beginpunt betreft, de reactie constant blijven. De plaats van dit beginpunt varieert en hangt af van het feit of wij onze spieren sterk of zwak gespannen houden. Op een afstand van 230 cm. van den ring b.v. maten we bij sterk gecontraheerde bovenarm spieren eerst een doorsnede van den bundel groot 280 cm.; na de vierde proef bleef de afstand constant op 390 cm. Met zwak gespannen spieren vergrootte de doorsnede zich van 246 cm. tot op 325 cm. Deze cijfers toonen tevens aan, dat de sensibiliteit voor de wichelroede wordt verhoogd bij sterk gespannen spieren (een der oorzaken is vermoedelijk de verhooging der huidpotentialen). Dit verschijnsel van toenemende gevoeligheid houdt waarschijnlijk verband met het phenomeen in het hierboven beschreven experiment 5, en wijst er op dat een zekere tijd noodig is alvorens onze zenuwen in staat zijn de variaties in de veldsterkte te registreeren.

12. Wij hebben opgemerkt, dat menschen met een zeer gladde en droge huid in de handpalm vaak geen gevoeligheid vertoonen voor het wichelroede-loopen. Toch ondervinden verscheidene van zulke personen een reactie nadat zij hun handen hebben gewasschen met een zout-oplossing of met een zwakke oplossing van zwavelzuur. Vele personen houden den draad ook niet op de juiste wijze vast. Hun greep is te stevig of niet stevig genoeg. Indien de beide genoemde voorzorgen worden genomen, ben ik geneigd aan te nemen, dat meer dan 50 % der menschen voor deze magnetische invloeden gevoelig zijn. Het is een opmerkelijk feit, dat zeer weinig vrouwen dit vermogen bezitten. Of zulks dient te worden geweten aan haar minder sterke spier-contracties (in vergelijking met die der mannen) of aan een verschil in de structuur van de huid van de handpalm, dient aan de hand van toekomstige experimenten nader te worden onderzocht.

13. Wanneer wij de stroomrichting in de boussole wijzigen, worden dezelfde resultaten verkregen. Dit was opnieuw een aan-

wijzing, dat enkel en alleen de gradiënt van de veldsterkte wordt geregistreerd en de richting van deze gradiënt. Aangezien beide genoemde factoren in onze krachtlijnenbundel geen verandering ondergaan, indien de stroom wordt gewijzigd (slechts de richting van de magnetische krachten langs de krachtlijnen verandert), bemerken wij in onze reacties geen verschil.

14. Verscheidene proefpersonen hebben eenzelfde constante reactie bij het binnentreden van een magnetisch veld; hetzij de linker kant, hetzij de rechter kant komt omhoog. De schrijver en de heer de Groot evenwel (en soms ook de heer Heyn) ondergaan verschillende reacties, welke afhankelijk zijn van het feit of de oorsprong van de magnetische storing zich links dan wel rechts van de proefpersoon bevindt. De zijde van de wichelroede welke zich het dichtst bij den oorsprong bevindt, vertoont steeds de neiging om naar beneden te draaien, zelfs dan wanneer wij met opzet tevoren de andere zijde omhoog brengen. Met andere woorden, wanneer wij ons langs den ring bewegen van de boussole met onze linkerzijde het dichtst bij den ring, dan zal de linkerzijde van de wichelroede naar beneden gaan en de rechter kant naar omhoog (zie fig. 3). Beginnen we van den tegenovergestelden kant te loopen, dan zullen we de omgekeerde reactie zien optreden (de diepere oorzaak van deze wisselende draaiing is vermoedelijk de sterkere beïnvloeding van de huidpotentialen op den arm die het dichtst bij den oorsprong van de magnetische verstoring ligt).

15. Wanneer wij ons bewegen langs de as van den krachtlijnenbundel naar den ring toe (armen evenwijdig aan de as) zal de draad de neiging vertoonen zich naar beneden te buigen; bij tegengestelde beweging zal hij de neiging hebben naar boven te gaan. Dit is in werkelijkheid de reactie, welke iemand gevoelt, die werkt met een echte wichelroede gesneden uit een hazelnotentak. Ook hier schijnen we de gradiënt van de veldsterkte te registreeren.

16. De gevoeligheid van een bepaalden proefpersoon wisselt met zijn persoonlijke conditie. Wij namen b.v. een verschil in sensibiliteit waar tusschen die op den vroegen ochtend (9 uur a.m.) en die op den vroegen namiddag (2 uur p.m.). Deze verschillen zouden hun oorzaak kunnen vinden in atmosferische omstandigheden (o.a. in regelmatige variaties van het electrisch veld van de atmosfeer) en in variaties van het aardmagnetisch veld.

a. De declinatie van het aardmagnetisch veld is aan een „dagelijksche variatie" onderhevig. Om 8 uur 's ochtends is zij het kleinst, om 2 uur het grootst. De amplitude der variaties van het magnetisch veld bedraagt 5×10^{-4} Gauss.

b. Deze dagelijksche amplitude wordt grooter gedurende een tijdsverloop van 13 dagen, waarna zij weer vermindert, de zoogenaamde „13 daagsche magnetische periode".

c. Zonnevlekken veroorzaken een vergrooting der amplitude. Bedoelde zonnevlekken vertoonen een periode van 11 jaren.

d. De gemiddelde declinatie 's zomers is 1′ kleiner dan die gedurende den winter, de z.g. „jaarlijksche periode".

e. Gedurende het tijdsverloop van 28 dagen, de z.g. „lunaire periode", varieert de dagelijksche amplitude ongeveer 2×10^{-5} Gauss.

f. Magnetische stormen (verband houdend met zonnevlekken en het Noorderlicht) kunnen belangrijke variaties van het aardmagnetisch veld op bepaalde dagen veroorzaken.

Wij constateerden ook verschillen in onze sensibiliteit voor en na genoten maaltijden. Alcoholische dranken verminderen op belangrijke wijze onze gevoeligheid. Door Dr. Trotsenburg genomen proeven toonden aan, dat narcotica, zooals b.v. alcohol, niet geleidbaar zijn voor zwakke electrische stroomen. Indien de permeabiliteit der membranen, die de zenuwen omgeven, bedoelde narcotische vloeistoffen toestaat met de zenuw en de haar omringende vloeistoffen in aanraking te komen, zou zulks een plaatselijke vermindering der geleidbaarheid van die zenuw kunnen veroorzaken, m.a.w. er ontstaat een verlaging van de „sensibiliteit".

17. Indien de tangentenboussole (met ingeschakelden stroom) op den grond wordt opgesteld rechts van den proefpersoon, en deze zich langzaam voortbeweegt met zijn borst parallel aan de as van den ring (voeten en armen loodrecht op de as), zal hij bemerken, dat de draad gaat draaien met de rechterzijde in benedenwaartsche richting zich bewegend. Boven den ring van den galvanometer draait de draad weer terug in een horizontalen stand en de linkerzijde draait de draad weer terug in een horizontalen stand en de linkerzijde draait naar beneden, zoodra de ring zich aan den linkerkant van den pp. bevindt (zie fig. 3). Dit is nu precies dezelfde reactie, welke men ondervindt boven het lichaam van een man. Deze omstandigheid zou er op wijzen, dat de electrische verschijnselen in ons lichaam rondom dat lichaam een magnetisch veld teweegbrengen (een soort van „aura"), dat wat betreft den vorm en de physische eigenschappen te vergelijken zou zijn met het magnetisch veld door een tangentenboussole in het leven geroepen. De verschillen, hierboven aangegeven, welke wij opmerkten tusschen mannen en vrouwen, zouden hun oorzaken kunnen vinden in een verschil van de magnetische „aura".

IV. *Experimenten met een snaargalvanometer.*

In het Physiologisch Laboratorium hebben de heeren van der Starre, Franken, de Groot (technisch hoofd-assistent van het Lab.) en de schrijver een aantal experimenten uitgevoerd met een snaargalvanometer van Einthoven, die spanningen registreert van 1 m. Volt en minder. Dank zij de grondige kennis van den heer de Groot van den snaargalvanometer konden een groot aantal (130) electrocardiogrammen opgenomen worden en eventueele oorzaken van storingen voorkomen worden.

Eenige van de belangrijkste resultaten zijn de volgende:

1. Wanneer wij de uiteinden van de wichelroede in geïsoleerde handvatten hebben gesloten en wij een zône betreden, welke een niet-geïsoleerde wichelroede tot uitslag zou brengen, draait de draad niet. Wanneer beide einden van den draad boven de handvatten

worden verbonden met de electroden van een snaargalvanometer worden er geen stroomen of potentiaal-verschillen geregistreerd.

2. Zoodra wij de electroden zoowel met de wichelroede als met onze armen verbinden, wordt er een ingewikkeld diagram verkregen. Ten einde deze diagrammen te analyseeren, werden de volgende experimenten uitgevoerd:

a. Men begon eerst een normaal electro-cardiogram op te nemen van de beide polsen, zonder dat de wichelroede daarbij tusschen de handen werd genomen. De proefpersoon zat daarbij geheel op zijn gemak op een stoel.

b. Het bovenstaande experiment werd herhaald, maar nu met de wichelroede in de handen, met de beide uiteinden geïsoleerd.

c. Vervolgens werd de electrode van den rechterpols verbonden met het linker deel van den draad juist boven den geïsoleerden greep. Een dunne koperen draad verbond het rechter deel van de wichelroede (boven den geïsoleerden greep) met den rechterpols. De linker electrode was verbonden met den linker pols (zie fig. 11). In de beide experimenten *b.* en *c.* werden 2 electro-cardiogrammen gemaakt: de een met zwak samengetrokken spieren, de andere met sterk dito.

De verschillen tusschen de resultaten van de proeven *a.*, *b.* en *c.* waren slechts gering. Hetzelfde typische hart-diagram werd verkregen, doch kleine toppen veroorzaakt door spier-actie-stroompjes vertoonden zich in de proeven *b.* en *c.* naast de P–Q–R–S–T–hoofdcurve.

3. In een der vertrekken van het Physiologisch Laboratorium werd met de wichelroede een storingszône aangegeven van ± 2 m. breedte. Met een stuk krijt werd op den vloer de juiste gedaante van de storingszône aangeteekend, alsmede de plaats waar de roede tot een maximalen uitslag was gekomen. Het was een rechthoekige baan in het midden van de kamer, die door de beide tegenovergestelde muren heen ging en veroorzaakt scheen te worden door een ondergrondsche rioolbuis in den kelder van het laboratorium.

De volgende proeven werden gedaan, waarbij registratie door den snaargalvanometer plaats vond:

a. De proefpersoon staat buiten de storingszône zonder zich te bewegen. De electroden van den galvanometer werden aan den linker pols en de wichelroede bevestigd op dezelfde wijze als bij experiment 2*c*. De handvatten der roede waren geïsoleerd om iederen uitslag van den draad onmogelijk te maken.

b. De pp. beweegt zich langzaam loodrecht op de storingszône naar het centrum dezer zône. De tijdstippen, waarop pp. de storingszône binnen ging, de plaats passeerde van maximale storing, en weer de storingszône verliet, werden met een chronometer opgenomen. De roede kwam hierbij niet tot uitslag doordat de handvatten waren geïsoleerd (zie fig. 5).

c. De zelfde proef werd gedaan, terwijl de pp. zich voortbewoog in de storingszône parallel aan de storingsas in de richting van het punt van maximale storing. De wichelroede en de armen van den

pp. bleven loodrecht gesteld op de as van de storingszône gedurende deze proef (zie fig. 6). De roede kwam niet tot uitslag tengevolge van de geïsoleerde handvatten.

Opmerkelijke resultaten werden verkregen. De electro-cardiogrammen van experiment *a.* en van het begin van *b.* (pp. beweegt zich buiten de storingszône) vertoonden geen verschillen, maar zoodra de pp. het storingsgebied was binnengetreden traden onregelmatige hooge toppen op in de diagrammen, die hun maximum bereikten op de plaats van maximale storing.

Het diagram van proef *c.* was weer geheel verschillend van dat van *b.* en vertoonde nog grootere afwijkingen.

Deze experimenten werden vele keeren herhaald. De eventueele invloed van het heen en weer slingeren der electroden werd nagegaan, doch alle proeven toonden aan, dat in de wichelroede door inductie potentiaal-verschillen werden opgewekt uitgaande van het storingsgebied, en dat de afwijkingen niet konden worden toegeschreven aan foutieve werking der gebezigde instrumenten.

4. Overeenkomstige proefnemingen werden verricht boven een op een tafel liggenden persoon.

a. De schrijver bewoog zich langzaam langs een lijn, op den vloer aangegeven, buiten een storingsgebied (de wichelroede en de armen loodrecht op deze lijn, zie fig. 7).

b. Hetzelfde experiment werd herhaald, maar nu werd de tafel op de lijn geplaatst (zie fig. 8). De tijdstippen, waarop de pp. de linker en de rechter zijde van de tafel passeerde, werden met behulp van een chronometer opgenomen.

c. Dezelfde experimenten werden uitgevoerd met een persoon (heer van der Starre) liggende op de tafel. De pp. met de roede passeerde eerst de voeten aan zijn rechter hand en tenslotte het hoofd (zie fig. 9).

d. Dezelfde proef als bij *c.*, maar nu bewoog pp. zich langs het hoofd van den op tafel liggenden persoon, loodrecht op de as van dien persoon (zie fig. 10).

De diagrammen toonden zeer duidelijk aan, dat we in staat zijn de aanwezigheid van een tafel in het aardmagnetisch veld te registreeren; tevens wordt hierdoor aangetoond, dat het menschelijk lichaam door inductie potentiaal-verschillen in een geleider opwekt, welke boven een dergelijk lichaam wordt bewogen; de grootste storingen werden dichtbij het hoofd van den persoon opgemerkt.

e. Wanneer men een diagram opneemt gedurende 24 sec., terwijl men daarbij met de wichelroede in de hand stilstaat buiten de storingszône, dan zullen alle Q-toppen precies op dezelfde lijn liggen. Wordt hetzelfde gedaan, maar nu met den pp. staande in het storingsgebied of boven het hoofd of de voeten van een bepaalden persoon, dan zal een aanzienlijk potentiaal-verschil in den draad worden geïnduceerd.

VERKLARINGSHYPOTHESE

Het is zeer moeilijk een juiste verklaring te geven van alle verschijnselen, die door ons werden waargenomen tijdens onze proeven met de tangentenboussole en den snaargalvanometer, te meer, daar de oplossing van vele problemen meerdere experimenten vereischt. De schrijver heeft een volledige werk-hypothese opgesteld, maar het komt hem juister voor deze nog niet te publiceeren alvorens verder bewijsmateriaal is bijeengebracht. Wij willen wel daarentegen enkele opmerkingen maken, die wijzen op de waarschijnlijkheid, dat de onderzochte verschijnselen een physiologischen en physischen oorsprong bezitten en dat zij *niet* van parapsychologischen aard zijn.

1. Wij hebben gezien, dat het menschelijk lichaam, en in het bijzonder de zenuwen van de handpalm en van de armspieren, niet in staat schijnt te zijn een magnetisch veld als zoodanig te registreeren, doch wel gradiënt-variaties en de gradiënt zelf van magneetvelden. Zoowel de physisch-chemische structuur van het protoplasma der cellen en haar electrische eigenschappen, als de structuur en physische eigenschappen der zenuwen (haar electrisch geleidingsvermogen enz.) wijzen er op – zelfs zonder het verrichten der bovenbeschreven experimenten –, dat variaties in magneetvelden (hetzij veroorzaakt door de bewegingen van een geleider in een stilstaand veld, hetzij door variaties in het magneetveld zelf) geregistreerd moeten kunnen worden in de electrisch-geleidende organen der levende organismen. De hierboven beschreven proefnemingen schijnen deze opvatting te bevestigen.

2. De experimenten met geïsoleerde handvatten, de grootere gevoeligheid nadat de handen zijn gewasschen met een of ander electrolyt, de proeven waarbij gebruik werd gemaakt van een „shunt" van koperdraad en die waarbij de beide electroden werden bevestigd aan de wichelroede (boven de geïsoleerde handvatten) geven met duidelijkheid te kennen, dat de electrische potentiaal-verschillen in de wichelroede gepaard gaande met een groote geleidbaarheid van de huid tusschen den geleidenden draad en de zenuwen noodzakelijk zijn voor het ontstaan der wichelroedereacties. (In de nabije toekomst hoopt de schrijver een en ander te bewijzen door proeven te nemen met electrometers).

3. Experimenten verricht door Hinsdale [1]), Krakow, Kolisko [2]), Pfeiffer e.a. met planten-cellen en uitkristalliseerende organische vloeistoffen hebben aangetoond, dat organische cellen aanzienlijk gevoeliger zijn voor electro-chemische invloeden dan eenig ons bekend physisch instrument. Bepaalde prikkelende substanties in oplossingen konden zelfs worden geregistreerd bij concentraties van 10^{-30}, d.w.z. oplossingen met minder dan 1 molecuul per m^3, aannemende een gelijkmatige verdeeling der moleculen in de geheele

1) „Pharmacological evidence of the action of the Infinitesimal", 1921.

2) „Physiologischer und physikalischer Nachweis der Wirksamkeit kleinster Entitäten", 1923.

vloeistof. De onderhavige proeven evenwel toonden aan, dat een dergelijke gelijkmatige verdeeling der moleculen niet schijnt op te treden.

4. De potentiaal-verschillen der huid van het menschelijk lichaam zijn beperkt tot de oppervlakte der huid (proeven van Dr. Trotsenburg) en varieeren van persoon tot persoon. Deze variatie geldt ook voor de verschillende deelen van hetzelfde lichaam en voor een zelfde lichaamsdeel gedurende de verschillende uren van den dag. Zij zijn in aanzienlijke mate onderhevig aan de psychische gesteldheid van den betrokkene, zooals b.v. neerslachtigheid, vermoeidheid enz. Het bovenste en onderste deel van het lichaam bezitten tegenovergestelde potentiaal-verschillen. In overeenstemming met elk ander electrisch geladen voorwerp, kan worden verwacht dat de sterkst gekromde deelen van het menschelijk lichaam (vingertoppen, hoofd enz.) het sterkst electrisch geladen zijn.

5. Vele physiologische processen zijn verantwoordelijk voor het ontstaan dezer huid-potentialen [1]). De voornaamste factoren zijn echter volgens den schrijver vermoedelijk de volgende:

a. De contracties (en de daardoor veroorzaakte electrische potentiaal-verschillen) *der hartkamers*;

b. de bloedstroom: electrolyten (b.v. bloed), die door nauwe buisjes stroomen (zooals b.v. slagaderen, adertjes, haarvaten enz.), welke door wrijving een belangrijken weerstand bieden aan het doorstroomen van den electrolyt, brengen de zoogenaamde „diaphragma stroompjes" teweeg. En dit te meer, daar het bloed van een volwassen man 15.6 gram haemoglobine per 100 m.l. bloed bevat en de haemoglobine voor 4 % uit haemochromogeen bestaat, hetwelk voor 9 % is samengesteld uit het element ijzer. De bewegingen van deze ijzer bevattende vloeistoffen in het aardmagnetisch veld zouden electrische velden kunnen doen ontstaan, zonder zelfs de diaphragma verschijnselen te doen optreden. De diaphragma-stroomen varieeren al naar de viscositeit en de samenstelling der electrolyten, de circulatie-snelheid, en de samenstelling en structuur van de wanden der buisjes. Allerlei factoren, die de levende organismen beheerschen, geven aanleiding tot tijdelijke en permanente variaties in bovengenoemde factoren tusschen de verschillende soorten dieren en den mensch, tusschen mannelijke en vrouwelijke wezens, tusschen de onderscheidene deelen van hetzelfde lichaam van hetzelfde dier of mensch enz. Eenige dezer factoren zijn:

Verschillen in de schijnbare viscositeit van het bloed (voor normale mannelijke individuen 4.3–5.3, voor vrouwelijke 3.9–4.9); verschillen in de gemiddelde polsslag tusschen volwassen mannen (65–75), vrouwen (70–90) en kinderen (90–140); verschillen in de hoeveelheden in het bloed aanwezige haemoglobine (bloed van vrouwelijke individuen bevat 10 % minder haemoglobine dan dat der mannen); verschillen in de bloedbezinkingssnelheid tusschen

1) H. Schaefer: „Elektrophysiologie". Bd. I: „Allgemeine Elektrophysiologie" (1940, p. 229–282). Bd. II: „Spezielle Elektrophysiologie" (1942, p. 294–304).

mannen en vrouwen, tusschen die bij den mensch en onderscheidene diersoorten (afhankelijk van verschillen in „rouleaux formatie", d.w.z. opeenhoopingen van roode bloedcellen in het bloedplasma, welke zich in keurig opgestapelde cylindrische stapeltjes van celletjes formeeren, de z.g. „rouleaux"), welke varieeren in gèvallen van ziekten, zwangerschap enz.; verschillen in de bloedgroepen (afhankelijk van de verschillen in roode bloedcellen en het bloedplasma bij de onderscheidene variëteiten van den mensch) enz.

Het verschijnsel, dat het bloed dat de nauwe vaten in het lichaam verlaat, dezelfde samenstelling bezit als het bloed dat de buisjes binnentreedt, doch het bloed in de buisjes alleen minder bloedlichaampjes bevat, zou een der vele oorzaken kunnen zijn van de locale verschillen in hetzelfde lichaam.

c. De actie-stroompjes door spier-contracties veroorzaakt;

d. De electrische potentiaal-verschillen veroorzaakt door de menschelijke hersen-cellen, welke door middel van de electro-encephalograaf kunnen worden geregistreerd, en welke, volgens de onderzoekingen van C. E. Henry, voor de beide geslachten verschillen in de α oscillaties van het electro-encephalogram.

e. Electrische impulsen teweeggebracht door de peripherische gedeelten der huidzenuwen, enz.

Door gebruik te maken van een electrocardiograaf en de wichelroede te voorzien van geïsoleerde handvatten werd iedere mogelijkheid van suggestieven invloed buitengesloten. Tezamen met ons lichaam werkt de wichelroede als een zeer gevoelige versterker, die den snaargalvanometer in staat stelt zeer zwakke potentiaal-verschillen te registreeren. Emoties beïnvloeden wel de frequentie van het cardiogram, doch curven, zooals wij te zien kregen in de figuren 5 tot en met 10 zijn volslagen anders dan de gewone electrocardiogrammen. Wanneer de suggestie inderdaad zulk een belangrijke rol zou spelen, zou een juiste diagnose door middel van electro-cardiogrammen voor hartspecialisten een onmogelijkheid zijn.

V. *De invloed van magnetische gradiënten op de gezondheid.*

Reeds vaak hebben wichelroede-loopers ons gewaarschuwd niet te slapen of te zitten gedurende vele uren per dag in storingsgebieden, terwijl zulks in het bijzonder geldt voor een gebied waar twee zônen elkaar kruisen. Opmerkelijke voorbeelden werden ons hiervan in de laatste decenniën verhaald. De schrijver is bekend met enkele gevallen uit zijn eigen ervaring. Niettemin valt het uiterst moeilijk het exacte bewijs te leveren voor de juistheid van deze stelling. Mieremet, Verloop en andere wichelroede-loopers verklaren deze storingen door electro-magnetische „aardstralen". Tot op heden is het evenwel niet gelukt bedoelde „aardstralen" door middel der gebruikelijke instrumenten te doen registreeren. Het doet trouwens ook vreemd aan, dat een verschil in het cardiogram zou worden verkregen, wanneer wij een vertikalen stralenbundel van verschillende richtingen benaderen.

Een leek is vaak geneigd om electro-magnetische stralen en magnetische gradiënten over één kam te scheren. In het geval wij te doen hebben met stralen, immers, worden energie-impulsen over een zekeren afstand voortgeplant, totdat ze volkomen zijn geabsorbeerd. Bij magnetische gradiënten, daarentegen, hebben we te maken met een min of meer stationnaire magnetische spanningstoestand in een stabiel veld, m.a.w. bedoeld verschil is vergelijkbaar met dat tusschen electrische potentiaal-verschillen op een geïsoleerden geleider en een electrischen stroom.

Mieremet verkoopt zijn „Poverni apparaat" teneinde bovengenoemde „aardstralen" onschadelijk te maken. Indien nu dit apparaat een locale uitwerking zou hebben, dan zou men wellicht kunnen gelooven in de mogelijkheid, dat van het instrument een zekere beïnvloeding zou kunnen uitgaan. Maar dit apparaat, dat voor *f* 90,– aan den man wordt gebracht, wordt geleverd met de garantie, dat een compleet vertrek of zelfs een heel huis stralingsvrij gemaakt kan worden. Onze eigen ervaring nu is, dat er van genoemd apparaat zelfs geen plaatselijke invloed uitgaat, en het moet feitelijk een schandaal heeten, dat het wordt verkocht tegen een dergelijken exorbitant hoogen prijs. Het doet dan ook vreemd aan in Mieremets publicaties bij herhaling den nadruk te zien gelegd op de verklaring, dat „hij slechts het welzijn van zijn medemensch op het oog heeft" [1]).

In de nabije toekomst hopen wij in staat te zijn den invloed te bestudeeren welke magnetische velden eventueel op bacterie-cultures uitoefenen, of op muizen enz., door deze planten of dieren gedurende langeren tijd resp. binnen en buiten een storingszône te doen leven. Mochten zulke proeven een beïnvloeding ten nadeele aantoonen, dan mag het ook zeer waarschijnlijk heeten, dat het menschelijk organisme ten kwade beïnvloed kan worden door zich op te houden in magnetische storingszônen (in het bijzonder op plaatsen waar twee of meer zônen elkaar kruisen). De experimenten, welke in de voorgaande hoofdstukken werden besproken, duiden er op, dat een dergelijke invloed inderdaad bestaat.

Indien het juist is, dat het menschelijk lichaam omgeven is door een electro-magnetisch veld, teweeggebracht door hoogst ingewikkelde physiologische processen in het lichaam, dan schijnt het ons ook zeer aannemelijk toe, dat tengevolge van de wet van actie en reactie een externe storing van dat veld ook haar weerslag vindt op de processen, die dat veld in het leven roepen. Daar het electromagnetisch veld veroorzaakt schijnt te worden door een labiel physiologisch evenwicht, dat onze gezondheid en natuurlijken weerstand tegen infectieuze ziekten bepaalt, komt het ons aannemelijk voor, dat een ernstige verstoring van bedoeld evenwicht onze gezondheid zal beïnvloeden en onze natuurlijken weerstand zal kunnen ver-

---

1) Noot der Redactie. Zie L. J. Koopman en P. D. van Ouwerkerk: „Aard- of wichelroedestraling", Tijdschr. v. Parapsychologie, VIII, pag. 241 (IX, pag. 45); W. H. C. Tenhaeff: „Een veelzeggende mislukking met een anti-stralenapparaat", Tijdschr. v. Parapsychologie, X, pag. 95.

minderen. Een ernstige verstoring zou kunnen worden veroorzaakt hetzij door sterke magnetische gradiënten gedurende een korten tijd, hetzij door zwakke gradiënten, die gedurende een lange periode (10 jaren of meer) hun invloed doen gevoelen.

Het zal een ieder duidelijk zijn, dat mochten bovengenoemde uitspraken op wetenschappelijke wijze hun bevestiging ontvangen, geen huis of ziekenhuis zou mogen worden gebouwd, dan nadat zorgvuldig was nagegaan of op die terreinen en in die gebouwen magnetische storingen zich voordoen. Ook zou dan meer aandacht moeten worden besteed aan de plaatsing van bedden, stoelen, enz.

NASCHRIFT

Na de beëindiging van dit manuscript in September 1946 werden door proefnemingen in het laboratorium voor Technische Physica te Delft en door verdere literatuurstudie belangrijke bewijzen gevonden voor de uitspraken in de voorafgaande bladzijden.

1\. *a.* Door metingen met een electrometer en triode voorversterker konden in Delft de proeven van Schumann, Sauerbruch (1928), Heydweiller (1902) en Oppenheim (1933) bevestigd worden. De spanningen van de huidpotentialen bleken vaak enkele honderden Volts te bedragen, bij ladingen van $2 - 5 \times 10^{-8}$ Coulomb. Zij zijn daarom slechts meetbaar met apparaten met zeer geringe capaciteit;

b. Dezelfde groote spanningen konden in de wichelroede gemeten worden, indien de niet geïsoleerde grepen tusschen beide handen werden vastgehouden;

c. Door aarding verdwenen deze spanningen onmiddellijk;

d. In de nabijheid van personen werd de spanning in de wichelroede aanmerkelijk gewijzigd.

2\. Proeven van I. A. Gengerelli en N. J. Holter in 1941 (Proc. Soc. f. Experimental Biology and Medicine, N. York, vol. 46, no. 4, April 1941, p. 532–534) hebben bewezen dat electrostatische velden directe prikkels in zenuwen kunnen teweegbrengen;

3\. Proeven van A. De Vita, A. E. Douglas, Becquerel, Nollet, Maby, Jemma, Tchyevsky e.a. hebben aangetoond dat:

a. Storingszônen van het aardmagnetisch veld vaak samenvallen met zônen van sterkere ionisatie in de atmospheer;

b. Planten boven negatief geladen traliewerk sneller groeien dan normaal en bij positieve lading langzamer;

c. Ontkieming van planten door positieve ladingen versneld, door negatieve ladingen vertraagd wordt;

d. inademing van negatief geladen lucht aanleiding geeft tot toenemende celactiviteit, terwijl positief geladen lucht juist depressieverschijnselen kan teweegbrengen.

Onze eigen waarnemingen (zooals aangegeven werd in dit artikel in het „Overzicht" in proef 8*f*) gecombineerd met de bovengenoemde proeven wijzen erop dat:

1. Een verband tusschen variaties van het aardmagnetisch veld, ionisatie veranderingen van de atmospheer, wisselingen van de huidpotentialen en wisselende impulsen op de huidzenuwen, op grond van exacte physische waarnemingen in beginsel als juist aanvaard moet worden;

2. Een beïnvloeding van de gezondheid door magnetische gradiënten (in het midden latende hoe deze beïnvloeding is) eveneens zeer waarschijnlijk is.

FIRST REPORT ON EXPERIMENTS CONCERNING THE INFLUENCE OF VARIATIONS IN THE STRENGTH OF MAGNETIC FIELDS (IN PARTICULAR THE MAGNETIC FIELD OF THE EARTH) ON MUSCULAR CONTRACTION

By

Dr S. W. TROMP

(geologist)

11 figures

Summary

A number of experiments are described which were done in the physical and physiological laboratory at Leiden by Mr. van der Starre (chief technical assistant of the physical lab.), Mr. de Groot (chief technical assistant of the physiological lab.) and the author in order to study the influence of magnetic fields on muscular contraction.

Instruments used consisted of a flexible steel wire (an ordinary steel divining rod) which the trial person held in his hands, (see fig. 4), a tangent galvanometer (to create artificial magnetic fields, see fig. 1) and a string galvanometer of Einthoven (for registering induction potentials, in the divining rod).

The experiments in the physical laboratory have been made possible by the extremely kind gesture of Prof. Dr. C. J. Gorter, director of the „Kamerling Onnes Lab." However, only the author is responsible for the conclusions mentioned in this article. The same applies to the director of the Physiological laboratory Prof. Dr. J. W. Duyff. He too is not responsible for any statements made in this article.

The first and most fundamental experiment should be the study of the impulses in nerves, created by a strong magnetic field, if those nerves are moved in the field under varying conditions of strength of the magnetic field and by varying the angle between nerve and direction of the lines of force.

As these basic measurements in the physical laboratory were excluded, the author decided to approach first the problem from an

empiric angle hoping to find an opportunity later to follow a more scientific procedure i.e. to begin with the simplest phenomenon and to build up gradually the more complicated ones.

This article is therefore purposely called a „first report" as during the years which are required for this research the author hopes to publish a number of other reports on the same experiments.

The first series of results, which are given below, are based on at least 500 observations with a string galvanometer covered by 130 photographs. Due to printing difficulties only a few of these photographs have been reproduced this time.

1. The amount of turning of the divining rod (see fig. 3), above a water pipe for example, depends on the conductivity of the skin of the handpalm. It does not turn with insulated grips. Without insulated grips it turns considerably after washing the hands with an electrolyte. A great number of non-sensitive people, mostly having a dry smooth skin of the handpalm, could be made sensitive for a short period after washing their hands with an electrolyte or even with water only (preferably hot water).

2. The divining rod does not turn after placing a shunt, composed of a thick copper wire, between both grips of the rod. The same effect is obtained if a copper wire is connected only with one of the sides of the rod and with the earth.

3. Artifical magnetic fields created by a tangent galvanometer could be registered by a blind-folded person as long as sudden variations in the gradient of the magnetic fields were created by changing suddenly the angle of the ring of the tangent galvanometer, by switching off the current, etc. The field strength as such is not registered by the muscular nerves, only gradients of the field-strength. The human body seems to be able to register gradients of less than 0.001 Gauss/cm.

4. Causes of error are the phenomenon of „muscular fatigue" (i.e. the phenomenon that if experiment 3 is repeated several times the trialperson loses his sensitivity), and the „phenomenon of slow muscular reaction speed" (it took 5–11 seconds before the influence of the magnetic field could be registered).

5. The direction of turning of the divining rod (either left-hand side or right-hand side comes up) seems to depend on the position of the diviner with respect to the source of magnetic disturbance. The arm nearest to that source moves downwards.

6. The sensitivity of a trial person varies regularly each day. In the early morning the sensitivity seems to be greatest.

7. Turning of the divining rod was not only observed above pipes (see fig. 2) and other inorganic sources of disturbances of the magnetic field of the earth but also above persons. Those reactions were different for male and female persons.

8. *a.* In order to exclude all possibility of suggestion, the electrical potentials in the divining rod with insulated grips (to prevent turning) were measured with a string galvanometer: the right hand electrode was attached to the left hand side of the rod (above the insulated grip); a thick copper wire connected the right hand side of the rod (above the insulated grip) with the right hand pulse; the left hand electrode was attached to the left hand pulse (see fig. 11).

b. The electrocardiograms demonstrate, that if both electrodes are connected with the rod above the insulated grips no potential changes in the wire are observed, if the trial person moves through a zone of disturbance.

c. If the electrode arrangement is similar to 8*a* and the trial person (irrespective whether he is sensitive or not) moves from a place outside a zone of disturbance into that zone, the curve changes suddenly above the place on the floor where normally, without insulated grips, a turning of the divining rod was observed (see fig. 5);

d. The curves are different depending whether we move with our body perpendicularly (fig. 5) or parallel (fig. 6) to the longest axis of the earth magnetic zone of disturbance (the arms perpendicular to the zone);

e. Also above a human body complicated curves are obtained, which are different depending whether we move perpendicularly (fig. 10) or parallel to the axis of the body (fig. 9). The curves are disturbed most near the head of the person (fig. 10). Instrumental errors were not the cause of those irregular curves;

f. If a 24 sec. diagram is taken, standing still with the rod outside the zone of disturbance all the Q-peaks remain exactly on the same level. If we do the same standing in the zone of disturbance or above the head or feet of a trial person a considerable electrical potential is induced in the wire (i.e. the curve and the Q-peak level rises considerably).

9. A working-hypothesis was developed explaining the inducing influence of the human body as a result of an „electro-magnetic field" around every person, being created by several physiological processes causing the electrical skin potentials, such as the blood stream (diaphragmcurrents), the heart contractions, the action currents of the muscles, the electrical potentials in the brain (electroencephalograms) etc.

10. The influence of external magnetic disturbances on this electro-magnetic field was discussed and the possibility of the danger of crossing zones of magnetic disturbance for the health of a person spending considerable time in the crossing zones is indicated.

The author denies however the theory of Mieremet and other diviners, assuming electro-magnetic rays radiating from the earth.

11. A survey of different experiments of the author with a divining rod in the field in different parts of the world precedes the chapters on his laboratory experiments. A distinction between regional and local disturbances of the magnetic field of the earth could be made based on those experiments.

NOTE:

Experiments in the laboratory of Technical Physics at Delft (Holland) and further study of the physiological, biological and geophysical literature (after the completion of this article in September 1946) have revealed a number of important facts which support the statements and conclusions of this article.

1. *a.* Measurements with an electrometer and triode amplifier confirmed the experiments of W. O. Schumann, F. Sauerbruch (1928), Heydweiller (1902) and Oppenheim (1933), which indicated that skinpotentials often are of the order of magnitude of several hundred Volts, with a charge of $2-5 \times 10^{-3}$ Coulomb. Only a physical apparatus with a very small capacity is able to measure these potentials.

b. Similar voltages could be measured in the steel divining rod if the non-insulated grips were held between the left and right hand.

c. If the divining rod was earthed no electrostatic potentials could be measured.

d. If the rod was held in the neighbourhood of a person an increase of electrostatic charge could be measured.

2. Experiments of J. A. Gengerelli and N. J. Holter in 1941 (Proc. Soc. f. Experimental Biology and Medicine, N. York, Vol. 46 No. 4, April 1941, p. 532–534) indicate that external electrostatic fields are able to create impulses in nerves.

3. Experiments of A. De Vita, A. E. Douglas, Becquerel, Nolet, Maby, Jemma, Tchyevsky a.o. indicate that:

a. zones of disturbance of the magnetic field of the earth often coincide with zones of greater ionisation in the atmosphere;

b. plants above a negatively charged grit grow faster than under normal conditions, positive charges decreasing the growth;

c. in case of disease the negative plants were less damping off than either the positive or neutral cultures;

d. germination of plants is accelerated by positive charges, negative charges retarding it;

e. inspiration of negatively charged air leads to increased cellular activity and metabolism, whereas positively charged air has the reverse or depressive action.

These results combined with our own experiment (8*f*) indicate that:

1. in principle a relation should be accepted between variations of the field strength of the magnetic field of the earth, variations of the ionisation of the atmosphere, variations of the skin potentials and the varying impulses of the skinnerves.

2. Variations in the magnetic field of the earth seem to be able to influence the nerves and the health of living organisms either directly or indirectly by changing the skin potentials.

3. The turning of the divining rod seems to be caused by impulses in our muscular nerves mainly by variations of the field strength of magnetic fields (in particular the magnetic field of the earth), either directly or indirectly, through changing electrostatic potentials in the rod and on the skin.

DE SOCIALE BETEKENIS VAN DE PARANORMALE BEGAAFDHEID

DOOR PROF. DR. H. TH. FISCHER

Bij de behandeling van dit onderwerp wil ik uitgaan van de sociale betekenis die de paranormaal begaafden in de samenleving der zogen. primitieve volken hebben. Als ethnoloog ligt voor mij een dergelijke aanpak voor de hand en waar de beoefening der ethnologie o.a. als vrucht heeft het beter begrijpen van eigen cultuur en maatschappij, is hij, dunkt mij, ook zonder dat gerechtvaardigd.

Een veel omstreden figuur in de ethnologie is de Franse filosoof Lucien Lévy-Bruhl. Het is een feit, dat zijn theorieën omtrent de mentalité primitive veel meer ingang vonden bij de godsdiensthistorici en psychologen dan bij de ethnologen. Grotendeels is deze afwijzende houding van de ethnologen toe te schrijven aan een door Lévy Bruhl te zeer naar voren geschoven tegenstelling tussen enerzijds de primitieven en anderzijds de cultuurvolken. Een dergelijke tegenstelling, hoewel aanwezig, is door hen, die met deze primitieven zelf in aanraking kwamen of de ethnografie goed kenden, steeds gezien als een van graduele aard. Wanneer anderen, zoals b.v. hier te lande Prof. van der Leeuw, het dan ook voor Lévy Bruhl's theorieën opnamen, hebben zij er steeds weer de nadruk op gelegd dat, wil men de termen „primitief" of „modern" bezigen, deze nimmer kunnen worden gebruikt als aanduidingen voor bepaalde stadia in de evolutie der mensheid. Het zijn termen, zegt van der Leeuw, die bepaalde structuren van de menselijke geest aanduiden, structuren, die in alle tijden en culturen tot uiting komen. Naar mijn mening geeft Lévy Bruhl's werk zelf tot een dergelijke conclusie geen aanleiding. Vatten wij de begrippen „primitief" en „modern" echter wél zo op, dan is er tegen zijn hypothesen veel minder bezwaar.

Lévy Bruhl's grootste betekenis is wel, dat hij gewezen heeft op het grote belang van de collectieve voorstellingen. De cultuur wordt gedragen door wat in de collectieve voorstellingen leeft. Gekenmerkt worden zij o.m. door het feit, dat zij niet door duidelijke contradicties geschokt worden. Wat de buitenstaander als een volmaakt onaanvaardbare conclusie voorkomt is voor degenen, voor wie de collectieve voorstellingen gelding hebben, volkomen acceptabel. Het is dan ook zo, dat collectieve voorstellingen door logische bezwaren, die door de buitenstaander worden aangevoerd, niet of slechts op de lange duur worden geschokt. Dit geldt evenzeer voor onze wereld als voor die van de primitieven.

Ook van onze wereld geldt het dat wij, als kinderen van onze tijd levend vanuit een bepaald cultureel patroon, de wereld om ons heen door een op bepaalde wijze gekleurde bril zien. Dat collectieve voorstellingen zelfs de directe wetenschapsbeoefening kunnen beïnvloeden, hebben wij recent kunnen ervaren. De nationaal socialistische wereldbeschouwing bracht een rassenleer, die door hen, welke deze wereldbeschouwing niet hadden, ten enenmale werd verworpen. Uitgaande vanuit dezelfde gegevens kwamen de Duitse anthropologen

tot conclusies, die voor anderen vol met tegenstrijdigheden waren en volmaakt onaanvaardbaar. Dat nationaal socialistische geleerden tot dergelijke theorieën kwamen kon dan ook door de anderen niet dan als een „trahison des clercs" gezien en gewaardeerd worden.

Evengoed echter waren vanuit de collectieve voorstellingen indertijd Galileï's draaiende aarde en Copernicus' wereldstelsel een onmogelijkheid.

Wordt dus de wetenschapsbeoefening beïnvloed door de wereldbeschouwing, ook het omgekeerde is het geval. Wanneer bepaalde resultaten van de wetenschap niet meer kunnen worden genegeerd, wanneer deze vanuit de studeerkamer van de individuele geleerde gemeengoed zijn geworden, zijn ze van grote invloed op de wereldbeschouwing. Het duidelijkst constateren wij dit wanneer we de Westerse wetenschapsbeschouwing in een Oosterse maatschappij zien binnendringen. Het Westers gesaeculariseerde onderwijs (en ook het onderwijs van zendelingen en missionarissen is nagenoeg geheel gesaeculariseerd) breekt, waar het in een primitieve maatschappij resultaat heeft, de oude collectieve voorstellingen stuk. Het tragische beeld van culturele verwording, dat zo kenmerkend is voor recent geëuropeaniseerde gebieden, is hieruit te verklaren. De vroeger vanzelf sprekend aanvaarde ethische normen vervallen met het ineenstorten van de onhoudbaar gebleken wereldbeschouwing, terwijl het nieuwe daarvoor voorlopig geen voldoende vervanging biedt.

Zo is het begrijpelijk dat vanuit de collectieve voorstellingen gezien den individualist, die anders denkt en tegen de algemeen aanvaarde vanzelfsprekendheden in getuigt, het zwijgen moet worden opgelegd. Daarom worden Galileï's van diverse pluimage en van verschillende tijden het zwijgen opgelegd. Dit kan geschieden door uitbanning, moord, concentratiekamp of ook wel door het wapen der ironie.

Het is voor de beoefening der parapsychologie kenmerkend geweest en het is het ook nu goeddeels nog, dat zij, door de resultaten die werden bereikt, op gevoelige wijze in botsing kwam met de als collectieve voorstellingen aanvaarde axioma's en zekerheden van de rationalistische wetenschapsbeoefening. Zij richtte haar critiek tegen veel van wat in de voorstellingen van allerlei volken als heilige waarheden werd aanvaard. Van de aanvang af heeft de parapsychologie de in deze voorstellingen levende feiten en verklaringen naar hun „objectieve" d.w.z. naar een ook voor buitenstaanders geldende waarde, onderzocht. Toch is zij in de eerste plaats te zien als een reactie op de wetenschappelijke aanpak der 19e eeuwse wetenschapsbeoefening. Deze immers had neiging apodictisch naar het rijk der fabelen te verwijzen wat feiten moesten heten, en maakte zich daardoor met het epitheton „dwaas bijgeloof" of „bedrog" af van hetgeen nader diende te worden bestudeerd. De „verklaring", die aan deze feiten werd gegeven, of liever de wijze, waarop deze feiten werden weggeëxegetiseerd, lijken in onze ogen thans maar al te vaak geforceerd en wel goedkoop. Het is een feit, en nog onlangs heb ik het weer ervaren, dat beoefenaren van experimentele wetenschappen

weigeren om bepaalde experimenten te nemen, omdat voor hen tevoren vaststaat dat, wat wordt beweerd te geschieden, nu eenmaal niet geschieden kan! Dat men zich daarmee al het recht tot critiek en tot beoordeling der feiten ontneemt, wordt dan zelfs niet begrepen. Integendeel, zij, die zich wèl tot dit soort van experimenten lenen, worden veeleer als niet serieuse wetenschapsbeoefenaren beschouwd!

Ik kom nu op mijn uitgangspunt terug. Wat in de collectieve voorstellingen van een bepaalde groep geldt, behoeft nog niet te gelden voor de buitenstaander. Het heeft in deze zin geen objectieve gelding. Zij, die uit de collectieve voorstelling leven, behoeven veelal geen intellectuele rationele rechtvaardiging van deze voorstelling, ja, deze heet daarvoor vaak principieel onontvankelijk. De tengevolge van bepaalde ceremoniële handelingen van een Rooms Katholiek priester ontstane transsubstantiatie is ook voor de gelovige een mysterie en men kan een natuurwetenschappelijk onderzoeker zijn en tegelijk een goed Katholiek. Het geloof in de opstanding van Christus behoort zowel tot de Protestantse als de Rooms Katholieke collectieve voorstellingen en laat zich, ondanks de gebrekkige overlevering van de gebeurlijkheden zelf en het feit, dat godsdiensthistorisch opstandingsverhalen ook in de niet-Christelijke religies worden gevonden, met een scherpzinnige wetenschapsbeoefening rijmen.

De collectieve voorstelling vindt zijn geldingsgrond dan ook niet in reële ervaringen van de individuen, behoeft althans niet op een dergelijke ervaring te berusten. Zo leeft het geloof in een voortbestaan na de dood in alle culturen. Dit leeft er niet omdat de betrokken cultuurdragers allen zelf een bewijs voor de redelijkheid of de realiteit van dit geloof zouden hebben, een bewijs dat ook door de wetenschappelijke parapsychologische onderzoeker als zodanig zou worden aangemerkt. Integendeel! Zelfs al zou een Neger of Indiaan verklaren de voorvadergeest zelf te hebben gezien, dan nog kan dit voor de parapsycholoog geen bewijs zijn, omdat deze weet hoezeer men, vanuit een bepaalde voorstelling levende, zich vergissen kan.

Het parapsychologisch onderzoek heeft m.i. wel aangetoond, dat niet *alle* geestverschijningen de vrucht zijn van 's mensen inderdaad zeer vruchtbare verbeeldingskracht. Daarmee is dus gezegd, dat het geestengeloof zijn oorsprong kan vinden in bepaalde reële ervaringen. Er is wetenschappelijk alle aanleiding om in geesten iets meer, iets anders te zien dan enkel „gepersonificeerde oorzaken" en de vrucht van 's mensen verlangen ook na de dood voort te leven. Hiermee is echter niet gezegd dat het geloof aan een leven na de dood voor de gelovige gelding heeft op grond van eigen ervaring. Men gelooft niet, omdat een ander, een buitenstaander b.v., de geloofsvoorstelling wetenschappelijk verantwoord acht. Het geloof aan natuurgeesten, aan geesten van rivieren, bomen, vulkanen, bronnen heeft voor de gelovigen gelding, ook al kent het wetenschappelijk onderzoek aan al deze geesten- en duivelsverhalen geen enkele realiteit toe.

Het is voor ons onderwerp van betekenis hier nog eens de nadruk

op te leggen. Het is immers een feit, dat men juist op dit gebied vergissingen maakt. Talrijk zijn de verhalen van Europeanen of bekeerde Oosterlingen, die menen door het overtreden van taboebepalingen of door het verrichten van volgens de inheemsen volstrekt verboden handelingen aan deze zelfde inheemsen de nietigheid van hun collectieve voorstellingen aan te tonen. De overtreding van de taboe-bepaling bleef ongestraft, het godenbeeld werd zonder enig nadelig gevolg geschonden, toch bleef de collectieve voorstelling ongeschokt. Zendelingen hebben hun zendingsobjecten op deze wijze nooit kunnen overtuigen, zomin als zij hunnerzijds van ongelijk werden overtuigd, wanneer van de zijde dezer zendingsobjecten critische opmerkingen werden gemaakt over hun eigen Christelijke collectieve voorstellingen. Wanneer men van die zijde wijst op de „ongeloofwaardigheid" en de inconsequenties van het Bijbels verhaal omtrent de zondeval, deert dit hun geloof geenszins.

Wanneer er dan ook op de in het vorig jaar vanwege onze Vereniging gehouden theologendag gesproken werd over de betekenis der parapsychologie voor de theologie is het niet verwonderlijk geweest toen bleek, dat de resultaten van de parapsychologie voor het *geloofs*leven weinig betekenden. Wat door deze wetenschap wordt geconstateerd kan hoogstens het reeds gewetene versterken en levert een mogelijkheid om langs de weg der intellectuele uiteenzetting aan de buiten dit geloof staanden de realiteit, de redelijkheid van mijn geloof duidelijk te maken. Maar de gelovige gelooft niet aan de waarde van de voorbede voor anderen, omdat hiervoor een wetenschappelijke verklaring te geven is. Het is interessant in dit verband van de mogelijkheid van telepathische beïnvloeding te vernemen, voor de gelovige ligt dit alles op een ander plan.

Dit heb ik willen zeggen, omdat, zoals ik nu nader hoop aan te tonen, de maatschappelijke waardering van de paranormale begaafdheid niet uitsluitend, maar toch wel in hoge mate door de collectieve voorstellingen wordt bepaald. Zoals ik zeide, wil ik als ethnoloog daarbij uitgaan van de wereld der zogenaamde primitieven. De bronnen, die ons de kennis omtrent deze wereld verschaffen, zijn de ethnografieën en het is wenselijk eerst een en ander op te merken over de waarde van de gegevens, die ons deze bronnen leveren. De wetenschap van de parapsychologie heeft zijn opkomst te danken aan het feit dat zij, streng selecterende uit de grote massa van gegevens, het kaf van het koren ging scheiden. Met behulp van het experimenteel onderzoek ging men de als paranormaal aangediende feiten te lijf, terwijl, waar het experiment uitgesloten was, zij op andere wijze als een gesaeculariseerde advocatus diaboli eisen van betrouwbaarheid ging stellen, die eensdeels zeer veel van wat werd verteld naar het rijk der verhaaltjes en fantasieën deed verhuizen, anderdeels paranormale verklaringen voor het gebeurde als volstrekt onnodig deden uitkomen. Intussen bleef dan een interessante en waardevolle rest. De gegevens nu, uit de ethnografieën tot ons komende, onttrekken zich aan een dergelijk wetenschappelijk critisch onderzoek van de zijde der parapsychologische onderzoekers.

Dat dit een bezwaar is, spreekt van zelf, en het is goed zich dat steeds voor ogen te houden, omdat er talrijke ethnografieën zijn, welke overvloeien van „sterke verhalen" te dien aanzien. Er is echter nog een andere reden, die ons er voor waarschuwt voorzichtig te zijn met de ethnografie. Steinmetz heeft eens als eis voor een goede ethnograaf gesteld: „dasz er keine Vorurteile hege, und nicht in der Denkweise seiner Zeit befangen sei". Een dergelijke eis te stellen maakt iedere ethnografie onmogelijk. Iedere ethnograaf heeft zijn vooroordelen en leeft vanuit de collectieve voorstellingen van de groep, waarvan hij in zijn vaderland deel uitmaakte. Het is bij het gebruik van een ethnografie dan ook steeds gewenst het geestelijk home van de ethnograaf te kennen, en zeker is dit het geval, wanneer ons gegevens omtrent het magico-religieus aspect van de cultuur worden gegeven.

Wie zijn de ethnografen? Wij zullen ons tot de beste bepalen en de reizigers-ethnografen, d.z. zij, die als reizigers zonder speciale kennis van de taal van het volk, dat zij beschrijven, een korte tijd in het land vertoefden, maar daarlaten, omdat zij ons juist ten aanzien van hetgeen ons hier interesseert nauwelijks iets kunnen geven wat de moeite waard is. Maar de anderen, zij, die gedurende lange tijd onder het volk verkeerden, zijn taal spraken en het vertrouwen van de mensen genoten! Onder hen vinden wij nog vogels van zeer diverse pluimage. Het zijn echter vooral de zendelingen en missionarissen geweest, die in hun ethnografieën gegevens hebben gebracht, die voor de parapsycholoog van belang zijn.

In een artikel, in 1940 in dit tijdschrift verschenen, heb ik betoogd, dat wanneer een zendeling of missionaris van de realiteit van het paranormale gebeuren overtuigd is, dit ons toch wel veel te zeggen moet hebben. Immers, hem zal er, zo was mijn betoog, alles aan gelegen zijn de magiër, de sjamaan, de „witchdoctor" zoals hij in de Engelse litteratuur over Afrika steeds genoemd wordt, te ontmaskeren. Lukt hem dit niet en wordt hij door wat hij meemaakte er toe gebracht om het paranormale vermogen van dergelijke personen te erkennen, dan is dit voor ons toch van betekenis.

Als voorbeeld van zulk een m.i. overtuigend betoog kan ik niet beter doen dan nog eens te wijzen op hetgeen Warneck (Religion der Batak) zegt naar aanleiding van zijn ondervindingen met de Batakse sibaso. De sibaso is een persoon, gewoonlijk een vrouw, die in een bezetenheidstoestand komen kan en dan allerlei vermogens heeft, die zij normaliter niet heeft. Zo kon een vrouw, hoewel analfabeet, in die toestand de Batakse poestaha's, boeken waarin de priesterwetenschap is opgetekend, lezen, terwijl van deze bezetenen tevens wordt verteld dat zij vaak de gave van helderziendheid bezitten. Zij kunnen verloren gegane voorwerpen aanwijzen, ze kunnen gebeurtenissen meedelen, die zij op normale wijze niet konden kennen, zij kunnen in de toekomst lezen. „Hoe men ook de raadselachtige verschijnselen verklaren wil," zegt dan Warneck, „zoveel is zeker, dat, afgezien van enkele bedriegerijen, de bezetene zich in een toestand van verdoving en verduistering van zijn bewustzijn bevindt. Batakse Christenen, die

vroeger als medium optraden, zijn in enkele gevallen tegen hun wil in deze toestand teruggevallen en waren naderhand daar zeer ongelukkig over. Er grijpen in het zieleleven van de bezetene krachten in, die voor hemzelf oncontroleerbaar zijn, die zijn wil en denken uitschakelen en door een vreemde macht vervangen. Met epilepsie en andere zenuwziekten heeft deze toestand van de overigens geheel gezonde personen niet te maken".

Over deze zelfde Bataks heeft ook een arts zijn oordeel gegeven. Johan Winkler schrijft in zijn werk: „Die Toba Batak auf Sumatra in gesunden und kranken Tagen" over de wijze waarop de Batakse schriftgeleerden de gezondheid van de Batakse gemeenschappen en individuen verzorgen. Daarbij speelt de orakelkunst een grote rol. Terwijl Winkler zeer kritisch ingesteld is, erkent hij het voorkomen van paranormale vermogens niettemin als zeer reëel. „De Bataks bezitten niet zelden de gave der helderziendheid. Zij kan zich plotseling vertonen zonder opgewekt te zijn. O, riep een man, wonend in een diep in het binnenland gelegen dorp uit, de marktplaats te Baros (havenplaats aan de Westkust van Sumatra) staat in brand! De volgende dag kwam werkelijk het bericht, dat een zware brand de huizen van die markt vernield had. Dat een moeder de dood van haar in de vreemde vertoevende zoon reeds langs de weg der helderziendheid zag, is meerdere malen voorgekomen. De Batak benut de gave der helderziendheid ook graag voor het terugvinden van verloren of gestolen goederen, of verdwenen mensen, b.v. geesteszieken, die zich verborgen houden of in een ravijn verongelukt zijn. Voor dit doel wordt deze gave dikwijls eerst nog door een bijzondere prikkeling gewekt, b.v. door het aanhoren van muziek, het zien van een zwaarddans of het ruiken aan een bloem. Als het gaat om het terugvinden van gestolen goederen moet er meestal eerst een aanknopingspunt gezocht worden, vooral als dit zoeken overdag geschiedt. De helderzienden (pormata, simata torus) beweren (! F.) soms ook de geesten van gestorvenen en de „tondi" der levenden te kunnen zien."

Een van de middelen om de wil der overledenen te leren kennen is zich met deze in verbinding te stellen door middel van media. „Der Batak lebt in der Überzeugung (! F.), dasz die Geister der Toten, ...sich auf ihr Medium niederlassen und durch dessen Mund mit den Lebenden sprechen. „Der *begu* leiht sich ein Gesicht"." Hij zegt hier duidelijk: De Bataks beweren dat het zo is, maar dan verder komt hij met een geval, waarbij hij blijkbaar niet enkel de Batakse mening weergeeft.

„Nu en dan openbaart het medium dingen, die noch hijzelf, noch de menigte verwachtten. Zo beweerde de vrouw van een datu, die als medium fungeerde, dat de geest haar bij haar volgend optreden mee zou nemen. Daarom verzette de vrouw zich er de volgende maal tot het uiterste tegen, de rol van medium op zich te nemen; eindelijk werd zij toch door haar man, den datu, er toe gedwongen. Zij danste, doch in een pauze ging zij naar haar dichtbijgelegen huis om daar, naar men meende, uit te rusten. Toen men haar echter wilde terughalen vond men haar dood, rustig zittend als een slapende."

Bij een verdere bestudering der ethnografieën van allerlei mogelijke volken ben ik echter tot de overtuiging gekomen, dat mijn mening omtrent de betrouwbaarheid van de berichten van zendelingen en missionarissen, toch een aanvulling of beter een correctie behoeft en wel hierom. De missionaris en de zendeling beide blijken nl. telkens weer a priori zozeer van het bestaan van paranormale vermogens overtuigd, dat zij evenals hun zendingsobjecten al te zeer bereid zijn kritiekloos te aanvaarden wat hun als zodanig wordt vertoond of erger, wat hun als zodanig wordt verteld. Zij leven in dit opzicht uit dezelfde collectieve voorstellingen en reageren daarom op dezelfde wijze. Dit ontneemt aan hetgeen zij meedelen zeer veel van de wetenschappelijke waarde.

Zo is wat de bekende ethnograaf over de Bantoe, H. A. Junod, meedeelt, voor de parapsychologie geheel waardeloos. Hij is niet van de paranormale vermogens overtuigd, omdat hij controleerde wat hem werd verteld, doch enkel omdat in de Bijbel parallellen te vinden zijn. Beschouwt men zijn beweringen op de keper, dan blijkt bovendien dat hij wat hij meedeelt, steeds van horen zeggen heeft en hoewel dus zeer met de Bantoesamenleving vertrouwd, nooit iets belangrijks zelf meemaakte.

Een andere missionaris geeft ons berichten over West-Afrika. (R. H. Nassau, Fetichism in West Africa, 1904). Hij is zeker critischer ingesteld dan Junod. Zo schrijft hij dat er onmiskenbaar veel trucs en opzettelijk bedrog is in hetgeen de magiërs verrichten. Slechts weinige van hen heeft hij onder zijn bekeerlingen gehad en deze zagen dan wat zij als magiërs verrichten als zonde en dwaasheid en wensten zich er niet verder over uit te laten. „Ik heb er slechts één ontmoet, die over dit onderwerp wilde spreken, en zij geloofde onder duivelse invloed te zijn geweest, – niet enkel zoals alle zondige gedachten duivels zijn, doch dat zij werkelijk het eigendom van den duivel was geweest en hij haar meer dan louter menselijke kracht had gegeven. Evenals geciviliseerde goochelarij, waarzeggerij, helderziendheid, wichelarij, spiritisme, theosofie, *et id omne genus*, niets meer is dan een kwestie van handigheid, vlugge waarneming van gelaatsuitdrukkingen en van gedachtenlezen, is dit meestal ook bij de Afrikaanse goochelaar het geval."

Hij deelt dan nog een geval van helderziendheid mee, waarbij een magiër de dood van iemand meedeelde, die dagreizen ver weg was. Achteraf zou deze bewering geheel door de feiten zijn bevestigd. Nassau zelf blijkt echter het gehele geval van horen zeggen te hebben. Hij vervolgt dan: „Zulke dingen geschieden in geciviliseerde landen. Zij zijn te verklaren zonder enige verwijzing naar of geloof in demonische of bovennatuurlijke oorzaken of invloeden. Wij noemen deze verborgen kennis telepathie en laten het aan psychologen over om het karakter en de toepassing er van te bestuderen. Het heeft geen religieuze betekenis of nut. De meest oprechte Christen kan er in geloven of het onderwerp voor zijn proefnemingen doen zijn. Bij andere gevallen van telepathie in Afrika, die mij ter ore kwamen, beschikte men niet over een fetisj noch over enige voorspelling van

een tovenaar, met wie men in verbinding zou staan. De inheemsen schreven dit toe aan onbekende geestenbeïnvloeding".

Voor deze geestenbeïnvloeding is, meent hij, echter alle reden: „Er is een goede grond voor het geloof der Negers in een dergelijk bezit. De Bijbel erkent de mogelijkheid dat mensen vrijwillig een verbond met den duivel sluiten. De duivel mag dit doen onder Goddelijk toezicht. Hij kan dan de mensen iets meedeelen van zijn bovennatuurlijke kracht als vorst van de macht der duisternis en god van deze wereld. Zulke verdragen waren door Jehova als onheilig veroordeeld." Hij verwijst dan natuurlijk naar de heks van Endor.

Zo is er alle reden om te geloven, zegt hij, dat de door de Negers beoefende magie op duivelse machten berust en de zendeling, die de inheemse toverij enkel dwaasheid acht en bijgeloof, doet zijn werk schade. Het is meer dan dwaasheid: „het is zonde, – geestelijke zonde in hoge mate. Daar er veel goochelarij en charlatanerie bij te pas komt is het heel goed mogelijk dat er iets duivels in is."

Er zou iets duivels in kunnen zijn, maar dit is slechts een overtuiging, die hij niet nader uit de feiten door contrôle vaststellen wil. Ik ben zo uitvoerig geweest, omdat Nassau, ofschoon hij een critische toon laat horen, in werkelijkheid allesbehalve critisch blijkt te zijn. Zijn boek bevat een hoofdstuk getiteld: „Tales of Fetich based on fact". U kunt zich voorstellen dat dit hoofdstuk mij interesseerde. Het bevat echter niets dan een reeks van sterke verhalen, waarvoor zelfs geen natuurlijke verklaring denkbaar is, zoals de schrijver in de inleiding tot het hoofdstuk meent. Het hoofdstuk is slechts een typisch bewijs voor de sfeer, waarin de neger leeft en de gemakkelijkheid waarmee elk wonderverhaal daar geloof vindt.

Thans nog één voorbeeld dat aantoont hoezeer de berichten van zendelingen soms in hoge mate teleurstellen, wanneer men ze wil bezigen voor een vaststellen van paranormale vermogens. Het is ontleend aan „La Religion des primitifs" van Le Roy, een werk, dat telkens wordt aangehaald. We zijn hier niet meer bij een eigenlijke ethnografie, immers, het wil meer geven dan een monografie, nl. een meer algemene beschouwing. Toch mag ik het hier noemen, want wat hij over de religiomagische voorstellingen der Negers zegt, berust goeddeels op eigen waarneming.

Over de bezetenheid sprekende verklaart hij, dat veel berust op bedrog of verkeerde explicatie van natuurlijke verschijnselen. In vele gevallen is er reden tot scepticisme. „Mais il en est d'autres où l'esprit le plus sceptique doit s'avouer embarrassé". Na een dergelijke inleiding verwacht men een zeer overtuigend geval. Hij vertelt dan van een vrouw – de bezetenen zijn dikwijls vrouwen – die 's nachts uit de hut verdwijnt en de volgende morgen in een hoge boom, door lianen aan een tak gebonden, wordt teruggevonden. Nadat een offer gebracht is en de slingerplanten, die haar tegenhielden omlaag gevallen zijn, glijdt zij als een slang langs de stam naar beneden, blijft geruime tijd zweven en spreekt daarna een taal, waarvan zij tevoren geen woord kende. – Dit is dan het geval en ik kan niet anders zeggen dan dat de mededeling op mij al een zeer weinig betrouwbare indruk

maakt. Heeft hij dit alles gezien? Wij weten, om alleen dit te noemen, hoe gemakkelijk er herhaaldelijk xenoglossie geconstateerd is zonder dat er bij nadere beschouwing iets van overbleef. Wanneer Le Roy dan echter even daarna vervolgt: „Het zou zeer interessant zijn deze en vele andere feiten zo nauwkeurig mogelijk te controleren; helaas, dit alles wordt met de grootste zorg voor de ogen der Europeanen verborgen", dan is dit alleen in staat om het scepticisme te versterken.

Het is dan ook mijn overtuiging, dat de ethnografie voor een werkelijke verrijking van de parapsychologische litteratuur slechts betrekkelijk zeer weinig bruikbaar materiaal geeft. Eerst een serieus onderzoek ter plaatse door parapsychologisch geschoolde onderzoekers kan verbetering brengen. Deze zullen zich met de werkers te velde, die het volk goed kennen en hun taal verstaan, moeten associëren, om op deze wijze het zeer vele kaf van het weinige koren te onderscheiden. Gelukkig bezitten wij een enkele studie op dit gebied, waarvan ik U iets meer zou willen zeggen. Ik doel hier op het recente werk van den psychiater B. J. F. Laubscher over de Zuid-Bantoe. Zijn werk draagt als titel: „Sex, custom and psychopathology", en bevat dus meer dan ons hier interesseert. Ik zal mij echter ook ten aanzien van hetgeen hij over ons onderwerp zegt ten zeerste moeten beperken.

Wil men, zegt Laubscher, de betekenis van de paranormale begaafdheid in een primitieve maatschappij begrijpen, dan zal men onderscheid moeten maken tussen de verschillende soorten van tovenaars. Dit wordt door de Europese bestudeerders veel te weinig gedaan. Men gebruikt in de Engelse litteratuur gewoonlijk slechts één term „witchdoctors", en scheert op deze wijze zeer verschillende personen over één kam. Bij de door Laubscher bestudeerde Bantoegroepen, de Temboe en Fingo, hebben wij op zijn ruimst drie soorten te onderscheiden: De Isanuse's, de Amagquira, de Amaxkwele. Het is onder de eerste twee categorieën dat hij de paranormaal begaafden constateert, terwijl van deze de Isanuse's verreweg de belangrijkste zijn.

Deze Isanuse's zijn zeer zeldzaam. Zij worden meestal slechts in de omgeving van den vorst aangetroffen en zijn van geheel andere maatschappelijke standing als de Amagquira en de Amaxkwele. Hun kleine aantal staat ook in direct contrast met de grote hoeveelheid der Amagquira en deze laatste zijn weer geringer in aantal dan de Amaxkwele, welke groep „swarms the native territories". Ook in ander opzicht verschillen de Isanuse's van de twee andere groepen. Laubscher is getroffen door hun grote oprechtheid bij de beschrijving van hetgeen zij verrichten. Zij verklaren dat zij alleen iets kunnen presteren wanneer hun beschermgeesten hun geest openen.

Daartegenover blijken de Amagquira en Amaxkwele grotendeels psychopathen te zijn, „and among this class of practioners abound the drifters and swindlers similar to those found among our own people". De Isanuse's, naar hun opinie gevraagd, zijn het met de Europese politie eens, dat „many so-called doctors are frauds, char-

latans or otherwise bewitched persons, and to be classed as bewitched is to fall into a psychopathic or psychotic class, according to my psychiatrical investigations".

Het is ook begrijpelijk, zegt Laubscher, dat een beroep, dat iemand zoveel macht geeft en zo weinig lichamelijke inspanning vraagt, bovendien geen moeilijke voorbereiding kost en iemand een positie bezorgt waarin hij gevreesd wordt, zeer gewild zal zijn bij gedeséquilibreerde individuen. Het bijgeloof van de massa bezorgt deze Amagquira en Amaxkwele een vruchtbaar arbeidsveld.

Ik zal het bij deze schildering van het verschil tussen deze groepen laten om mij tot de Isanuse's te bepalen. Het is vooral Isanuse Solomon Daba die hij op zijn vermogens heeft onderzocht. Hij zei hem, dat hij diens bovennatuurlijke vermogens, waarvan iedereen vol was, niet zou kunnen geloven wanneer hij deze zelf niet zou mogen onderzoeken. Solomon Daba was bereid zich aan elke proef, die Laubscher zou willen nemen, te onderwerpen. Deze proef was dan als volgt: Laubscher kocht bij gelegenheid een goedkope portemonnaie. Op weg naar Solomon Daba, die ongeveer 90 km van zijn eigen woning af woonde, verliet hij zijn auto. Hij liet zijn assistent, een Europeaan, die noch van de portemonnaie iets wist, noch van de proef die zou worden genomen, in de wagen achter, ging het struikgewas in om daar de portemonnaie in een bruin papier gewikkeld, te begraven. Op de plaats waar hij het ding begroef legde hij een platte bruine steen en daarbovenop een platte grijze steen. Weer in de wagen reed hij met een snelheid van ongeveer 50 km verder. Deze laatste mededeling enkel om te voorkomen, dat men zou menen dat de een of ander het bericht van zijn komst of meer zou hebben kunnen vertellen.

Kort na mijn aankomst zei ik, vervolgt dan Laubscher, dat ik een proef wenste te nemen. Daba begon te dansen onder begeleiding van een steeds sneller wordende soort van trommelmuziek. Daba heeft dit niet steeds nodig, maar gebruikt deze methode graag wanneer het gaat om gewichtige mededelingen. „During the dance, Solomon Daba described in minute detail the article, the nature of the locality in which it was buried, the brown papier in which it was wrapped as well as the colour of the stones. During the dance I never once gave any information to show that he was on the right track."

Men kan opmerken dat dit een geval van telepathie kan zijn, zegt Laubscher. Inderdaad is dit mogelijk. Het is echter slechts één van de geslaagde proeven die hij met Daba nam. Kort daarna b.v. kwam Daba bij Laubscher op visite. Het toeval wilde dat toen ook een Europese verpleger op bezoek kwam, van wie, zoals Laubscher wist, onlangs twee koeien waren gestolen. Het viel Laubscher toen plotseling in dat hij nu weer een kans had de psychische vermogens van de Isanuse te toetsen. Hij zei hem dat de verpleger enkele koeien kwijt was en vroeg hem deze te beschrijven en te zeggen waar ze waren. Solomon Daba verklaarde het te willen proberen, sloot de ogen en zat een korte tijd geheel stil.

Wat nu verder volgt komt er op neer, dat Daba de koeien beschreef en precies kon zeggen waar ze waren. De beschrijving was

tot in details nauwkeurig en bevatte bovendien allerlei gegevens die geen van beide blanken konden weten. De dief, aldus aangewezen, beschreef later zijn diefstal die zich geheel voltrokken had zoals Daba ze beschreef.

Wat is hier de verklaring, zegt Laubscher. Daba zou een bondgenootschap kunnen hebben met de dieven en dus op de hoogte zijn. Dit aannemende lijkt het toch niet waarschijnlijk dat hij zich dan zo zou blootgeven. Bovendien, Daba woonde 90 km ver weg en kwam nooit anders naar de plaats waar Laubscher woonde, tenzij deze hem uitnodigde en dan de auto voor hem betaalde. Hij kon niet van te voren weten dat deze kwestie ter sprake zou komen. Laubscher zelf wist dat niet.

Krijgen wij aldus door de deskundige behandeling der materie een beter inzicht in de paranormale vermogens dezer Bantoe-negers, dan ons gegeven wordt door de vele sterke verhalen, waaraan de Afrikaanse ethnografie zo rijk is, Laubscher's uiteenzettingen geven meer dan dat. Het hoofdstuk, dat over de „Native doctors, diviners and sorcerers" handelt bevat, behalve hetgeen ik U weergaf, nog een aparte behandeling van de toverij, welke heel wat meer ruimte vraagt. Het zijn weer de Isanuse's, de Amagquira en de Amaxkwele die wij hier als bedrijvers van deze toverijen vinden. Wat zij zeggen te presteren is in hoge mate phantastisch, mist met andere woorden elke reële grond, of om het met de woorden van den missionaris Peleman, die over de toverij bij de Bavenda schrijft te zeggen: „Het grootste procent der tooverij is bijgeloof van het zuiverste gehalte. De Bavendeesche tooverriten hebben niet de minste uitwerkende kracht en zijn, om het op zijn zachtst te zeggen, de vrucht van eeuwenlange onwetendheid en intellectuele luiheid". Dit is de oorzaak van het verwarde begrip, dat de Europeanen omtrent deze witchdoctors bezitten. Omdat ze toverijen bedrijven, worden ook hun paranormale prestaties van hetzelfde allooi geacht. Ten onrechte! Echter is het een feit dat hun sociale betekenis goeddeels bepaald wordt niet zozeer door hun werkelijke paranormale vermogens als wel door de waarde, die men hecht aan het overige magische bedrijf. Omdat de Amagquira en Isanuse's als helderzienden spreken kunnen over gebeurtenissen die verweg geschieden, of over voorwerpen die verborgen zijn, omdat zij de gedachten van anderen kunnen lezen, schrijft het volk hun een soort van almacht toe, en gelooft men dat zij allerlei supranormale handelingen kunnen doen, die ver boven enig menselijk vermogen zijn.

Wij zijn hier in een wereld waar de magie hoogtij viert. De magisch ingestelde mens meent dat hij zijn eigen toekomst kan beïnvloeden, wanneer hij slechts de nodige kennis bezit om deze wereld te beheersen. Wanneer men maar de juiste methoden kent, wordt men niet ziek, blijft misgewas uit, kan men machtig en rijk worden. De andere zijde van de medaille is, dat men tevens in voortdurende vrees moet leven dat anderen, kwaadwilligen, demonen of medemensen door hun handelingen iemand langs magische weg schaden zullen. In deze

wereld heeft men dus voortdurend iemand nodig om hetzij het lot te kunnen afdwingen wat men wenst, hetzij om zich te beschermen. Wordt er geen kind geboren, dan zal de magiër te hulp geroepen worden. Alle ziekte is te verklaren door betovering en weer zal de magiër nodig zijn. De therapie, die deze medicijnmannen volgen, is niet geheel en al van magische aard, bevat zeer zeker rationele momenten, grotendeels berust zij echter op kinderlijke homoeopathisch-magische handelingen, op een indrukwekkend geheimzinnig ceremoniëel, dat slechts deze zin heeft, dat zij door de suggestibiliteit der patiënten soms uitwerking heeft.

Het accent valt bij deze magische handelingen op de verdediging. Het schuldgevoel, dat de magisch ingestelde wel moet hebben is daar de oorzaak van. Men moet immers op zoveel dingen letten, er zijn zoveel fouten die men kan maken en er is toch wel gauw iemand, die men heeft gekwetst of benadeeld en die daarom met kwade bedoelingen vervuld kan zijn. Kwaadwillige gedachten alleen al kunnen schaden. Hoe licht ook wordt men betrokken in het onheil dat anderen treffen moest. Incest in een dorp kan de gehele gemeente in het ongeluk storten.

In deze wereld leeft de primitieve ook wanneer hij door de Europese cultuur beïnvloed is en het is begrijpelijk dat bijzondere personen dan als redders in de nood worden geraadpleegd. Bijzondere personen, dat zijn dan echter ook de neurotici en psychopathen. Deze gedesëquilibreerde personen vinden voor hun fantasieën gretig gehoor en zoals Laubscher reeds aangaf, zij vinden zo een gemakkelijk leven, waarin zij al hun machtsgevoelens kunnen uitleven.

Heel dit magisch bedrijf is voor de parapsychologie van uiterst weinig belang. Het is een phantasiewereld, welke alle realiteit ontbeert en die den onderzoeker slechts op een dwaalspoor kan brengen. In welk een mate dit het geval is, blijkt wel zeer duidelijk uit de interessante studie van Evans-Pritchard over: Witchcraft, oracles and magic among the Azande. Het is typerend dat in heel dit prachtige werk over toverij en alles wat er mee samenhangt, niets voorkomt dat de parapsycholoog dan ook maar in het geringste kan interesseren. Wanneer iemand beschuldigd van toverij, onder vier ogen er naar gevraagd, ontkent er iets van te weten, zal hij coram publico er steeds aan toevoegen, dat hij het misschien in onwetendheid gedaan heeft, omdat hij daarmee zijn goodwill tegenover de betoverde betuigen wil. Hij is dan tot alle tegentover bereid. Men schrijft aan bepaalde witchdoctors wonderen toe „though I have never witnessed them myself and never met any who could claim to have seen them with his own eyes. Such stories are founded upon hearsay".

Wanneer wij dan ook over de sociale betekenis van de paranormale begaafdheid in de primitieve samenleving een oordeel willen uitspreken, dan is het dit: De paranormaal begaafde dankt zijn sociale positie in de eerste plaats aan het geloof in de magie en hij deelt deze positie met tal van anderen, die hoegenaamd geen of slechts zeer geringe paranormale vermogens hebben. In zulk een omgeving zal de paranormaal begaafde uiterst gemakkelijk tot trucs en bedrog

komen wanneer zijn vermogens hem op een ogenblik in de steek laten. Hij zal zijn prestaties omgeven door een weinig of niets terzake doend ceremonieel, dat geheel past in de magische sfeer, die de clienten nu eenmaal verwachten.

Wel kan gezegd worden dat te midden van de pure charlatans en magische fantasten de paranormaal vermogenden een kans hebben tot de hogere rangen te stijgen en wel 1°. omdat zij in staat zijn op momenten reële resultaten te leveren en ten 2°. omdat zij als overigens *normale gezonde personen* hun machtspositie ook op normale en acceptabele wijze gebruiken.

Deze paranormalen zijn echter, daar ben ik na mijn doorzoeken van de ethnografie meer dan ooit van overtuigd, ook in de primitieve samenleving uitzonderingen, al doen de sterke verhalen op het eerste gezicht anders verwachten. Het aantal actieve paranormalen zal iets groter zijn dan in Westerse gebieden, omdat de aldus begaafden door de waardering die zij vinden er veel eerder toe zullen komen hun vermogens te ontwikkelen dan ten onzent, waar zij toch enigszins tot de vreemdsoortigen gerekend worden. Maar toch ook onder de primitieven zijn ze de uitzonderingen, dat bewijzen de uitlatingen van ethnografen ten duidelijkste. Het zijn steeds maar enkelen, die waarlijk paranormale prestaties verrichten en dan zijn daarvan weer de meesten helderzienden.

Is er m.i. geen aanleiding om het getal dergenen, die een paranormale begaafdheid hebben in de West-Europese wereld veel lager te achten dan in de primitieve wereld, het verschil in waardering, dat deze paranormalen ondervinden van de zijde van hun groepsgenoten, verschilt in beide werelden zeer aanzienlijk. Zoals hierboven reeds bleek, vermoed ik (zonder statistische gegevens laat zich niets bewijzen), dat het juist dit onderscheid in waardering is waaraan het onderscheid in getal moet worden toegeschreven. Waar paranormale begaafdheid hoog wordt geschat is er een stimulus voor verdere ontwikkeling, die zowel het aantal vermogenden als ook de kwaliteit der vermogens gunstig beïnvloeden zal. Waar bovendien de magie in de collectieve voorstellingen tot de vanzelfsprekendheden behoort, zal de kans voor den opzettelijken bedrieger of de psychisch labiele mensen, die zich op dit terrein willen bewegen, worden verhoogd. Wordt daarentegen „toverij" als „hocus pocus" gewaardeerd en kan de „magiër", die zich per advertentie aankondigt, het goeddeels niet dan tot de rang van goochelaar of publieke vermakelijkheid brengen, dan is het begrijpelijk dat een serieus paranormaal begaafde uit intellectuele kring b.v. zich wel tweemaal zal bedenken voor hij over zijn vermogens in het openbaar spreekt, ja, het zal eerder voorkomen dat hij, ze bij zichzelf ontdekkend, hetzij uit overwegingen van puur intellectuele aard, hetzij uit gêne of iets dergelijks, ze onderdrukt.

Intussen is het aantal personen, die zich als „helderziende" of „psychoscopist", „astroloog" of zelfs in de modernste vorm als „parapsycholoog" aanbevelen, ook ten onzent tamelijk groot, en hun praktijk schijnt niet onbelangrijk te zijn. Daar enige statistiek ont-

breekt en wij over de resultaten van hun arbeid nog minder weten, is het onmogelijk met grote zekerheid te spreken. Toch staat wel vast dat ook hier de omvang van deze praktijk niet evenredig is met de paranormale vermogens van deze personen. Het succes wordt in hoge mate bepaald door de domme nieuwsgierigheid en de suggestibiliteit van de clientèle. Kwaliteitsverschil wordt niet gezien of, wanneer dit wordt gemaakt, berust het oordeel slechts bij hoge uitzondering op een werkelijk gefundeerd wetenschappelijk onderzoek. Men is of pro of anti en zo worden b.v. door de tegenstanders de werkelijk paranormaal begaafden eenvoudig zonder meer met het pak van bedriegers op één hoop gegooid.

Een typisch staaltje hiervan vinden wij in een boek, getiteld „Echt Rotterdamsch", dat in Rotterdam zeer veel gekocht wordt. Het beleefde in korte tijd zes drukken. Het is dus een goodseller en het is begrijpelijk dat het dat werd. Op onderhoudende wijze haalt de schrijver, A. Mineur, herinneringen op van het oude Rotterdam. Eenmaal op zijn praatstoel gezeten, keuvelt de schrijver echter ook over onderwerpen, die vrij los staan van wat zijn eigenlijke onderwerp is en daarbij berijdt hij graag zijn stokpaardjes. Eén daarvan is zijn afkeer van wat zich als paranormaal aandient. „Al die kaartleggende, koffiedikkijkende, handlijnkundige juffrouwen, al de zoogenaamde clairvoyanten, somnambulen, oftewel slaapsters, die wouldbe horoscoop trekkende planeetkundigen of astrologen, psychometristen en spiritisten – heel dat leger van „de diepste geheimen onthullende en de duistere zaken ontsluierende" menschen vormden één groote bende van beroepszwendelaars en zwendelaarsters, die in een haven-, handels- en fabrieksstad als Rotterdam veel onheil aanrichtten".

De overheid behoorde, schrijft dan Mineur, hier paal en perk aan te stellen en ik sluit me daar graag bij aan. Wanneer we dan echter verder lezen dan blijkt Mineur te verwijzen naar een (o wonderlijk ding in een zo pro-Rotterdams geschrift) nationaal socialistische politieverordening. Hij schrijft: „Berlijn, waar in vroeger jaren de waarzeggerij en soortgelijke zwendel evenzeer hoogtij vierden als in andere groote Europeesche steden, gaf het voorbeeld van doeltreffende bestrijding van het kwaad. Door den politiepresident aldaar werd op 13 Augustus *1934* een verordening uitgevaardigd,..."

De hoofdinhoud van deze verordening blijkt nu aldus te zijn: Waarzeggen tegen betaling of zonder betaling verricht, openbare aankondigingen van waarzeggen, al of niet tegen geldelijke beloning verricht, alsmede handel in drukwerken, die zich met waarzeggerij bezighouden is strafbaar.

Waarzeggen in de zin der verordening is het vooruitzeggen van toekomstige gebeurtenissen, het waarzeggen van het tegenwoordige en van het verleden en elke andere openbaring van dingen, die aan het natuurlijk kenvermogen onttrokken zijn (dus ook door het zogenaamde helderzien of door zogenaamde telepathische krachten).

Wij kennen dergelijke geluiden maar al te goed. Herr Polizei-

president vaardigt een bevel uit, waarin een kern zit die waardevol is, maar die anderzijds van zulk een onbehouwenheid blijk geeft, dat enige kinderen met het badwater worden uitgegoten. Het is een stukje van verwaten en goedkope nationaal socialistische demonstratielust van de slechtste soort, „wij nationaal socialisten pakken zoiets grondig aan", en wanneer wij zo iets lezen weten we, dat het zó in geen geval moet.

Maar er is een gezonde kern en het staat voor mij vast, dat het op de weg van de Studievereniging ligt meer rechtstreeks en actief mede te werken aan een bestrijding van de kanker van bedrog, die onder het mom van helderziendheid enz., de gezondheid van de gemeenschap schaadt. Juist omdat de parapsychologie echt en onecht, bedrog en realiteit wil onderscheiden en omdat het wel zeer moeilijk werk niet aan niet-deskundigen mag worden overgelaten, ligt hier een taak. Het is een zeer moeilijk werk en de beoefenaren der parapsychologie zullen zich daartoe van de theoretische beoefening tot een meer toegepaste wetenschap moeten wenden. Het zal b.v. niet voldoende zijn om te constateren, dat iemand paranormale vermogens heeft, men zal ook de intensiteit of frequentie van deze vermogens moeten nagaan. Men zal met politionele en juridische deskundigen samen moeten gaan zitten om een verordening te ontwerpen, die de charlatan bij de kraag grijpt zonder de sérieuse helderziende te treffen. Het gevaar hierbij is, dat men door onderscheidingen te maken, die op zichzelf zinvol zijn, zou kunnen komen tot een officiële erkenning van bepaalde personen, tot een soort beschermde titel van helderziende. Er moet uitgemaakt worden of een dergelijke erkenning maatschappelijk verantwoord is. Geconstateerd moet immers worden, dat het bezit van werkelijke paranormale vermogens nog niet garandeert, dat men een spreekuur kan houden waarbij de cliënten in een lange rij à raison van *f* 2,50 à *f* 5,— over heden, verleden en toekomst kunnen worden voorgelicht. Is een dergelijk „gebruik" van zijn vermogens niet altijd te veroordelen, omdat een afglijden naar het peil der kaartleggers daarbij haast onvermijdelijk is? Er zal moeten worden gezocht naar andere methoden, waarop de bezwaren hier bedoeld kunnen worden ondervangen, terwijl tegelijkertijd een voor de maatschappij gunstige beoefening van helderziendheid in al haar vormen wordt mogelijk gemaakt.

Ik noemde hier speciaal de helderziendheid en nam dit begrip in de ruimste zin. Het staat wel vast dat van slechts zeer weinig paranormale vermogens kan worden gezegd, dat zij inderdaad sociaal van belang kunnen zijn. Dit geldt evenzeer voor de wereld der primitieven als voor de onze. Het is opvallend, dat wij in de onderscheiden ethnografieën dan ook hetzij in hoofdzaak, hetzij uitsluitend over de clairvoyance, psychoscopie, telepathie en het lopen met de wichelroede iets vermeld vinden. Dat iemand telekinetische vermogens heeft, of in trance zonder lichamelijk letsel vurige kolen kan hanteren, en dergelijke, is maatschappelijk gezien hoogst onbelangrijk. De parapsycholoog, die zich met de meer praktische vragen wil inlaten van direct sociaal belang, heeft een zeer beperkt terrein van onderzoek.

Toch zal hij het geheel niet uit het oog mogen verliezen, al was het enkel omdat hij slechts zo tot een juiste interpretatie van de verschijnselen in staat zal zijn.

Tot een juiste interpretatie én van de verschijnselen én van de door de helderzienden gedane uitspraken. Zo goed als het de leek onmogelijk is een röntgenfoto of een „weerkaartje" te lezen, zo goed is het hem vaak niet mogelijk bepaalde uitspraken van helderzienden te interpreteren. Deze zullen, evenals de foto en het kaartje, een commentaar van de deskundige behoeven. Het wil mij voorkomen dat deze interpretatiekunst ook bij de deskundigen nog wel veel te wensen overlaat. Van de zijde van de parapsychologen zal men moeten komen met voorstellen tot betere methoden van consult en tot een op grondige studie van vele uitspraken gegronde exegesemethode, waarbij een aantal bij de uitleg telkens weer voorkomende dwalingen kunnen worden vermeden.

Tenslotte zou het verbeteren van de methoden van consult gepaard moeten gaan met het zoeken naar een methode, waarop de paranormaal begaafden hun vermogens meer systematisch en doeltreffend zouden kunnen ontwikkelen. Ik weet dat een dergelijke gedachte alleen al velen in den lande de rillingen over het lijf jaagt. Ten onrechte naar ik meen. Zo goed als normale psychische vermogens het enkel bij stelselmatige scholing en rigoureuze oefening tot topprestaties kunnen brengen en men bij die scholing, door de ervaring geleerd, van de fouten en resultaten van anderen kan leren, zal dit ten aanzien van de paranormale vermogens het geval moeten zijn. Wanneer men hier te lande wijst op het uiterst povere resultaat van de paranormaal begaafde personen, dan is een verwijzing naar het ontbreken van een systematische training zeker gerechtvaardigd.

Ik ben er van overtuigd dat wij van dit alles nog ver af staan. Zelfs onder de parapsychologen zijn er, wie een dergelijke systematische scholing ongewenst schijnt, omdat zij daarvan eer een verdwijnen van de paranormale vermogens verwachten. Ook ontbreekt het naar het mij voorkomt, nog te zeer aan voldoende systematische kennis om tot een verantwoorde en succesvolle „opleiding" of oefening te komen, al worden er ook in dit opzicht vele methoden aanbevolen. Ook hier ligt een terrein voor de parapsychologie.

Het is aldus evident, dat wij, bij alle erkenning van de sociale betekenis, die de paranormale vermogens kunnen hebben, ons niet kunnen verbazen over de geringe sociale waardering, die de zodanig begaafden momenteel ten onzent ondervinden. Het culturele patroon verzet zich er tegen en belemmert een ontwikkeling, die een sociale erkenning eerst rechtvaardigen zou. Intussen is in de gegeven situatie mijns inziens ook nu genoeg te doen en zal het aanpakken van allerlei praktische vragen als hierboven genoemd gewenst zijn.

PARAPSYCHOLOGISCHE ONDERZOEKINGEN IN CAÏRO

DOOR DR. H. C. ROGGE (Caïro)

Naar aanleiding van de lezing, welke Prof. Fischer op 23 Juni 1946 (jaarvergadering) voor de leden der Studievereeniging hield[1]) en waarbij ik het genoegen had tegenwoordig te zijn, zou ik hier de volgende mededeeling willen doen.

Er is in een Egypte momenteel een man van ongeveer 30 jaar die zich dokter noemt, jongens van de straat in hypnose brengt en dan onderzoekt of zij over paragnostische gaven beschikken. Hij gebruikt deze jongens om uitkomst te geven, wanneer menschen bij hem komen om vragen te stellen over ziekten, verloren voorwerpen of toekomst. Hij heeft een grooten naam, ook onder Europeanen en een uitgebreide cliëntèle. Daar ik veel belangstelling voor parapsychologische onderzoekingen bezit, ging ik naar hem toe om uit te maken of zijn proefpersonen inderdaad over parapsychologische vermogens beschikken en ik deelde hem daarbij mede, dat ik uitsluitend uit wetenschappelijke belangstelling kwam. Het maakte op mij een gunstigen indruk dat hij dadelijk op mijn verzoek inging en mij verzocht een proef te nemen. Hij bracht den toen aanwezigen jongen, gekleed in de dracht van de straatjeugd (een lang wit hemd, gellebija geheeten) in „slaap", waarna ik den jongen vroeg hoeveel sleutels ik aan mijn sleutelbos had (iets wat ik in de verste verte niet wist). De jonge man, dien ik voortaan effendi zal noemen, zag dezen sleutelbos, maar het medium kreeg dezen niet te zien. Het was onmogelijk bij een eersten oogopslag te weten hoeveel sleutels aanwezig waren. Nochtans noemde de jongen het juiste aantal. De effendi nam mij toen mee naar buiten, verzocht mij mijn geld uit mijn zak te nemen, het na te zien, opnieuw op te bergen en daarbij één geldstuk in gedachten te houden. De jongen werd weer in slaap gebracht, waarna de effendi hem zijn opdracht gaf. Vervolgens werd hij weer wakker gemaakt. Onmiddellijk daarop kwam de jongen naar mij toe, haalde al het geld uit mijn vestjeszak en toonde mij vervolgens het geldstuk dat ik in gedachte had genomen. Kan de eerste proef slechts door helderziendheid verklaard worden, de tweede berust waarschijnlijk op gedachtenlezen.

Daar velen mijner kennissen zich voor dergelijke proefnemingen interesseeren, organiseerde ik een zitting in de woning van een collega. De effendi bracht een tweetal jongens mede die beiden paragnostisch begaafd zouden zijn. Een van hen was de jongen met wien de effendi in mijn tegenwoordigheid reeds geëxperimenteerd had en met hem werden bij deze gelegenheid slechts proeven genomen. Van de verschillende proeven welke wij namen wil ik er hier slechts enkele vermelden. Van een doosje met lucifers (waar ik een deel van den inhoud had uitgenomen, zonder te weten hoeveel lucifers in het doosje waren achtergebleven) noemde hij dadelijk het juiste aantal.

1) Zie T. v. P., XV, pag. 57.

Om bedrog te voorkomen, plaatsten wij den effendi in een andere kamer dan het medium. Wanneer een onzer nu den effendi een voorwerp in de hand gaf (zonder dat ik wist wat voor voorwerp het was) vroeg ik het medium wat de effendi in zijn hand hield. Wanneer het een geldstuk was antwoordde de jongen niet alleen wat voor munt het was, maar hij bleek tevens het jaartal, dat er op stond, te kunnen zien (iets wat den effendi onbekend was). Interessant was de volgende proef. Een der aanwezigen, een arts, had eenige maanden geleden een sleutel verloren, hetgeen hem aanleiding gaf te vragen, waar deze zich bevond. De effendi gaf den jongen nu bevel in gedachten het vertrek uit te gaan en te gaan zoeken. De straatjongen had den dokter te voren nimmer ontmoet, wist niet waar deze woonde en kende nog minder het inwendige van diens huis. Nochtans vertelde hij, dat hij naar de woning van den dokter ging, de trap opliep en daarna twee kamers zag. Een dezer kamers ging hij binnen. Daarop zag hij twee kasten. In een dezer kasten (hij beschreef de plaats nauwkeurig) lag, volgens hem, de sleutel. Bij onderzoek is gebleken dat de jongen juist gezien had. Ofschoon ik toegeef dat men hier nog van gedachtenlezen of telepathie zou kunnen spreken, ben ik nochtans van meening, dat bij een aantal andere proeven (het noemen van het aantal resteerende lucifers, het opgeven van jaartallen van munten) waarvan ik hier slechts een deel heb vermeld, van geen gedachtenlezen of telepathie sprake kan zijn. Algemeen was men van meening, dat men bij *deze* proeven van helderziendheid moest spreken. Toen wij echter een andere maal de proef herhaalden (de effendi had toen een anderen jongen meegebracht) was van helderziendheid niets te ontdekken en bleek slechts gedachtenlezen aanwezig te zijn. Dit gaf mij aanleiding om (toen wij wederom een reeks proeven wilden nemen) eerst naar het huis van den effendi te gaan om zijn proefpersonen op helderziendheid te testen. In het huis van den effendi gekomen, trof ik daar weer een anderen jongen aan. Ik zeide toen tegen den effendi dat ik eerst een proef met dien jongen wilde nemen, hetgeen hij toestond. Deze jongen noemde dadelijk het getal van acht cijfers, dat op een loterij-briefje stond dat iemand mij meegegeven had. Maar de effendi had dit briefje eerst moeten zien. Een poging, dezen jongen iets te doen zeggen wat de effendi niet eerst gezien had, mislukte.

Opmerking verdient het feit dat alle keeren dat ik den effendi bezocht, deze steeds weer andere jongens van de straat had, die over paragnostische vermogens bleken te beschikken. Bij het meerendeel van hen bleken de paragnostische vermogens zich tot telepathie en gedachtenlezen te beperken. Slechts een enkele vertoonde het verschijnsel der helderziendheid. Ik vroeg den effendi hoe groot, naar zijn meening, het percentage straatjongens was dat voor zijn proefnemingen bruikbaar bleek te zijn. Hij antwoordde mij dat dit ongeveer dertig procent der straatjongens was. Het spreekt wel vanzelf, dat wij hem hier niet al te veel op het woord mogen nemen.

Ik kan niet nalaten hier ook nog van een ervaring van Dr. Winckel melding te maken. Deze geleerde was naar Egypte gekomen om er

de volkstaal te bestudeeren en begaf zich daarom geregeld naar een afgelegen dorp, dat bijna geen contact had met de buitenwereld, en waar de bevolking slechts de volkstaal sprak. Onder de bevolking van dit dorp bevond zich een man die, naar het heette, van tijd tot tijd in bezit genomen werd door den geest van een afgestorvene en ook het verschijnsel der helderziendheid vertoonde. Dr. Winckel vertelde mij over dit geval, maar daar hij nooit veel over parapsychologische verschijnselen had nagedacht of gelezen, schonk hij er niet veel aandacht aan. Ik raadde hem aan een en ander over helderziendheid te lezen en t.z.t. – na zijn terugkeer in het dorp – na te gaan of deze man inderdaad helderziende was. Hij deed dit en vroeg, bij zijn terugkeer in het dorp, den man, of deze hem kon zeggen wat zijn familie (de familie van Dr. W. die in Stuttgart woonde) op dat oogenblik deed. De man gaf toen een beschrijving van wat, volgens hem, mevr. W. op dat oogenblik deed en waarmede de kinderen op dat oogenblik speelden. Dr. W. begreep niet veel van het verhaal over het spel zijner kinderen. Later vernam hij echter uit een brief, dat zijn kinderen op dat oogenblik gespeeld hadden met speelgoed, dat zij kort te voren gekregen hadden en dat Dr. W. nog niet gezien had, zoodat er aanleiding bestond aan te nemen, dat de man inderdaad over paragnostische vermogens beschikte. Een andere keer vroeg hij den man een beschrijving te geven van zijn huis in Stuttgart. De beschrijving welke de man daarop gaf, bleek overwegend juist te zijn. Eigenaardig was echter het feit dat een gedeelte der beschrijving betrekking had op een plaats uit de omgeving van het dorp. Kennelijk had zijn fantasie hem parten gespeeld en had langs paranormalen weg verkregen kennis zich vermengd met een herinneringsbeeld, iets wat wij meer bij paragnosten opmerken.

Mijn ervaringen, alsmede die van anderen in het (nabije) Oosten opgedaan, kunnen aanleiding geven tot het stellen der vragen: 1. of het niet aannemelijk te achten is dat deze vermogens zich bij de Oostersche volkeren gemakkelijker openbaren dan bij de Westersche en 2. wat (indien dit inderdaad het geval blijkt te zijn) daarvan de reden kan zijn. Persoonlijk ben ik van meening dat de eerste vraag bevestigend moet worden beantwoord en dat de reden hiervan gezocht moet worden in het feit, dat in de Oostersche wereld de opvoeding minder intellectualistisch is dan in de Westersche. Dit beteekent niet, dat de Oostersche wereld bij de Westersche wereld in ontwikkeling ten achter is gebleven, maar wel dat de Oosterling zich op een andere wijze ontwikkeld heeft dan de Westerling. Daarom geloof ik niet dat het juist is wanneer men in de paranormale begaafdheid een regressieverschijnsel ziet, zooals sommige onderzoekers meenen te mogen doen. Dat men bij ons Westerlingen minder van de paragnostische begaafdheid bemerkt dan in het Oosten, hangt met onze opvoeding samen. Bij ons in het Westen heeft de opvoeding een andere richting ingeslagen dan in het Oosten. Wij zijn bijzondere aandacht gaan schenken aan de intellectueele vorming. Daaraan is het toe te schrijven dat bij ons de wetenschappen zich tot zulk een duizelingwekkende hoogte hebben kunnen ontwikkelen. Deze intellectualistische vor-

ming heeft echter een remmenden invloed uitgeoefend op onze paranormale begaafdheid die daardoor tijdelijk minder gelegenheid heeft gekregen tot uiting te komen. Dit behoeft echter niet steeds zoo te blijven. Blijkbaar begint een reactie op te treden. De steeds toenemende belangstelling voor de parapsychologie (juist in de kringen der intellectueelen) is daarvan wel een teeken. Ik geloof dat in een volgend stadium van ontwikkeling de parapsychologische vermogens meer op den voorgrond zullen treden.

HET TWEEDE GEZICHT [1])

DOOR DR. W. H. C. TENHAEFF

1. *Definities.* In Februari 1934 berichtte mevr. G. M. Woolner uit Leicester het navolgende geval aan mevr. Lyttelton [2]) (naar aanleiding van haar lezing over proscopie voor de B.B.C.):

In het voorjaar van 1920 had ik, terwijl ik eenige huishoudelijke werkzaamheden verrichtte, plotseling een visioen. Een oogenblik zag ik mijn negenjarig zoontje in een doodkist liggen. Na verloop van eenige weken had ik dat visioen voor de tweede maal. Beide malen scheen het mij toe dat de kist veel te groot voor mijn kind was. De gezichten verschrikten mij zeer. Ik deed mijn best om ze te vergeten maar tijdenlang drukte mij de herinnering aan de gezichten ten zeerste en het was mij steeds te moede als hing er een zwaard boven mijn hoofd.

In Juli van datzelfde jaar namen wij onzen jongen mee naar Llandudno, waar wij een maand verbleven. Volgens onze gewoonte gingen wij daar den eersten Zondag reeds naar de kerk. Ik hoorde den predikant zeggen dat God den mensch soms ondragelijk doet lijden, maar dat dat lijden zijn bedoeling heeft. Bij het hooren dezer woorden was het alsof iemand mij een mes door mijn hart stak. Ik werd er akelig van en gevoelde mij onwel. Weer trachtte ik te vergeten, maar ik kon haast niet normaal zijn. Tegen het einde van de maand werd ik nog zwaarmoediger en op zeker oogenblik kon ik het bijna niet meer uithouden. Toen zeide ik, worstelend met mijzelf, hard op: „Er is nog niets gebeurd, geniet van je leven zoolang alles nog goed is".

Op 20 Augustus gingen wij, tegen mijn zin, naar Bettws-y-coed. Ik was zeer angstig. Wij gingen naar de Swallow Falls en beklommen een van de lage bergen. Al dien tijd hield ik mijn zoontje bij zijn jas vast. Ik durfde hem geen oogenblik alleen te laten. Mijn echtgenoot vond dit heel verkeerd en zeide dat mijn zenuwen mij de baas waren. Op 21 Augustus kwamen wij thuis. Op 24 Augustus geraakte mijn zoontje, die uit school kwam, al stoeiend onder een vrachtauto. Zes uur later stierf hij. Op 27 Augustus bracht men hem, op zijn tienden verjaardag, thuis. Men had zijn lijk in het ziekenhuis, waar hij gestorven was, gekist.

Toen ik in de kamer kwam, waarin men de kist gebracht had, zag ik het deksel van de kist tegen den muur staan. *Toen bleek mij dat de kist zeer veel grooter was dan noodzakelijk was geweest.*

Mijn echtgenoot kan de juistheid van hetgeen ik geschreven heb bevestigen..."

Wij hebben hier te doen met een geval van „tweede gezicht".

Het „tweede gezicht" behoort ongetwijfeld tot de meest bekende verschijnselen der parapsychologie. Bij verschillende zestiende, zeventiende en achttiende eeuwsche auteurs vinden wij reeds gevallen van „tweede gezicht" vermeld. Zoo lezen wij b.v. in het in 1722 te Harderwijk verschenen werk van Frans Jansz van der Heyden, getiteld: „Vervarelijke Schip-breuk van 't Oost Indisch jacht ter Schelling onder 't Landt van Bengale Verhalende deszelfs ongelucken en den gruwelijken hongersnood van 32 Schip-breukelingen op zeker onbewoont Eiland" het navolgende:

---

1) Reeds in den VIIden jaargang van dit tijdschrift verscheen een artikel van mijn hand, aan dit onderwerp gewijd. Na ruim twaalf jaar heb ik gemeend een tweede, bijgewerkte en herziene, druk van dit artikel in dit tijdschrift te moeten laten verschijnen.

2) Mevr. E. Lyttelton was in de jaren 1933 en 1934 voorzitster van de Society for Psychical Research.

„Des Jaers zestien hondert een en zestig den 3. Sept. zijn wij met ons vier schepen, als ter Schelling, Wezop, Brouwershaven en Nieuwenhoven, van de rede van Batavia 't zeil gegaen om onse reise na het Land van Bengale te vervorderen en in het selve de Handel plaetse Ongeli aan te doen. Ik wierd bescheiden op het Jacht ter Schelling, hetwelk bemant was met vijf en tachentig Zielen en gemonteert met omtrent acht en twintig Stucken en geladen met gelt als Kopstucken, spiljauter (metaalmengsel van lood en tin) en planken.

Den drie en twintigsten der zelve maend ging onse Bootsman Hillebrant, in 't Kabelgat om eenig Tou-werk des hij van node had te halen: alwaer hij volgens zijn seggen, een Schijnsel, Gesicht of Spook in de gedaente van verslege menschen, heeft gesien, die hij voor sijne oogen in 't water sag zwemmen, met eenige dooden daer onder hetwelk ons docht een quaet teeken voor ons te zijn. Dit Schijnsel openbaerde sich voor niemant anders als voor hem alleen. Eenigen souden die terecht voor een beuzeling mogen houden: maer het sij daer mee hoe 't wil, het is wel te geloven, dat hij iets 't zij door inbeelding in sijne gedachten of in 'er daat en warelijk gezien heeft: naer dien hij sedert dien tijt zoo in gedaente, als in sijnen dagelyx wandel seer verandert was en sulks zeer zwaer ter herte nam, was weemoedig, zedig en treurig..."

Tot zoover het woordelijke verhaal van het gezicht. Wat er verder plaats vond beslaat ongeveer tachtig bladzijden. Zeer in het kort speelde er zich het navolgende af:

Op 8 October werd de kust van Bengalen gezien: een sloep met tien man, die naar den wal werd uitgezonden, heeft men nooit teruggezien. Het schip strandde ten slotte op de banken voor de Ganges-delta welke uit vele eilanden bestond. Het werd geheel wrak. Met een vlot staken ruim veertig man naar den wal. Ook van deze menschen heeft men nooit meer iets gehoord. Waarschijnlijk zijn zij verdronken of door honger en dorst omgekomen. Er werd een tweede vlot gemaakt waarmede de achtergeblevenen een onbewoond eiland bereikten waar zij de grootste ontberingen leden. Ten slotte werden zij door de inboorlingen ontdekt en het binnenland ingevoerd. Na nog vele avonturen beleefd te hebben bereikten vijf en twintig overlevenden Ongeli, een plaats gelegen in de nabijheid van Calcutta.

Ook het schip de Wezop verging en wel op de Andamanen. Ongeveer veertig man van de bemanning werden door menscheneters opgegeten.

In 1830 verscheen een nog steeds lezenswaardige studie over ons onderwerp van de hand van G. C. Horst, „Deuteroscopie" getiteld. Ook C. G. Carus schonk aandacht aan het „tweede gezicht" evenals Schopenhauer en vele anderen. Carus definieert het verschijnsel als „ein vollkommenes Hervortreten von Traumbildern im wachen Zustande". Ook spreekt hij hier van „ahnende oder hellsehende Träume, welche mitten im Wachen plötzlich hervortreten" en hij wijst er vervolgens op, dat de mensch, die de gave van het tweede gezicht bezit, geen gewone somnambule is, omdat aan zijn verschijnselen geen „inslapen" vooraf gaat. Daar komt dan nog bij, dat de somnambule „ontwaakt" zonder herinnering aan hetgeen hij in zijn somnambulen toestand „gezien" of gezegd heeft (amnesie). Deze amnesie blijken personen, die het tweede gezicht bezitten, in den regel niet te vertoonen.

Nandor Fodor omschrijft het verschijnsel als volgt: „supernormal perception at a distance in time and space; a traditional psychic faculty in certain families in certain countries, especially in Scotland." Bij H. Malfatti lezen wij, dat het zich bij het tweede gezicht „im Wesen handelt um Visionen, selten um andere Sinneseindrücke, die sich dem Betroffenen ganz unvermittelt, ohne seinen Willen, ohne Rück-

sicht auf Alter oder Bildungsgrad, auf Beschäftigung oder Tageszeit, aber stets im wachen Zustand aufdrängen". Hij wijst er voorts op, dat deze visioenen zich gewoonlijk geheel onverwacht voordoen en in hoofdzaak op de toekomst betrekking hebben [1]).

Kehrer noemt het tweede gezicht een „Fern- oder Zukunfts-Wahrwachtraum". Onder waakdroom verstaat hij „die in einem scheinbar wachen, dabei aber doch eigenartig veränderten, sich durchweg aus dem Wachen heraus entwickelnden Bewusztseinszustande erfolgende Hingabe an lebhafte, unter Umständen geradezu leibhaftig vor dem geistigen Auge oder Ohr auftauchende Reihen von anschaulichen Vorstellungen einer bewegten Scheinwirklichkeit. Der Wachträumende spielt dabei durchweg die Rolle eines untätigen Zuschauers bezw. Zuhörers dieser vorgestellten Bilder, auch wenn er, wie sehr häufig, im Mittelpunkt des Geschehens steht".

Zooals uit het navolgende moge blijken kunnen wij het verschijnsel het best als volgt definieeren en omschrijven: Een geloofwaardige (pseudo-) gezichtshallucinatie welke zich geheel onverwacht en ongezocht bij het, voor het intreden van den visionnairen toestand volkomen wakker zijnde, individu voordoet en overwegend toekomstige feiten en gebeurtenissen betreft, echter ook wel eens betrekking heeft op de een of andere gebeurtenis uit het heden. Deze feiten en gebeurtenissen worden den ziener soms in allegorischen vorm gegeven, maar het aantal congruente gezichten schijnt te prevaleeren. In vele gevallen moeten wij eerder van een hallucinatie dan van een pseudohallucinatie spreken, daar de zieners tijdens hun visionnairen toestand vaak de neiging hebben hun beelden werkelijkheidskarakter toe te kennen.

2. *De „zieners"*. Over hen die de gave van het tweede gezicht bezitten weet het volk ons allerlei bijzonderheden te vertellen, zooals ons uit de geschriften der folkloristen blijkt. Veel van wat het volk over de zieners vertelt berust op fantasie. Zoo gelooft men b.v. in sommige streken van Duitschland, dat kinderen, die op 24 December, omstreeks middernacht, geboren worden, veel kans loopen om later zieners te worden. In ons land, maar ook daar buiten, bestaat het geloof dat personen, die met den helm (vliesachtig omhulsel om het hoofd) geboren zijn, het tweede gezicht bezitten. Ook zegt men wel dat Zondagskinderen kunnen profeteeren. In Gelderland hoort men wel zeggen dat wanneer een zwangere vrouw door een reet, een gat of kleine opening naar een voorbijtrekkende begrafenisstoet kijkt, dit ten gevolge heeft, dat haar kind een hekontsluiter wordt.

Het volk beschrijft ons de zieners als droomerige, stille, angstige, schuwe, ernstige en in zichzelf gekeerde lieden met groote, heldere, diep liggende, eigenaardige oogen. Zij zouden ook in het donker

---

1) Een enkele maal komt het voor dat de gezichten op de een of andere gebeurtenis uit het heden betrekking hebben (Swedenborg's visioen van den brand van Stockholm!). Men is dan meestal geneigd van helderziendheid in de ruimte (telaesthesie) te spreken, ofschoon men m.i. met evenveel recht bij dergelijke gevallen van helderzienheid in het heden kan spreken.

kunnen zien. Hun haar is vlasachtig of roodachtig. Zij zijn bleek, vermoeid, gevoelen zich zwak en sterven vroeg.

Uit de geschriften van betrouwbare schrijvers blijkt, dat vele zieners eenvoudige lieden (boeren, visschers, herders e.d.) zijn. Men moet echter niet meenen dat er onder de ontwikkelden geen zieners zouden worden aangetroffen. Van een aantal intellectueelen is bekend, dat zij het tweede gezicht bezeten hebben. Annette von Droste zu Hülshoff, F. W. Weber en Hallgrímur Sveinsson kunnen hier als voorbeelden genoemd worden. Van laatstgenoemden, die later bisschop van Reikjavik werd, vertelt men, „dat hij omstreeks het jaar 1880 een van zijn vrienden bij zich zag binnenkomen, en hem vroeg, waarom hij zoo kletsnat was. De ander begreep hem niet, liet hem zijn kleeren betasten om hem aan te toonen, dat hij kurkdroog was. Den volgenden dag, na den kerkdienst, toen de vriend zeide op de vischvangst te willen uitgaan, ried de geestelijke hem dat af, ondanks het mooie weer; maar tevergeefs, en doordat er onverwachts een storm opstak, is de bemanning van het bootje nooit teruggekeerd" (van Hamel).

Van een aantal zieners vernemen wij dat zij hun gave als een vloek beschouwden, daar zij zoo vaak sterfgevallen, ongelukken e.d. vooruit zagen en slechts zeer zelden vroolijke gebeurtenissen. Zur Bonsen vertelt van een deken, Matthias Droste geheeten, die in het midden der vorige eeuw in Sauerland als een ziener bekend stond en die er zich bij herhaling over beklaagde, dat deze vreeselijke gave hem ten deel was gevallen. Allerlei sterfgevallen zag hij vooruit en dit maakte hem steeds zeer angstig en bedroefd. Dat Annette von Droste zu Hülshoff zeer onder haar gave geleden heeft, blijkt ons uit haar ballade „Vorgeschichte (Second sight)", waarin zij de zieners „das gequälte Geschlecht" noemt.

Van de moeder van den dichter Karl Philipp Spitta, die eveneens met het tweede gezicht behept was, is bekend dat zij sprak van de „weemoedige gave" waarmede haar zoon belast was.

Sommige zieners probeeren zichzelf van deze begaafdheid te bevrijden. Zij wenden zich daartoe soms tot geestelijken of wenden volksmiddelen aan (suggestie-therapie).

In het tijdschrift „Sphinx" (1890, 2) vertelt Anna Kalm hoe zij, als twintigjarig meisje, door haar moeder van haar paragnostische begaafdheid (tweede gezicht) „bevrijd" werd. Zij bracht haar dochter voor den ingang van een kerkhof en wachtte het oogenblik af waarop de klok 12 uur ('s nachts) sloeg. Na het Onze Vader gebeden te hebben (en haar opdracht te hebben gegeven zoolang zij zich op het kerkhof bevonden toch vooral geen woord te zeggen) geleidde zij haar door de poort op het kerkhof. Op het kerkhof omwikkelde zij de armen van haar dochter ettelijke malen (en op een bepaalde wijze) met een tweetal roode banden, waarna zij het meisje ongeveer een half uur alleen liet staan. Waarschijnlijk verwijderde de moeder zich om te bidden in de kapel. Nadat zij bij haar dochter teruggekeerd was begon het „spel" met de roode banden opnieuw, waarna zij zich opnieuw verwijderde. Daarna werd het meisje voor de derde maal „geboeid".

De beide volgende nachten (die, evenals de eerste vrij donker waren) werden deze handelingen herhaald. Den derden nacht zeide de moeder (nadat zij, evenals de beide vorige nachten, bij het verlaten van het kerkhof opnieuw het Onze Vader gebeden had),

dat zij, met Gods hulp, thans geen gezichten meer zou hebben. „Sedert dien," aldus de schrijfster, „zijn er negentien jaar verloopen en in deze negentien jaar heb ik, die te voren vele gezichten had gehad, nimmer meer iets gezien."

Ofschoon de moeder hier ongetwijfeld een andere meening was toegedaan, kunnen wij in dit alles slechts een uiterst primitieve vorm eener suggestie-therapeutische behandeling zien.

A. v. Droste zu Hülshoff zegt dat zij, die voortdurend tegenstand bieden, zullen bemerken dat hun gezichten allengs quantitatief en qualitatief verminderen en ten slotte geheel uitblijven. Schmeïng teekent hierbij aan, dat een betrekkelijk groot aantal personen slechts één enkele maal een visioen heeft gehad. Van vele zieners vernemen wij, dat vooral het eerste gezicht hen hevig heeft doen ontstellen. De mogelijkheid bestaat dat deze ontsteltenis een psychischen weerstand in het leven roept, welke zwak begaafden er voor behoedt, dat de gezichten zich herhalen.

In het Z. f. m. F. (1932, pag. 272) deelt W. Donath het navolgende mede, dat duidelijk demonstreert welk een diepen indruk een gezicht op een ziener kan maken en hoe hij maandenlang geplaagd kan worden door de angst, dat zijn visioen in vervulling zal gaan.

„Het eerste leerjaar (op een muziekschool in het stadje P. in de provincie Saksen) liep ten einde. Het werd Maart. Wij zaten na het avondmaal rond de tafels. De jongeren oefenden zich in het schrijven van noten, de ouderen copieerden voor hun instrumenten. Bij ongeluk stootte ik mijn buurman aan. Dit had ten gevolge dat hij inkt op zijn blad morste. Dit gaf aanleiding tot een groote ruzie. Ik bood bij herhaling mijn verontschuldigingen aan, maar men meende dat ik hem opzettelijk een stoot gegeven had. Er heerschte een alleronaangenaamste stemming en ik besloot derhalve mij in mijn slaapkamertje terug te trekken. Het was er donker. Ik ging op mijn koffer zitten en staarde voor mij uit. Plotseling was het alsof er een zwak blauw licht in de kamer scheen. De kamer scheen hierdoor echter niet verlicht te worden. Ik werd door een eigenaardig gevoel overvallen. Ik zag nu iets dat mij aanleiding gaf om naar den muur te loopen. Ik strekte mijn armen uit en betastte den muur. Ik voelde de koude steenen. En toch scheen het mij toe dat daar geen muur meer was. Ik zag geen vlakken meer maar ruimte. Het was net alsof ik voor een groot waterbassin stond, een aquarium of zooiets, maar zonder planten op den bodem. In het water zweefden twee menschelijke lijken langzaam tegen den glaswand. In het vertrek bevond zich geen klok en nochtans hoorde ik, geheel onverwacht, het rhythmische tikken van een klok. Plotseling dook het woord „doodsklok" in mij op en vervulde mij met afgrijzen. Ik luisterde en staarde daarbij op de donkere gedaanten in het water, die door den golfslag op en neer bewogen werden. Ik wilde wegvluchten, maar ik kon mij niet bewegen. Nu zag ik dat een der lijken door een onzichtbare macht langzaam omgedraaid werd. Het was een afschuwelijk schouwspel. Ik herkende het gelaat. De man had rood haar. Het was een van hen die even te voren het heftigst tegen mij was uitgevaren. Hoe kon dit nu, hij zat toch in de zaal. Ik hoorde hem nog tegen mij schreeuwen. In mijn hoofd begon het te dreunen. Ik keek naar den ander. Het lichaam zweefde slap in het water. Het hoofd rustte op de borst, zijn voeten hingen er bij. Zijn gelaat kon ik niet zien. Opeens zag ik twee letters op zijn schedel ontstaan: O. K. De klok bleef tikken. Tik-tak-doodsklok. In gedachten zei ik de namen mijner collega's op. Juist! Otto K.

Wat er nu verder gebeurde weet ik niet meer. Anderen hebben mij dit echter verteld. Verschillende collega's hebben mij in den gang zien staan. Ik stond daar als een slaapwandelaar bij de deur en moet maar steeds gezegd hebben: „Tik, tak, doodsklok". Toen ik wakker werd zat de vrouw van den meester bij mijn bed. Zij was zeer vriendelijk. Zij zag dat ik weer heelemaal bijgekomen was en vroeg mij voorzichtig uit. Ik werd bang dat men van mij zou denken dat ik krankzinnig was en daarom vertelde ik haar

alleen maar dat ik op mijn koffer ingeslapen was en dat ik mij niets meer kon herinneren. Ik mocht haar toch niet zeggen dat ik twee mijner collega's als lijken in het water had zien liggen. Ik kon toch niet weten dat dit een profetisch visioen was. Het kon wel fantasie zijn. Zoo spoedig ik daartoe gelegenheid vond heb ik het geheele voorval, met alles wat daaraan vooraf gegaan was, aan mijn broer, den in 1928 gestorven bekenden schrijver Donath geschreven. Daarna had hij steeds een groote belangstelling voor het occulte. Ik verzocht hem dringend met niemand over mijn visioen te spreken. Toen ik echter het huis van mijn leermeester verliet heb ik hem toestemming gegeven met anderen over mijn gezicht te spreken. Wij hebben vele personen van dit afschuwelijk visioen verteld. Velen hunner zijn nog in leven. Het is mogelijk dat ik in mijn somnambulen toestand – want ik moet daar op mijn koffer in zoo'n toestand geraakt zijn – alles ter kennis van mijn toehoorders heb gebracht en daarbij ook de beide namen heb genoemd. Misschien hebben zij de vrouw van den meester er bij geroepen. Deze heeft hun mogelijk verzocht over dit voorval te zwijgen om onrust en praatjes te vermijden. Mij werd niets verteld. Er brak een vreeselijke tijd voor mij aan. Algemeen zeide men in het huis dat ik „niet heelemaal in orde" was en men ontweek mij. Zij noemden mij allemaal „de doodsklok". Voortdurend werd ik geplaagd door de angst dat het gezicht in vervulling zou gaan. Elken Zondag, wanneer ik wist dat Alfred Pf. en Otto K. aan de overzijde van de rivier musiceerden moest ik aan dit vreeselijke gezicht denken. Vooral wanneer door ijsgang geen gebruik van de veerboot kon worden gemaakt en zij met een kleine boot moesten oversteken kwam steeds de gedachte bij mij op, dat het bootje zou kunnen omslaan. Het was een ellendige tijd. In de eerste dagen van Augustus verliet ik mijn leermeester, die steeds onaangenamer tegen mij werd en mij ook vaak mishandelde.

Ik was nog slechts een paar dagen thuis, in Berlijn, toen ik een brief uit P. ontving. Mijn vriend schreef mij dat mijn visioen in vervulling was gegaan. „Eergisteren zijn Alfred Pf. en Otto K. verdronken!" Ofschoon hun dat verboden was, waren zij nochtans gaan zwemmen. Zij bevonden zich in gezelschap van een derde die getuige was van het ongeluk. Hij berichtte: „Pf., die erg warm was geworden door de wandeling, ging het eerst in het water. Hij kreeg kramp. K. wilde hem te hulp komen, maar kreeg een hartverlamming". De berichtgever, die niet kon zwemmen, zag vanaf den oever het heele drama zich voor zijn oogen afspelen. Hij kon geen hulp bieden. Zoo ging mijn gezicht in vervulling."

Onder de zieners bevinden zich echter ook personen, die hun gave geenszins als een vloek, doch als iets zeer natuurlijks beschouwen.

Evenals men, zooals wij hiervoor zagen, zich van primitieve hulpmiddelen bedient om zijn zienerschap negatief te beïnvloeden, bedienden de eenvoudige zieners zich eertijds ook wel van primitieve hulpmiddelen om het zich voordoen van gezichten te bevorderen.

Zoo vernemen wij b.v. van den achttienden eeuwschen ziener Kunz[1]) dat hij zich in „heilige nachten" wel naar kruiswegen begaf en daar in visionnaire toestanden geraakte. De keurvorstelijke „Hofrat" Enderling, die hem persoonlijk gekend heeft, schreef hierover in 1783 het volgende[2]):

„...Eens vond men twee mannen bereid zijn gedragingen, in het bijzonder op feestdagen, nauwkeurig gade te slaan. Nu gebeurde het op zekeren avond van een feestdag dat Kunz, tegen den tijd dat de meeste menschen naar bed gingen, zijn huis verliet en naar zijn wijnberg liep, welke in de onmiddellijke omgeving van zijn huis gelegen was en Mühlenberg heette. De twee mannen volgden hem. Ofschoon zij er voor zorgden dat zij op een behoorlijken afstand van hem bleven, verloren zij hem echter geen oogenblik uit het oog. Hij beklom den berg tot hij op een open plek kwam. Daar ging hij zitten,

1) Van beroep was Kunz winkelier en woonde in het Badensche dorp Eichstetten.
2) Zie J. Kerner: „Magikon", II.

leunende op zijn stok, en keek om zich heen. Opeens legde hij zijn stok neer, nam zijn hoed af en viel biddend, met gevouwen handen, op zijn knieën. De beide mannen werden angstig en vluchtten weg [1]). Den volgenden dag vertelden zij (kennelijk niet zonder overdrijving) aan hun dorpsgenooten hetgeen zij gezien hadden. In het vervolg was niemand meer bereid Kunz op zijn gangen te bespieden."

Kiesewetter teekent hierbij aan [2]), dat hetgeen Enderlin ons hier over Kunz vertelt ons doet denken aan het oer-oude, reeds door Burkhard van Worms vermelde „Horchengehen" (uit „luisteren gaan").

„Hebt ge," zoo lezen wij volgens Kiesewetter in het „Lib. Poenitent" van dezen in 1050 gestorven, auteur, „het nieuwe jaar op heidensche wijze gevierd, of iets bijgeloovigs omstreeks dezen tijd gedaan – hebt ge met Uw zwaard omgord op het dak van Uw huis gezeten, met het doel te weten te komen wat het nieuwe jaar zal brengen, hebt ge op een ossenhuid op een kruisweg gezeten, om in de toekomst te kijken – zoo hebt ge Uw God verlaten, U tot nietswaardige afgoden gewend en zijt ge een afvallige geworden: daarom zult ge, indien ge dit gedaan hebt, twee jaar lang op iederen feestdag in de kerk boete doen."

Eeuwenlang heeft men, volgens Kiesewetter, in vele streken van Duitschland het „Horchengehen" gekend. Men ging uit luisteren aan veestallen, heggen, fruitboomen enz. Langzamerhand geraakte deze gewoonte in onbruik evenals de „Liebstenschau" in den Andreas-nacht (nacht van 29 op 30 Nov.).

Ook de Nederlandsche folklorist weet van dergelijke gebruiken te verhalen. In vroegere tijden zette menigeen ten onzent zich op een kruisweg neer om in de toekomst te zien.

In onze dagen zal er wel geen paragnost meer gevonden worden die zich van dergelijke naieve hulpmiddelen bedient. De paragnosten onzer dagen hebben andere stimulansen noodig om hun paranormale vermogens manifest te doen worden, evenals zij andere middelen van noode hebben dan die, waarvan onze voorouders zich bedienden om zich van hun gezichten te „bevrijden".

De houding welke de bevolking t.o.v. den ziener inneemt is verschillend. In sommige streken is men geneigd hem als een bijzonder soort mensch te beschouwen. Van een aantal zieners is bekend dat zij in hoog aanzien bij de dorpsbevolking stonden. Er zijn echter ook heel wat gevallen bekend van zieners die door de bevolking geschuwd werden. Men wilde niet gaarne verwijlen in tegenwoordigheid van deze ongeluksprofeten of „Quadkiekers" (onheilzieners), zooals men in Oost-Friesland de zieners wel noemt, op grond van het feit, dat zij zoo vaak sterfgevallen, branden en ongelukken vooruitzien. Schmeïng vertelt van een meisje dat bij geen enkelen boer meer een betrekking kon krijgen, sinds zij eenmaal een ongeluk vooruit gezien had. Er zijn heel wat van dergelijke gevallen bekend. Het is derhalve zeer begrijpelijk dat velen nimmer met anderen over hun gezichten spreken, uit vrees, dat zij daardoor in moeilijkheden zullen geraken. Er zijn gevallen bekend van zieners die door de bevolking bedreigd werden op grond der door hen gedane voorspellingen!

Verschillende personen hebben een beschrijving gegeven van hetgeen zij bij de zieners waarnamen op het oogenblik waarop deze „hallucineerden". Een der oudste beschrijvingen is die van Martin bij wien wij lezen, dat het visioen zoo'n diepen indruk op den ziener

1) Dit typeert den angst die eertijds velen voor zieners hadden.

2) K. Kiesewetter: „Geschichtliche Prophezeiungen über das Schicksal Deutschlands und Frankreichs".

maakt, dat hij niets anders ziet en aan niets anders vermag te denken. De oogleden zijn wijd open gesperd en hij staart voor zich uit. Malfatti spreekt hier van een „Tiefschlaf bei scheinbar wachendem Leibe", Schmeïng van een „visionnairen toestand". Deze toestand is, volgens hem, aan den eidetischen toestand verwant.

De gezichten doen zich plotseling, geheel onverwacht, voor, zoowel bij dag als bij nacht, onverschillig waar de zieners zich bevinden.

Een aantal zieners heeft getracht een beschrijving te geven van hetgeen zij in hun visionnairen toestand ervaren. De bekende Schot D. D. Home, die met het tweede gezicht behept was, bericht, dat hij in zijn visionnairen toestand steeds hevig beefde [1]) en dat het hem daarbij te moede was, als werden zijn oogen door een vlies bedekt. In dezen toestand, waarin hij plotseling geraakte, had hij niet alleen gezichts- maar ook gehoors-„hallucinaties". Bij Grabinsky vinden wij melding gemaakt van een „Spökenkieker" wien het toescheen, dat de gezichten langzaam op hem kwamen toezweven om zich daarna wederom langzaam van hem te verwijderen. Naar mate zij dichter bij kwamen werden zij duidelijker. Om het gezicht eenigen tijd vast te houden, moest hij er strak naar kijken. Deze ziener was een ontwikkeld man, wiens gezichten steeds in vervulling zouden zijn gegaan.

Sommige zieners zeggen, dat zij tijdens hun visionnairen toestand onmachtig zijn om zich te bewegen [2]). Zij willen wegloopen, maar het blijkt dat zij niet in staat zijn om zich te verplaatsen. Dit was, b.v., bij Donath het geval. Andere zieners blijken dit verschijnsel echter niet te kennen. Er bestaan hier allerlei individueele verschillen.

Zur Bonsen kwam in aanraking met een Westfaler, die een belangrijk ambt bekleedde. Deze man, aan wiens betrouwbaarheid men, volgens hem, niet twijfelen kan, had bij herhaling gezichten en deelde hem, naar aanleiding van een dezer gezichten, het navolgende mede:

„Ik liep met iemand op straat. Wij spraken over allerlei onderwerpen en ik was volkomen normaal. Plotseling verscheen het gezicht. Mijn omgeving bestond thans niet langer voor mij. Ik zag alleen nog maar het gezicht dat voor mij opdook en mijn aandacht geheel in beslag nam. Ik bleef echter volkomen rustig en was in het geheel niet angstig. Eerst later constateerde ik bij mijzelf een zekere mate van opgewondenheid en ook een gevoel van beklemming. Ik kan niet zeggen dat de inhoud van het gezicht mij ontroerde, eerder het feit dat een dergelijk vermogen in mij sluimerde. Daarna had ik echter een gevoel van bevrijding en verlichting en het scheen mij toe, dat ik thans gemakkelijker kon denken. Het visioen verdween langzamerhand uit mijn gedachten.

---

1) Dit duidt op bewustzijnsinzinking. Vele menschen hebben reeds vlak voor het inslapen, in den overgang tusschen waken en slapen, allerlei spiertrekkingen, schokken in armen en beenen of ook wel door het geheele lichaam. Prof. Wiersma heeft er in zijn „Capita psychopathologica" op gewezen dat de motorische verschijnselen, welke wij bij epileptici kunnen waarnemen, als de pathologische exageraties moeten worden beschouwd van de spiertrekkingen, welke wij soms kort voor het inslapen bij onszelf waarnemen en het gevolg zijn van de pathologische bewustzijnsinzinkingen waardoor de lijders aan epilepsie zich kenmerken.

2) Ook dit houdt met de bewustzijnsinzinking verband. In den slaap (bewustzijnsinzinking) is de innervatie (= prikkeltoevoer naar de spieren) bemoeilijkt.

Ik was geneigd het te vergeten. Het zonk in mij weg zooals het in mij opgestegen was. Eenige weken later, toen hetgeen ik gezien had in vervulling ging, werd ik mij wederom bewust van het feit, dat ik dit alles te voren reeds gezien had."

Uit deze beschrijving, welke een treffende overeenkomst vertoont met hetgeen wij van een aantal andere zieners over hun visioenen vernemen, blijkt duidelijk dat Carus geen ongelijk had toen hij het tweede gezicht definieerde als „ein Hereinragen der Traumwelt in den Wachzustand". Voor vele zieners zijn de gezichten gelijk droomen waaraan na het ontwaken de herinnering vervluchtigt.

Dat het vooruit *zien* lang niet altijd een vooruit *weten* is, blijkt uit het feit, dat wij bij herhaling gewag gemaakt vinden van gezichten, waarvan de beteekenis den zieners aanvankelijk ontging en eerst later, toen zij in vervulling gingen, duidelijk werd. Het door Lysius medegedeelde (hierachter vermelde) geval is hier een voorbeeld van.

Uit hetgeen de zieners ons verder mededeelen blijkt dat hun gezichten vaak een schouwspelachtig (theatraal) karakter dragen en daarbij ongemeen duidelijk zijn. Kieser maakt melding van een ziener die voorspelde, dat er binnen veertien dagen een zuidwester storm zou woeden. Toen men hem vroeg hoe hij dat kon weten, antwoordde hij: „Ik zie omstreeks dien tijd een lijkstoet uit een zeker huis komen; aan het fladderen der mantels der personen die het lijk begeleiden, kan ik zien, uit welken hoek de wind waait". Schopenhauer werd zoozeer getroffen door de aanschouwelijke wijze waarop de toekomst den ziener geopenbaard wordt, dat hij opmerkt, dat de Schotten geen betere benaming voor het verschijnsel hadden kunnen bedenken dan die van „second sight". Het was hem overigens reeds bekend, dat volstrekt niet alleen zij, die met het tweede gezicht behept zijn, gewag maken van het schilderijachtig (schouwspelachtig) karakter hunner gezichten.

Ofschoon er, volgens de zieners, zeer vaak een volkomen overeenstemming bestaat tusschen gezicht en werkelijkheid, zoo is dit volstrekt niet steeds het geval. Er zijn ook heel wat gevallen bekend van gezichten, waarin de een of andere toekomstige gebeurtenis allegorisch werd voorgesteld. De symboliek, „das charakteristische Kennzeichen alles anschaulichen Wissens" (G rres) vertoont zich ook hier, en blijkt met die van het paragnostische slaapgezicht overeen te stemmen. Men verhaalt van zieners, die hun bekende personen in een lijkwade gehuld aan zich zagen verschijnen. Naar mate het lijkkleed grootere gedeelten van hun lichaam bedekte, werd de dood meer nabij geacht. Zoo zou de ziener Daniel Dow voorspeld hebben, dat zekere jonge vrouw te Minginnis binnen een etmaal zou overlijden, omdat hij haar geheel in een lijkwade gewikkeld gezien had. Op het oogenblik der voorspelling scheen zij nog gezond. Zij stierf echter plotseling in het open veld. Een andere ziener verwachtte iemands dood niet binnen het jaar, omdat deze hem verschenen was in een lijkwade, welke slechts het onderste gedeelte van zijn lichaam bedekte. Wordt een vrouw links van een man gezien, aldus Martin, zoo is dit een teeken, dat deze vrouw zijn echtgenoote wordt. Verschijnen naast een man twee of drie vrouwen, zoo beteekent dit dat

hij twee of drie maal zal trouwen. Een ledige stoel beteekent dat degene, die gewoonlijk op deze stoel pleegt te zitten, spoedig zal sterven.

Volgens Görres is er een gewestelijke symboliek, hetgeen zeer aannemelijk is. Hij vestigt er de aandacht op, dat de symbolische doodsaankondigingen in Wales van die op IJsland verschillen. Ook anderen wijzen er op, dat de symboliek geenszins overal dezelfde is, dat zij „nach Land und Leuten verschieden ist" (Moser). Om de symbolen te kunnen duiden heeft men ervaring noodig. Daarom kunnen anderen dit vaak beter dan de ziener zelf.

Een enkele maal vinden wij gewag gemaakt van het feit, dat verschillende zieners, onafhankelijk van elkaar, op verschillende tijdstippen eenzelfde gezicht hebben gehad. Ook schijnt het wel voor te komen, dat twee of meer personen, die zich in elkaars tegenwoordigheid bevinden, op hetzelfde oogenblik hetzelfde „zien".

„Op een Zaterdagmiddag van het jaar 1866," zoo verhaalt Karl Kiesewetter, „ging ik, in die dagen een leerling van het gymnasium te Meiningen, met mijn grootmoeder de „Rätin" Barbara Hauszen en haar dochter, mej. Louise Hauszen, een wandeling maken op een landweg in de nabijheid van de ten Oosten van Meiningen gelegen Donopskuppe, daar, waar thans de „Berliner Strasse" loopt. Wij liepen van het Zuiden naar het Noorden. De zon was juist achter de bergen onder gegaan en de hemel zeer helder. Toen wij in de buurt kwamen van de plaats, waar thans zoowat het „Realgymnasium" staat, begon mijn grootmoeder, een nuchtere, prozaïsche vrouw, te roepen: „O God, kijk eens, wat gebeurt daar in de lucht bij den Landsberg in de richting van Roszdorf?" (De Landsberg is een burcht, op een geïsoleerd staanden berg, een uur gaans ten Noorden van Meiningen gelegen; ten Westen van den Landsberg opent zich het dal in de richting van Roszdorf, de geboorteplaats mijner grootmoeder). Ook mijn tante riep, „O God! wat is dat daar?"

Beiden beschreven nu – en haar beschrijvingen stemden met elkaar overeen – een vreeselijk gewirwar van paarden, menschen, rook en groote kogels. Ik zag echter niets dan een helderen hemel en werd op grond van dit feit door mijn ietwat driftige, goede grootmoeder duchtig onder handen genomen. Zij kon maar niet begrijpen, dat ik niets zag van hetgeen zij en haar dochter zoo duidelijk zagen. Beide vrouwen meenden haar visioenen aan atmosferische invloeden te moeten toeschrijven (aan luchtspiegelingen dus), en geloofden, dat er een onweer op komst was. Daarom gingen wij maar gauw naar huis. Daar vertelden beide vrouwen aan mijn grootvader en mijn oom van hetgeen zij aan den hemel gezien hadden, waarbij mijn tante opmerkte, dat er den volgenden dag (Zondag) geen courant verscheen; maar Maandag zou men er zeker een en ander over kunnen lezen. Mijn oom kreeg opdracht 's avonds eens hier en daar te vragen, of ook anderen iets van dit vreemde gebeuren aan den hemel gezien hadden. Niemand wist er echter iets van, tot groote verbazing van mijn grootmoeder en tante. Opmerkelijk is, dat bij niemand ook maar één enkel oogenblik de gedachte opkwam, dat men mogelijk met een bovenzinnelijk verschijnsel te doen gehad kon hebben.

Ongeveer zes weken later kwam het Beiersche leger hierheen, terwijl de Pruisen van Langensalza over Eisenach opmarcheerden. Bij Roszdorf vond een treffen plaats. Nu was het raadsel opgelost."

John Lothrop Motley, de bekende geschiedschrijver, maakt onder het hoofd „Strijd van heirmachten in de lucht" in het derde deel van zijn „The Rise of the Dutch Republic" (waarvoor de Leidsche Universiteit hem het eere-doctoraat verleende) melding van een dergelijk geval dat zich in 1574 te Utrecht zou hebben voorgedaan.

„In het begin van Februari 1574 zagen vijf burgers te Utrecht, toen zij te middernacht op wacht stonden, in de lucht het beeld van een woedend gevecht. De lucht was uiterst donker, uitgezonderd recht boven hun hoofd, waar zij in een ruimte, omtrent zoo lang als de stad, en zoo breed als een gewone kamer, twee legers, slagvaardig, op elkaar zagen aanrukken. Het eene trok snel uit het N.W. op, met vliegende vaandels, sperengekletter en trompetgeschal, door zwaar geschut en ruiterdrommen vergezeld. Het andere daagde langzaam uit het Z.O. op, als uit een verschanste legerplaats, om de aanvallers te keeren. Hevig werd er eenige oogenblikken lang gestreden; duidelijk hoorde men de oorlogskreten der strijders, het gebulder van het geschut, het geratel van musketvuur, den tred der zwaargewapende voetknechten, het getrappel der paarden. Het zwerk daverde van den schok der kampende legers en werd beneveld door de snel op elkaar volgende losbrandingen van het geschut. Na een kort, hevig gevecht werd het leger uit het N.W. in wanorde teruggedreven, doch het verzamelde zich na een korte verpoozing, sloot zich wederom in een dichten drom aaneen en rukte opnieuw voort. Hun vijanden, naar de verzekering der ooggetuigen, in een vierkant gesloten woud van speren en musketten geschaard, wachtten wederom den aanval af. Andermaal werden de krijgers in de lucht met elkaar handgemeen, waarbij de ooggetuigen al de kenteekenen en geluiden van een wanhopig treffen duidelijk hoorden. De strijd scheen slechts kort te duren. De lansen van het Zuid-Oostelijke leger schenen als „hennip stelen" te breken, terwijl hun stevige drommen allen tezamen onder den aanval hunner vijanden bezweken. De nederlaag was volkomen, overwinnaars en verslagenen waren verdwenen, het helderblauwe luchtruim, door zwarte wolken omgeven, was ledig, toen de gansche uitgestrektheid, waar de strijd zooeven gewoed had, met bloed gekleurd werd, dat dwars door de lucht in breede karmozijn-roode stroomen vloeide; en eerst nadat de vijf ooggetuigen die wonderbare vertooning ter dege hadden gadegeslagen en daarover hadden nagedacht, verdween de verschijning geheel en al uit het gezicht. Zulk een indruk maakte het verslag, dat hiervan den volgenden dag door de wacht werd gedaan, op de overheid van Utrecht, dat er een opzettelijk onderzoek naar al de omstandigheden werd ingesteld, de verklaringen van elk beëedigd getuige behoorlijk opgeschreven en boeken over waarzeggerij en voorspellingen geraadpleegd werden om de verborgenheden op te helderen. Algemeen werd de verschijning als een afschaduwing beschouwd van den slag, dien men tusschen Graaf Lodewijk en de Spanjaarden voorzag. Toen het dus bekend werd, dat het Nederlandsche leger uit het Z.O. opgetrokken en zoo op de Mookerheide gekomen was, en dat de vijand, de Maas bij Grave overstekend, uit het N.W. was opgerukt, werd de uitkomst van den slag als onvermijdelijk, de luchtstrijd der spookgestalten te Utrecht als de onfeilbare voorlooper ervan beschouwd."

Ook de Nederlandsche geschiedschrijver Bor (1559–1635), die met steun en voorspraak der Staten van Holland en Utrecht arbeidde, zoodat hij vele documenten en brieven in zijn werk kon inlasschen, algemeen als zeer onpartijdig en zeer eerlijk wordt beschouwd, zoodat zijn boeken een hooge historische waarde bezitten, maakt in deel VII van zijn „Oorspronck, begin ende vervolgh der Nederlandsche Oorlogen, beroerten ende Borgerlycke oneenicheyden" eveneens melding van dit visioen der vijf poorters [1]), dat betrekking had op den slag op de Mookerheide, welke op 14 April 1574 plaats vond.

Ten slotte vestig ik de aandacht op deel IX der „Nederlandsche Historiën" van P. C. Hooft waarin wij het navolgende vinden: „Ik sou geen gewach maaken van seeker spooksel, gespeurt omtrent

1) Bor verklaart letterlijk hetzelfde als Motley, maar voegt hier nog aan toe: „Jan Pietersz. Verhulst (een der vijf poorters) verclaerde al 'tselve (als de vier anderen) uitgesondert dat hij die vier stucken geschuts niet en hadde gesien."

twee maanden hier te vooren tot Utrecht, t'en waar de wethouders dier stadt der pijne waardt geacht hadden, daarop getuighen te hooren..."

In aansluiting aan het bovenstaande dient er op gewezen te worden, dat in de litteratuur over het tweede gezicht zeer dikwijls melding wordt gemaakt van zieners, die hun gezichten op anderen overdroegen. Niet alleen in Schotland, maar ook in Scandinavië en in Westfalen treft men het geloof aan in wat Schopenhauer de „Ansteckungsfähigkeit" der zieners noemde en hetgeen Kasnacich met den naam „Influenzmedialität" aanduidt. Volgens dit geloof zou iemand, die een ziener, op het oogenblik waarop deze zich in zijn visionnairen toestand bevindt, aanraakt, of door hem aangeraakt wordt [1]), met hem mee gaan „zien" [2]). Verschillende schrijvers hebben aandacht aan dit verschijnsel geschonken en er voorbeelden van medegedeeld.

Zooals uit het bovenstaande reeds gebleken moge zijn en uit het navolgende nog meer zal blijken, heeft het meerendeel der gezichten betrekking op sterfgevallen, begrafenissen, ongelukken e.d. sombere gebeurtenissen. Slechts een enkele maal komt het voor, dat men vroolijke gebeurtenissen vooruit ziet [3]).

Veldslagen, manoeuvres, het aanleggen van spoorwegen en het graven van kanalen (men ziet schepen door het landschap varen) worden, volgens de zieners, echter ook wel vooruit gezien.

Van een aantal zieners wordt bericht, dat zij een zeer gespecialiseerde begaafdheid vertoonen. Men kent zieners die „alleen maar" branden vooruit zien, anderen die slechts in staat zijn om sterfgevallen aan te kondigen. Het is waarschijnlijk te achten dat dit verband houdt met een bijzondere belangstelling voor een bepaald soort gebeurtenissen, en dat psychoanalytisch onderzoek ons antwoord zou vermogen te geven op de vraag, waaraan wij een dergelijke specialisatie hebben toe te schrijven.

Van een aantal zieners wordt bericht, dat zij hun gave reeds in hun kinderjaren vertoonden.

Kiesewetter maakt melding van een vierjarigen knaap uit Trebur, die in de eerste helft der achttiende eeuw in Duitschland van zich deed spreken, omdat hij in staat zou zijn geweest sterfgevallen van te voren aan te kondigen. Zoo zou hem op zekeren dag een schipper verschenen zijn, die enkele dagen later in den Rijn den dood vond. Een andere maal „zag" hij den kleermaker Schmausz aan zijn bed staan, die enkele dagen

---

1) Soms zou het reeds voldoende zijn dat men zich in de nabijheid van den ziener bevond. Goethe vertelt dat personen, die nimmer iets van hun paranormale begaafdheid bemerkt hadden, in tegenwoordigheid van zijn grootvader eenigermate „helderziende" werden.

2) Wij worden hier herinnerd aan het z.g. magnetisch rapport, waarvan wij in de geschriften der mesmeristen uit de eerste helft der vorige eeuw zoo veelvuldig gewag gemaakt vinden.

Het is waarschijnlijk te achten dat deze verschijnselen op telepathie berusten.

3) Kiesewetter, die een aantal gevallen van tweede gezicht uit de zestiende en zeventiende eeuw naar voren bracht, wijst er op, dat ook deze oudere gevallen overwegend betrekking hebben op sterfgevallen, schipbreuken, branden e.d.

later overleed, een gezicht, dat het kind ten zeerste zou hebben doen schrikken. Zeer opmerkelijk is dat die kleermaker, die geen goede reputatie genoot, het kind verscheen in de gedaante van een geitebok, daar in de IJslandsche verhalen over proscopische nachtgezichten en het tweede gezicht vaak melding wordt gemaakt van personen, die in de gedaante van dieren verschijnen. Deze dieren symboliseeren hun karaktereigenschappen. Roofzuchtige menschen verschijnen den ziener als wolven, veelvraten als zwijnen, ontuchtige lieden als bokken enz.

Van Hamel bericht het navolgende geval van tweede gezicht, ontleend aan de IJslandsche litteratuur, dat bij een kind zou zijn opgemerkt: „Een tweetal ouders komen met hun zevenjarig dochtertje bij vrienden op bezoek. Tot groote ontstemming van de moeder weigert het kind zich door de vrouw des huizes naar binnen te laten dragen of met het even oude zoontje van de vrienden te spelen. Men vertrekt daarom eerder dan het plan was geweest, en als de moeder het kind dan naar de reden van dat vreemde gedrag vraagt, antwoordt het alleen: „ik was zoo bang voor de brandvlekken op het gezicht van de vrouw en van het jongetje." Kort daarna breekt een brand uit op de bevriende boerderij, waarbij allen gered worden, met uitzondering van de vrouw en haar zoontje."

Anderen vertellen dat deze zich eerst op 12- of 13-jarigen leeftijd openbaarde, dus in de voorpuberteit. Weer anderen zeggen dat zij eerst in hun rijpingsjaren of nog later gezichten kregen.

Van Hamel wijst er op, „dat men na doorlezing van het beschikbare IJslandsche materiaal den indruk krijgt, dat juist vrouwen in deze richting op den voorgrond treden. Misschien niet zoozeer qualitatief als wel quantitatief. Ook van mannen zijn treffende voorbeelden overgeleverd, maar het aantal vrouwen is grooter". Eenzelfde meening blijkt Strackerjan te zijn toegedaan. G. Memming daarentegen vond in Oost-Friesland meer mannelijke dan vrouwelijke zieners en ook Schmeïng vond dat het grootste deel der door hem bestudeerde gevallen van mannen afkomstig is. Het is vanzelfsprekend mogelijk te achten dat in het eene gewest meer mannelijke en in het andere meer vrouwelijke zieners worden aangetroffen. Ik acht dit echter niet waarschijnlijk. Naar mijn meening is het waarschijnlijker te achten, dat sommigen daarom een geringer aantal vrouwelijke dan mannelijke zieners vonden, omdat de vrouwen over het algemeen minder op den voorgrond treden dan de mannen en vaak ook zwijgzamer zijn dan de mannen, waar het haar gezichten betreft. Een en ander kan er toe leiden, dat men meer berichten van mannen dan van vrouwen ontvangt en daardoor ten onrechte den indruk krijgt, dat deze begaafdheid zich meer bij mannen dan bij vrouwen voordoet.

De vraag, of de gave van het tweede gezicht erfelijk is, wordt door een aantal onderzoekers bevestigend beantwoord. „In vele gevallen", aldus van Hamel, „acht men (op IJsland) de supranormale gave erfelijk, vooral in de vrouwelijke lijn". Schmeïng wijst er op dat hij zoowel met zieners in aanraking kwam, die de gave van hun moeder geërfd schenen te hebben, als met personen, wier vader reeds deze gave bezat en dat er ook personen zijn wier (voor)ouders niet met deze gave behept schenen te zijn. Martin maakt melding van echtparen, die het tweede gezicht bezaten, maar bij wier kinderen deze begaafdheid zich niet scheen te openbaren.

Sommige personen hebben slechts een enkele maal in hun leven een gezicht, anderen meermalen, weer anderen regelmatig. Sommigen behouden hun begaafdheid gedurende hun geheele leven, bij anderen verdwijnt deze met het klimmen der jaren. Er bestaan hier allerlei individueele verschillen.

In den regel „ziet" de ziener anderer toekomstige lotgevallen vooruit. Men vindt echter ook wel melding gemaakt van zieners die hun eigen dood vooruit zagen. Niet alle gezichten hebben, zooals wij reeds zagen, betrekking op personen. Een deel der voorspellingen draagt een onpersoonlijk karakter en heeft betrekking op historische gebeurtenissen, veranderingen welke in de toekomst in het landschap zullen worden aangebracht enz.

Vele zieners blijken niet in staat te zijn om nauwkeurig het tijdstip te bepalen waarop hun gezicht in vervulling zal gaan. Men vindt zoowel melding gemaakt van gezichten welke na verloop van enkele dagen in vervulling gingen als van voorspellingen, die zich eerst na verloop van maanden en jaren verwezenlijkten. Schmeïng wijst er op, dat men in Westfalen voorspellingen kent welke reeds eenige eeuwen geleden gedaan zijn en nog steeds niet in vervulling gegaan zijn [1]). Er wordt echter ook wel melding gemaakt van zieners, die nauwkeurig het tijdstip van iemands dood zouden hebben kunnen bepalen. Zoo vertelt b.v Bende Bendsen van een ziener die den sterfdag van een aantal personen nauwkeurig zou hebben aangegeven. Hij zag deze personen in een kist liggen, waarop ouderdom en sterfdag stonden aangegeven.

3. *Verbreidingsgebied.* De gave van het tweede gezicht maakte, dat reeds eeuwen geleden de bewoners van de Schotsche eilanden van zich deden spreken als zieners. Reeds in de Oudheid stonden zij om deze merkwaardige gave bekend. Eusebius van Caesarea, de vader der Christelijke kerkgeschiedenis, zegt in zijn „Praeparatio evangelica" dat deze eilanden door demonen bewoond worden, welke den bewoners drogbeelden voorspiegelen.

George Buchanan, de bekende Schotsche humanist, dichter en geschiedschrijver, verhaalt in zijn „Rerum Scotiarum Historiae" (1582) van een aanzienlijken Schot, die in een koortsaanval zag hoe Jacobus V, door moordenaars omringd, het leven verloor.

„Op den dag, voorafgaand aan dien waarop Jacobus V van Schotland vermoord werd (14 December 1541), begon een zekere Jacobus Loudin, die uit een aanzienlijk Schotsch geslacht stamde, en langen tijd aan koorts geleden had, tegen den middag, zeer verschrikt, zijn familieleden toe te roepen: „Op, komt den koning te hulp! Moordenaars omringen hem en willen hem dooden!" Niet lang daarna begon hij te weenen en te roepen: „Ach, wij kunnen hem niet meer helpen; de goede koning is dood!" En met deze woorden gaf de zieke den geest."

In de Schotsche geschiedenis is zeer vaak sprake van het tweede gezicht. Zoo maakt b.v. de Engelsche staatsman en geschiedschrijver Clarendon in zijn „History of the Rebellion and Civil Wars" (1671)

1) Waar enkele dezer voorspellingen op oorlogshandelingen betrekking hebben acht ik het mogelijk (maar geenszins zeker) dat een of meer dezer voorspellingen in de jaren 1944/45 in vervulling zijn gegaan.

gewag van een Schotsch edelman, die den moord op den hertog van Buckingham door kapitein Felton vooruit zag. Klassieke vermaardheid heeft, door Shakespeare, een geval van „second sight" verkregen, waarvan in de Schotsche overlevering gewag gemaakt wordt.

Uitvoerige berichten met betrekking tot het tweede gezicht bij de Schotten zijn voor het eerst medegedeeld door den reiziger Martin in zijn „Description of the Western Islands of Scotland" (1716). Van dit boek verscheen, ruim een eeuw later, een Duitsche vertaling in het „Archiv für den thierischen Magnetismus" dat onder redactie stond van Kieser en medewerkers. Voorts dienen hier de achttiende-eeuwsche reizigers Samuel Johnson („A Journey to the Western Islands of Scotland") en James Boswel („The Journal of a Tour to the Hebrides") genoemd te worden als verzamelaars van berichten over het tweede gezicht bij de Schotten.

Martin roemt in zijn „Description" de eilandbewoners als degelijke lieden, matig in het gebruik van spijzen en van dranken. Toen hij zich nog op ongeveer honderd Engelsche mijlen van de kust van Schotland verwijderd op zee bevond, zou zijn komst reeds door enkele zieners zijn aangekondigd, hoewel hij hun geheel onbekend was en hij slechts zeer toevallig onder de eilandbewoners verzeild geraakte. Hij vertelt voorts o.m. dat de ziener Archibald Macdonald op een avond aan zijn gezin vertelde, dat hij een man „gezien" had met een leelijke lange muts, die bestendig met het hoofd schudde en een kleine, viersnarige harp in de hand hield. Vier dagen later kwam er inderdaad een oude man, die in deze vermomming voor nar speelde, op het eiland aan, in de hoop er een kleinigheid te kunnen verdienen. Te voren had deze man nog nimmer deze streken bezocht en ten tijde van het visioen bevond hij zich op een ander eiland, dat twintig mijlen van dat van den ziener verwijderd lag.

Martin maakt ook melding van een visioen dat John Mac Normand en Daniel Mac Ewin hadden. Op zekeren dag „zagen" zij op den openbaren weg, twee mijlen ten Noorden van het kerkhof van Saifort, een groot aantal personen uit het Noorden komen, die kennelijk te Saifort een doode gingen begraven. Zij gingen er een weinig voor uit den weg en bleven staan, in afwachting van den begrafenisstoet. Eensklaps was alles verdwenen en toen werd het hun duidelijk, dat zij slechts een visioen gehad hadden. Dit verrastte beiden zeer, want zij hadden nog nimmer te voren een dergelijk visioen gehad. Thuisgekomen vertelden zij aan hun buren hetgeen hun wedervaren was. Eenige weken later stierf er iemand in een ander kerspel. Men bracht het lijk naar Saifort, hetgeen in strijd met de gewoonte was, om het aldaar te begraven. De beide visionnairen bleken deze begrafenis vooruit te hebben gezien.

In 1895 schreef mej. Goodrich-Freer dat zij tijdens een verblijf van zes weken in Schotland met meer zieners in aanraking was gekomen, dan zij ooit te voren ontmoet had. Zij merkte op dat onderscheidene zieners niet over hun gezichten spraken (zij spreekt van een „conspiracy of silence") uit vrees dat zij daardoor hun begaafdheid zouden verliezen.

„Telkens en telkens hoorde ik verhalen over zieners, die, als zij juist waren – en er bestond voor mij geen aanleiding om te twijfelen aan hetgeen mij verteld werd – zeer geschikt waren om te bewijzen, dat allerlei onheilen voorkomen hadden kunnen worden en dat veel leed den menschen bespaard was gebleven, als zij, die gezichten hadden, daar tijdig over gesproken hadden. Ter illustratie een geschiedenis, die ons zeer schokte en waarover wij ook min of meer verontwaardigd waren. Wij kregen dit bericht rechtstreeks van den ziener alsmede van den kroongetuige, twee jonge lieden die in een steengroeve niet ver van Oban werkten. De eene, een man in wiens familie de gave van het tweede gezicht erfelijk was, bezat een broeder, die deel zou nemen aan een roeiwedstrijd in een „loch", dat zich niet ver van zijn woonplaats bevond. De beide steenhouwers zouden met hem meegaan. Toen de dag van de wedstrijd was aangebroken wenschte de ziener niet mee te gaan en hij wist ook zijn vriend te bewegen thuis te blijven. Een reden voor deze weigering werd niet opgegeven. Later kwam er een telegram waarin vermeld stond, dat de broeder van den ziener verdronken was. „Ik wist dit," zeide de ziener, „ik wist dat dit gebeuren zou." Wij vroegen hem waarom hij dan niet had getracht dit te voorkomen, waarom hij zijn broeder niet gewaarschuwd had. Hij kon maar niet begrijpen dat wij zooiets konden vragen. Een mensch mocht toch niet handelen in strijd met Gods wil. Toen vroegen wij hem waarom hij dan had nagelaten om over zijn visioen te spreken. Naar onze meening had hij dat behooren te doen. Hij had het dan aan de anderen kunnen overlaten, of zij al dan geen acht wenschten te slaan op het visioen. De ziener gaf hierop ten antwoord – een antwoord dat wij ook vele malen door andere zieners hoorden geven – dat hij hierdoor gevaar zou hebben geloopen zijn gave te verliezen. In Schotland heerscht n.l. het geloof dat men zich van zijn zienersgave kan bevrijden, door over zijn eerste gezicht met anderen te spreken."

Maar niet alleen de Schotten hebben als een volk van zieners van zich doen spreken. Ook op de Faröer-eilanden, op IJsland, in sommige streken van Denemarken, Nederland en Noord-Duitschland (Westfalen!) alsmede in Lapland en Bretagne schijnt de gave van het tweede gezicht endemisch te zijn (geweest).

Over het voorkomen van het tweede gezicht onder de IJslanders is ten onzent geschreven door Prof. Dr. A. G. van Hamel en mej. Dr. P. C. M. Sluyter. Beiden hebben er de aandacht op gevestigd, dat het paragnostisch slaapgezicht op IJsland als een algemeen voorkomend verschijnsel wordt beschouwd en dat men ook geneigd is te meenen dat velen ook in „waaktoestand" eenigermate „helderziend" zijn. „Maar daarnaast bestaan nu menschen, die de supranormale gave in bijzondere mate bezitten. Voor hen heeft de omgeving zich natuurlijk steeds geïnteresseerd, vooreerst omdat hun waarnemingen zich door nauwkeurigheid, ongemeenheid en veelvuldigheid van die der gewone menschen onderscheidden, en vervolgens omdat zij ook op ander gebied en in het dagelijksch leven van den norm schenen af te wijken" (van Hamel). In de IJslandsche saga's (familiegeschiedenissen, waarin alles opgenomen werd, dat in het familieleven bijzonder en van het alledaagsche afwijkend leek te zijn) is reeds van dergelijke personen sprake, maar ook in de nieuwere IJslandsche litteratuur wordt aandacht aan hen geschonken. Dat het IJslandsche volksgeloof met betrekking tot droomen, het tweede gezicht, zieners e.d. in den loop der eeuwen weinig of geen verandering heeft ondergaan, blijkt duidelijk uit het proefschrift van Dr. Sluyter, die een aantal verhalen over deze onderwerpen, uit ver-

schillende tijdperken afkomstig, met elkaar heeft vergeleken, waarbij haar opviel dat de verhalen over droomers en zieners uit den sagatijd een groote mate van overeenstemming vertoonen met die verhalen over nachtgezichten en vizioenen welke uit latere tijden stammen. Haar vergelijkend onderzoek bracht o.m. aan het licht, dat „de meerderheid der voorspellingen, zoowel in den sagatijd als daarna, betrekking heeft op den dood".

Tot de bekende negentiende eeuwsche IJslandsche zieners behooren o.m. Hinrik Thorsteinsson en Sigmundur Asmundsson. Over l.g. vertelt van Hamel het navolgende:

„Eens, als er een hevige sneeuwstorm woedt, beschrijft hij, thuis zittend, nauwkeurig wat een reiziger overkomt, die op weg naar de marktplaats is, totdat hij hem eindelijk met een zucht van verlichting buiten gevaar verklaart. Later blijkt het geheele vizioen waarheid bevat te hebben.

Een ander gezicht van dezen Sigmundur is ingewikkelder. Hij komt op een mistigen dag thuis, gaat op bed liggen, maar springt in eens op en zegt: „Dat is toch te gek, wat mijn zwager daar doet!" Meteen stuurt hij een jongen naar de boerderij, waar de zwager inwoonde, met de boodschap, dat als zwager Sigurd niet thuis mocht zijn, ze hem maar gauw moesten gaan zoeken. Tevens duidde hij de plaats aan: een eenzaam dal, hoog in de bergen, waar anders nooit een menschelijk wezen kwam. Zelf trekt hij daar onmiddellijk heen en weldra komen ook de menschen van zwager Sigurd's boerderij, want hij was inderdaad ondanks den dikken mist des ochtends vroeg uit gegaan. Men vindt den ongelukkige, die blijkbaar plotseling door een vlaag van waanzin overvallen was, en ook na dit voorval nooit meer geheel normaal geworden is. Bij een andere gelegenheid weet Sigmundur niet alleen te voorspellen dat er spoedig iemand in het ijs zal omkomen, maar ook precies de plaats aan te wijzen, waar men hakken moet om het lijk te vinden, dat door een strooming onder het ijsdek ver afgedreven is van de plek des onheils."

Van Hamel wijst er voorts op, dat men in de IJslandsche litteratuur ook melding gemaakt vindt van vrouwen, die het tweede gezicht bezaten.

„Sigrídur Thorsteinsdóttir was een vrouw op de Westman-eilanden, voor wie haar echtgenoot een grooten eerbied had, omdat haar voorspellingen altijd uitkwamen. Hij deed dan ook niets zonder haar advies te vragen, vooral wanneer het de vraag betrof, op welk schip hij uitvaren zou: hij was namelijk zeeman. Hij liet zijn beslissing altijd van haar raad afhangen. Eens zegt zij: „Wat je ook doet, ga nooit met Gísli van Búastadir de bergen in of de zee op." Een paar jaar later, als de man dezen raad vergeten is, komt hij juist als matroos op een schip terecht, waar de genoemde Gísli zich ook op bevindt. Zoodra Sigrídur dit hoort, doet zij haar man hevige verwijten, maar op zijn verklaring, dat er nu eenmaal niets aan te veranderen valt, zegt zij: „Dit noodlot moet wel zóó zeker vastgesteld zijn, dat wij hetgeen gebeuren moet, niet meer ontwijken kunnen; maar het zal voor anderen erger zijn dan voor mij." De voorspelling van Sigrídur kwam in allen deele uit: het schip vergaat en van de vier roeiers vinden twee den dood in de golven, maar haar eigen man wordt gered."

De IJslanders maken onderscheid tusschen o.m. helderziendheid in de ruimte (fjarsynn) en de proscopie (forspá). Sigrídur Thorsteinsdóttir bezat slechts de gave der voorspelling. Hinrik Thorsteinsson, die altijd wist te zeggen waar verdwaald vee zich bevond, vertoonde alleen maar het verschijnsel der helderziendheid in de ruimte Bij Sigmundur Asmundsson werden beide gaven opgemerkt.

Dat het tweede gezicht in onze oostelijke[1]) en noordelijke provincieën geen onbekend verschijnsel is, blijkt uit de geschriften onzer folkloristen. Jac. Gazenbeek, Gust. van de Wall Perné, mevr. J. H. Bergmans-Beins (ik noem hier slechts enkele namen) hebben aandacht aan den „veurloop" en het „veurkieken" geschonken. De door hen medegedeelde, uit den volksmond opgeteekende verhalen hebben m.i. voor het vergelijkend onderzoek eenige waarde. In een door den, „in het hart der Veluwe geboren" schilder en schrijver Gùst. van de Wall Perné in zijn „Veluwsche Sagen" verteld „veurgezicht" komt zeer duidelijk het hallucinatorisch karakter, dat zoovele gezichten voor de zieners schijnen te dragen, uit.

„De gave van het z.g. tweede gezicht, het vèr-zien in den tijd", zoo bericht mij de heer S. J. van der Molen te Heerenveen, „is vroeger in Friesland sterk verbreid geweest en vele zijn de verhalen omtrent deze „foartjirmerij" welke ik bij mijn folkloristische expeditie te hooren kreeg, vaak echter van eenzelfde type. Ik heb zelfs nog niet lang geleden met een ouden eenvoudigen man van het platteland gesproken. die volgens zijn zeggen deze gave bezat en daarvan meerdere voorbeelden, vooral uit zijn jonge jaren, verhaalde. Bij navraag bleken deze verhalen onder de bevolking van de streek, waar de betrokkene woonde en zijn geheele leven gewerkt had, algemeene bekendheid te genieten. Zij hadden zelfs betrekking op vrij recente locale gebeurtenissen".

In oude Friesche kronieken wordt vaak gewag gemaakt van het vooruitzien van toekomstige gebeurtenissen, individueel of collectief en de heer van der Molen was zoo vriendelijk mij daar een en ander over mede te deelen.

„In 1422 raakte Domenicus Remenicus, abt van Oldeklooster bij Bolsward, een eerste vechtersbaas, slaags met de kloosterbroeders van Ludingakerke. In den omtrek van Arum werd het gevecht geleverd, waarbij aan beide zijden 150 dooden vielen.

„Het voorspoock van den voorgeseyden veltslach (vermits die duyvel zijn geneuchten daer inne heeft) meenichmaal te vooren bij Arum ende daeromtrent wel gesien waar," schrijft Marten van IJlst in zijn kroniek, waarvan een fragment werd afgedrukt in de „Nieuwe Friesche Volksalmanak", 1863.

Meermalen werd van te voren de brand van een huis of dorp waargenomen, feiten, waarvan ook in de volksverhalen omtrent „foartjirmerije" dikwijls melding gemaakt wordt. Zoo vertelt Winsemius in zijn kroniek (fol. 329–330), dat het in de maanden Januari, Juli en November 1495 den bewoners van de omstreken en den boeren rondom Heeg toeleek, dat dit dorp in brand stond. In allerijl trokken zij naar Heeg om den gloed te blusschen. Maar toen zij daar aankwamen, konden zij van den brand niet het geringste spoor ontdekken. Dit herhaalde zich eenige malen en zoo langzamerhand begrepen zij, dat dergelijke teekens iets bijzonders te beduiden hadden. En inderdaad werd het dorp nog hetzelfde jaar door de Bolswarders geplunderd en kraaide de roode haan boven Heeg.

---

1) In de bekende (Drentsche) streekromans „Bartje" en „Bartje zoekt het geluk" van Anne de Vries ontmoeten wij den met den helm geboren ziener Derk die o.m. Bartje's vader een gewelddadigen dood voorspelt. Wanneer Bartje's vader door een trap van een paard om het leven komt stelt Bartje de vraag of Derk schuld aan dit ongeluk heeft. Ik wees er hiervoor reeds op dat het meermalen gebeurd is dat zieners, wier visioenen in vervulling gingen, door de bevolking bedreigd werden.

Meermalen vinden wij gewag gemaakt van strijdrumoer in de lucht en „gewapende mannen", die zich boven de hoofden der verbaasde of angstige Friezen aan het firmament vertoonden."

De heer van der Molen besluit zijn mededeeling met er op te wijzen dat er thans nog overal „onder het Friesche plattelandsvolk verhalen leven over menschen, die behept waren – want men ziet het niet als een gewaardeerd bezit – met het tweede gezicht en enkelen leven er nog, van de ouderen, die zelve meermalen een „bigangel" (begrafenisstoet) of een brand, de komst van een nieuw vervoermiddel of het bouwen van een huis soms ver vooruit gezien hebben. Maar men praat daar zoo niet over, weet ge!"

Felix Ortt maakt melding van een geval van tweede gezicht, dat hij ontleend heeft aan een brief van een zijner vrienden, wiens betrouwbaarheid en waarheidsliefde voor hem ontwijfelbaar zijn en dat ik hieronder laat volgen.

„Toen ik nog een kind was, bewoonden mijn ouders een flinke, gehuurde boerderij in Friesland. Mijn vader, die weinig bedrijfskapitaal bezat, trachtte dit te vermeerderen door veehandel. Hij was te goed van vertrouwen, werd opgelicht, moest liquideeren en hield daarna nagenoeg niets over.

Nu had mijn oom Bouke, die zelf ook een groote boerderij bewoonde, in ons dorp een huis staan, waar gelegenheid was tot het stallen van eenige koeien, dus juist geschikt voor mijn vader om weer den voet in den beugel te krijgen.

Een paar gelukkige jaren hebben mijn ouders daar gewoond, maar toen kwam de keer. Want in dien tijd gebeurde het, dat een dochter van oom Bouke in het huwelijk trad, en hoewel oom ergens anders ook wel een huis had, wilde tante haar dochter bij zich in haar eigen dorp houden en werd mijn vader plotseling de huur opgezegd. Vader moest met zijn groot gezin verhuizen naar een vreemde streek, zonder vooruitzichten en had daar een heel moeilijken bestaansstrijd. Moeder had een enkele maal de eigenaardigheid iets over de toekomst te openbaren; ze deed dit heel eenvoudig, zonder het besef te hebben van een bijzondere gave, alsof ze een zekeren last van zich afschudde, bij zichzelf denkende: ziezoo, nu ben ik er van af. Mijn vader wist niet goed wat ervan te denken en vond dit niet prettig.

In dien tijd zei moeder op zekeren dag tot vader: „Man, ik zie de roede des Heeren opgeheven over het huis van je broer Bouke."

Vader trachtte dit weg te schertsen en zei: „Kom, heb je weer wat?"

„Ja," zei ze (en ze gebruikte in die voorspellingen vaak uitdrukkingen aan den Bijbel ontleend), „die in de gevangenis leidt, moet zelf in de gevangenis. Als we een jaar verder zijn, zal er koopdag wezen óók bij je broer Bouke. Je zult het met je eigen oogen zien en let op dit teeken: ik zie twee menschen door de *hoemaje* komen; de eene is een lange magere man en de andere is een bultenaar. En de lange zegt tot den bultenaar: „*Whet is det hjir? Ik tocht, det it boelgûd wêze scoe en ik sjuch neat!*" (Wat is dat hier? Ik dacht dat het koopdag zou zijn en ik zie niets).

„Nu," zei mijn vader lachend, „dat zal wel een bijzonder soort boelgoed wezen!"

Inderdaad bestond er al heel weinig kans dat deze voorspelling ooit zou worden vervuld. Want de groote veeboeren in den Frieschen greidhoek vormen, om zoo te zeggen, den adel van het platteland. Geen boer zal er daar over denken de boerderij aan kant te doen, tenzij hij oud is geworden en geen kinderen in zijn plaats kan stellen. En koopdag is haast altijd iets verschrikkelijks, beteekent òf bankroet òf sterfgeval. Bij oom was noch aan het eene noch aan het ander te denken. Hij was in de kracht van zijn leven, zijn zaak ging uitstekend, en zelfs al ware hij gestorven, dan zou er nog van geen koopdag sprake zijn geweest. Maar nog ongerijmder leek de voorspelling, dat

iemand, die het erf op een koopdag zou betreden, dan niets te zien zou krijgen. Want op zoo'n boelgoed worden, behalve de landbouwwerktuigen, vaak nog een 40 of 50 koeien verkocht. Het erf, dat meestal door een gracht omgeven is, wordt dan in een marktplaats herschapen, waar kraampjes zelfs niet ontbreken en de jeugd zich vermaakt met het koekslingerspel. 't Was dus een dwaze voorspelling; vader lachte er om als om een dwazen inval, en in den strijd om het dagelijksch brood werd deze vreemde voorspelling uit de gedachten mijner ouders weggewischt.

Maar wat gebeurde?

De boerderij die oom bewoonde, behoorde aan een heer die eigenaar was van een groot aantal hofsteden. Op zekeren dag kwam hij op den inval een dezer plaatsen aan zijn zoon ten geschenke te geven, en uit al zijn hoeven viel de keuze op die welke oom bewoonde. De zoon, die waarschijnlijk schulden had, zette deze onmiddellijk te koop. De kooper was een jonge man die zelf een boerderij wilde beginnen. Zoodat juist een jaar na de voorspelling mijner moeder in de courant stond, dat er bij mijn oom koopdag zou zijn.

Die tijding bereikte ook het afgelegen gehucht waar mijn ouders woonden. Maar merkwaardig was dat noch moeder, noch vader zich toen de voorspelling herinnerden. Maar toen de dag kwam, voelde vader zich onweerstaanbaar gedrongen er heen te gaan.

„Jongen," zei moeder, „wat haal je in je hoofd; 't is een weg van vier uren en je kunt er immers toch niemendal koopen?"

„Ja, dat weet ik wel," zei vader, „maar ik wil er toch eens kijken."

Zoo kwam hij weer in het oude dorpje terug. Hij betrad het erf. Maar in de ongewone stilte was er niets, dat hem opviel. Het heeft hem later altijd verbaasd, hoe het mogelijk was dat hij het *zelf* niet heeft opgemerkt. Hij ging in huis. Daar zaten oom en tante als een paar gebroken menschen bij elkaar.

Oom verklaarde die stilte. „Zij zijn in de schuur," zei hij. „Ik heb alle drukte van kraampjes en koekslingeren verboden. Het vee staat aangebonden achter het huis en de landbouwwerktuigen heb ik in de schuur gehouden en daar heeft nu de verkooping plaats. Ik wil niet dat we er hier op het erf ook maar iets van komen te zien."

Zwijgend zat vader eenige oogenblikken bij die bedroefde menschen ter neer. Slechts even nam hij een kijkje in de ruime schuur, waar de notaris voor de open deuren aan zijn tafeltje zat en de verdere ruimte opgevuld was met een roesemoesende menigte. Daarna ging hij het erf op, om alles nog eens rondom te bezien. Bij een eenzaam doornstruikje, dicht bij den dam, bleef hij een oogenblik naar het huis staan kijken. Plotseling hoorde hij achter zich het geluid van voetstappen. Hij keek om en zag twee mannen het erf betreden. De eene was een lang en mager man, dien hij zeer goed kende, en de ander was een bultenaar. En wat hem toen overkwam – vader hoopte dat het hem nooit weer zou overkomen, het was hem alsof hij in de aarde wegzonk. Want op hetzelfde oogenblik keek de langste over zijn schouder naar het mannetje dat naast hem liep en zei: *„Whet is det hjir? Ik tocht, det it boelgûd wêze scoe en ik sjuch neat!"*"

In Gelderland kent men ook de „hek(ont)sluiters". Hieronder verstaat men personen, die wanneer iemand sterven zal reeds dagen te voren 's nachts moeten opstaan, om de hekken der wegen, waarlangs de stoet zal trekken, te openen. Over zoo'n hek(ont)sluiter bericht ons S. P. Scheltema, „eerste stadsdokter te Arnhem" in zijn in 1844 verschenen boekje.

„Het is nu zestig jaar geleden, dat te Elden, een dorpje bij Arnhem, een zekere boer Budding woonde, bij wien een boerenjongen als ploegdrijver in dienst was, die altijd de hekken op den naburigen Drielschen dijk ging openzetten, als in de Eldensche of naburige gemeente een lijk zou komen. Hij stond des nachts op, zeggende dat hij gewekt werd en niet durfde te blijven liggen. Als men hem dan vroeg waar hij geweest was, zeide hij, dat er een lijk was voorbijgegaan, waarvoor hij de hekken had moeten opendoen en hij had dan de geheele lijkstaatsie gezien.

Onder andere gebeurtenissen welke met dezen jongen van tijd tot tijd voorvielen, was vooral het volgende wegens deszelfs opmerkelijkheid in het geheugen gebleven.

Onder Driel, op eene plaats die het Vlot heette, woonde een boer, eigenaar van die plaats. Deze plaats was gelegen achter het nog thans (1844) bestaande buitengoed Nevel. De boer was honderd en acht jaar oud, werd genaamd de oude Willem en was een groot vriend van boer Budding, hierboven vermeld. Toen de ploegdrijver weder eens des nachts was uitgeweest, zeide hij des morgens bij het ontbijt tegen Budding: „Boer, ik ben dezen nacht uit geweest, en ik heb weer de hekken losgedaan, toen zijt gij mij voorbij gereden met uw wagen met een lijk er op, en gij hadt uw beide springhengsten voor den wagen, en waar ik hekken heb losgedaan, dat was de weg naar het Vlot, zoodat de oude Willem er nu spoedig aan zal moeten."

„Dat geloof ik niet," zei de boer, „want ik zou de hengsten niet voor een lijkwagen spannen."

Ongeveer drie weken daarna kwam de oude Willem te sterven. Toen zou Budding hem wegbrengen, gelijk hij hem vroeger had beloofd, maar ziet, het eene paard had een veulen, het andere was kreupel, enz. Zij hadden geen paarden. Toen zei de jongen: „Neen, boer, de hengsten moeten er voor," zooals ook gebeurde."

„Deze jongen was mager, zag er slecht uit en is vroeg gestorven."

G. C. Horst, A. v. Droste zu Hülshoff, L. Strackerjan, Fr. Zur Bonsen en K. Schmeïng hebben, met vele anderen, aandacht geschonken aan hetgeen in Westfalen, Oost-Friesland en andere Noord-Duitsche gewesten over het tweede gezicht bericht wordt.

Tot de meest geloofwaardige berichten welke Horst vermeldt behooren die welke afkomstig zijn van den achttienden-eeuwschen theoloog Prof. Heinrich Lysius. Zijn grootvader en vader waren artsen. Hij zelf was een zeer kritisch en vooruitstrevend man, een fel bestrijder van het heksengeloof. „Ik ben", zoo schrijft hij, „steeds van meening geweest, dat veel van hetgeen men over gezichten, verschijningen en spoken weet te vertellen niet juist is, de menschen verbeelden zich meestentijds maar dat zij dergelijke dingen gezien hebben, veel kan hier op rekening van de fantasie gesteld worden".

Genoemde Lysius liet zijn memoires na waarin hij uitvoerig over het tweede gezicht bericht. Hij vertelt daarin o.m. dat deze gave in zijn familie erfelijk was, dat er in elke generatie personen voorkwamen, die met deze gave behept waren en dat zij hemzelf ook ten deel gevallen was. Onder de gevallen welke hij mededeelt is er een, dat van zijn grootmoeder, Anna Lang, afkomstig is en dat, volgens hem, door eenige getuigen, waaronder zijn vader, bevestigd werd. Deze vrouw zou bij herhaling gezichten hebben gehad welke nu eens na verloop van eenige dagen, dan weer na verloop van langeren tijd in vervulling gingen. Bij het geval, waarvan hierboven sprake is, liet de verwezenlijking slechts enkele dagen op zich wachten. Hier volgt het, iets bekort.

„Eens stond mijn grootmoeder tegen den avond aan de deur van haar woning en keek de „Lange Gasse" af. Eensklaps zag zij uit het posthuis een begrafenisstoet komen, welke langs haar huis naar de niet ver daarvan verwijderde kerk ging. De schoolknapen, welke voor den stoet uit liepen, kende zij ten deele, met name de scholieren der eerste klasse, welke brandende waskaarsen, rouwfloers en op blik geschilderde geslachtswapens droegen. Zij herkende haar eigen zoon, die als predikant, en haar schoon-

zoon, mijn vader, die als diaken, naar het gebruik, direct op de school volgden. Zij werden op hun beurt gevolgd door een schoonen engel, gezeten op een wit, en een leelijken duivel, gezeten op een zwart paard. Achter den engel en den duivel verscheen de lijkkoets terwijl achter deze koets een groote schare rouwdragenden liep. Daar er nu niemand in het posthuis woonde die volgens het plaatselijk recht met floers, waslicht en wapenschilden begraven kon worden, begreep men niet, hoe dit gezicht ooit in vervulling zou kunnen gaan. Ook begreep men niet wat die engel en die duivel te beteekenen hadden. Intusschen deelde zij terstond aan haar zoon en schoonzoon mede wat zij gezien had. Deze waren evenmin als zij zelf in staat een verklaring van dit gezicht te geven. Weinige dagen later had er nabij de stad Flensburg een duel plaats tusschen twee voorname Holsteinsche edellieden. Een van hen werd doodelijk gewond in het posthuis, dat tevens logement was, gebracht, waar hij aan de bekomen verwondingen overleed. Zijn begrafenis vond plaats overeenkomstig het visioen, dat mijn grootmoeder enkele dagen te voren had gehad. De engel en de duivel waren edellieden, waarvan er een, in een fraai blinkend harnas het witte „Freudenpferd" bereed. De ander was in een zwart harnas op het zwarte „Trauerpferd" gezeten."

Lysius maakt ook melding van een eigen ervaring. Al deze ervaringen brachten hem tot de erkenning „dat er in de wereld gaven zijn, welke wij niet kennen en dat er dingen gebeuren, die moeilijk zijn te gelooven".

Tot de bekende negentiende-eeuwsche Westfaalsche zieners moeten Annette v. Droste zu Hülshoff en Friedrich Wilhelm Weber, de „Dreizehnlindendichter" gerekend worden. J. Schwering, die een biografie van Weber schreef, vertelt daarin o.m. het volgende:

„Van de kinderen van den postmeester Zengerling in Driburg, in wiens huis Weber bijna dagelijks kwam, lag hem de kleine Emilie al bijzonder na aan het hart. Wanneer de jonge dokter zijn patiënten bezocht had en naar zijn huis terugkeerde, liep de kleine hem steeds tegemoet en hij bracht steeds bloemen en appels voor haar mee... Op zekeren dag, toen hij weer met haar gespeeld had, liep zij plotseling de kamer uit. Weber lag op de sofa. Op het oogenblik waarop het meisje door de deur verdween zag Weber tot zijn groote verbazing door de half geopende deur op het portaal een kleine doodkist staan. Weber keek zeer oplettend toe, maar de verschijning verdween niet. Nu liep hij naar de plaats waar hij de kist zag staan. Toen verdween het beeld. Weber trachtte tevergeefs een natuurlijke verklaring voor deze ervaring te vinden. Hij vertelde den ouders van het kind wat hij gezien had, maar zij schonken daar geen aandacht aan. Spoedig daarop werd het kleine meisje ziek. Het kreeg mazelen en stierf op 15 Augustus 1845 na een ziekbed van twaalf weken te hebben doorgemaakt. Op den dag der begrafenis leidde het toeval er toe, dat de dragers de kist op het portaal neerzetten en wel op de plaats waarop hij eenigen tijd te voren een kist had zien staan. Het was de diep bedroefde vader die, met zijn hand op de kist wijzend, den dokter er opmerkzaam op maakte, dat zijn gezicht in vervulling was gegaan."

In 1937 verscheen Karl Schmeïng's studie over „Das „zweite Gesicht" in Niederdeutschland", waaraan ongeveer vijf duizend berichten over het tweede gezicht, ontleend aan verschillende (oudere en nieuwere) berichtgevers ten grondslag liggen. Dit groote aantal moge ons een bewijs zijn, dat het aantal „Spökenkieker", dat in Westfalen en andere Noord-Duitsche gewesten geleefd heeft, waarschijnlijk niet gering geweest moet zijn, vooral wanneer wij daarbij in aanmerking nemen, dat velen, die met deze gave behept waren, daar ongaarne over spraken. Waarlijk, Annette v. Droste zu Hülshoff kon weleens

gelijk gehad hebben toen zij schreef: „Ofschoon deze gave als een zeer ongelukkige wordt beschouwd en velen geneigd zijn haar geheim te houden, zoo ontmoet men nochtans overal personen, die met haar behept zijn en ik geloof niet dat er in Westfalen velen zijn, van wie men kan zeggen, dat zij er geheel vrij van zijn". Dat het tweede gezicht ook bij de Tirolers voorkomt blijkt ons uit hetgeen Adolf Pichler e.a. hierover geschreven hebben.

4. *Over het gewestelijk karakter van het tweede gezicht.* Men heeft, vanzelfsprekend, de vraag gesteld, waaraan wij het hebben toe te schrijven dat het tweede gezicht in een aantal gewesten endemisch is (geweest). Sommigen zijn van meening, dat de samenstelling van den grond (en de daarmede verband houdende samenstelling van het voedsel en het drinkwater), de samenstelling van de lucht e.d. geopsychische (Hellpach) factoren hiervoor aansprakelijk dienen te worden gesteld. Ofschoon niet ontkend kan worden dat de samenstelling van den grond [1]), klimaat e.d. van invloed kunnen zijn op de paranormale begaafdheid [2]), zoo ben ik nochtans van meening, dat het niet aannemelijk te achten is, dat de met de bodemgesteldheid samenhangende samenstelling van het voedsel (drinkwater) en klimatologische factoren hier zoo n belangrijke rol spelen als sommigen geneigd zijn te meenen, daar de gewesten, waarin het tweede gezicht endemisch heet te zijn (geweest), zoowel geologisch als klimatologisch van elkaar verschillen. Sommige zelfs zeer aanmerkelijk.

Anderen hebben de vraag gesteld of wij hier soms tot ontwikkelingspsychologische beschouwingen onze toevlucht moeten nemen. Zij wijzen er op, dat volgens een aantal onderzoekers de paragnostische begaafdheid als een atavisme dient te worden beschouwd [3]) en achten het geenszins onwaarschijnlijk dat de eenvoudige bewoners der Schotsche Hooglanden en West-Europeesche heidestreken (om hier met Klages te spreken) langer voor de „verwoestende" macht van den „Geest" [4]) gespaard zijn gebleven dan de bewoners der steden en industrie-centra en daardoor hun oorspronkelijke paragnostische begaafdheid langer behouden hebben.

Ofschoon ik niet ontkennen kan dat er voor deze zienswijze iets

---

1) De onderzoekingen van Jaensch en zijn medewerkers hebben aan het licht gebracht, dat in streken met kalkarm drinkwater meer eidetici (T-type) worden aangetroffen dan in streken waar het drinkwater kalkrijk is.

2) Zoo vermeldt b.v. Krall van den telepaath Ninoff dat zijn praestaties in hooge mate afhankelijk waren van de weersgesteldheid. Het beste „werkte" hij 's zomers, als het erg warm was. Koude, vocht en storm beïnvloedden zijn praestaties negatief.

3) Zie mijn verhandeling over „Parapsychologie en ontwikkelingspsychologie".

4) Klages vereenzelvigt de Geest met het bewust-zich-een-doel stellend verstand. „Klages is de meest fanatieke vertegenwoordiger van de „biocentrische" wereldbeschouwing. Volgens hem is *de geest, de Logos* hetzelfde als het *verstand*. Deze heeft de mensch losgescheurd van de natuur, waarin hij voordien in geluk en vol vreugde leefde. Het is een herhaling van Rousseau's natuurevangelie, die we bij Klages vinden: een lofprijzing van het idyllische, primitieve Oer-leven, waarin alles gaaf en goed was, totdat de mensch, die tot bewustzijn ontwaakte, zich van zijn Moeder losscheurde en zijn verderf zienderoogen tegemoetging." (H. Wolf.)

te zeggen valt, zoo ben ik nochtans van meening dat wij hier niet mee volstaan kunnen. Dat ook Prof. van Hamel bezwaar maakte tegen eenzijdige ontwikkelings-psychologische beschouwingen moge uit het volgende blijken.

In een reisbeschrijving van den geleerden IJslander Eggert Olafsson, die in 1772 in het Deensch verscheen, wordt de bijzondere begaafdheid der IJslanders op dit gebied toegeschreven aan de eenzaamheid, waarin de IJslanders in die dagen leefden. Hij voegt er aan toe, dat de paragnostische vermogens dan ook het sterkst ontwikkeld zijn in de noordelijkste en dunst bevolkte landsdeelen. In het minder schaars bewoonde zuidland zijn zij zeldzamer. Van Hamel wijst er op, dat in het begin der twintigste eeuw dezelfde meening terugkeert bij den boer-romanschrijver Gudmundur Fridjónsson. Hij zegt uitdrukkelijk, dat eenvoudige lieden in dit opzicht altijd veel begaafder zijn dan geleerden, en dat de landsbevolking de stedelingen eveneens verre achter zich laat. Ook Prof. Gudmundur Finnbogason sluit zich bij deze opvatting aan. Van Hamel teekent hierbij aan, dat men zich deze in verre afzondering levende boerenmenschen, ondanks al hun eenvoud, vooral niet als halve wilden denken moet. Zij bezitten een hooge beschaving en ontwikkeling van den geest, die uit veel lectuur en vooral uit het eigen leven en denken verworven is.

Hoezeer de verschillende landstreken, waarin het tweede gezicht endemisch heet te zijn, ook geologisch en klimatologisch van elkaar verschillen, zij hebben dit met elkaar gemeen, dat zij alle indirect op eenzelfde wijze het psychische leven van haar bewoners beïnvloeden. Eeuwenlang zijn de bewoners dezer bergachtige gebieden, heidevelden en veenstreken „eenzamen" geweest. Dat dit er in belangrijke mate toe bijgedragen heeft, dat er onder hen vele paranormaal begaafden worden aangetroffen, kan m.i. aan geen twijfel onderhevig worden geacht. Reeds in de Oudheid gold de rustige inkeer tot zichzelven als een der eerste voorwaarden voor de zuivere werking van het paragnostisch vermogen.

In de tweede helft der vorige eeuw werd, door den aanleg van spoorwegen, een gedeelte dezer streken tot op zekere hoogte uit zijn isolement verlost. Later bracht het autobusverkeer hier nog belangrijkere ingrijpende veranderingen. Naar mate deze streken nu meer uit haar isolement verlost werden en de bewoners dezer gebieden meer en meer in het „gewone leven" ingeschakeld werden, steeds meer de „zegeningen" der „civilisatie" deelachtig werden (hetgeen o.m. inhoudt dat zij meer en meer den „strijd om het bestaan" kregen te voeren) veranderde de geestesgesteldheid der bewoners dezer gebieden. De veranderde levenswijze leidde er toe dat de paragnostische begaafdheid steeds minder gelegenheid kreeg om zich te openbaren daar de gunstige omstandigheden hiervoor zich steeds zeldzamer voordeden, de ongunstige daarentegen toenamen. Het verbaast ons derhalve niet te vernemen dat sinds het midden der vorige eeuw niet alleen het aantal gezichten verminderd is, maar tevens het aantal zieners. Meer dan een auteur heeft hierop gewezen. Schmeïng be-

hoort tot hen. Hij wijst er op dat het aantal zieners in Oost-Friesland en Westfalen sinds de dagen waarin Annette v. Droste zu Hülshoff over de „Kieker" schreef, aanmerkelijk is afgenomen en dat in sommige streken nog slechts de herinnering aan enkele zieners voortleeft en merkt hierbij op, dat het tweede gezicht „kulturflüchtig" is.

5. *Het tweede gehoor.* Uit enkele der hiervoor gegeven voorbeelden is ons reeds gebleken, dat ofschoon de „hallucinaties" overwegend (Schmeïng spreekt hier, op grond van zijn onderzoek, van 80 %) van visueelen aard zijn, dit geenszins altijd het geval is. Bij het door Ortt medegedeelde geval, b.v., is behalve van een „zien" ook van een „hooren" sprake, zoodat wij hier gevoegelijk ook van een „tweede gehoor" zouden kunnen spreken. Van het door Schmeïng bestudeerde materiaal heeft 15 % betrekking op het tweede gehoor. Ook andere onderzoekers zijn tot de erkenning gekomen dat het tweede gehoor een verschijnsel is dat zich (blijkens het door hen bijeengebrachte materiaal) heel wat zeldzamer voordoet dan het tweede gezicht.

Een hoogst enkele maal vindt men melding gemaakt van verschijnselen welke ons aanleiding geven om van „tweede reuk" en „tweede smaak" te spreken.

Een zeer ontwikkelde en intelligente vrouw deelde mij eens mede dat haar, destijds twee-jarig, zoontje op een middag gillende wakker werd en klaagde over pijn aan zijn rechtervoetje. Zij bekeek het voetje oplettend, maar kon niets vinden. „De geheele dag verliep gewoon en vroolijk en 's avonds ging hij, als gewoonlijk, in zijn nachthemdje en met bloote voetjes tot slot van de pret op het groote bed met een of ander stuk speelgoed nog wat spelen. Ineens een gil en jawel, precies op de 's middags aangeduide plaats zag ik een diepe, bloedende snee. Hij had getrapt op den kolenwagen van zijn treintje, dat hij mee naar de slaapkamer had genomen". Men zou hier van een geval van „tweede gevoel" kunnen spreken.

6. *Eidetiek en tweede gezicht.* Dat t.o.v. een groot aantal verhalen met betrekking tot het tweede gezicht en daaraan verwante verschijnselen een zeer gereserveerde houding dient te worden ingenomen spreekt wel vanzelf. Wij zijn bij de bestudeering van dit welhaast meest populaire der parapsychologische verschijnselen grootendeels aangewezen op de verhalen van hen, die de gave van het tweede gezicht zelf bezaten en/of van hen, die met zieners in aanraking kwamen. Van een observatie onder experimenteele omstandigheden, zooals wij die bij b.v. de psychoscopie kennen, is hier zoo goed als nergens sprake.

Wat de zieners betreft: zij zijn, zooals wij zagen, over het algemeen eenvoudige lieden, die hun gave vaak meer als een vloek beschouw(d)en dan als een zegen. Een belangstelling in parapsychologische problemen, een verlangen om hun verschijnselen grondig te laten bestudeeren door daartoe bevoegden, moeten wij van hen, op enkele uitzonderingen na, niet verwachten. En dit te meer niet waar zij, aan wie wij ons materiaal danken, overwegend leefden in een tijd, waarin van parapsychologisch onderzoek nog geen of nauwelijks sprake was.

De eerste eisch, welke wij aan een voorspelling hebben te stellen, is, dat zij behoorlijk gewaarmerkt is. Dit waarmerken kan geschieden door het relaas van het „geziene" op schrift te stellen en dit document aan een derde in bewaring te geven, of door aan een of meer betrouwbare personen mededeeling te doen van den inhoud van het visioen. Slechts wie aldus handelt kan later, wanneer zijn visioen in vervulling is gegaan, in een aantal gevallen [1]) bewijzen dat hier inderdaad van een voorspelling in parapsychologischen zin gesproken mag worden. Overzien wij nu het ons hier ten dienste staande materiaal, dan blijkt ons, dat slechts een zeer gering gedeelte aan den gestelden eisch voldoet. Dit beteekent dat het overgroote deel der uit den volksmond opgeteekende verhalen over het tweede gezicht weinig of geen waarde bezit als bewijsmateriaal voor het bestaan van het tweede gezicht.

Als een der meest belangrijke bijdragen welke in onze dagen van psychologische zijde over het tweede gezicht verschenen is, dient zeker wel Schmeïng's hier reeds eenige malen geciteerde studie over „Das „zweite Gesicht" in Niederdeutschland" genoemd te worden. In dit boek wijst de schrijver er op dat het zoowel op grond van zijn eigen onderzoekingen als op grond van onderzoekingen van Bonte (Hamburg) en Krellenberg (Lübeck) waarschijnlijk te achten is dat het percentage eidetische kinderen in Neder-Duitschland hoog genoemd mag worden [2]).

Bonte vond dat de door hem onderzochte schoolkinderen overwegend tot het T-type behoorden.

Deze vondst, benevens een aantal andere overwegingen, deed Schmeïng nu de vraag stellen in hoeverre het tweede gezicht als een eidetisch verschijnsel kan worden aangemerkt.

Nadat de bestudeering van een groot aantal gevallen van tweede gezicht, door verschillende schrijvers in hun publicaties bijeengebracht, het vermoeden bij hem hadden doen rijzen dat er zich

---

1) In een aantal gevallen. Wij weten immers dat geenszins alle goed gewaarmerkte voorspellingen welke in vervulling zijn gegaan, voorspellingen in parapsychologischen zin zijn. Zoo blijkt b.v. een aantal (goed gewaarmerkte) z.g. voorspellende droomen bij nader onderzoek droomen te zijn waarin een wensch tot uitdrukking wordt gebracht, welker vervulling men nastreeft en welk streven met succes bekroond werd. Bij een aantal (goed gewaarmerkte en in vervulling gegane) voorspellingen met betrekking tot den eigen dood stellen wij de vraag in hoeverre wij hier met zelfdooding (door autosuggestie) te doen hebben. Zie P. A. Dietz: „Mensch en droom", E. Lyttelton: „Some Cases of Prediction" en H. F. Saltmarsh: „Foreknowledge".

2) Fixeert men een groen vierkant op een grijzen achtergrond gedurende ongeveer een halve minuut om het daarna weg te nemen, dan ziet men op dezelfde plek een kleur, die complementair is met groen (rood). Men spreekt hier dan van een negatief nabeeld. Blijkt men echter, eenige uren nadat men dit groene vierkant gefixeerd heeft, zich dit vierkant zoo levendig en aanschouwelijk voor te kunnen stellen, dat het als een soort van positief nabeeld (d.w.z. als een soort van nabeeld dat niet in de complementaire kleur verschijnt) opdoemt, dan spreken wij niet langer van een nabeeld, maar van een „Anschauungsbild".

De „subjektive Anschauungsbilder" zijn door E. R. Jaensch en zijn leerlingen grondig bestudeerd. Personen, die er aanleg voor hebben, noemt hij eidetici.

De eidetische verschijnselen doen zich, volgens hem, allereerst bij primitieven,

onder de zieners vele personen bevonden hebben, die hun eidetische begaafdheid niet in hun rijpingsjaren verloren hadden, doch tot op middelbaren leeftijd (sommigen zelfs nog langer) hadden behouden (fixatie-verschijnsel), ging hij er toe over een onderzoek in te stellen naar het voorkomen van eidetische verschijnselen bij een aantal thans nog levende zieners in Neder-Duitschland. Gemakkelijk viel hem dit niet. Ten slotte gelukte het hem echter, dank zij de medewerking van een aantal personen, met eenige tientallen „zieners" (waaronder zich ook enkele vrouwen bevonden), in aanraking te komen, die zich bereid verklaarden zich door hem op hun eidetisch vermogen te laten onderzoeken. Dit onderzoek bracht aan het licht, dat welhaast alle door hem onderzochte personen (waaronder er verscheidene waren die een plaatselijke bekendheid als ziener genoten) een onmiskenbaren eidetischen aanleg vertoonden. Onder de door hem onderzochte personen bevonden zich zoowel eidetici van het B-type als van het T-type. De grootste helft behoorde echter tot het T-type.

Schmeïng is nu van meening, dat het proscopisch karakter der visioenen zoo niet geheel dan toch grootendeels zuiver illusoir geacht moet worden, m.a.w. dat het overgroote deel der gezichten als zuivere eidetische beelden, waaraan men ten onrechte een proscopisch karakter toekent, dient te worden aangemerkt. Hij wijst er op, dat wij verschillende verschijnselen, waarvoor de studie van het tweede gezicht ons plaatst, bij de eidetici terugvinden, zoo b.v. het hallucinatorisch karakter van een aantal gezichten, het sterk overwegen van het visueele element bij de verschijnselen, een zeker „Fremdgefühl" t.o.v. de gezichten, alsmede de visionnaire toestand.

Wat betreft het hallucinatorisch karakter van het tweede gezicht – dit blijkt duidelijk uit een groot aantal mededeelingen van zieners, alsmede uit talrijke verhalen, welke over het tweede gezicht in omloop zijn. Telkens vinden wij gewag gemaakt van zieners die de

---

kinderen en jeugdige personen voor. Een aantal ouderen zouden dit jeugdkenmerk behouden (fixatieverschijnsel). Volgens de ontwikkelingspsychologische beschouwingen van Jaensch weten de primitieve mensch en het kind nog geen goed onderscheid te maken tusschen waarnemen en voorstellen. Jaensch spreekt van een ongedifferentieerde eenheid, welke waarneming noch voorstelling is, en waaruit zich het waarnemen en het voorstellen ontwikkeld zouden hebben.

Het onderzoek leidde Jaensch er toe twee typen eidetici te onderscheiden, t.w. het B-(= basedowoïde) type en het T- (= tetanoïde) type. Bij het B-type dragen de beelden overwegend een voorstellingskarakter. Zij die tot het T-type behooren hebben eidetische beelden met sterke (positief) nabeeld-componenten. De meeste eidetici zijn mengtypen, waarin een der beide typen overweegt.

Behalve „subjektiv-*optische* Anschauungsbilder" kent men ook „subjektiv-*akustische* Anschauungsbilder", terwijl men ook zegt te hebben opgemerkt dat het verschijnsel zich sporadisch voordoet op de gebieden van den tast-, pijn-, reuk- en smaakzin.

De eidetische verschijnselen bij volwassenen dragen over het algemeen een pseudo-hallucinatorisch karakter, d.w.z. dat men in den regel niet in de verleiding komt de beelden werkelijkheidskarakter toe te kennen. Nochtans komt het wel voor dat volwassenen hun „denkbeelden" werkelijkheidskarakter toekennen. Bij primitieven en jonge kinderen overweegt het hallucinatorisch karakter der verschijnselen.

Zie voorts mijn „De onzienlijke wereld", pag. 47 e.v.

personen, dieren en dingen hunner visioenen werkelijkheidskarakter toekenden (b.v door er voor op zij te gaan). Dit hallucinatorisch karakter vertoonen nu ook soms de beelden der eidetici. Meer dan een eideticus heeft verklaard dat het hem soms moeite kostte zich te realiseeren, dat hetgeen hij zag of hoorde in werkelijkheid niet bestond.

Zoals wij reeds zagen komt naast het tweede gezicht, het tweede gehoor, het tweede gevoel, de tweede reuk en de tweede smaak voor. Nochtans overweegt hier het visueele element in zeer belangrijke mate. Hetzelfde merken wij nu op bij de eidetici. Behalve de „subjektiv-optische Anschauungsbilder" kent men, zooals wij reeds zagen, ook nog de „subjektiv-akustische Anschauungsbilder", terwijl men ook wel heeft opgemerkt dat het verschijnsel zich voordoet op de gebieden van den tast-, reuk- en smaakzin.

Verschillende zieners weten ons te vertellen dat hun gezichten spontaan en geheel onverwacht voor hen opdoemen en niet zelden een bron van ontsteltenis voor hen zijn. Zij staan vreemd en afwijzend tegenover hun gezichten (men denke hier b.v. aan het hiervoor vermelde geval Donath). Schmeïng spreekt hier van het „fehlen innerer Anteilnahme". Ditzelfde merken wij nu ook soms bij de eidetici op. Vooral bij hen die tot het T-type behooren [1]). De schrijver Gustav Frenssen, die een zeer merkwaardige eidetische begaafdheid bezat, vertelt in zijn „Grübeleien" van het sterke aandeel dat zijn eidetische beelden in het ontstaan van zijn romans hebben gehad. Hij zag de daarin voorkomende figuren met (pseudo-)hallucinatorische duidelijkheid voor zich en het was hem te moede alsof dit alles hem door een buiten hem staande macht getoond werd. Ook hier dus dit „Fremdgefühl" dat zoo kenmerkend is voor een aantal gezichten.

Zooals wij hiervoor reeds zagen bevinden de zieners zich tijdens het schouwen in een bijzonderen toestand, waaraan men wel den naam van visionnairen toestand heeft gegeven. Een dergelijken toe-

---

1) Naar veler meening bestaat er een innige relatie tusschen ras- en constitutieeigenschappen. Men heeft zich wel voorgesteld dat de rassen zich uit de constitutietypen hebben ontwikkeld.

De bevolking van Noord-Duitschland bestaat voor een belangrijk deel uit personen welke, volgens de psychiatrische karakterleer van E. Kretschmer, als „Schizothymiker" moeten worden aangemerkt. Naar de psychische zijde vertoont het schizothyme karakter groote overeenkomst met het door Jaensch onderscheiden tetanoïde psychophysische constitutietype. Hieruit volgt dat, volgens de beschouwingen van Kretschmer c.s., het tetanoïde type tot den constitutiekring der schizophrenie behoort (daar aanleg toe heeft). Schmeïng wijst er nu op dat wij zoowel in de introspecties der zieners als in den inhoud hunner gezichten (die, zooals wij zagen, zoo vaak op catastrophale gebeurtenissen betrekking hebben) aan het ziektebeeld der schizophrenie herinnerende en verwante trekken terugvinden. Een groot deel der fantasieën van schizophrenen heeft immers (zooals door Prinzhorn, Hutter e.a. is aangetoond) betrekking op branden, aardbevingen, oorlogen en andere rampen. Dit wijst er volgens Schmeïng (die, zooals nog nader zal blijken, het tweede gezicht te veel als een op zichzelf staand verschijnsel heeft gezien) op dat vele z.g. zieners in wezen slechts eidetici zijn met *aanleg* tot schizophrenie. Met nadruk wijst hij er op, dat dit volstrekt niet zeggen wil dat zij aan schizophrenie lijden. Zij zijn schizothymen, maar geen schizophrenen.

stand kan men nu ook bij de eidetici opmerken. Een door Schmeïng onderzochte eideticus (geen ziener) vergeleek dezen toestand met een beginnende bezwijming. De eidetische toestand zou, volgens hem, als een toestand van bewustzijnsinzinking moeten worden aangemerkt.

In het feit, dat het tweede gezicht in bepaalde gewesten van Noord-West Europa endemisch is, meent Schmeïng een krachtig argument te mogen zien ten gunste zijner beschouwingen. Volgens hem dient het bezit van het tweede gezicht als een raskenmerk te worden aangemerkt, waardoor de volkeren, „die mehr oder weniger nordischen Blutes sind" zich mede van andere volkeren onderscheiden. Hij wijst er op dat de door hem onderzochte zieners overwegend eidetische verschijnselen vertoonden („...der Vorschauer ist wohl Eidetiker, aber keineswegs jeder Eidetiker auch Vorschauer" lezen wij op pag. 65 van zijn verhandeling over het tweede gezicht) en dat de eidetische aanleg, volgens de onderzoekingen van Jaensch en zijn medewerkers, kenmerkend is voor de kinder- en jeugdjaren. Wanneer volwassenen eidetische verschijnselen vertoonen is men geneigd hier een fixatieverschijnsel (ook wel een regressieverschijnsel) in te zien. Schmeïng wijst er nu verder op, dat de Homo nordicus een aantal van dergelijke fixatieverschijnselen vertoont. Het Noordsche of Noorderras [1]) moet gezien worden als „ein Typus, in dem sich Jugendmerkmale in verschiedenen charakteristischen Eigentümlichkeiten besonders zahlreich erhalten haben". Hij acht het waarschijnlijk, dat dit met de late rijping der volkeren van het Noorden samenhangt, welke haar oorzaak zou vinden in een te geringe bestraling door de zon. De Homo nordicus heeft over het algemeen te weinig gelegenheid om zich door de zon te laten bestralen, hetgeen een vertraging van de ontwikkeling ten gevolge heeft. „Damit wurde ein spätreifender Erwachsenentypus mit Erhaltung von Jugendmerkmalen geformt. Eines dieser erhalten gebliebenen Jugendmerkmale wäre dann auch die stärkere und häufigere Erhaltung der eidetischen Jugendanlage, als Basis für die im Norden heimische Erscheinung des zweiten Gesichts in der Form der Vorschau".

Dat de gezichten van hen, die de gave van het tweede gezicht bezitten, verwantschap vertoonen met eidetische beelden bewijst op zichzelf niets tegen het voorkomen van dit verschijnsel als zoodanig. Heymans heeft er op gewezen dat de z.g. geloofwaardige (pseudo-) hallucinaties aan voorstellingen (herinneringsbeelden) (en daarmede dus aan de „subjektive Anschauungsbilder" der eidetici) verwant zijn [2]), maar daarmede is toch niets ten nadeele van het voorkomen van telepathische verschijnselen gezegd.

Schmeïng is hier echter verder gegaan en beweert dat het waarschijnlijk te achten is dat zoo niet alle, dan toch het meerendeel der gezichten van hen, die de gave van het tweede gezicht meenen te bezitten, spontaan zich voordoende eidetische beelden zijn van per-

1) Zie P. J. Waardenburg: „Het rassenvraagstuk in onzen tijd".
2) Zie W. H. C. Tenhaeff: „Parapsychologie en ontwikkelingspsychologie".

sonen die overwegend tot het T-type behooren, waaraan men ten onrechte proscopische beteekenis toekent. Hij wijst er in dit verband op dat men een aantal verhalen met betrekking tot voorgezichten kent die nimmer in vervulling gingen, dat er ook heel wat gevallen zijn waarbij het visioen slechts oogenschijnlijk in vervulling ging (verwachtings(waak)„droom"), of waarbij wij van een toevallige coïncidentie mogen spreken.

Dat er heel wat gevallen van schijnbare proscopie zijn, die bij nadere beschouwing tot gevallen van pseudo-proscopie kunnen worden teruggebracht, zal wel niemand willen betwisten. Van parapsychologische zijde is daarop bij herhaling de aandacht gevestigd (Dietz, Lyttelton, Saltmarsh e.a.). Nochtans gaat men zekerlijk te ver indien men (gelijk Schmeïng) vrijwel alle gevallen van tweede gezicht als gevallen van eidetisch zien met een volkomen illusoiren proscopischen inhoud aanmerkt, daar men toch wel degelijk een, zij het ook gering, aantal goed gewaarmerkte gevallen van tweede gezicht kent, waarbij het proscopische element voor den redelijk denkenden mensch niet weggeredeneerd kan worden. Men bedenke hierbij (en Schmeïng heeft dit ten eenenmale verzuimd) dat het tweede gezicht geenszins een volkomen op zichzelf staand verschijnsel is, doch dat men het dient te bestudeeren in samenhang met andere proscopische verschijnselen (proscopische nachtgezichten met volledige congruentie, Dunne-effecten e.d.) die het bestaan der proscopie buiten elken redelijken twijfel hebben gesteld. Slechts zij, die niet bij machte zijn het verschijnsel van het tweede gezicht te zien tegen den achtergrond van het geheel der paragnostische verschijnselen kunnen (op grond van het feit dat het meerendeel der gevallen waarvan wij in de (folkloristische) litteratuur melding gemaakt vinden, niet of voldoende gewaarmerkt zijn) twijfel bij zichzelf voelen opkomen met betrekking tot het bestaan van dit verschijnsel, waarvan wij in de geschriften der voorloopers der latere parapsychologen zoo veelvuldig gewag gemaakt vinden.

7. *Over directe en indirecte algemeene voorspellingen.* In zijn, zoo bij uitstek instructief werk over „La connaissance supra-normale" merkt Osty (die, op grond van de uitkomsten zijner parapsychologische onderzoekingen, de meening was toegedaan dat elk mensch „in zijn diepste wezen" zijn eigen toekomst kent [1]) en dat paragnosten, die ons een en ander met betrekking tot onze toekomst blijken te kunnen vertellen, deze kennis aan het psychisme hunner consultanten ontleenen) op, dat men vrijwel steeds constateert, „que les événements communs ne sont préconnus que dans leur répercussion sur chaque

---

1) Wij treffen deze gedachte reeds bij Leibniz aan die in zijn „Nouveaux Essais sur l'entendement humain" (1704) opmerkt, dat elk mensch voorgevoelens vermag te hebben van al hetgeen hem eens overkomen zal.

In de parapsychologische litteratuur vindt men een aantal gevallen van personen die opmerkelijke voorspellingen met betrekking tot hun eigen lot hebben gedaan en die later in vervulling zijn gegaan. In mijn archief bevindt zich het geval van een vrouw die er zich jarenlang bewust van was dat zij eenmaal haar beide beenen zou moeten missen. Op zekeren dag, toen zij voor een winkelraam stond, reed een auto het trottoir

personne". Ook andere onderzoekers zijn tot deze erkenning gekomen. Zoo b.v. Moser, die in het eerste deel van haar werk over „Der Okkultismus" met Osty het voorkomen van directe algemeene voorspellingen betwijfelt. „Die allgemeinen Prophezeiungen", aldus deze schrijfster, „reduzieren sich also auf persönliche Prophezeiungen, aus denen das Allgemeine herauswachsen kann. Kern und Ausgang einer Prophezeiung ist der Einzelmensch".

Mijn eigen ervaringen, in den loop van vele jaren opgedaan, loopen hier aan die van Osty en Moser parallel, zooals uit mijn binnenkort verschijnend werk over „Oorlogsvoorspellingen" blijken moge. Op enkele uitzonderingen na dragen de door mij bijeengebrachte oorlogsvoorspellingen een persoonlijk karakter en deze uitzonderingen zijn zeker niet voldoende om ons tot het voorkomen van directe algemeene voorspellingen te mogen doen besluiten.

Het valt niet te ontkennen dat een aantal gevallen van tweede gezicht, waarvan wij in de folkloristische en parapsychologische litteratuur melding gemaakt vinden, het karakter dragen van directe algemeene voorspellingen. Daarmede is echter geenszins gezegd dat zij dit inderdaad zijn. Nemen wij als voorbeeld het navolgende geval, dat door den heer Georges Durivault, landbouwkundig ingenieur te Nantes, nauwkeurig onderzocht werd [1]). Het betreft mej. L., een jonge dame uit Nantes, die op grond van haar paragnostische begaafdheid, die zich bij haar in de puberteitsjaren openbaarde, de aandacht van genoemden ingenieur trok.

„In Augustus 1929," aldus mej. L., „bracht ik mijn zomervacantie te Pornio (Beneden Loire) door. Bij die gelegenheid maakte ik een uitstapje naar het eiland Noirmoutier met het s.s. Saint-Philibert. Het weer was prachtig, de zee kalm. Op den terugweg werd ik door een (onverklaarbaar) angstgevoel overvallen. Er bestond, voor zoover ik dit na kon gaan, geen enkele reden voor deze angst, welke mij overviel.

Ik had, daar de boot zeer vol was, met moeite een plaatsje op den voorsteven gekregen. Plotseling zag ik een groot aantal reddingsboeien op de zee drijven. Ik vertelde dadelijk aan mijn moeder, die bij mij was, wat ik gezien had en voegde er aan toe, dat ik pas gerust zou zijn wanneer wij voet aan wal gezet zouden hebben.

De overtocht verliep zonder dat er iets gebeurde, nochtans bleef het gezicht mij bij en ofschoon de beteekenis ervan mij ontging, maakte het een diepen indruk op mij.

Op 2 Juni 1931 bevond ik mij met mijn moeder in de basiliek van den H. Nicolaas in Nantes om er den avonddienst bij te wonen. Het was den avond van den dag waarop het feest van het H. Hart gevierd wordt (Woensdag). Op het oogenblik van de processie van het H. Sacrament zag ik plotseling, boven het hoofdaltaar, een verschijning van den Heere Jezus. Hij was gekleed in een geweldig grooten rooden mantel en deze mantel was bedrukt met een ontelbaar groot aantal kruisen. Het geheel werd omlijst door bliksemflitsen. Het visioen maakte mij zeer angstig. Bij het verlaten van de kerk vertelde ik mijn moeder hetgeen ik gezien had en ik merkte daarbij op dat ik er van

---

op en verbrijzelde haar beide beenen. Uit een gedicht van Marsman blijkt duidelijk dat hij er een „voorgevoel" van heeft gehad dat hij eenmaal bij gelegenheid van een scheepsramp, het leven zou verliezen.

Ook de belangrijke 19de eeuwsche denker C. G. Carus heeft in zijn „Vorlesungen", in den winter van 1829/30 te Dresden gehouden, aandacht aan deze „Ahnungen" geschonken.

1) Zie Revue Métapsychique, 1939, pag. 140.

overtuigd was, dat het gezicht de een of andere onvermijdelijke ramp aankondigde. Enkele dagen later (Zondag) deed de ramp van de Saint-Philibert zich voor. Ik ben er van overtuigd, dat beide gezichten bij elkaar behooren en dat zij als voorteekenen moeten worden beschouwd van de ramp, welke de Saint-Philibert getroffen heeft."

Velen zullen ongetwijfeld geneigd zijn in dit geval van tweede gezicht een voorbeeld van een directe algemeene (dus van een bovenpersoonlijke) voorspelling te zien. Ofschoon ik het geenszins uitgesloten acht dat wij hier met een bovenpersoonlijke voorspelling te doen hebben, dient er hier nochtans op gewezen te worden, dat wij volgens de opvattingen van Osty hier (naar alle waarschijnlijkheid) slechts in schijn te doen hebben met een direct (= zonder tusschenkomst van een persoon) schouwen van een toekomstige gebeurtenis en ligt het vermoeden voor de hand dat mej. L. op dien Augustusdag van het jaar 1929, toen zij zich in gezelschap van haar moeder aan boord van de Saint-Philibert bevond, iets „gezien" heeft, dat later (t.w. toen het schip in Juni 1931 op een rif liep, waarbij een groot aantal opvarenden van dit passagierschip te water geraakte en verdronk) door een lid van de bemanning van dit schip gezien zou worden. Wij kunnen daarbij, gelet op de ervaringen bij psychoscopisten opgedaan, in het midden laten of dit lid, ten tijde waarop mej. L. haar visioen had, zelf reeds een dergelijk gezicht had gehad (proscopisch nachtgezicht b.v.), danwel of hij slechts een vaag voorgevoel[1]) met betrekking tot de ramp vertoonde of dat zijn kennis met betrekking tot de catastrophe zich nimmer te voren aan hem openbaarde.

De vraag rijst nu of ons uit de litteratuur over het tweede gezicht *goed gewaarmerkte en gedetailleerde* gezichten bekend zijn met betrekking tot (onwaarschijnlijke) gebeurtenissen die in vervulling zijn gegaan op een tijdstip, waarop zoowel de ziener als alle personen, aan wier psychisme hij zijn kennis ontleend zou kunnen hebben, overleden waren. Volgens Kiesewetter e.a. kent men inderdaad enkele van dergelijke voorspellingen op zeer langen termijn. M.i. zijn deze voorspellingen echter te vaag (te veel voor meer dan één uitleg vatbaar) en te gering in aantal om ons het recht te geven daaruit tot het voorkomen van directe algemeene voorspellingen te mogen besluiten.

8. *Slot.* Bij de groote belangstelling welke zich het laatste decennium in de Vereenigde Staten (Rhine c.s.) en in Engeland (Carington) voor de quantitatieve methode openbaart, dreigt de toepassing der qualitatieve methode alsmede de belangstelling voor de spontane verschijnselen in de verdrukking te geraken. Ik kan dit slechts betreuren, daar aan een eenzijdige toepassing der quantitatieve methode bezwaren zijn verbonden.

De parapsycholoog die zich beperkt tot een toepassing der quantitatieve methode kan men, zooals Prof. Thouless terecht heeft op-

1) Onder een „voorgevoel" (Duitsch: „Ahnung") versta ik hier met Dietz een weten omtrent de toekomst dat blijkbaar de grensscheiding tusschen het „onderbewuste" en het bewustzijn niet overschrijden kan, en dan, naar den aard der verdrongen complexen, in de emotioneele sfeer blijft steken, zich enkel voordoende als een zeer intensief, maar van elke redelijke oorzaak schijnbaar ontbloot angstgevoel.

gemerkt, tot op zekere hoogte vergelijken met een dierpsycholoog, die zich beperkt tot een observatie van zijn proefdieren in het laboratorium en verzuimt kennis te nemen van hetgeen anderen, die zich met z.g. „field observation" (bestudeering van het gedrag van dieren in de vrije natuur) bezighielden, opmerkten.

„The special function of the study of spontaneous cases is to serve as a guide to the problems to be investigated by experimental methods", sprak in 1942 Prof. Thouless tot de leden onzer Engelsche zustervereeniging en hij wees er daarbij op dat aan de uitgebreide onderzoekingen van Rhine, Carington, Soal e.a. (toepassing der quantitatieve methode) de onderzoekingen van mannen als Myers, Gurney en Podmore naar het voorkomen van spontane telepathische (en daaraan verwante) verschijnselen ten grondslag liggen („No one would have thought of asking a subject to guess what card has been turned up in a pack, if someone else had not reported spontaneous observations of telepathy or clairvoyance").

Het is deze gedachte die aan het (her)schrijven van dit artikel ten grondslag ligt. Het parapsychologisch onderzoek kan er m.i. slechts bij gebaat zijn wanneer wij onze aandacht blijven schenken aan de spontane verschijnselen en ons daarbij niet alleen van het enquête-onderzoek bedienen, maar tevens de historisch-biografische methode toepassen.

LITTERATUUR

Fr. Zur Bonsen: Das zweite Gesicht, 5de dr., Keulen, 1920.
W. Carington: Telepathy, Londen, 1945.
C. G. Carus: Vorlesungen über Psychologie, gehalten im Winter 1829/30 zu Dresden, herdruk, Rotapfel Verlag, Zürich.
——: Psyche, zur Entwicklungsgeschichte der Seele, herdruk, Kröner Verlag, Leipzig.
P. A. Dietz: Mensch en droom, Leiden, 1935.
——: Wereldzicht der parapsychologie, Meulenhoff, Amsterdam.
W. Donath: Eingetroffene Vorschau, Z.f.m.F., 1932.
H. Droste zu Hülshoff: Der Spökenkieker, Z.f.P., 1927.
——: Annette Droste und ihre Ballade „second sight", Z.f.P., 1928.
N. Fodor: Encyclopaedia of Psychic Science, Arthurs Press Ltd., Londen.
F. v. Gagern: Geister, Gänger, Gesichte, Gewalten, Leipzig, 1932.
Goodrich Freer: On the apparent Sources of subliminal Messages, Proc. S.P.R., Vol. XI.
J. v. Görres: Mystik, Magie und Dämonie (Die Christliche Mystik in Auswahl), München, 1927.
Grabinsky: Neuere Mystik, Hildesheim, 1916.
A. G. van Hamel: IJsland, oud en nieuw, Zutphen, 1933.
——: Supranormale verschijnselen op IJsland, T.v.P., VI.
W. Hellpach: Geopsyche. Die Menschenseele unterm Einflusz von Wetter und Klima, Boden und Landschaft, Leipzig, 1939.
G. Heymans: Over de verklaring der telepathische verschijnselen, Mededeelingen der S.P.R., No. 10.
D. D. Home: Incidents in my Life, Londen, 1863.
G. C. Horst: Deuteroscopie oder merkw. psychol. und physiol. Erscheinungen und Probleme a.d. Gebiete der Pneumatologie, 2 deelen, Frankfurt a.M., 1863.
E. R. Jaensch: Über den Aufbau der Wahrnemungswelt und ihre Struktur im Jugendalter, Leipzig, 1923.
——: Die Eidetik, Leipzig, 1933.

A. Kalm: Zweites Gesicht, Sphinx, 1890, 2.
J. Kasnacich: Gibt es eine Influenzmedialität? Z.f.P., 1933.
F. Kehrer: Wach- und Wahrträumen bei Gesunden und Kranken, Leipzig, 1935.
J. Kerner: Die Seherin von Prevorst, herdruk, Reclam, Leipzig.
C. Kiesewetter: Wahrträume und zweites Gesicht in der okkultistischen Litteratur, Sphinx, 1889, 2.
——: Geschichtliche Prophezeiungen über das Schicksal Deutschlands und Frankreichs, Sphinx, 1890, 2.
——: Ein Schlachtengesicht, Sphinx, 1890, 2.
L. Klages: Der Geist als Widersacher der Seele, 3 deelen, Barth, Leipzig.
K. Krall: Versuche mit dem Gedankenleser Georges Ninoff, Z.f.P., 1926.
E. Lyttelton: Some Cases of Prediction, Londen, 1937.
H. Malfatti: Menschenseele und Okkultismus, Borgmeyer, Hildesheim.
H. Marsman: Porta Nigra, Utrecht, 1934.
Martin: Description of the Western Islands of Scotland, 1716.
J. L. Motley: The Rise of the Dutch Republic.
F. Moser: Der Okkultismus, 2 deelen, Zürich, 1935.
F. Ortt: De droom (tweede boek), Seyffardt, Amsterdam.
E. Osty: La connaissance supra-normale, 2e dr., Parijs, 1925.
C. du Prel: Das zweite Gesicht, Breslau, z. j.
——: Die Anschaulichkeit der Ferngesichte, Sphinx, Juli, 1892.
H. Prinzhorn: Entrückung durch Rauschgift, Z.f.P., 1928.
J. B. Rhine (en medewerkers): Extra-Sensory Perception after sixty Years, New York, 1940.
H. F. Saltmarsh: Foreknowledge, Londen, 1938.
J. P. Scheltema: Over het voorgevoel bij den mensch enz., Arnhem, 1844.
K. Schmeïng: Das „zweite Gesicht" in Niederdeutschland, Leipzig, 1937.
A. Schopenhauer: Parerga und Paralipomena.
J. A. Slempkes (met medewerking van A. Oltmans): Sagen en sproken van het oude Gelre, Zutphen, 1932.
P. C. M. Sluyter: IJslands volksgeloof, Haarlem, 1936.
L. Strackerjan: Aberglaube und Sagen aus dem Herzogtum Oldenburg, 2de dr., Oldenburg, 1909.
W. H. C. Tenhaeff: S. P. Scheltema, een Ned. parapsycholoog uit de eerste helft der vorige eeuw, T.v.P., V.
——: Het tweede gezicht, T.v.P., VII.
——: Is het mediumschap een verschijnsel van regressie dan wel een verschijnsel van evolutie, in het verzamelwerk Parapsychologische Studiën, Becht, Amsterdam.
——: De onzienlijke wereld, den Haag, 1940.
——: Parapsychologie en ontwikkelingspsychologie, T.v.P., XIV.
R. H. Thouless: The present Position of experimental Research into Telepathy and related Phenomena., Proc. S. P. R. Vol. XLVII.
A. de Vries: Bartje, Callenbach, Nijkerk.
——: Bartje zoekt het geluk, Callenbach, Nijkerk.
P. J. Waardenburg: Het rassenvraagstuk in onzen tijd, Arnhem, 1937.
R. Warcollier: Quelques cas inédits de prémonition, R.M., 1939.
E. D. Wiersma: Capita psychopathologica, Groningen, 1931.
H. Wolf: Hedendaagsche wijsbegeerte, Becht, Amsterdam.

AFKORTINGEN

R.M. = Revue Métapsychique.
T.v.P. = Tijdschrift voor Parapsychologie.
Z.f.m.F. = Zeitschrift für metapsychische Forschung.
Z.f.P. = Zeitschrift für Parapsychologie.

MEDEDEELING BETREFFENDE AARDSTRALEN-ONDERZOEK

DOOR A. S. KLEIBEUKER, arts

Het was in de herfst van 1940 dat de heer J. Bakker en ondergetekende het plan opvatten een proef op touw te zetten, welke ten doel had langs biologische weg te trachten de uitspraken van een wichelroedeloper over het al of niet voorkomen op bepaalde plaatsen van z.g. aardstralen, te controleren.

Als werkhypothese nemen wij aan: dat er aardstralen bestaan;

dat deze een ongunstige werking kunnen uitoefenen op levende organismen;

dat de plaatsen, waar deze ongunstige werking zich voordoet, kunnen worden aangewezen door een wichelroedeloper met behulp van een wichelroede;

dat deze plaatsen gedurende langere tijd dezelfde blijven en niet voortdurend verschuiven.

Wij vonden den heer S. bereid voor onze proeven als wichelroedeloper te fungeren. De informaties welke wij kregen over de bekwaamheden van den heer S. op dit gebied luidden gunstig.

Wij verzochten nu den heer S. in het Noordlaarder Bosch en in het park van Huize Voorveld te Glimmen een 40-tal plaatsen aan te wijzen waar de ontwikkeling van jonge vogels ongunstig werd beïnvloed door aardstralen. Tevens verzochten wij hem telkens binnen een straal van 5 meter van een dergelijke plek, een andere aan te wijzen, waar deze ongunstige werking zich niet voordeed. De aangewezen plaatsen werden gemerkt door genummerde paaltjes.

Wij beschikten over 39 nestkasten van het normale, door Wageningen aangegeven, model, eigendom van de Nestkasten-Vereniging Parus Maior te Groningen, welke speciaal geschikt waren voor koolmezen. Deze kasten bevestigden wij aan ijzeren gasbuizen. Zoodoende waren wij in staat de kasten, onafhankelijk van bomen op iedere willekeurige plaats neer te zetten, waarbij de kast kwam op de hoogte waarop de wichelroedeloper zijn roede gehouden had. Wij zetten nu 21 kasten op 21 ongunstig bestraalde plaatsen, terwijl de 21 bijbehorende gunstige plaatsen vrij bleven. 18 Kasten zetten wij op 18 gunstige plaatsen, waarbij de 18 bijbehorende ongunstig bestraalde plaatsen vrij bleven.

Ons plan was de ongunstige kasten het volgende seizoen naar de gunstige plaatsen te verzetten en omgekeerd de gunstige kasten naar de ongunstige plaatsen en deze wisseling ieder jaar te herhalen. Wij kregen dan tenslotte twee voldoende grote reeksen gegevens, waarbij invloeden van de omgeving, met uitzondering van de aardstralen, op beide reeksen ongeveer dezelfde werking uitoefenden. Door technische moeilijkheden, grotendeels te wijten aan de oorlog, kon dit plan niet ten uitvoer gebracht worden. De kasten bleven van 1941 tot en met 1946 steeds op dezelfde plaatsen staan. De kasten werden

door leden van Parus Maior in de broedseizoenen gedurende bovengenoemde 6 jaren iedere week gecontroleerd.

Wij gingen nu in de eerste plaats het aantal malen na dat een kastje bewoond werd, daar wij van de veronderstelling uitgingen, dat de vogels misschien de ongunstig bestraalde plaatsen zouden mijden. Dit zou dan een duidelijke invloed kunnen uitoefenen op het aantal broedsels in de twee reeksen.

Dat dit niet het geval was bleek uit de cijters. In de gunstige kastjes kwamen 95 broedsels voor, in de ongunstig bestraalde 124, d.i. resp. 5.3 en 5.9 per kastje. Hiervan waren er in de gunstige 31, in de ongunstig bestraalde 38 2e broedsels. Op het aantal eieren vermoedden wij geen, of slechts een geringe invloed te zullen vinden. In de periode van het leggen immers bevindt de moeder-vogel zich nog slechts zeer weinig op het nest en dus zal de werking van de ongunstige stralen nog niet intensief kunnen zijn. In de gunstige kasten werden 689 eieren gelegd, in de ongunstig bestraalde 997, d.i. respect. 7.3 en 8 eieren per broedsel.

Het niet uitkomen van eieren wordt grotendeels bepaald door het al of niet bevrucht zijn, daarnaast echter kan ook het afsterven van het embryo de oorzaak ervan zijn. Hierom hoopten wij op deze getallen reeds een duidelijker invloed te kunnen waarnemen. In de gunstige kasten kwamen 120 eieren niet uit, in de ongunstig bestraalde 189 niet, d.i. respect. 17,2 % en 19 % van het totaal.

Bij een invloed van de aardstralen verwachtten wij echter de duidelijkste uitwerking te zien bij de beschouwing van het percentage overleden jongen. Het totaal aantal jongen bedroeg in de gunstige kasten 563, in de ongunstig bestraalde 785. Het aantal dode jongen in de gunstige kasten was 32, in de ongunstig bestraalde 38. Dit geeft de volgende percentages: in de gunstige kasten overleed 5.7 % van de jongen, in de ongunstig bestraalde 4.8 %.

Samenvattend kunnen wij zeggen, dat het ons niet gelukt is de uitspraken van den heer S. te bevestigen.

Hadden de twee reeksen wel een duidelijk verschil vertoond, dan was het door deze proef o.i. wel zeer waarschijnlijk gemaakt dat er inderdaad z.g. aardstralen bestaan. Zolang deze echter noch physisch noch biologisch kunnen worden aangetoond, terwijl zij toch volgens personen, die er hun beroep van maken de aanwezigheid van aardstralen aan te tonen, een physische en biologische werking kunnen uitoefenen, lijkt het mij niet verantwoord grote waarde aan deze uitspraken te hechten.

De proef zou eventueel op grotere schaal nog eens herhaald kunnen worden met een andere wichelroedeloper. Noodzakelijk is ook dan een nauwkeurige wekelijkse contrôle van alle kasten.

Rest mij nog te vermelden dat in bovengenoemde gebieden, voor zover wij konden nagaan, niet eerder naar aardstralen was gezocht.

EENIGE PROBLEMEN IN VERBAND MET PARA-NORMALE VERSCHIJNINGEN

DOOR G. ZORAB

Bij de bestudeering der literatuur handelende over z.g. *plaatselijke spookverschijnselen* is het ons opgevallen, dat er een opvallende overeenkomst is op te merken tusschen de phenomenen der genoemde spokerijen en die welke zich plegen voor te doen bij de z.g. *telepathische crisisgevallen*, bij de „uittredingen" of gevallen van *bilocatie*, en enkele andere gevallen van paranormalen aard, waarbij het optreden van phantomale verschijningen een kenmerkend verschijnsel is.

De phenomenologische overeenstemming onderling tusschen de zoo juist opgesomde soorten van paranormale verschijnselen is in verschillende opzichten zóó treffend, dat men geneigd is hier van een natuurlijke groep van phenomenen te spreken, waaraan niet onwaarschijnlijk ook dezelfde oorzakelijke factoren ten grondslag liggen.

De meeste der door ons bedoelde gevallen hebben dit gemeen, dat daarbij verschijningen zijn waar te nemen van phantomen, waarvan het grootste gedeelte zich voordoet in den vorm van menselijke gestalten of gedaanten, terwijl verder deze phantomale verschijningen op den waarnemer doorgaans den indruk maken van in alle opzichten reëele en in physischen zin gesproken volkomen materieele objecten. Hoewel de waarnemer, die een verschijning van de door ons bedoelde soort ervaart – een ondervinding nota bene, die de meesten slechts een enkele maal in hun leven ondergaan –, tijdens de waarneming zoo sterk onder den indruk komt van de realiteit en de materieele objectiviteit van het waargenomene, dat hieromtrent geen oogenblik twijfel bij hem opkomt, blijkt vaak genoeg uit neven-verschijnselen en bepaalde omstandigheden dat het „geziene" of „gehoorde" slechts een zuiver hallucinatorische basis bezat.

Ter illustreering van het bovenstaande geven wij hieronder enkele voorbeelden van *telepathische crisisgevallen*, waarbij o.a. het exclusieve karakter van de bij dergelijke verschijningen zich voordoende phantasmata duidelijk naar voren komt.

Geval 1. De predikant Robert Bee en zijn echtgenoote waren eens op bezoek bij de ouders van Mevr. Bee, die op enkele honderden k.m. afstand van de standplaats van Ds. B. verblijf hielden. Toen zij van huis vertrokken hadden zij slechts goede berichten ontvangen van den gezondheidstoestand van de ouders van Ds. B. Op 19 Dec. 1873 hield het echtpaar B. zich omstreeks 6 uur des avonds in het salon op de eerste verdieping op en trachtte den tijd te korten door het spelen van een partijtje schaak. Ds. B. voelde zich gedurende het spel zeer terneergeslagen en maakte de domste fouten. Zijn vrouw maakte al spoedig een einde aan het spel en ging naar beneden om haar moeder te helpen. Na een tijdje voelde Ds. B. zich gedwongen de gang op te gaan en zag bij het verlaten van het vertrek dat de klok op *10 minuten vóór achten* stond. Op den overloop gekomen zag hij daar de gedaante van een oudere dame, die blijkbaar zoo juist uit een der slaapkamers op die verdieping naar buiten was getreden. De gestalte was gekleed als een dame van den gegoeden stand, die op het punt staat buitenshuis een of andere boodschap te doen.

De gedaante liep vlak langs hem heen en daalde de smalle en bochtige trap af, zonder dat hij haar gelaatstrekken duidelijk kon onderscheiden. Juist op het moment, dat de

gedaante de trap af liep, kwam Mevr. B. snel de trap omhoog geloopen. Naar Ds. B.'s meening had zijn vrouw de door hem geziene dame rakelings moeten passeeren, ja, vrijwel met haar in botsing zijn gekomen. Terstond vroeg Ds. B. aan zijn vrouw: „Zeg, Polly, wie was die dame, die je zoo juist op de trap passeerde?" Tot Ds. B.'s stomme verbazing antwoordde zijn vrouw hem: „Maar ik ben niemand tegengekomen!" Ds. B. was in het begin overtuigd, dat zijn vrouw hem voor den gek hield, en het heeft laatstgenoemde heel wat moeite gekost haar man er toe te brengen aan te nemen, dat zij inderdaad niemand had gezien, en dat zij en haar moeder de eenige vrouwelijke personen waren, die op dat tijdstip in huis waren.

Den volgenden dag ontving Ds. B. een telegram, dat zijn moeder den vorigen avond plotseling op straat was ineengezakt en gestorven. Bij navraag bleek, dat het overlijden ongeveer om 10 voor achten had plaats gevonden, en dat zij juist zóó was gekleed als de gedaante, die door Ds. B. op het tijdstip van zijn moeders dood in het huis van zijn schoonouders werd waargenomen. (Proc. S. P. R., II (1884), p. 53–55).

Geval 2. Een Engelsch landeigenaar stond op een avond met een zijner pachters te praten, die zich eenigszins zenuwachtig gedroeg en er bij zijn landheer op aan drong, mee naar zijn woning te gaan en aldaar nog wat na te praten. De landheer liet zich evenwel niet overhalen en ging naar zijn eigen huis terug. Tegen 10 uur in den avond bevond bedoelde landheer zich in zijn eetkamer, waar hij geleund tegen het raamkozijn in een boek stond te lezen. Plotseling hoorde hij snelle voetstappen over het grint van de oprijlaan naderen. Duidelijk kon hij hierbij onderscheiden hoe de voetstappen van het grint overgingen op het meer geluiddempende grasveld, dat zich van de laan uitstrekte tot onder het venster, waartegen hij geleund stond. Hierop zag hij het gelaat van den pachter, waarmede hij dien avond op den weg had staan praten en die hem bij herhaling had verzocht naar de pachterswoning mee te gaan, tegen het vensterglas aangedrukt naar binnen kijken. Op hetzelfde oogenblik trof een kreet het oor van den landheer, zóó verschrikkelijk, dat het bloed hem bijkans in de aderen stolde en hij er geheel en al door werd ontdaan. Nog bevend over al zijn ledematen snelde de landheer naar de kamer naast die, waar hij zich lezend had opgehouden en hij de kreet had vernomen, en trof aldaar zijn vrouw aan, die rustig breiende bij het naaitafeltje zat. Geheel verbijsterd over deze kalmte zijner vrouw, die hij niet anders dan geheel ontdaan door het hooren van dien afgrijselijken kreet meende te zullen aantreffen, vroeg hij haar of zij dan niets had vernomen, of zij dat verschrikkelijke geluid niet had gehoord. Niet het minste gerucht evenwel was tot haar doorgedrongen, geen geluid had voor haar de avondstilte gestoord! Daar het in den vroegen avond had gesneeuwd, vóórdat de landheer zijn aangrijpende ervaring onderging, liet deze het pad en het grasveld onder het raam, waar hij de voetstappen had gehoord en de verschijning had gezien, op voetsporen onderzoeken. Op het nog maagdelijk sneeuwveld was evenwel niets te bekennen, dat wees op de aanwezigheid van een menschelijk wezen, dat zich onder het raam den vorigen avond zou hebben opgehouden.

Dienzelfden dag werd bekend, dat de pachter, wiens gelaat de landheer voor het venster had zien verschijnen, omstreeks hetzelfde uur, dat de verschijning werd gezien en de ijselijke kreet werd vernomen, zich van het leven had beroofd. (Phantasms of the Living, geval 34).

De twee door ons zoo juist aangehaalde gevallen zijn typische z.g. telepathische crisis-gevallen. Tientallen van zulke, in alle opzichten goed gewaarmerkte gevallen van crisis-telepathie zijn ons bekend geworden, en de meeste vertoonen dezelfde typische kenmerken, die we ook in de twee boven weergegeven gevallen kunnen terugvinden. De indruk op den percipiënt, op den waarnemer, bij een zoodanige belevenis, is er doorgaans een van een volkomen reëel gebeuren, zich afspelend in tijd en ruimte, geheel gelijk te stellen met de

ervaringen, die den mensch langs den gewonen zintuigelijken weg bewust worden. En toch blijkt dikwijls uit het feit, dat personen, die zich ten tijde, waarop iemand een met een sterfgeval (of andere ernstige gebeurtenis) verband houdende telepathische ervaring (crisis telepathie) heeft, in de onmiddellijke nabijheid van den percipiënt bevinden, niets blijken te ervaren, dat de verschijnselen wel van hallucinatorischen aard moeten zijn (althans dat wij hier niet met waarnemingen in den gewonen zin van het woord hebben te doen) daar het anders onmogelijk moet worden geacht dat deze personen niet iets soortgelijks zagen (hoorden enz.) als de percipiënt. Anders gezegd: Op grond van het feit dat personen, die zich op het oogenblik waarop de percipiënt zijn telepathische ervaring heeft in diens onmiddellijke nabijheid bevinden, veelvuldig niets zien of hooren van hetgeen de percipiënt „ziet" of „hoort", is het zeer onwaarschijnlijk te achten dat de „waarnemingen" van den percipiënt veroorzaakt worden door door het „voorwerp" der „waarneming" (b.v. de verschijning met al haar attributen en requisieten) teruggekaatste lichtstralen of dat de woorden, kreten en andere geluiden welke hij „hoort" iets met luchttrillingen te maken zouden hebben. Even onwaarschijnlijk dient het op grond van het bovenstaande te worden geacht, dat eventueele „gevoels"indrukken veroorzaakt zouden worden door prikkeling van de huidzintuigen van den percipiënt.

Op grond van dit alles mogen wij wel zeggen, dat de belevingen van een percipiënt bij een geval van crisis telepathie (zoo niet steeds dan toch overwegend) van zuiver subjectieven aard zijn en dat wij (bij het meerendeel der gevallen) geen reden hebben om aan te nemen dat zij iets met waarnemingen in den gewonen zin van het woord te maken hebben.

In beide door ons genoemde gevallen hebben de respectievelijke percipiënten subjectieve ervaringen, die door hun omgeving niet worden gedeeld. Het verschijnsel vertoont dus bij beide gevallen een exclusief karakter, het kiest a.h.w. een bepaalde persoon uit, en gaat aan anderen in de onmiddellijke omgeving doorgaans geheel en al voorbij. Deze kenmerken wijzen er duidelijk op, dat het individu, dat een dergelijke telepathische crisis-ervaring ondergaat, aan een soort hallucinatie ten prooi valt, die echter van de pathologische hallucinatie, die we bij geesteszieken en dergelijken aantreffen, dient te worden onderscheiden. Kenmerkend voor eerstgenoemde is o.m. het samentreffen met een werkelijke gebeurtenis, b.v. met het sterven van dengene op wien het hallucinatorisch proces betrekking heeft. Bij de pathologische hallucinatie, zooals wij die in de psychiatrie hebben leeren kennen, komt bedoeld samenvallen met een of ander gebeuren niet voor. Deze coïncidenteele hallucinaties, waaraan de parapsychologische literatuur zoo rijk is, worden, teneinde misverstand te voorkomen, vaak aangeduid met de benaming *veridieke (pseudo-) hallucinaties*. (Eng.: veridical hallucinations; Fr.: hallucinations véridiques). Wanneer er in het vervolg in dit artikel sprake is van een „hallucinatie", dan bedoelen wij daarmede steeds de veridieke (pseudo-) hallucinatie; hebben we de pathologische hallucinatie op

het oog, dan zal zulks door een bijzondere omschrijving nader worden aangegeven.

Het hierboven bedoelde exclusivisme komt niet alleen voor bij de telepathische crisis-gevallen, doch ook bij andere groepen van paranormale phenomenen, al dan niet van telepathischen aard [1]). Sprekende voorbeelden b.v. zouden wij kunnen aanhalen uit de gevallen, die in de parapsychologie bekend staan als plaatselijke spokerijen (D.: Lokaler Spuk; Eng.: Haunts). Allerlei auditieve impressies, zooals het vernemen van voetstappen, gekrijsch, gezucht enz., of het hooren alsof er met zware voorwerpen wordt gesleept of gegooid, vertoonen bij het optreden van dit soort spookverschijnselen veelal een uitgesproken exclusief karakter. Dit geldt evenzeer voor het waarnemen van spook*verschijningen*, welke zich bij vele plaatselijke spookgevallen plegen voor te doen. Sommige personen bij het geval betrokken zullen het verschijnsel waarnemen, terwijl daarentegen anderen, die daartoe ook in staat zouden zijn geweest, indien het phenomeen in kwestie een zuiver physische basis had gehad, in het geheel niets bemerken van hetgeen op de andere waarnemers zulk een frappanten indruk maakt. Hetzelfde komt ook voor bij de verschijnselen, die we als *voorloop* kunnen aanduiden en waarbij zich phantomale verschijningen kunnen voordoen, die iemands komst of een toekomstige gebeurtenis aankondigen. Ook de spontane of opzettelijk opgewekte verschijnselen van hetgeen als *bilocatie* of *projectie* bekend staat geven ons hetzelfde beeld te zien; ook hierbij waarnemingen bij verschillende gevallen, die zich oogenschijnlijk op physieke realiteiten betrekken, doch door typeerende kenmerken van een bijzonderen aard zich bij de subjectieve belevenissen, bij de hallucinatorische processen laten onderbrengen.

Het vraagstuk der paranormale verschijningen, zooals wij ze hierboven hebben leeren kennen, zou betrekkelijk eenvoudig zijn, wanneer ze, zonder uitzondering, beperkt bleven tot den enkeling, gelijk dit bij de pathologische hallucinaties het geval is. Zien we n.l. af van het coïncidenteele karakter der hallucinaties van paranormalen

1) Wanneer wij het woord *telepathie* bezigen, dan willen wij dit begrip zoo ruim mogelijk opgevat zien en er meer of min een verzamelnaam in zien, waaronder verschillende meer of minder bekende paranormale verschijnselen kunnen worden ondergebracht. De klassieke opvatting van de telepathie, waarbij men aanneemt, dat een *agent* een impuls uitzendt, welke door een *percipiënt* wordt opgevangen en door dezen in een „gewaarwording" van uiteenloopenden aard wordt omgezet, is in vele opzichten onvoldoende gebleken om bepaalde verschijnselen te verklaren. Bij het z.g. telepathische crisis-geval van Ds. Bee (geval 1) b.v. wijst zijn onverklaarbare depressie, die zich ongeveer twee uren voor het sterven van zijn moeder (die volgens de klassieke opvatting der telepathie pas op het oogenblik van haar verscheiden (10 min. voor acht) als „afzendster" is opgetreden) voordeed, er op, dat hier nog veel meer in het spel is dan een louter door een telepathische suggestie (uitgaande van de stervende moeder op het oogenblik van haar sterven) verwekte hallucinatie.

Dit geval staat niet op zich zelf. Aan de hand van talrijke andere gevallen kan men aantoonen, dat de genese dezer verschijnselen heel wat gecompliceerder is dan men, toen men hier van mentale suggestie begon te spreken ter verklaring van dergelijke verschijnselen, kon vermoeden.

aard of van hun betrekking tot een gebeurtenis in verleden of toe komst, dan is er in de wijze waarop zich de veridieke (pseudo-) hallucinatie voordoet weinig verschil te bespeuren met het optreden van de pathologische hallucinatie of die welke b.v. haar ontstaan te danken heeft aan een post-hypnotisch bevel. Een opmerkelijke eigenaardigheid, evenwel, onderscheidt de veridieke (pseudo-) hallucinatie van de pathologische en andere daaraan verwante hallucinaties, en wel het feit, dat de verschijningen, welke zich bij bepaalde groepen van paranormale verschijnselen voordoen, *collectief* kunnen worden waargenomen, althans in een betrekkelijk groot aantal gevallen collectief werden waargenomen. Met een collectieve waarneming van b.v. een verschijning wordt bedoeld, dat de bedoelde verschijning niet slechts door één persoon wordt waargenomen, maar dat dit waarnemen van dezelfde verschijning eveneens geschiedt door andere personen. De collectieve waarneming kan weer onderscheiden worden in 1. het tegelijkertijd waarnemen door meerdere aanwezige personen van dezelfde verschijning, geluidsindruk of ander verschijnsel, en 2. een waarnemen door verschillende personen ieder afzonderlijk en achtereenvolgens van hetgeen kennelijk als hetzelfde phenomeen dient te worden beschouwd. Beide genoemde vormen van de collectieve waarneming kunnen zich vanzelfsprekend in een geval dooreengemengd voordoen, zoodat het kan voorkomen, dat hetzelfde verschijnsel zich tegelijkertijd aan meer dan één persoon vertoont, terwijl vervolgens anderen het ieder afzonderlijk en onafhankelijk van elkaar waarnemen, maar dan toch zóó, dat de waarnemingen van alle betrokkenen met elkaar in overeenstemming zijn, wat den aard en het voorkomen van het phenomeen betreft.

De collectieve gevallen zijn niet even sterk vertegenwoordigd bij alle door ons hier boven opgesomde groepen van paranormale verschijnselen, waarbij zich verschijningen en andere sensorische hallucinaties voordoen. Het grootste percentage (goed gewaarmerkte) collectieve gevallen is opgeteekend bij de plaatselijke spokerijen, de telepathische crisisgevallen, de duidelijk post-mortem verschijningen (hierbij inbegrepen de z.g. afhaal-verschijningen) en de gevallen van bilocatie en wenschvervulling [1]). Er kunnen zich bij bepaalde groepen

---

1) Bij de bilocatie zou men kunnen onderscheiden tusschen de gevallen, waarbij projectie plaats vindt als een soort *wenschvervulling* (voor een goed collectief geval van dit genre vergelijke men het z.g. Stavanger-geval, door de Noorsche S.P.R. onderzocht en dat Dr. W. H. C. Tenhaeff vrij uitvoerig opnam in zijn „Het Spiritisme", 1936, p. 117–119), en die, waarbij de projectie zich kenbaar maakt als een soort *voorloop* van een gebeurtenis, komst of iets dergelijks, die in werkelijkheid zich pas na langeren of korteren tijd realiseert. Een merkwaardig collectief geval betreffende een dergelijken voorloop werd in de „Phantasms of the Living" gepubliceerd (Dl. 2, 97–99; geval 264), waar dit soort gevallen als „arrival-cases" staat genoteerd. De verschijning bestond in dit geval uit een rijtuig met twee paarden compleet met koetsier en palfrenier, waarin een echtpaar was gezeten. Zij werd door enkele personen tegelijkertijd gezien, terwijl onafhankelijk van hen dezelfde verschijning werd waargenomen door de dochter van het echtpaar, dat in het rijtuig was gezeten, terwijl zij zich op een kwartier afstand der andere percipiënten bevond. Een half uur later kwam het materieele rijtuig met het

van verschijnselen zekere omstandigheden voordoen, ten gevolge waarvan het aantal *gepubliceerde* gevallen van elke groep een grooter dan wel kleiner percentage collectieve gevallen te zien geeft dan in overeenstemming moet worden geacht met de werkelijke verhoudingen van de groepen onderling. Zoo sprak Gurney [1]) het vermoeden uit, dat we bij de telepathische crisis-gevallen (die zijn speciale aandacht hadden) een veel hooger percentage collectieve gevallen zouden zien optreden, indien de percipiënt bij het ondergaan van zijn ervaring zich niet zoo vaak alleen bevond, gelijk doorgaans het geval is bij dergelijke belevenissen. Bij de plaatselijke spookgevallen werken bepaalde factoren juist in het voordeel van het aantal collectieve waarnemingen, welke te onzer kennis worden gebracht. Een spokerij n.l. wordt meestentijds pas als zoodanig erkend en aan de onderzoekers medegedeeld, wanneer het verschijnsel door meerdere personen werd waargenomen en een ieder zijn eigen observaties vermocht te toetsen aan die van derden. Blijft de waarneming tot één percipiënt beperkt, dan is deze of de onderzoeker vaak geneigd zijn impressie als spel der verbeelding te beschouwen. Dergelijke niet-collectieve waarnemingen hebben dan niet veel kans om als een authentiek geval van een plaatselijk spookphenomeen te worden opgeteekend.

Er is hier met opzet sprake van collectieve *hallucinaties*, aangezien de typische tegenstrijdigheden, welke bij verschillende van dergelijke goed gecontroleerde waarnemingen de aandacht trekken, sterke aanwijzingen opleveren voor het hallucinatorisch karakter van dergelijke collectieve belevenissen. Er zijn enkele parapsychologen, waaronder Mattiesen [2]), die de collectieve waarneming in haar onderscheidene variaties juist als een bewijs aanzien voor den objectieven, den materieelen aard der waargenomen phantomen en andere bij de plaatselijke spookverschijnselen optredende phenomenen. Dat ook Mattiesen zich er wel degelijk van bewust is, dat de eigenaardigheden die bij deze verschijnselen opgemerkt kunnen worden toch ook weer twijfel doen rijzen aangaande hun zuiver physische gesteldheid, blijkt hieruit, dat hij in zijn artikel [3]) de collectief waargenomen spookphantomen beschrijft als „quasi-objektive Dinge im Raum". Er is trouwens een duidelijk verschil op te merken tusschen de Engelsche en de

---

echtpaar aanrijden, geheel gelijk het te voren door de diverse percipiënten werd geschouwd.

In hoeverre wij de hier bedoelde phenomenen als geheel en al door de telepathie veroorzaakt dienen op te vatten, óf dat hierbij eerder de hypothese van het meta-organisme (astraal lichaam, etherisch dubbel enz.) aan bod zou kunnen komen, moeten wij in het midden laten. Wij willen slechts opmerken, dat het door ons aangehaalde geval van een *arrival-case* met zijn phantomale verschijning van rijtuig, paarden, koetsier enz. enz. aan de hypothese van een projectie van het meta-organisme groote moeilijkheden in den weg legt en ons zou dwingen tot het opstellen van allerlei neven-hypothesen, waardoor we in een doolhof van „onwerkelijkheden" zouden terecht komen.

1) Phantasms of the Living, Dl. II, 225.

2) Mattiesen, Der Jenseitige Mensch, Berlin 1925, 519 e.v.

3) Mattiesen, Ueber die psychologische Seite des Spuks, Zeitschr. f. Parapsychologie, 1930, 17.

Duitsche school, in zake het al dan niet materieel-objectief zijn der dingen, welke aan een collectieve waarneming van het paranormale ten grondslag liggen. De Engelsche parapsychologen zijn geneigd zoo lang mogelijk te blijven vasthouden aan de hallucinatie-hypothese en iedere materialiteit aan deze verschijnselen te ontzeggen. Enkele vooraanstaande Duitsche onderzoekers op dit gebied evenwel meenen dat vooral de collectieve waarneming een waarborg vormt, dat objecten van physischen aard in het spel zijn (Mattiesen, Illig).

Nu zijn ongetwijfeld de tegenstrijdigheden bij enkele der best geconstateerde gevallen zoo in het oog loopend, dat men moeilijk kan blijven aannemen, dat de waarnemingen, die worden gemeld, betrekking hebben op dingen van een physische gesteldheid, zooals die, waaraan wij gewoon zijn. Het klassieke voorbeeld van een dergelijk geval, dat tevens behoort tot het best onderzochte dat we tot op heden bezitten, is het plaatselijk spookgeval, bekend als het geval Miss Morton [1]).

In het door Miss Morton bewoonde spookhuis werden allerlei geluiden vernomen, zooals geloop, gedraaf, gebons enz., geruchten die door verschillende personen werden gehoord. Het voornaamste verschijnsel echter werd gevormd door de verschijning van een vrij groote, in het zwart gekleede vrouw, die door allerlei personen, tegelijk en onafhankelijk van elkaar, werd gezien. De hoofdpercipiënte, aan wie wij tevens allerlei experimenten met het phantoom te danken hebben en waardoor ons, althans wat dit speciale geval betreft, een inzicht wordt gegeven in den aard en het wezen van spookverschijningen, was Miss Morton, studente in de medicijnen.

De verschillende verschijnselen, in hoofdzaak bestaande uit verschillende gehoors- en gezichtsimpressies, werden door minstens twintig personen ervaren. De collectieve waarneming vond plaats, zoowel achtereenvolgens en onafhankelijk van elkaar, als door enkele personen tezamen en gelijktijdig. De phenomenen deden zich voor op vrijwel ieder uur van den dag en bereikten hun grootste intensiteit en frequentie in de maanden Juli, Augustus en September. De spokerij deed zich voor tusschen de jaren 1882 en 1889. De verschijning maakte een volmaakt menschelijken indruk en werd dan ook bij herhaling door de percipiënten, vooral in den aanvang, voor een toevallige bezoekster of familie-lid aangezien. De laatste paar jaren werd de spookgestalte minder duidelijk en scherp-omlijnd in haar contouren. Volgens Miss Morton zou de gedaante te allen tijde het licht hebben onderschept, hoewel men niet heeft kunnen vaststellen of het spooksel een schaduw wierp.

Uit de verschillende experimenten waaraan de verschijning werd onderworpen, alsmede uit zekere observaties der onderscheidene percipiënten, krijgt men sterk den indruk, dat het waargenomen phantoom niet als een materieele wezenheid mag worden opgevat en met de ons bekende physische dingen is gelijk te stellen. Het subjectieve, het hallucinatorische karakter van de spokende entiteit wordt dan ook wel het waarschijnlijkst. Wij laten nu verschillende aanwijzingen voor den niet-materieelen aard van de spookverschijning volgen:

1. Zooals bij vele telepathische crisisgevallen en andere paranormale verschijnselen waarbij ook phantomen plegen op te treden, vertoonde de spookgestalte in het geval Miss Morton een zekere exclusiviteit, tengevolge waarvan zij door sommige aanwezige personen werd waargenomen, terwijl anderen daarbij niets van de verschijning gewaar werden. In het onderhavige geval waren het de ouders van Miss Morton, die nooit het phantoom te zien kregen, hoewel zij daartoe wel in staat zouden zijn geweest, indien de spokende dame in het zwart van een gewone stoffelijke lichamelijkheid was geweest.

1) Proc. S.P.R. dl. 8, 311–329.

Een sterk staaltje hiervan is de volgende door Miss M. beschreven ervaring [1]: „In den namiddag van 12 Aug. bij het doorloopen van den tuin zag ik de verschijning, die den boomgaard dwars overstak, het huis binnenging en het salon betrad. Zij liep het salon door en ging op haar gewone plaats staan achter de canapé bij het venster. Spoedig daarop kwam mijn vader de salon binnen, en ik zeide hem dat de dame daar was. Hij kon de verschijning evenwel niet zien, maar begaf zich naar de plaats waar zij volgens mijn aanwijzing stond. Daarop liep zij snel achter hem om, de kamer door en de salondeur uit, stak vervolgens de hal over en verdween zooals gewoonlijk bij de tuindeur. Wij beiden volgden de gedaante en wierpen een blik in den tuin, na eerst de tuindeur te hebben geopend, die door mijn vader bij zijn binnenkomen op slot was gedaan." Op een anderen keer zag Miss M. de spookverschijning wel een half uur lang in het salon bij de canapé staan, doch geen der andere in het salon aanwezige familieleden merkten de spokende dame op. De auditieve indrukken schijnen minder exclusief te zijn geweest dan die van visueelen aard. De moeder, die de verschijning niet kon zien, hoorde wel allerlei geluiden. Een interessante collectieve geluidswaarneming gepaard gaande met een collectieven gevoelsindruk wordt gevormd door de volgende ervaring [2]: „Gedurende een tijdje stonden alle vijf vrouwen (drie dochters des huizes en twee dienstboden) bij de deuren van hun kamers met de aangestoken kaarsen in de hand. Zij allen hoorden voetstappen, die tusschen de vrouwen in de gang op en neer gingen. Op het oogenblik, dat de voetstappen de vrouwen passeerden, voelden zij allen hetgeen door de aanwezigen werd aangeduid als „een kouden wind", hoewel de vlammetjes der in de hand gehouden kaarsen zich op zulke oogenblikken in het geheel niet bewogen. Zij *zagen* niets. De voetstappen daalden daarop bij herhaling de trap af en bestegen deze weer om zich tenslotte niet meer te doen hooren."

2. *Experimenten met het spooksel* [3]. Ten einde de eventueele stoffelijkheid en lichamelijkheid van de verschijning aan een onderzoek te onderwerpen, nam Miss M. o.m. de volgende proeven. Zij wist, dat de spokende gestalte gewoon was tijdens haar rondzwervingen door het huis een zekere trap af te gaan. Op een tijdstip, dat zij al haar huisgenooten in bed wist, voorzag Miss M. deze trap van dunne zwarte draden, die op verschillende hoogten werden gespannen tusschen de trapleuning en den muur. De draden werden met kleine bolletjes gom bevestigd, zoodat de geringste aanraking ze zou doen loslaten. Miss M. was tweemaal in de gelegenheid het phantoom de trap te zien afdalen dwars tusschen de zwarte draadjes door. Hoewel de gedaante zich in volle lichamelijkheid vertoonde en zich in niets onderscheidde van een normale, levende, vrij groote vrouw in weduwe-gewaden gehuld (de indruk van de verschijning was er een van volkomen massiviteit) bleven de gespannen draden geheel en al intact en geen enkel raakte los. Het beste bewijs, volgens Miss M., dat het spooksel een *immaterieel* product was en niet op één lijn kon worden gesteld met de ons bekende physische dingen.

Bij herhaling heeft Miss M. de spookgedaante aangesproken en gepoogd van haar een antwoord te krijgen. Hoewel Miss M. daarbij den indruk kreeg, dat de dame in zwart niet geheel onbewust was van haar aanwezigheid en hetgeen haar werd toegevoegd, is het nooit tot een antwoord gekomen. Evenmin mocht het Miss Morton gelukken de spokende dame *aan te raken*. Aan pogingen hiertoe heeft het niet ontbroken, maar steeds opnieuw wist het phantoom haar te ontwijken om terstond daarop te verdwijnen, zelfs wanneer het in een hoek was gedreven van waaruit geen aardsch en materieel wezen had kunnen ontsnappen zonder óf dwars door de muren te gaan, óf in handen der achtervolgers te vallen. Trouwens het verschijnen in en verdwijnen uit afgesloten vertrekken, hetgeen ook bij vele andere soorten phantomale verschijningen van paranormalen aard een typisch verschijnsel is, was ook een kenmerk van het Morton-spook en ook dit zou wijzen op het niet-stoffelijk zijn van het phantoom in kwestie.

---

1) L.c. p. 317.
2) L.c. p. 320.
3) L.c. p. 321.

Het is met opzet, dat wij wat langer bij het geval Miss Morton zijn blijven stilstaan en dat wij ons vrijwel uitsluitend van dit spookgeval hebben bediend ter illustreering van enkele opmerkelijke tegenstrijdigheden, welke bij de collectieve waarnemingen van phantomale verschijningen en andere daarmede in verband staande verschijnselen de aandacht van den onderzoeker trekken. De voornaamste reden hiertoe is het feit, dat we bij dit geval nu eens werkelijk vasten grond onder de voeten hebben en dat we in vol vertrouwen kunnen afgaan op de ons gedane mededeelingen, daar deze door navraag en kruisverhoor der verschillende getuigen, alsmede door gewisselde correspondentie en dagboek-notities volledig werden gestaafd. Bovendien is dit geval het eenige van collectieven aard, waarbij de verschillende zich daarbij voordoende phenomenen aan een soort experimenteel onderzoek werden onderworpen, hetgeen tot dusver en ook daarna niet meer is geschied. Bovendien kon de ontwikkelingsgang van dit collectieve spookverschijnsel van nabij worden gevolgd door een der meest competente parapsychologen uit die dagen (F. W. H. Myers). Alle andere ons tot op heden bekende plaatselijke spookgevallen en die b.v. van crisis-telepathie, waarbij zich een collectieve waarneming voordeed (om ons slechts tot deze twee groepen te bepalen), bezitten, bij het Miss Morton-geval vergeleken, welbeschouwd slechts anecdotische waarde, al zal het cumulatieve effect van al deze gevallen in een en dezelfde richting gewicht in de schaal leggen. Dit geldt zoowel voor de mededeelingen, welke door de Engelsche S.P.R. in haar Proceedings werden opgenomen, als voor de Duitsche gevallen, die b.v. in het Zeitschrift für Parapsychologie werden gepubliceerd. De laatstgenoemde evenwel kunnen weer wat de betrouwbaarheid der vermelde bijzonderheden betreft over het algemeen niet de vergelijking met het Engelsche materiaal doorstaan [1]).

De onzekerheid aangaande de juistheid der ons verhaalde bijzonderheden verband houdend met de vermeende waarnemingen maakt het op dit gebied moeilijk verklaringshypothesen op een stevig fundament te plaatsen. Het volkomen betrouwbare materiaal is nog gering te noemen, zoodat voorloopig wel groote omzichtigheid geboden is bij het poneeren van bepaalde stellingen, waarop een theorie zou zijn op te bouwen, die de vele verschillende, vaak aan elkaar tegenstrijdige, verschijnselen op bevredigende wijze in zich vermag op te nemen. Aan pogingen hiertoe heeft het niet ontbroken, en het zijn in hoofdzaak een viertal hypothesen, welke ter verklaring der hier besproken phenomenen naar voren zijn geschoven. Elk van de vier heeft haar merites, maar tegen elk kunnen ook gegronde bezwaren worden ingebracht. Geen bracht tot nu toe de volkomen oplossing. De bedoelde vier hypothesen zijn de volgende:

1. *Telepathische infectie-hypothese van Gurney.*
2. *Metetherische hypothese van Myers (psychorrhagic diathesis).*

---

1) *a Fortiori* geldt dit voor zulke collecties als b.v. J. Illig ons heeft gebracht in zijn: Ewiges Schweigen?, waarvan in 1935 te Middelburg een Nederlandsche vertaling verscheen onder den titel: Zwijgen de dooden...?

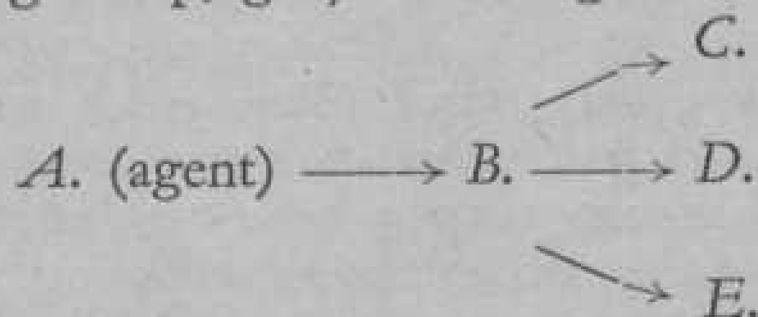
3. *Hypothese van Tyrrel van het telepathisch geënsceneerde drama.*

4. *Hypothese van de objectiveering van het z.g. meta-organisme, van het astraal-lichaam, het etherisch dubbel e.d.m.*

De onder 1 en 3 vermelde hypothesen zien in de waarnemingen hallucinatorische processen, terwijl die onder 4 genoemd zich op het standpunt stelt, dat het waargenomene een physisch reëele basis bezit. De hypothese van Myers is een combinatie van deze beide extreme standpunten.

Toen men aan de hand der ervaringen opgedaan bij telepathische en hypnotische experimenten een hypothese had ontworpen (het eerst in het bekende werk „Phantasms of the Living" tot ontwikkeling gebracht) ter verklaring van zekere phantomale verschijningen van paranormalen aard (bij de crisistelepathie, bilocatie-verschijnselen e.d.m.) en deze aldus tot zuiver psychische belevenissen had herleid, kwamen de collectieve gevallen (even goed gewaarmerkt als de individueele) roet in het eten werpen. De collectieve waarnemingen n.l. schenen er overtuigend op te wijzen, dat de daarbij waargenomen phantomen b.v. physische realiteiten waren, o.a. door de manier waarop zij zich aan de waarnemers kenbaar maakten (zich vertoonend als een volslagen drie-dimensioneel object, weerkaatst worden in spiegels, het onderscheppen van het licht, het werpen van een schaduw enz.). In één woord, verscheidene collectieve waarnemingen schenen zich in niets te onderscheiden van normale, alledaagsche zintuigelijke waarnemingen van gelijkwaardige objecten onder dezelfde omstandigheden.

Aangezien men in die dagen in de telepathische hypothese de eenige op de ervaring steunende verklaringshypothese bezat, diende deze zoo lang als maar eenigszins redelijk te achten was te worden gehanteerd. Zoo poogde Gurney dan ook de collectieve gevallen binnen het kader der telepathische processen te houden door aan te nemen, dat de telepathische impuls van den agent (*A.*) door een percipiënt (*B.*) wordt opgevangen en door hem vervolgens b.v. in een hallucinatie wordt omgezet. Met deze bewerking van den telepathischen impuls infecteert *B.* als het ware de andere aanwezigen (*C.*, *D.*, *E.* enz.) en de vier laatstgenoemde personen ervaren dan een collectieve „waarneming". Volgens deze voorstelling treedt *B.* als een soort secundaire agent op, gelijk het volgende schema aangeeft:

Gurney was zelf geenszins blind voor de zwakheden van deze hypothese. Maar wegens het gebrek aan een betere bleef hij liever deze voorstelling van het verloop eener collectieve „waarneming" aanhangen dan dat hij er toe over ging aan de collectieve „waarnemingen" een physische basis toe te schrijven. Een zwakke telepathische hypothese was volgens Gurney verre te verkiezen boven

de enormiteit aan een spooksel of verschijning b.v. in een crisisgeval een physische realiteit toe te kennen. Dat zou zoo absurd zijn (tenminste in de laatste twee decennia der 19de eeuw!), dat aan een dergelijke mogelijkheid gewoonweg niet kon worden gedacht.

Zwakke plekken in Gurney's hypothese zijn de volgende.

Bij telepathische experimenten heeft nog nooit iemand het optreden van telepathische infecties, zooals we die kennen uit de berichten over spontane collectieve hallucinaties met betrekking tot phantomen e.d., kunnen opmerken. Tracht b.v. de proefleider bij een telepathisch experiment het beeld van een vóór hem liggend kippenei telepathisch „uit te zenden", dan kan het gebeuren dat de ééne percipiënt daarbij b.v. het beeld voor zich ziet oprijzen of den indruk krijgt van een kakelende kip, die zoo juist een ei gelegd heeft, terwijl een andere percipiënt daarentegen terzelfder tijd b.v. een schotel met gebakken spiegeleieren met ham voor zich zal zien opdoemen. Het ontvangen van geheel aan elkaar gelijke indrukken, volkomen identiek aan hetgeen door den agent werd „getelepatheerd", komt zoo goed als niet voor[1]). Deze individueele interpretatie, deze zoo vaak optredende verwringing, verwording en fragmenteering van het telepathisch „uitgezonden" beeld is bij een dergelijk experiment een typisch verschijnsel, dat steeds weer opvalt. Bij de spontane collectieve gevallen daarentegen blijken de waarnemingen der onderscheidene percipiënten geheel identiek aan elkaar te zijn en wel op een wijze overeenstemmend met die, waarop een ieder der aanwezigen de verschijning vanaf de plaats waar hij (zij) zich bevond zou hebben moeten zien, indien deze geen verschijning, maar een mensch van „vleesch en bloed" geweest ware. Verder is ook niet goed in te zien, waarom de secundaire agent *B.* alleen in één bepaald geval een zoodanige collectieve telepathische beïnvloeding van de aanwezigen vermag tot stand te brengen, terwijl in het alledaagsche leven van een dergelijke inwerking van de persoon in kwestie op zijn medemenschen nooit iets te merken valt[2]). Bovendien staan de medepercipiënten vaak genoeg geenszins met *B.* in een of ander sympathisch contact, gelijk volgens de ervaring als een factor van beteekenis dient te worden geacht voor het tot stand komen van een onderlinge telepathische beïnvloeding.

Bovenvermelde bezwaren, alsmede de in verschillende collectieve

---

1) Men vergelijke hiertoe b.v. R. Warcollier: „La Télépathie et l'Imagination", Revue Métapsychique, 1930, 323–337; „L'Accord télépathique", R.M. 1928, 286–306 en „La Télépathie: „Ce qui se transmet", R.M. 1927, Sept./Oct.-nummer.

2) Een sprekend voorbeeld is b.v. het geval van projectie en autoscopie waarbij vier personen (twee mannen en twee vrouwen) gedurende het nuttigen van het avondmaal allen het phantoom van de gastvrouw (een der aanwezige percipiënten) bij het buffet zien staan, gekleed in een zomerjapon van een bepaald dessin, zooals zij op dat oogenblik niet bezat. Haar echtgenoot maakte de aanwezigen het eerst op de verschijning opmerkzaam, die in het geheel geen griezeligen indruk maakte. Indien de gastvrouw als agent dezer collectieve hallucinatie fungeerde, dan vraagt men zich terecht af waarom zij dan niet op andere momenten in haar leven daartoe in staat was, aangezien het bij deze eene ervaring bleef. (Phantasms of the Living, dl. I, p. 333).

gevallen duidelijk naar voren tredende immaterialiteit der waargenomen verschijningen en andere verschijnselen, deden Myers een oplossing zoeken in een andere richting.

Myers n.l. ging uit van de veronderstelling, dat o.m. bij de door ons meergenoemde collectieve gevallen in de ruimte, waar het waargenomene zich bevindt of wordt ontdekt, op een bepaalde wijze een verandering tot stand komt; dat zich dus iets buiten de(n) percipiënt(en) afspeelt en dat dit iets als van objectieven aard dient te worden opgevat, al moet men dit weer niet als iets physisch in aardschen zin beschouwen. De hier bedoelde waarnemingen n.l. worden ons niet bewust via de bekende normale zintuigelijke kanalen, maar spelen zich af op een geheel ander, een bovenzinnelijk plan, dat Myers aanduidt met de benaming van „*metetherische* wereld" (metetherical environment)[1]). Hij wenschte hiermede tot uitdrukking te brengen, dat daarbij een terrein wordt betreden „voorbij de wereld van den ether", welke in Myers' tijd nog algemeen werd aanvaard als een onzen geheelen Kosmos doordringend bestanddeel, waarin zich alle energetische processen afspelen. Ether is hier synoniem voor de physische wereld. Tusschen de etherische en metetherische wereld van Myers bestaat dezelfde verhouding als die, welke wordt aangenomen te bestaan tusschen het gebied van de Physica en de Metaphysica[2]). Beïnvloedt de etherische wereld door ether-trillingen van uiteenloopenden aard in hoofdzaak ons waak- of ons supraliminaal bewustzijn, de metetherische wereld daarentegen is voornamelijk het domein van het subliminale, waar zich de paranormale waarneming en de waarneming van sommige paranormale verschijnselen zouden voltrekken.

Deze methetherische wereld (spiritueele wereld) is er, volgens Myers een, met haar eigen wetten, haar eigen verhoudingen, haar eigen ruimte. Bij het collectief waarnemen b.v. van een verschijning, zou volgens de hypothese van Myers, de waarneming het gevolg zijn van het feit, dat in de metetherische ruimte een verandering tot stand komt tengevolge van het bezetten of beïnvloeden van die ruimte door een iets van metetherischen aard, dat de verschijning teweegbrengt, en nu, om het zoo maar eens te zeggen, door de metetherische zintuigen der aanwezige percipiënten wordt waargenomen. Bij een collectief geval zou de waarneming zich dus geheel op het metetherisch plan voltrekken, vandaar de tegenstrijdigheiden, welke bij vele zulke waarnemingen plegen op te vallen, aangezien onze physische wereld daaraan niet te pas komt.

Myers meent verder, dat dit beïnvloeden van de metetherische ruimte, zoodanig dat b.v. de indruk van een bepaalde verschijning bij de(n) percipiënt(en) wordt teweeggebracht, zoowel door levende als door reeds gestorven personen kan geschieden. Sommige personen

1) F. W. H. Myers, Human Personality and its survival of bodily death, London 1903, dl. I, 216.

2) „In giving it this name I expressly imply only that from our human point of view it lies after or beyond the ether, as metaphysic lies after or beyond physics", l.c., Dl. I, 216.

zouden bedoeld phantasmogenetisch vermogen in sterk verhoogde mate bezitten. Dit zijn dan die menschen, bij wie men projecties, uittredingen enz. kan zien optreden, en die anderen bewust of onbewust betrekkelijk gemakkelijk doen hallucineeren (het opwekken van veridieke (pseudo-) hallucinaties) ten aanzien van zichzelf. Dit vermogen duidt Myers aan met de benaming: *psychorrhagic diathesis*, een uit het Grieksch samengestelde woordencombinatie, die zooveel wil zeggen als: „dispositie de ziel te doen uitbreken" [1]). Persoonlijk houden wij het er voor, dat Myers ons hiermede op een belangrijk verschijnsel van physiologischen en/of psychologischen aard opmerkzaam maakt, en dat het geenszins uitgesloten moet worden geacht, dat sommige personen inderdaad in sterk verhoogde mate kunnen fungeeren als phantasmogenetisch centrum [2]).

Tegen Myers' hypothese van een metetherische ruimte, waarin de collectief waargenomen phantomen enz. als reëele objectieve dingen zouden optreden en zich waarneembaar maken, zijn de noodige bezwaren aan te voeren. Feitelijk verplaatst Myers de moeilijkheid en schuift haar naar een gebied, dat buiten ons (normale) kenvermogen ligt. Hij heeft trouwens zijn zienswijze niet nader gepreciseerd en het evenmin duidelijk gemaakt hoe we ons die metetherische *ruimte* eigenlijk moeten voorstellen. En of het wel waarschijnlijk is te achten, dat er überhaupt zooiets bestaanbaars is als ruimte in een buitentijdruimtelijke wereld, gelijk die metetherische wereld van Myers mag worden verondersteld te zijn. Myers' hypothese, of beter gezegd: zijn aanloop tot het vormen eener werkhypothese ter ver-

---

1) Myers, Human Personality, Dl. I, 264.

2) Zulk een persoon was b.v. *Canon Bourne* (Journ. S.P.R. VI, 129; Myers l.c., dl. I, 651), wiens phantoom een paar maal werd gezien - collectief en individueel -, zonder dat er met hem zelf wat bijzonders aan de hand was. Hoewel zijn phantoom te paard en zwaaiende met zijn hoed collectief werd gezien, kon deze collectieve waarneming moeilijk een zuiver physischen oorsprong hebben gehad, daar een der percipiënten daarbij duidelijk de letters van een inscriptie in de binnenvoering van den hoed kon lezen, hetgeen, gezien den afstand waarop de verschijning zich schijnbaar bevond, optisch onmogelijk was. Nog andere dergelijke tegenstrijdigheden deden zich bij dit collectief geval voor.

Ook de heer S. H. B., die experimenteel zijn phantoom aan de dames Verity liet verschijnen (Phantasms of the Living, dl. I, 104-110), was waarschijnlijk zoo iemand met een „psychorrhagic" dispositie. Tijdens een van zijn experimenten werd zijn phantoom door twee gezusters V. gezien. Ook hierbij deed zich de eigenaardigheid voor, dat een bepaald onderdeel der verschijning zoo scherp en duidelijk werd waargenomen, dat daarbij een normaal optisch waarnemen niet in het spel kon zijn geweest. Trouwens, dit zelfde verschijnsel ziet men vaak optreden bij allerlei paranormale waarnemingen, zooals bij het tweede gezicht, „arrival cases" enz., die kennelijk van zuiver subjectieven aard zijn.

Verder achten we het niet onwaarschijnlijk, dat wij in den agent van het merkwaardige geval, dat zich onlangs in een onzer universiteitssteden voordeed en dat hierachter in dit nummer in extenso wordt opgenomen, een dergelijken phantoom-generator moeten zien. Ook is dit geval een fraai voorbeeld hoe intens reëel zulke hallucinatorische processen zich kunnen voordoen, zich daarbij niet slechts tot één zintuig bepalend, doch achtereenvolgens het gezicht, het gehoor en het gevoel er bij betrekkend.

klaring van de zoo raadselachtige collectieve waarnemingen van het paranormale, dient dan ook meer te worden beschouwd als een schuchtere poging een inzicht te verwerven in verschijnselen, die door hun zoo hoogst merkwaardige tegenstrijdige karakter schijnbaar geheel ontoegankelijk moeten worden geacht voor iedere redelijke verklaring. Maar veel verder komen we er niet mee. Als hypothese achten wij dan ook Myers' voorstelling van weinig waarde, o.a. doordat zulk een hypothese feitelijk geen experimenteele of andere toetsing toelaat, daar de eventueele verhoudingen en condities in de veronderstelde metetherische wereld door onze apparatuur, slechts ingesteld en geschikt voor een „corpusculaire en etherische wereld" (Myers), wel nimmer onderzocht zullen kunnen worden.

Vele jaren lang heeft men Gurney's en Myers' poging om voor de collectieve „hallucinatie" een verklaring te vinden, welke geplaatst zou kunnen worden in het groote kader der uitkomsten van het parapsychologisch onderzoek, niet meer herhaald en zich niet meer gewaagd aan het opstellen van nieuwe hypothesen ter verheldering van ons inzicht in bedoelde verschijnselen. Het zou nog ruim vijftig jaren duren, alvorens weer een hypothese ter verklaring der hier behandelde phenomenen zou worden uitgedacht, en wel een die zich nauwer bij die van Gurney zou aansluiten dan bij die van Myers. De opsteller is G. N. M. Tyrrell [1]), de voorzitter van de Engelsche S.P.R. in de jaren 1945 en 1946. Hoewel o.i. ook aan Tyrrell's hypothese ontegenzeggelijk bezwaren kleven, is het toch verheugend te kunnen constateeren, dat eindelijk weer eens aandacht wordt besteed aan dit zoo interessante vraagstuk, welks oplossing ons inzicht in de psychologie van zekere paranormale processen ten zeerste zou kunnen verdiepen.

Tyrrell n.l. stelt zich op het standpunt, dat zoowel de verschijningen e.d.m., als de er mede gepaard gaande verschijnselen van uiteenloopenden aard, die een collectieve waarneming van het paranormale „uitlokken", *geen* materieele basis bezitten, geen physische dingen zijn, maar dienen te worden beschouwd als hallucinaties, telepathisch geïnduceerd, hetzij door levende, hetzij door overleden agenten. De verschijning b.v. van een of ander individu is, naar Tyrrell's meening, niet dat individu zelf, dat op een bepaald punt de ruimte vult en aldus aanleiding geeft tot een collectieve waarneming, doch het is slechts een in het brein van de waarnemers opgewekt phantasma, dat door hen naar buiten geprojecteerd den schijn heeft een in physischen zin objectief „voorwerp" te zijn. Met andere woorden, bij een collectieve waarneming van b.v. een spookverschijning, hallucineeren de waarnemers dus, volgens de opvatting van Tyrrell, collectief.

Een en ander zou plaats vinden door de inwerking van een telepathischen impuls ten gevolge waarvan zekere strata van ons bewustzijn (l.c., 74)), welke men zich hoofdzakelijk moet denken in het onder- of onbewuste, worden geprikkeld en de hallucinatorische processen tot ontwikkeling brengen. Bedoelde psychische „lagen" van

1) G. N. M. Tyrrell, Apparitions. 7th F. W. H. Myers memorial lecture, London, 1942.

de menschelijke persoonlijkheid, welke verantwoordelijk zouden zijn voor het produceeren van phantasmata onder den invloed van b.v. telepathische indrukken, noemt Tyrrell „*mid-level constituents of the personality*". Deze „mid-level constituents" van de menschen op aarde zouden onderling met elkaar samenhangen, zoodat de geheele menschheid als een groot polypsychisch conglomeraat moet worden opgevat. Tenminste wat betreft de psychische „laag", door Tyrrell als de „mid-level constituents" aangeduid. Zekere psychische impulsen (b.v. telepathische) zouden zich nu, zich gemakkelijk en ongehinderd voortplantend in het polypsychisch stratum der met elkander samenhangende „mid-level constituents" der verschillende individuen, bij één of meerdere zich bijeen bevindende personen op volkomen gelijke wijze kunnen openbaren in den vorm van naar buiten geprojecteerde verschijningen, visioenaire beelden en andere dergelijke sensorische automatismen. Gelijk, naar de meening van Tyrrell, zekere telepathische impressies zich kunnen openbaren door b.v. automatisch schrift of andere dergelijke motorische automatismen, en deze impressies zich ook via de „mid-level constituents" van den paragnost of van het „medium" zouden openbaren, zoo zou zulks ook geschieden bij individueele en collectieve waarnemingen van zekere paranormale verschijnselen.

Tyrrell stelt zich dus geheel aan Gurney's zijde met zijn opvatting, dat de hier meergenoemde collectieve waarnemingen als collectieve *hallucinaties* moeten worden beschouwd, en dat het collectief waarnemen geen criterium is voor de physische realiteit van het waargenomene. Gurney's hiervoor genoemde infectie-hypothese evenwel verwerpt hij wat betreft het overbrengen van de hallucinatie van den eenen percipiënt naar den anderen. Tyrrell daarentegen meent, dat de telepathische impuls, uitgaande hetzij van een levend, dan wel van een overleden persoon, de gezamenlijke „mid-level constituents" der aanwezige waarnemers-in spe zoodanig beheerscht en controleert, dat hij ieder der waarnemers doet hallucineeren met betrekking tot een waarnemingsbeeld, dat van zijn blikpunt uit gezien volkomen identiek is aan het beeld dat hij te zien zou krijgen, indien zijn zintuigen langs physischen weg geprikkeld zouden zijn geworden door een physisch object, opgesteld ter plaatse, waar het hallucinatorisch beeld wordt waargenomen. Tyrrell's hypothese wil dus, dat onder den invloed van den telepathischen impuls de „mid-level constituents" der aanwezigen bij een collectieve waarneming een soort tooneelspel gaan opvoeren, waarbij de rollen der afzonderlijke spelers (hier ieder der waarnemers) volkomen gecoördineerd zijn, zoodat iedere waarneming geheel en al aansluit en past in het kader van het „make belief" spel door de „mid-level constistuents", die immers, gelijk door Tyrrel wordt verondersteld, samenhangend één psychische entiteit vormen, meesterlijk geënsceneerd. De waarnemers zijn dus feitelijk het slachtoffer van een „net-echt" spelletje door een psychische laag van hun persoonlijkheid op touw gezet.

Een collectieve waarneming van b.v. een spookverschijning met alles wat daarbij annex is (b.v. het hooren der voetstappen, het ge-

ritsel van het spookkleed enz. enz.) moet, volgens Tyrrell, worden opgevat als een phantasmagorisch drama door de collectiviteit der „mid-level constituents” der aanwezigen opgevoerd, terwijl deze onderbewuste centra van ieder der afzonderlijke waarnemers voor ieder dezer waarnemers juist datgene produceeren, dat noodig is om een ieder van hen zijn waarnemersrol naar behoren te doen vervullen en de verbeelde werkelijkheid van het waargenomene zoo lang mogelijk te handhaven. Ten einde aan de geproduceerde phantasmata zooveel mogelijk een stempel van echtheid (van physische realiteit) te verleenen, zijn de „mid-level constituents” van de betrokken persoonlijkheden er op uit de tot ontwikkeling gebrachte hallucinaties zoo veel mogelijk natuurgetrouw te projecteeren, zoodat we het zien gebeuren, dat bedoelde phantasmata b.v. een schaduw werpen [1]), zich in een spiegel weerkaatsen [2]), enz., in één woord zich geheel conform een reëel gebeuren gedragen, een werkelijkheid voorspiegelen, gelijk de mensch die uit ervaring kent.

Bovenstaande uiteenzetting geeft de hoofdzaken weer van Tyrrell's verklaringshypothese betreffende het optreden van allerhande paranormale verschijningen, maar vooral die waarbij van een collectieve waarneming sprake is. Het zal den lezer wel zijn opgevallen, dat Tyrrell zijn hypothese in hoofdzaak laat steunen op de bijkans miraculeuze vermogens van een hypothetische bewustzijnslaag van onze persoonlijkheid, de meergenoemde „mid-level constituents” onzer psyche. Bij een collectieve waarneming zouden deze bewustzijnslagen, zich vereenigend tot een polypsychisch geheel als een soort superregisseur of volmaakte tooneeldirecteur, gaan optreden onder den invloed van een opgevangen telepathischen indruk, en de waarnemers in een hypnotische ban gevangen houdend en tot marionetten degradeerend, doen zij deze zich juist datgene *verbeelden* of hallucineeren, dat iedere waarnemer van de plaats waar hij is opgesteld precies zóó zou hebben waargenomen, wanneer de in de waarnemingen betrokken objecten realiteiten in physischen zin waren geweest. Er zou zich dus feitelijk een soort „overziel” formeeren, die als perfecte hypnotiseur de waarnemers en masse suggereert op een bepaalde, en voor ieder passende wijze te hallucineeren.

De zwakke stee in Tyrrell's hypothese is, evenals zulks bij die van Gurney het geval dient te worden geacht, hierin gelegen, dat een dergelijk collectief hallucineeren naar aanleiding van een telepathischen impuls (nog) niet in onze experimenteele ervaring is gegeven. Het is immers nog nooit experimenteel aangetoond, dat een telepathische agent in staat bleek te zijn een collectiviteit van percipiënten overeenstemmend, gelijktijdig en natuurgetrouw in tijd en ruimte te doen hallucineeren naar hetgeen de telepathische impuls inhield. Nu is het heel wel mogelijk, dat de experimenteele telepathie nimmer die „aan-

1) Proc. S.P.R., VI, 26. Geval van het echtpaar P., collectieve waarneming, de verschijning werpt, een lamp passeerend, een schaduw; spreekt ook enkele door beide personen verstane woorden.

2) Journal S.P.R., V, 224. Vier zusters zien collectief een verschijning, twee van hen zien de verschijning het eerst in den spiegel weerkaatst.

slagwaarde" bij de percipiënten vermag te bereiken, welke voor de spontane telepathie zoo kenmerkend is, zoodat wij dan bij het trekken van conclusies er rekening mede dienen te houden, dat er bij de twee door ons genoemde soorten van telepathie een verschil zou kunnen zijn te constateeren, welke niet slechts gradueel, maar in hoofdzaak principieel moet worden geacht[1]). Het verbijsterende hallucinatorische karakter van zekere spontane telepathische impulsen, uitgaande van een afzender, die zich van zijn afzenderschap allerminst bewust is, is den parapsycholoog maar al te goed bekend en wordt nog eens weer geïllustreerd door het in dit nummer in extenso opgenomen Utrechtsche geval. Wij willen dan ook toegeven, dat bij de spontane telepathie niet onmogelijk zekere primitieve centra van ons psychisme in het geding worden gebracht, waaraan dan de vaak zoo hoogst-opmerkelijke verschijnselen bij den enkeling te danken zijn. Het wordt echter weer een andere kwestie, wanneer precies dezelfde verschijnselen zich bij *verschillende* personen gaan voordoen, en dan nog wel volkomen gecorreleerd naar ieders plaats en aandeel in het verloop van het dramatische geheel. Deze moeilijkheid heeft Tyrrell wel degelijk aangevoeld en hij heeft gepoogd hieraan tegemoet te komen door te veronderstellen, dat zich in zulk een geval van collectief waarnemen een collectieve bewustzijnslaag vormt – het is ook mogelijk dat hij alle menschelijke individuen permanent in zulk een psychisch collectivum ingebed denkt – waardoor de aanwezigen als één individueel bewustzijn worden beïnvloed en reageeren. Op deze wijze kan dan worden verklaard, hoe verschillende personen op precies dezelfde manier door een telepathischen impuls worden beïnvloed, en de collectieve waarneming van verschillende paranormale verschijnselen wordt aldus gehouden binnen het kader der hallucinatorische processen en aan de „geest"-verschijning enz. behoeft geen materialiteit te worden toegekend.

Feitelijk is het aannemen van een collectief bewustzijn, de vorming van een polypsychisch geheel, als grondslag eener verklaringshypothese een sprong in het duister te noemen, daar iedere behoorlijk gefundeerde hypothese zich dient te baseeren op uitkomsten door het experiment verkregen of op andere ervaringsfeiten. Evenals Gurney van de ervaringen, bij het experimenteel onderzoek van de telepathie opgedaan, gebruik heeft gemaakt bij de opstelling van zijn hypothese, ten einde deze zooveel mogelijk verantwoord te doen zijn, zoo had ook Tyrrell een in de ervaring gegeven feit of verschijnsel moeten trachten te vinden, om als uitgangspunt zijner hypothese te dienen. Hierin is hij niet geslaagd en volgens onze meening is hier het zwakke punt te zoeken van Tyrrell's werkhypothese. Zoolang wij geen duidelijke aanwijzingen bezitten, dat zich in bepaalde omstandigheden inderdaad een zoodanig collectief „bewustzijn" for-

---

1) In dit verband vergelijke men het artikel van E. Bozzano, „Considérations et hypothèses au sujet des Phénomènes télépathiques", Revue Métapsychique, 1933, Mei-Juni-nummer. Bovendien de controverse hierover tusschen Bozzano en de Vesme, R.M., 1936, 161–185.

meert, gelijk Tyrrell aanneemt, blijft Tyrrell's hypothese in de lucht hangen. Zij bezit ongetwijfeld veel aantrekkelijks, en zou o.m. een goede oplossing kunnen geven van de eigenaardigheden en tegenstrijdigheden, die bij verschillende collectieve waarnemingen aan den dag treden. En dit vooral, indien het eenmaal zou gelukken met zekerheid vast te stellen, dat de onderscheidene verschijnselen in kwestie beslist niet van materieelen aard zijn, doch dat de waarnemers, individueel of collectief, hallucineeren. Wij denken hierbij aan het, met behulp van een daartoe geëigend instrumentarium, doen vaststellen in hoeverre verschijningen, het geluid van spokende voetstappen, de waargenomen lichtverschijnselen een stoffelijk karakter dragen, danwel als zuivere hallucinaties dienen te worden opgevat. Ook langs den weg van het experiment zou men kunnen trachten na te gaan, in hoeverre de mogelijkheid is gegeven phantomen te vormen en allerlei andere, ons uit het onderzoek der spontane verschijnselen bekende phenomenen experimenteel te verwekken en aldus hun aard te onderzoeken. Wij zouden in dit verband in overweging willen geven bij bovenbedoeld onderzoek uit te gaan van personen, die volgens de door Myers voorgestelde benaming kennelijk zijn behept met de „psychorrhagic diathesis", bij wie zich dus een zekere gemakkelijkheid kenbaar heeft gemaakt om hun phantoom enz. door anderen te doen waarnemen. Een en ander eventueel te ondersteunen door het geven van geëigende suggesties, al dan niet onder hypnose, het door den proefpersoon toepassen van bepaalde psychische trainingsmethoden e.d.m., waardoor de phantoomprojectie en andere vermeende telenergetische werkingen zouden kunnen worden bevorderd en voor het experiment toegankelijk gemaakt. Directe menschelijke waarneming moet zoo veel mogelijk daarbij worden vervangen door moderne registratie-methoden om subjectieve indrukken tot een minimum te beperken. Lang: dezen weg zal het o.i. in de toekomst slechts mogelijk zijn met wat meer zekerheid een antwoord te verkrijgen op de acuut geworden vraag, of er verschijningen voorkomen van een meerdere of mindere stoffelijke hoedanigheid.

Hoewel de Engelsche school van onderzoekers krampachtig blijft vasthouden aan het zuiver hallucinatorische karakter van *alle* phantomale verschijningen en dergelijke phenomenen, achten wij het toch niet uitgesloten, dat althans een zeker percentage der bedoelde verschijnselen op een soort materialiteit in physischen zin kunnen bogen. Met zekerheid is er op dit terrein nog niets vastgesteld, en wij zullen er goed aan doen een open oog te blijven houden voor de mogelijkheid, dat bij de hier behandelde groep verschijnselen zich nu eens zuiver hallucinatorische processen kunnen voordoen, en dan weer zulke waaraan een zekere materieele basis ten grondslag ligt. Gurney en later ook Tyrrell zien b.v. in het plotselinge verschijnen en weer verdwijnen van een spokende gedaante in een afgesloten vertrek, het verdwijnen van een verschijning in een muur e.d.m., een der duidelijkste aanwijzingen, dat zulke waarnemingen een hallucinatorisch karakter dragen en dat dus ook het geheele verschijnsel als een hallu-

cinatie van een of meerdere zintuigen moet worden beschouwd. Naar onze overtuiging evenwel gaan zij daarmee te ver en zien over het hoofd, dat op zekere verschijnselen kan worden gewezen, waarvan de stoffelijkheid niet of moeilijk kan worden ontkend en waarbij toch ook sprake is van een plotseling verschijnen en verdwijnen. Wij doelen hierbij b.v. op de z.g. „pseudo-podiën" van Eusapia Paladino, d.w.z. organische structuren gelijkende op menschelijke armen, handen, beenen, hoofden enz., welke men plotseling uit haar lichaam te voorschijn zag komen en daarin weer verdwenen [1]). Passen wij het hierboven aangehaalde criterium van Gurney, Tyrrell c.s. betreffende de immaterialiteit toe op het geval Eusapia Paladino, dan zouden wij de waarnemingen hieromtrent, die tot de best gecontroleerde behooren welke de parapsychologie kent, ook als evenzoovele hallucinaties moeten aanmerken en de onderzoekers als voortdurend onderhevig aan een collectieve hallucinatie, door het medium gesuggereerd. Hetzelfde geldt voor de persoonlijke spook- (of z.g. Poltergeist-) verschijnselen, waarbij men dikwijls steenen en andere dergelijke voorwerpen kan zien vallen in afgesloten vertrekken, waar zij zich te voren niet bevonden. Al mogen deze verschijnselen misschien niet zoo goed geconstateerd heeten als die bij het medium Eusapia Paladino, er zullen weinig parapsychologen zijn, die aan het voorkomen dezer Poltergeist-verschijnselen nog twijfelen. Wij wijzen slechts op al deze phenomenen om duidelijk te maken, dat men wat voorzichtig dient te zijn, vooral in de parapsychologie, om definitieve regels op te stellen wat wel of niet tot het materieele dient te worden gerekend, wat onder bepaalde omstandigheden mogelijk of niet mogelijk kan zijn, enz.

Het parapsychologisch onderzoek heeft thans een punt bereikt, dat het verder verzamelen en ophoopen van spontane gevallen met waarnemers, die parapsychologisch weinig of niet geschoold zijn, zoo goed als geen licht meer zal vermogen te werpen op de vele problemen, waardoor de hier behandelde groep paranormale verschijnselen zich kenmerkt. Bepaalde problemen zullen thans alleen nog maar kunnen worden opgelost door het uitdenken van proefnemingen, waarbij de resultaten zich laten opteekenen door speciaal daartoe opgestelde registreer-apparaten. Zulks zal een speciaal-georiënteerd,

---

1) Men vergelijke hierover b.v. de verklaringen van E. Feilding in het bekende rapport betreffende de zittingen met Eusapia Palladino te Napels (1908). Zie E. Feilding, W. W. Baggally en H. Carrington, Sittings with Eusapia, Proc. S.P.R., dl. XXIII, 417. (Zie ook H. Carrington: Eusapia Palladino and her Phenomena, Londen, T. Werner Laurie).

Ook de voortreffelijke proefnemingen van Dr. E. Osty te Parijs met het bekende medium Rudi Schneider, waarbij Schneider in staat bleek te zijn een materieel iets uit zijn „lichaam" te doen treden en daarmede een bundel infra-roode stralen te beïnvloeden, wijzen op de mogelijkheid van phantoom-vorming van een zekere stoffelijkheid, welke door physische middelen onze zintuigen kan prikkelen. Men leze Osty's verhandeling over Les pouvoirs inconnus de l'esprit sur la matière, Revue Métapsychique, 1931, 393-427; 1932, 1-121. (Ook als boek verschenen en onder denzelfden titel uitgegeven door F. Alcan te Parijs).

langdurig en veel geduld eischend onderzoek vorderen, dat niet door een enkeling dient te geschieden (wil het op den duur voldoende betrouwbaar zijn), maar het liefst door geheele groepen van vak-specialisten op velerlei gebied. Op deze manier zal mogelijk ook de waarde van de *hypothese van het z.g. meta-organisme* kunnen worden getoetst, een opvatting, welke schijnbaar grooten steun vindt in de verschillende verschijnselen zelf en deswege dan ook sinds overoude tijden in allerlei vormen bij vele volkeren werd aangehangen. Meer willen wij op deze plaats over de consequenties welke deze hypothese met zich meebrengt niet zeggen; alleen dit willen wij hierover nog even te berde brengen en wel, dat de vaststelling van zulk een meta-organisme, dat dan in hoofdzaak verantwoordelijk zou zijn voor het optreden der verschijningen van levenden of overledenen, en dus in zekeren zin de materialiteit van deze verschijningen zou bevestigen, het geheele probleem der paranormale verschijningen nog oneindig veel gecompliceerder zou maken dan het momenteel reeds is. Hetgeen ons vanzelfsprekend niet mag weerhouden bedoelde werkhypothese op serieuze wijze op haar eventueele waarde te toetsen en er rekening mede te houden bij het te volgen onderzoek.

Wat het in behandeling nemen der spontane gevallen betreft – de krachtigste phenomenen zullen wij altoos wel bij dit soort moeten zoeken – wij moeten niet tevreden zijn met de verhalen der waarnemers hierover op te teekenen en ze bij onze anecdoten-verzameling te voegen, doch wij dienen zoo spoedig mogelijk, en terwijl de verschijnselen zich nog voordoen, ter plaatse door bevoegde personen (liefst door geschoolde parapsychologen) met allerlei registratie-apparaten een onderzoek in te stellen. Het voortreffelijke geval Miss Morton is nu al bijna zestig jaar oud, en hoewel hetgeen men daarbij heeft geconstateerd in hoofdzaak met behulp van de zintuigen der percipiënten heeft plaatsgevonden, kennen wij tot op heden geen enkel spookgeval van plaatselijken aard, dat zoo goed werd vastgesteld als dat van „de dame in het zwart" uit de jaren 1882–1889. Wat een vragen had het geval Miss Morton ons kunnen beantwoorden, indien het zich een twaalf jaar geleden had voorgedaan en wij enkele jaren lang onzen gang hadden kunnen gaan met allerlei registreer-instrumenten opgesteld op den weg, welke het phantoom doorgaans placht te nemen in het huis.

Wij gelooven, dat zulke gevallen niet zoo zeldzaam zijn, als meestentijds wordt aangenomen. Ze worden doorgaans niet aan de juiste instanties gerapporteerd, en worden deswege nimmer gekend. Waar het op aan komt is het publiek wegwijs te maken en zijn belangstelling voor deze zaken op te wekken. Dan zal de „man in the street" weten tot wien zich te wenden bij een zich voordoend geval en ook de gelegenheid geven het onderzoek zonder obstructie te doen plaats vinden. Willen wij van de spontane gevallen meer nut hebben ter vermeerdering onzer kennis betreffende deze verschijnselen, dan zullen wij de hierboven aangegeven weg moeten volgen en ze aan ons experimenteel onderzoek dienstbaar maken.

EEN „VERSCHIJNING" VAN EEN LEVENDE

DOOR DR. W. H. C. TENHAEFF

„The special function of the study of spontaneous cases is to serve as a guide to the problems to be investigated by experimental methods..."
R. H. THOULESS
(Proc. S.P.R., Vol. XLVII, Part. 166).

In October 1946 kreeg ik bezoek van den heer Z., student in de geneeskunde aan de Rijks-Universiteit te Utrecht, die mijn college parapsychologie liep en een groote belangstelling voor dit vak bleek te vertoonen.

„Ik moet U," aldus de heer Z. bij gelegenheid van dit onderhoud, „een zeer opmerkelijk geval van telepathie mededeelen dat zich in het voorjaar van dit jaar tusschen den heer X. en mej. Y. (twee studenten aan onze Universiteit) heeft voorgedaan en dat ongetwijfeld Uw volle belangstelling zal hebben. Zoowel mej. Y. als de heer X. zijn sinds geruimen tijd met mij bevriend en wij wonen sinds langer dan een jaar in hetzelfde pension. Zoowel de heer X. als mej. Y. bezitten een algemeene belangstelling. In October 1945 begon ik Uw college (parapsychologie) te loopen, hetgeen mij bij herhaling aanleiding gaf met mej. Y. en den heer X. (die dit college niet liepen) over de door U behandelde onderwerpen te spreken. Beiden toonden zich daarbij altijd bijzonder critisch in hun oordeel, vooral X. Hij vooral vertoonde t.o.v. parapsychologische verschijnselen die eigenaardige aprioristische negatieve instelling die, zooals U bekend is, een aantal personen kenmerkt. Daarom acht ik het zoo van groote beteekenis dat één dezer beide personen nu zelf een parapsychologische ervaring heeft gehad. Toen ik mej. Y. en den heer X. (nadat zij mij beiden, onafhankelijk van elkaar, van het gebeurde in kennis gesteld hadden) de vraag stelde of het toeval (waar zij altijd zoo mee schermden) hier nu niet dik bovenop lag, wilden zij daar niets van weten.

De heer X. en mej. Y. (die zeer op elkaar gesteld zijn geraakt en sinds eenigen tijd officieus met elkaar verloofd zijn) zaten vaak op de kamer van mej. Y. te werken (hij studeert rechten en zij klassieke letteren). Eens op een avond ging hun harmonische stemming in een ruzie over (naar aanleiding van een reprimande, die zij hem had gegeven omdat hij, naar haar meening, den laatsten tijd 's avonds te laat naar bed ging en daardoor onvoldoende nachtrust genoot). De ruzie (zij hadden te voren haast nooit onaangenaamheden gehad) nam een ernstigen vorm aan. Ten slotte zei zij tegen hem: „Ga weg, ik wil je niet meer zien!" (of iets van diezelfde strekking). X. verliet toen de kamer, maar niet dan na zich eerst met mej. Y. verzoend te hebben en begaf zich naar zijn kamer, die door een zolder van de hare gescheiden is.

X.'s kamer ligt aan den voorkant, die van M. (mej. Y.) aan de achterzijde van het huis. Toen hij M.'s kamer verliet zal hij (volgens zijn gewoonte) de deur achter zich hebben dichtgedaan en, waar het mede zijn gewoonte was om bij het naar bed gaan de deur van zijn

kamer te sluiten, acht ik geen termen aanwezig om aan te nemen, dat hij ditmaal verzuimd heeft dit te doen. M. sliep (naar zij mij mededeelde) direct in. X. daarentegen piekerde een tijdlang na over het gebeurde. Opeens kwam een sterk verlangen in hem op zekerheid te verkrijgen inzake de herwonnen harmonie en in zijn overspannen toestand (want hij had zich het gebeurde zeer sterk aangetrokken) flitste plotseling de gedachte door hem heen: „Als ik nu eens naar haar kamer ging, voor haar bed ging staan, mij omdraaide en haar smeekend zou vragen mij (ten bewijze dat zij nog van mij hield) op mijn ontbloote zitvlak te kussen, zou zij dit dan doen? Als zij dit zou doen zou ik weten dat het weer goed tusschen ons was."

Toen hij, een oogenblik later, in zijn bed stapte, merkte hij op dat het tegen half drie liep.

Achteraf is nu gebleken dat op of omstreeks het oogenblik, waarop de hiervoor vermelde absurde gedachte X. door het hoofd schoot, M. een verschijning van hem heeft gehad. Zij zag hem voor zich staan met afgezakte pyamabroek.

Dit is wel een van de opmerkelijkste gevallen van telepathie welke ooit onder mijn aandacht zijn gekomen..."

Op mijn vraag of dit geen geval van slaapwandelen kon zijn geweest antwoordde de heer Z. ontkennend. „Van slaapwandelen," aldus de heer Z., „heb ik nooit iets gemerkt en m.i. duidt alles er op dat ook bij dit geval niet van slaapwandelen kan worden gesproken."

De heer Z. deelde mij voorts nog mede, dat de verhouding tusschen hem en de beide verloofden „steeds zoo goed was dat zij mij alles (en ik hun eveneens) toevertrouwden, wat wij de moeite waard vonden. Ik weet zeker dat geen van beiden erg sensueel is en dat aan deze ervaring geen handelingen van sexueelen aard vooraf gegaan zijn. Persoonlijk twijfel ik er geen oogenblik aan of alles heeft zich toegedragen zooals de heer X. en mej. Y. mij bericht hebben en dit beteekent, dat wij hier met een geval van telepathie te doen hebben dat ik niet verzuimen mag onder Uw aandacht te brengen."

Op mijn verzoek verschafte de heer Z. mij de namen en het adres van mej. Y. en den heer X. waarop ik mij met hen in verbinding stelde met verzoek mij een zoo nauwkeurig mogelijk verslag van het gebeurde te doen toekomen. Korten tijd later ontving ik van beiden een schrijven van den navolgenden inhoud. Zooals den lezer zal blijken houden de brieven een bevestiging in van hetgeen mij door den heer Z. werd toevertrouwd.

Verslag van den heer X.

„...Toen ik na de bevrijding mijn studie in de rechten aan de Rijks-Universiteit te Utrecht voortzette en weer mijn intrek nam op mijn oude kamer, kwam in hetzelfde pension ook mijn jaargenoot Z. wonen. Hij is medisch student en een van mijn beste vrienden. Ook mej. Y., studente in de klassieke letteren (die ik toen nog niet kende) nam haar intrek in ons pension. Al spoedig bleek dat wij drieën buitengewoon goed met elkaar konden opschieten en wij werden al gauw goede vrienden, ja feitelijk méér dan dat: wij voelden ons zuster en broers. Er was een wonderlijke mooie harmonie. Wij

deden alles samen. Van verliefdheid, lichamelijke aantrekking of liefde was geen sprake. Nochtans hechtten wij ons op een bijzondere wijze aan elkaar. Voor een buitenstaander moet dit welhaast ongeloofwaardig klinken, doch het was een periode van volmaakte zuivere broeder- en zuster„liefde", zonder een sprankje jalouzie of nijd – een periode, die tot dusverre een van de mooiste van mijn leven is geweest. Gevolg van dit gevoel van saamhoorigheid was onder meer, dat wij in de wintermaanden onze kolen bijeenbrachten en met ons drieën op één kamer, namelijk die van mej. Y., zaten te werken. Waar gezelligheid geen tijd kent werd het 's avonds vaak zeer laat vóór we naar bed gingen. Soms praatten we tot diep in den nacht door. Deze gesprekken, op die rustige kamer en in volmaakte harmonie zijn van onschatbare waarde geweest.

„Booze" tongen voorspelden ons, dat deze eenheid nooit duurzaam zou kunnen zijn en zij hebben – ik kan *niet* zeggen: helaas! – gelijk gekregen. Na de Kerstvacantie was er iets veranderd. Het evenwicht, dat we tot dusverre zoo zuiver hadden weten te bewaren, was verbroken. Tusschen mej. Y. en mij bleek iets meer gegroeid te zijn dan tusschen Z. en haar: een klein begin van liefde. Van toen af ging het in versneld tempo en in Juni 1946 hebben wij ons (zij het ook niet officieel) verloofd.

Het geval van telepathie, waarover de heer Z. U reeds sprak, speelde zich na de Kerstvacantie af, in de dagen dus waarin er reeds een begin van liefde tusschen mej. Y. en mij ontstaan was, een tijd van wederzijdsch zoeken nog, maar waarin in ons toch ook reeds het besef ontwaakt was van een onvermoede mogelijkheid, die zich voor ons opende. Met de liefde namen ook de zorgen voor elkaars welzijn toe en zoo ging M. (mej. Y.) hoe langer hoe meer van mij eischen, dat ik op tijd naar bed ging. Vóór de Kerstvacantie, toen Z. en ik beiden voor ons examen werkten, was het tot laat in den nacht doorstudeeren wel eens onvermijdelijk, en hoewel de slaap van M. (mej. Y.), die dan naar bed ging, er weleens onder geleden zal hebben, dat Z. en ik op haar kamer nog urenlang doorwerkten, verzette zij zich hier nooit tegen. Integendeel: zij moedigde ons steeds aan ons werk zoo goed mogelijk te doen. Na de vacantie (toen Z. en ik beiden met goed gevolg ons candidaats-examen gedaan hadden) kwam hier verandering in. We behoefden nu (een tijd lang) niet meer zoo hard te werken en M. eischte terecht van ons dat we thans op tijd naar bed zouden gaan. M.'s zorgen strekten zich, zooals begrijpelijk is, allereerst tot mij uit. Het behoeft wel geen betoog dat ik in den regel ook later naar bed ging dan Z. Ik bleef maar al te gaarne (als Z. reeds naar zijn kamer was gegaan) op M.'s kamer plakken. Wat was voor mij prettiger dan zoo lang mogelijk van het gezelschap te genieten van het meisje, waarvan ik hield en dat ook van mij hield? En zoo zat ik vaak 's avonds, als M. en Z. reeds naar bed waren, nog een tijdje een boek te lezen of te mijmeren bij het kacheltje, terwijl M. reeds sliep. Er ging daar zoo'n heerlijke rust van uit. Soms kwam ik daar echter in het geheel niet aan toe; hetzij omdat ik uit mijzelf (voor mijn doen) vroeg naar bed ging danwel omdat het met praten zóó laat was geworden, dat M. mij onverbiddelijk naar bed stuurde.

Op den bewusten avond nu was het weer erg laat geworden. We hadden alle drie zitten werken. M. en ik op haar kamer, Z. – wellicht omdat hij geen fâcheux troisième wilde zijn! – op mijn kamer aan den voorkant. Op een gegeven oogenblik zei M. dat zij naar bed wilde, waarna zij zich (op de badkamer) ging uitkleeden. Even later kwam zij terug, ging in bed liggen en verzocht mij, óók naar bed te gaan, om den volgenden dag weer frisch te zijn. Ik protesteerde eerst, daar ik nog graag een oogenblikje wilde blijven lezen, maar gaf ten slotte, hoewel met tegenzin toe. Deze tegenzin openbaarde zich onder meer in de wijze waarop ik verschillende dingen, die ik noodzakelijk nog moest doen (mijn boeken bij elkaar zoeken, het raam openzetten, enz.) trachtte te rekken. M. maakte hier terecht aanmerking op en ik verdedigde mij. Daarop zeide zij: „Ja, maar jij rekt ook *altijd*. Je gaat nu ook nooit direct als ik je dat vraag. *Altijd* heb je nog weer dit of dat te doen..." Ik ontkende dit. En zoo ontspon zich een gesprek, waarbij wij ons beiden steeds meer opwonden. De toon werd daarbij steeds onaangenamer. Al gauw kwamen bij M. de tranen te voorschijn. Hoe koeler en „vijandiger" wij tegenover elkaar werden des te beter begon ik het zinnelooze van dezen strijd te realiseeren. Toen ik er

mij ten slotte bewust van werd, hoe verdrietig het eigenlijk was dat wij, die zooveel van elkaar hielden, plotseling zoo ver van elkaar afstonden, en dat om zoo'n kleinigheid, kon ik het niet langer uithouden, en ofschoon ik niet gauw huil, heb ik toen gehuild als nooit te voren...

Dit werkte bevrijdend op mij en er was een verlangen in mij, alle booze woorden, die we gesproken hadden, weer ongedaan te maken. M. stond hier, begrijpelijkerwijze, wat onwennig (en ik zou haast zeggen: wat wantrouwig) tegenover. Zij kon aanvankelijk haar koelheid niet overwinnen, maar ten slotte, toen zij voelde, dat mijn tranen oprecht waren, ontdooide ook zij en we vonden elkaar terug. We betuigden elkaar onzen spijt en beloofden elkaar dat zooiets zich nooit meer zou herhalen. Langen tijd waren wij nog samen: M. in haar bed, ik op den rand daarvan zittend. De harmonie tusschen ons was grooter dan ooit te voren. Nimmer te voren hadden wij ons zoo één gevoeld. Wij spraken weinig meer. Maar dat was ook niet noodig...

Ten slotte ging ik naar bed. Ik vond mijn kamer donker. Z. was al een tijd geleden stilletjes naar zijn slaapkamer gegaan. Ik knipte het licht aan en begon mij uit te kleeden. Mijn oogen brandden nog van al dat huilen en ik beefde nog van alle emoties, ofschoon mijn gemoed in volmaakte rust was. Onder het uitkleeden (terwijl ik daarbij natuurlijk nog steeds moest denken aan hetgeen ik beleefd had) schoot mij opeens een vreemde gedachte door het hoofd. Ik dacht: „Ja, M. zegt nu wel dat alles weer goed is en dat zij van mij houdt, maar zou dat nu werkelijk zoo zijn?! Stel dat ik nogeens terugging naar haar kamer, langs de donkere gang, en dat ik haar dan eens vroeg mij een *bewijs* van haar liefde te geven, een bewijs, dat ze werkelijk zooveel van mij houdt als zij zegt, b.v. als ik haar eens vroeg mij, ten bewijze dat zij van mij houdt, een zoen op mijn zitvlak te geven, wàt zou ze dàn zeggen of doen...?"

U moet mij goed begrijpen. Het is *geen oogenblik* bij mij opgekomen om M. in werkelijkheid een dergelijke onzinnige vraag te stellen. Het was slechts een „stel je voor dat ik nu naar M. toe ging om haar te vragen enz.", een fantastische gedachte dus die door mijn hoofd flitste, toen ik mijzelf de vraag stelde hoe ik zekerheid kon verkrijgen, dat zij inderdaad van mij hield. Het was een grillige gedachte, die ik geen seconde serieus heb overwogen; een grillige inval die ik een oogenblik later weer „vergeten" was. Toen ik in bed stapte dacht ik er niet meer aan. Het zal toen ongeveer kwart over twee à half drie zijn geweest. Ik sliep in met een gevoel van gelukzaligheid.

Den volgenden ochtend hoorde ik van mijn verloofde wat zij, nadat ik van haar weggegaan was, ervaren had. U kunt dit in haar brief lezen.

Tot zoover mijn verslag. Het is wat lang geworden, maar U zult er de gegevens, welke U kunt gebruiken, naar ik hoop wel uit kunnen halen..."

Verslag van mej. Y.

„...De heer Z. zal U ongetwijfeld ook verteld hebben van onze vriendschap; van de wijze waarop wij steeds met ons drieën op (mijn) onze kamer zaten, „boomden", werkten en zwegen, naar muziek luisterden en met ons drieën genoten van ons leventje, zooals het daar was. Op zekeren dag (het was in April) zat onze vriend Z. op een andere kamer te werken, terwijl wij tweeën (toen nog zoekende of onze genegenheid voor elkaar wel voldoende groot was om een verloving aan te gaan) op mijn kamer aan het werk waren en af en toe spraken. Om 11 uur wilde ik naar bed. Ik had mij (op de badkamer) uitgekleed en verzocht daarna Jaap om te verdwijnen (opdat het licht uit zou kunnen). Als gewoonlijk had hij er het land over dat de gezellige avond alweer om was. Hij sputterde tegen en bleef nog wat hangen. Ik was dien avond zeer vermoeid en als gevolg daarvan prikkelbaar. Tegen mijn gewoonte in verzocht ik J. op een zeer onvriendelijke wijze naar zijn kamer te gaan daar ik behoefte had om te gaan slapen. Een kibbelpartij was het gevolg. Ik werd hoe langer hoe onaangenamer tegen hem en liep ten slotte mijn kamer uit (naar de kamer van Z.). Jaap kwam mij achterna, doodongelukkig dat wij, die toen al zoo buitengewoon op elkaar waren ingesteld en zoo zeer op elkaars tegenwoordigheid gesteld waren, om niets zoo'n ruzie gemaakt hadden. Het duurde tot 12 uur voor ik mijn heel booze bui liet varen en de onredelijkheid ervan inzag. Ik lag toen

geheel ontwapend in mijn bed en Jaap zat op den rand en we waren allebei diep ongelukkig, dat er zooiets tusschen ons gebeurd was. We bekenden beiden schuld. Volgens mij was alles mijn schuld en volgens J. alles zijn schuld. Dit „schuld bekennen" duurde tot 2 uur. J. hield mijn hand vast, ik de zijne. We spraken over allerlei, dachten over allerlei. Maar wat er ook in ons omging: geen verlangen naar iets lichamelijks kwam bij ons op. Eindelijk dan, omdat ik ten slotte doodmoe was van alles en ik er ook aan moest denken dat ik den volgenden ochtend weer op tijd op het college moest zijn, maakten wij een eind aan ons gesprek...

Opgelucht (maar toch nog een beetje bang voor een mogelijke booze gedachte bij elkaar) gingen we uit elkaar. Na het vertrek van J. (die het raam geopend en het licht uitgedaan had) viel ik dadelijk in slaap. Ik sliep vast. Opeens werd ik helder wakker (ik word altijd wakker als er iemand op mijn kamer komt). Ik hoorde Jaap mijn kamer binnen komen en zag hem op mij af komen (als iets vaag zwarts in een kamer met alleen wat sterrenlicht). Kennelijk had hij de bedoeling mij iets te vragen. Om hem meteen te laten merken dat ik hem gehoord had zei ik zachtjes: „Jaap, Jaap." Maar hij antwoordde niet. Het kwam mij voor dat hij (in het donker naar den weg tastend) eenigszins aarzelend op mij af kwam loopen. Om zelf niet te schrikken wanneer hij mij ineens aanraakte, maaide ik met mijn arm voor mij uit. Ik voelde echter niets. Toen trachtte ik (terwijl ik rechtop ging zitten) hem met mijn arm naar mij toe te trekken, daar ik hem, zeer aarzelend, een eindje van mijn bed af zag staan. Het viel mij op dat hij daar met zijn rug naar mij toe gekeerd stond en dat de broek van zijn pyama afgezakt was. Over zijn schouders heen keek hij mij vragend, verlegen en beschaamd aan en noodigde mij uit hem een zoen op zijn zitvlak te geven. Ik trachtte hem naar mij toe te trekken, omdat ik begreep dat hij mij deze „dwaze" vraag stelde ten einde zekerheid te krijgen dat ik niet langer boos op hem was. Het bewijs, dat dit niet het geval was, wilde ik hem maar al te gaarne geven. Ik greep echter in het ledige. Nu besloot ik het lichtje boven mijn bed aan te knippen. Daartoe draaide ik mij om. Tegelijkertijd merkte ik, dat Jaap om het tafeltje vóór mijn bed heen liep. Ik voelde hoe mijn kussen onder den druk van zijn arm indeukte. Hij leunde dus, bukkende naar den stekker op den grond (met de bedoeling om ook licht te maken), met zijn hand op mijn kussen. Ik meende zelfs dat ik hem, tastende naar den schakelaar, met mijn hoofd even aan raakte.

Ik knipte het licht aan. Tot mijn groote verbazing ontdekte ik toen dat er (behalve ikzelf) niemand in de kamer was. Ik lag een beetje raar te kijken, omdat alles zoo duidelijk was geweest. Mijn klokje wees uit dat het tegen half 3 liep. Ik knipte het licht weer uit en sliep even later prompt weer in.

's Morgens was ik het gebeurde vrijwel geheel vergeten, maar omdat Jaap en ik niet nalaten konden nog even terug te komen op de ruzie, welke wij den avond te voren gemaakt hadden, werd ik er aan herinnerd. Toen vertelde ik hem (zonder daarbij in bijzonderheden te treden) dat ik dien nacht gedacht had dat hij in mijn kamer was geweest. Na eenige aarzeling vertelde hij mij dat hij inderdaad het voornemen had gehad bij mij op mijn kamer te komen. In den loop van het gesprek over mijn vreemde ervaring vroeg hij mij of ik ook wist wat hij mij had willen vragen. Dit gaf mij aanleiding hem volledig verslag uit te brengen van hetgeen mij dien nacht wedervaren was...

Daar we weten dat Z. zich voor deze onderwerpen zoo buitengewoon interesseert (en benieuwd wat hij hiervan zou zeggen) vertelden wij hem hetgeen ons wedervaren was...

Ik heb dezen brief waarschijnlijk langer gemaakt dan U verwacht heeft. Ik ben echter van meening dat de voorgeschiedenis (welke er toe leidde dat wij sterk op elkaar ingesteld waren) hier van belang is..."

De heer Z., die evenals de heer X. en mej. Y. (wier betrouwbaarheid volgens hem aan geen bedenking onderhevig kan zijn) [1]) de

1) Noch het handschrift van mej. Y., noch dat van den heer X. geven aanleiding om de juistheid van het oordeel van den heer Z. omtrent beide personen in twijfel te trekken.

meening is toegedaan dat het uitgesloten dient te worden geacht dat wij hier met een geval van slaapwandelen te doen hebben [1]) en er derhalve niet aan twijfelt of wij hebben hier met een parapsychologisch verschijnsel te doen, spreekt hier van een opmerkelijk geval van telepathie. Volgens de algemeen gangbare opvatting wil dit zeggen dat hij de meening is toegedaan dat mej. Y. een z.g. geloofwaardige pseudo-hallucinatie heeft gehad met betrekking tot den heer X., welke op een oogenblik zelfs het karakter van een geloofwaardige hallucinatie aannam [2]).

Ofschoon ik het zeer wel mogelijk acht dat deze verklaring (volgens welke de heer X. dus – zonder zich daar bewust van te zijn – als „hallucinatie"-verwekker fungeerde) hier de juiste is dient er nochtans op gewezen te worden, dat deze verklaring geenszins een ieder zal voldoen. Sommigen zullen ongetwijfeld de meening zijn toegedaan dat wij hier met een z.g. uittreding te doen hebben en zou de heer X. mej. Y. (om ons hier van de terminologie der spiritisten en theosofen [3]) te bedienen) astraal bezocht hebben. Wij zouden hier dan met een soort van (door een levende verwekt) spookverschijnsel te doen hebben. Volgens Prof. van Rijnberk [4]) is het bij een aantal gevallen van verschijningen („phantasms") van levenden en stervenden aannemelijker te achten dat zij op een tijdelijk zichtbaar worden van het z.g. astraallichaam berusten dan dat zij (zooals het meerendeel der parapsychologen meent) dienen te worden aangemerkt als producten eener mentale (telepathische) suggestie (dus als geloofwaardige (pseudo-) hallucinaties). Ook de bekende Duitsche natuurphilosoof (grondlegger van het neo-vitalisme) Hans Driesch heeft er op gewezen [5]) dat een aantal gevallen van „verschijningen" van levenden en stervenden onvoldoende door de telepathie-hypothese gedekt worden en ons aanleiding geven om van „psychische excursie" (uittreding van het z.g. astraallichaam) te spreken. „Es scheint mir nun aber," zoo schrijft hij op pag. 117 van zijn hier reeds genoemd boek, „dasz . . . viele Fälle sogenannter spontaner Telepathie gar nicht nur das sind, als was sie sich geben, sondern dasz gerade hier, wo wir uns auf tatsächlich gesichertem Boden bewegen, noch ein Phänomen hinzukommt, das durch Exkursion, ja wohl nur durch sie, verständlich werden könnte."

---

1) Indien de heer X., „slaapwandelend" het vertrek van mej. Y. zou zijn binnengetreden, zou zij hem bij het aanknippen van het licht in haar kamer hebben moeten zien staan.

2) Zoolang (bij de door telepathische suggestie verwekte „hallucinaties") de ontvanger niet in de verleiding komt om zijn „voorstelling" voor een waarneming te houden, acht ik het (in overeenstemming met het psychologisch spraakgebruik) juister om van een geloofwaardige (of veridieke) pseudo-hallucinatie te spreken dan van een geloofwaardige (of veridieke) hallucinatie.

3) Zie C. W. Leadbeater: „Aan gene zijde des doods", Ned. vert., Amsterdam, 1905, pag. 102 e.v.

4) „Een greep uit het werk van G. van Rijnberk", Bussum, 1934, pag. 811 e.v.

5) H. Driesch: „Parapsychologie", München, 1932.

Ofschoon ik met Driesch, Mattiesen [1]), van Rijnberk e.v.a. van het voorkomen van het verschijnsel der z.g. astrale projectie (uittreding) overtuigd ben, zoo acht ik het nochtans niet waarschijnlijk (maar geenszins onmogelijk) dat wij hier met een geval van psychische invasie te doen hebben. Dit op grond van het feit dat de heer X. helder wakker was toen hij aan zijn verloofde verscheen. De litteratuur over de z.g. bilocatie-verschijnselen leert ons immers dat bij het meerendeel der gevallen, welke den onderzoekers aanleiding gegeven hebben om van „uittreding" te spreken, het lichaam van den „uitgetredene" zich in een slaaptoestand bevond. Het meerendeel der berichten met betrekking tot z.g. uittredingen (astrale projecties) heeft betrekking op slapenden, genarcotiseerden, schijndooden, alsmede op personen die zich in hypnotische (en daaraan verwante) toestanden bevonden [2]). Daarbij komt dan nog dat in vele gevallen de „uitgetredene" zich er (tijdens zijn verschijning) bewust van schijnt te zijn geweest, dat hij zich buiten zijn lichaam bevond. Bij den heer X. is dit bewustzijn geen oogenblik aanwezig geweest.

Volgens de theosofische litteratuur bestaat de mogelijkheid (ja is het zelfs waarschijnlijk te achten) dat wij hier met een z.g. gedachte-vorm te doen hebben. Volgens Leadbeater [3]) zouden gedachten vormen aannemen (niet alleen op haar eigen verstandsgebied [4]), maar ook op astraalgebied [5])). Als iemand intensief zichzelf op de een of andere plaats aanwezig denkt (of zelfs als hij maar een zeer krachtige begeerte heeft op die plaats aanwezig te zijn) zal, volgens het overgeleverde „occultisme" (waarvan het theosofisch occultisme een uitlooper is) de vorm, door die gedachte of begeerte aangenomen, zeer dikwijls die van den denker zelf zijn. Zoo'n gedachte-vorm (gedachtebeeld) verschijnt nu, volgens Leadbeater c.s., op de plaats waarop de denker zichzelf aanwezig wenscht en kan daar (onder bepaalde voorwaarden en omstandigheden) door personen, die zich op die plaats bevinden, worden opgemerkt. Met „uittreding" (bilocatie in den engeren zin van het woord) heeft, volgens de theosofie, dit verschijnsel niets te maken. Daarentegen wel met telepathie. De geloofwaardige (pseudo) hallucinaties, waarvan wij in de parapsychologische litteratuur melding gemaakt vinden, zijn, volgens het overgeleverde occultisme, geen (door mentale suggestie verwekte) „hallucinaties" maar gedachte-vormen [6]).

Ofschoon ik de laatste zal zijn die op gezag van Leadbeater c.s. het bestaan van gedachte-vormen zal aannemen zoo ben ik nochtans

---

1) E. Mattiesen: „Der jenseitige Mensch", Berlijn, 1925; „Das persönliche Ueberleben des Todes", 3 deelen, Berlijn, W. de Gruyter & Co.

2) Zie o.m. C. P. van Rossem: „Twee occulte problemen" („De mensch buiten zijn lichaam"), den Haag, 1933.

3) C. W. Leadbeater: „Aan gene zijde des doods", Ned. vert., Amsterdam, 1905.

4) Zie C. W. Leadbeater: „Het verstandsgebied", Ned. vert., Amsterdam, 1902.

5) Zie C. W. Leadbeater: „Het astraal gebied", Ned. vert., Amsterdam, 1899.

6) Ook Prof. van Rijnberk wijst hier op in zijn opmerkelijke verhandelingen over „Occultisme" (opgenomen in het hiervoor reeds genoemde verzamelwerk).

met Dr. H. A. C. Denier van der Gon en Dr. D. H. Prins [1]) van meening, dat het voor den parapsycholoog aanbeveling verdient kennis te nemen van hetgeen in de geschriften van vooraanstaande theosofische schrijvers (Leadbeater, Besant, Arundale e.a.) daarover (alsmede over zoovele andere onderwerpen van parapsychologischen aard) geschreven wordt, daar de ervaring ons geleerd heeft, dat de overgeleverde occultistische beschouwingen, waarvan wij in hun werken gewag gemaakt vinden, vaak een heuristische [2]) beteekenis voor het parapsychologisch onderzoek blijken te bezitten. Van de beweringen der oude „occultisten" (die in de oogen der negentiendeeeuwsche energetisch monisten slechts bedriegers en (in het gunstigste geval) verdwaasde fantasten waren) heeft reeds een gedeelte haar bevestiging gevonden in de uitkomsten der onderzoekingen der parapsychologen en ik acht het zeer waarschijnlijk dat in de toekomst er eer sprake zal zijn van een toe- dan van een afname der waardeering voor hun denkbeelden in de kringen der parapsychologen.

Ofschoon tot op heden wel geen enkele parapsycholoog het bestaan van gedachtevormen bewezen zal achten, zoo valt nochtans niet te ontkennen, dat het meerendeel van hen weleens voor verschijnselen is komen te staan, waarbij de gedachte aan de bewering der „occultisten", dat in de „astrale" wereld onze gedachten vormen aannemen [3]), bij hen is opgekomen. Geen van hen is daarbij (voor zoover mij bekend is) echter zoo ver gegaan als Pagenstecher.

In zijn bekend geschrift over „Die Geheimnisse der Psychometrie oder Hellsehen in die Vergangenheit" (Leipzig, 1928) vertelt hij dat toen hij op zekeren dag zijn proefpersoon (mevr. Reyes de Z., een ontwikkelde Mexicaansche vrouw, die over zeer opmerkelijke paragnostische vermogens bleek te beschikken) een door hem anonym ontvangen brief ter hand stelde en haar daarbij vroeg, wie dezen brief geschreven had, de psychoscopiste een hem bekende (haar echter volkomen onbekende) dame beschreef waarvan de onderzoeker reeds vermoed had, dat zij de schrijfster van dezen brief was. Het voor ons hier nu zoo hoogst opmerkelijke van dit geval is gelegen in het feit, dat de psychoscopiste deze dame beschreef als de draagster van een medaillon, dat zij in feite niet bezat, maar zich wenschte.

Pagenstecher is nu de meening toegedaan dat mevr. Reyes de Z. een beeld „zag" dat zijn ontstaan dankte aan het wensch-(denk-)leven van de briefschrijfster (gedachtebeeld) en het feit dat hij nadien nog eenige malen dergelijke ervaringen bij zijn proefpersonen opdeed, sterkte hem in de overtuiging, dat wij in een aantal gevallen bij de

1) H. A. C. Denier van der Gon en D. H. Prins: „Theosofie en parapsychologie", Tijdschrift voor Parapsychologie, VII, pag. 164 e.v.

2) Heuristisch = leiding gevend aan het onderzoek. Heuristiek noemden de Grieken de wetenschap, die langs methodischen weg tot ontdekkingen of uitvindingen leert komen.

3) Er zij hier op gewezen dat reeds de studie der parergische verschijnselen ons met de ideoplastie in aanraking brengt. Bij de gestigmatiseerden zien wij hoe het eigen lichaam zich vervormt onder den invloed van hun voorstellingsleven (intra-somatische ideoplastie). Price en Osty constateerden dat de telekinetische verschijnselen welke bij Rudi Schneider (met behulp van een laboratorium-techniek welke het volmaakte nabij komt) werden waargenomen, veroorzaakt werden door een „stof" (teleplasma, „substance X") welke sterk onder den invloed van het voorstellingsleven van den proefpersoon stond (extra-somatische ideoplastie). Zie mijn „Hoofdstukken uit de parapsychologie" (Utrecht, 1934), alsmede P. A. Dietz: „Wereldzicht der parapsychologie" (Meulenhoff, Amsterdam).

psychoscopisten met meer dan geloofwaardige (pseudo-)hallucinaties te doen hebben en deed hem (hoezeer hij er zich waarschijnlijk van bewust is geweest dat hij zich hiermede op „glad ijs" begaf) ernstig rekening houden met de mogelijkheid van het bestaan van z.g. gedachte-vormen. En dit te meer waar het hem wel uit de litteratuur bekend zal zijn geweest dat er onderzoekers zijn die beweren, dat zij er in geslaagd zijn het bestaan van gedachte-vormen met behulp van de gevoelige plaat aan te toonen[1]).

Volgens de Tibet-reizigster mevr. Alexandra David-Neel[2]) bestaat in Tibet niet alleen het geloof dat men door krachtige (en langdurige) gedachtenconcentratie z.g. tulpa's (gedachte-vormen, elementalen) zou kunnen verwekken, maar zij beweert ook eenige malen dergelijke „elementalen" gezien te hebben[3]) en er zelfs eenmaal een zelf te hebben verwekt[4]).

Wij zullen op dit voorshands nog zeer netelige onderwerp, dat ik hier alleen ter wille van de volledigheid ter sprake heb gebracht, niet verder ingaan.

Wie zonder behoorlijke kennis van hetgeen in de parapsychologische litteratuur over „verschijningen" te vinden is van het hiervoor vermelde geval kennis neemt, zal zich ongetwijfeld op de een of andere „goedkoope" wijze van dit geval af willen maken, waarbij het hem niet moeilijk zal vallen de lachers op zijn hand te krijgen. En dit te meer waar mej. Y. en de heer X. in hetzelfde huis woonden. Zoo iemand zich daar bewust van is dan is dit schrijver dezes.

Wanneer wij echter dit (ons door betrouwbare berichtgevers medegedeelde) geval bezien tegen een achtergrond van een groot aantal

1) T.o.v. van dit onderwerp dient men de grootste voorzichtigheid in acht te nemen. Alles wat over dit onderwerp werd geschreven is nog onzeker. Bewezen is hier nog vrijwel niets.

2) A. David-Neel: „With Mystics and Magicians in Tibet", Londen, 1931. Zie de uitvoerige bespreking van dit werk in Tijdschrift voor Parapsychologie, IV en V.

3) Zoo beweert zij o.m. dat zij eenmaal achter een Tibetaanschen schilder, „die een vurig vereerder van de wraakgoden was en er een bijzonder behagen in schiep hun afschuwelijke gedaanten te schilderen" de door concentratie verwekten „vorm" (tulpa) van zoo'n god te hebben gezien.

Dit doet ons denken aan hetgeen wel van theosofische zijde beweerd wordt, n.l. dat de goden der oude cultuurvolkeren „tulpa's" (elementalen, gedachtevormen) waren, ontstaan door de gezamenlijke concentratie van groote groepen geloovigen. Door hun geloof in deze goden zouden zij deze gedachte-vormen hebben doen ontstaan. En door het „zien" van deze gedachtevormen (op bepaalde „heilige" plaatsen) zou het geloof in het bestaan en de aanwezigheid dezer goden ongemeen versterkt zijn geworden.

4) Het betreft hier het „beeld" van een korten en dikken monnik met een onnoozel maar vroolijk uiterlijk. Het fantoom zou, door maandenlange concentratie en het naarstig volbrengen van voorgeschreven oefeningen, langzaam ontstaan zijn. Niet alleen zijzelf, maar ook anderen zouden dit „beeld" gezien hebben. Waar het fantoom, zooals zij schrijft, haar op den duur ging benauwen, besloot zij het doen oplossen (eveneens door meditatie en het verrichten van bepaalde oefeningen), hetgeen haar gelukt zou zijn.

Wij weten niet wat wij van dit alles te denken hebben. Bewijsmateriaal voor het bestaan van gedachte-vormen mag men er voorloopig nog geenszins in zien. Slechts een parapsychologische expeditie naar Tibet zou ons hier misschien verder kunnen brengen. Zij zal echter voorloopig nog wel tot de vrome wenschen blijven behooren

(goed gewaarmerkte) gevallen van z.g. crisis-telepathie, in den loop der jaren door onderscheidene onderzoekers bijeengebracht en gepubliceerd in de parapsychologische vaklitteratuur[1]) dan verschijnt dit geval ons in een volkomen ander licht dan waarin een aantal leeken op parapsychologisch gebied het ongetwijfeld (met geringschatting en negatie van hetgeen met betrekking tot de geloofwaardigheid der berichtgevers is vermeld) zullen zoeken te plaatsen.

Dit beteekent echter niet dat wij nu tevens in staat zijn een bevredigende verklaring van dit geval te geven. Het kan er alleen maar toe

---

1) Een opmerkelijk geval van z.g. crisis-telepathie (dat in elk opzicht een analogon is van de gevallen van z.g. crisis-telepathie welke door de pioniers van het parapsychologisch onderzoek in Engeland werden bijeengebracht) vinden wij door tusschenkomst van Dr. J. B. Rhine vermeld in Vol. XXXIX, pag. 113 e.v. van „The Journal of the Am. S.P.R." (April 1945). Het betreft den heer Chester A. Hayworth uit Dallas in Texas. Op den avond van den 20sten April 1934 hield hij een voordracht over astronomie voor een groep jongelieden. Na afloop van deze lezing keerde hij vermoeid huiswaarts waar hij spoedig zijn bed opzocht. Omstreeks half één (hij dacht, in bed liggend, nog wat na over een gesprek dat hij met een tweetal zijner toehoorders had gevoerd) hoorde hij een geluid dat hem deed opkijken. Het was n.l. alsof iemand de knop van de slaapkamerdeur (welke hij voor het naar bed gaan gesloten had) omdraaide en de kamer binnentrad. Tot zijn groote verbazing zag hij zijn vader (gekleed in een bruingeel gekleurd overhemd met daarbij behoorende broek en met een mutsje op het hoofd) de slaapkamer binnen treden en op hem afkomen.

De heer Hayworth dacht dadelijk aan een grap. „Vader" (zoo ongeveer ging het door zijn hoofd) „is tijdens mijn afwezigheid hier geheel onverwacht aan komen zetten, heeft zich, toen ik thuis kwam, verstopt en komt mij nu verrassen." En dit te meer waar zijn vader van dergelijke grappen hield. Maar toen hij zijn vader in het gezicht zag (wachtend op het oogenblik waarop deze het een of ander zou zeggen) zag hij dat dit gezicht heelemaal niet naar grappen stond. „Nimmer te voren," aldus de heer Hayworth, „had ik mijn vader zoo somber, neerslachtig en wanhopig zien kijken en ik begreep dat er iets heel ernstigs gebeurd moest zijn... Ik schrok zoo hevig door zijn uiterlijk dat het waarschijnlijk daaraan toegeschreven moest worden dat ik geen woord tegen hem zeide. Vlak daarop strekte hij zijn hand naar mij uit en ik nam zijn hand in de mijne. Hij drukte mijn hand krachtig (heel anders dan hij dit gewoonlijk placht te doen). Ik weet alleen nog maar wat ik dacht – niet wat ik zeide, want ik kon niets zeggen – en dat was dit: „In Gods naam, vader, zeg iets tegen mij." Hij zeide echter niets... Plotseling verdween hij en zat ik daar recht op in bed, alleen, met uitgestrekte hand. De verschijning zal ongeveer een halve minuut geduurd hebben..."

De heer Hayworth vertelt nu verder dat er eenige oogenblikken later gebeld werd en een telegrambesteller een telegram afgaf, waarin zijn jongere broer (die bij zijn ouders in Los Angeles inwoonde) hem ervan verwittigde, dat zijn vader dien avond om half negen *volkomen onverwacht* in Los Angeles, Cal., overleden was. Een ingesteld onderzoek bracht aan het licht dat de heer Hayworth Sr. (op het oogenblik waarop een hartverlamming een einde aan zijn aardsch bestaan maakte) de kleeren droeg waarin zijn zoon hem had zien verschijnen. Ook de meetinstrumenten, den vulpenhouder en het vulpotlood van celluloid (welke de heer A. Hayworth, toen hij zijn vader zag verschijnen, in diens borstzak had zien zitten en die zijn aandacht hadden getrokken) bleek de oude heer Hayworth op het oogenblik van zijn dood bij zich gedragen te hebben.

De bij het verslag van den heer Hayworth gevoegde getuigenverklaringen (waaronder één van zijn echtgenoote) maken het zeer waarschijnlijk dat alles zich zoo toegedragen heeft als de heer H. bericht, reden waarom Dr. Rhine niet geschroomd heeft zich met dit geval in te laten.

bijdragen ons te sterken in onze overtuiging dat er inderdaad (zooals de geniale pionier van het parapsychologisch onderzoek F. W. H. Myers [1]) reeds langer dan een halve eeuw geleden waagde te veronderstellen) menschen zijn die in bijzondere mate de geschiktheid bezitten hun „fantoom" aan anderen te doen verschijnen. Dat dit „fantoom" in een aantal gevallen (waartoe ik mede dat van den heer X. wensch te rekenen) meer is dan een louter door telepathische suggestie verwekte „hallucinatie" staat voor mij vast.

NASCHRIFT

Even voor het ter perse gaan van dit artikel berichtte men mij een opmerkelijk geval van telepathie, waarbij de broer van den heer X. als afzender betrokken was en dat ik vermoedelijk binnen afzienbaren tijd in dit tijdschrift zal kunnen publiceeren.

Dit bericht acht ik (in verband met het bovenstaande) van belang. Het kan er toe bijdragen ons te sterken in onze overtuiging dat de heer X. over een bijzondere psychische structuur bezit die zich mede bij enkele zijner familieleden openbaart.

---

1) F. W. H. Myers: „Human Personality and its Survival of bodily Death", 2 deelen, Londen, 1904. Een beknopte Nederlandsche vertaling van dit standaardwerk verscheen in 1921 bij de W. B. te Amsterdam.

TIJD, RUIMTE EN PARAGNOSIE

DOOR IR. DR. J. M. J. KOOY

Dit artikèl is het verslag van een voordracht, gehouden 5 Maart 1947 voor de Studievereeniging, afdeeling den Haag en handelt in hoofdzaak over eenige nieuwe gezichtspunten toen naar voren gebracht, die als een poging mogen worden beschouwd het wezen der helderziendheid, van gewoon menschelijk standpunt bezien, eenigermate te benaderen.

Het is allerminst mijn bedoeling den lezer wat men zou kunnen noemen een „werkelijke oplossing" van het probleem van tijd en ruimte in verband met de paragnosie, aan de hand te doen. Op zijn gunstigst kan hoogstens sprake zijn van een nog zeer onvolkomen werkhypothese, die misschien, zeer misschien, zou kunnen leiden tot een meer natuurwetenschappelijke opvatting van wat men noemt „helderziendheid in tijd en ruimte". Overigens zij hier herinnerd aan een bekende uitspraak van Dr. Osty, dat het menschelijk bewustzijn iets is, dat zich nimmer zal laten vatten in een hypothese, die op zekeren dag zal worden opgesteld, noch zelfs door het gezamenlijk psychologisch, natuurwetenschappelijk en wijsgeerig denken van een periode... Hoogstens zal de menschheid er eens in slagen de verschillende verschijnselen waar het hier om gaat, in een meer omvattend natuurwetenschappelijk schema onder te brengen en als zoodanig met elkaar logisch in verband te brengen. *Waarom* wij hierover kunnen nadenken, *wat* eigenlijk wel bewustzijn is en wat de diepere achtergrond van *stof* en *geest* is zal wel voor alle tijden het menschelijk kenvermogen te boven gaan.

De verschijnselen van welker kosmologische beteekenis wij ons in dit artikel rekenschap willen geven zijn in de eerste plaats de *mentale* paranormale verschijnselen, d.w.z. de telepathie, de helderziendheid in de ruimte, en de helderziendheid in den tijd.

Thans, in het jaar 1947, terugziende op een lange periode van vaak moeilijk, maar uiterst intensief onderzoek, en na een bijkans oneindige herhaling van proefnemingen, waarbij de scherpste contrôle-maatregelen steeds weer opnieuw in acht genomen werden, en waarbij zoowel qualitatieve als quantitatieve methoden werden toegepast, is de realiteit van al deze verschijnselen boven elken twijfel verheven. Hij, die thans nog ongeloovig zou staan tegenover de telepathie, de helderziendheid in de ruimte, de retroscopie of de proscopie, mag met recht als „onwetend" beschouwd worden. Maar niet alleen zijn deze verschijnselen thans even vaststaand als welk ander wetenschappelijk geconstateerd feit dan ook, tevens kunnen we ook met zekerheid zeggen dat zij alle ten nauwste met elkaar samenhangen.

Onder *helderziendheid* meen ik te mogen verstaan *het vermogen directe percepties te verkrijgen buiten de gewone zintuigelijke kanalen en het normale denken om, van andere tijdruimtelijke situaties als die waarin men zich bevindt.*

Het is gebleken dat dit vermogen van algemeen menschelijken aard is, waarmede niet gezegd is dat alle menschen in gelijke mate begaafd zijn. Er bestaan hier gradueele verschillen.

De theorieën nu, die in den loop der jaren werden opgesteld, om van deze verschijnselen rekenschap te geven, zouden we in twee groote groepen kunnen indeelen, n.l.:

1°. De opvatting, waarbij de objectieve wereld wordt beschouwd als een „zijn" zonder meer, dat nòch statisch, nòch dynamisch is, maar boven het tijdsbewustzijn verheven, onkenbaar voor het normale menschelijke denken, en

2°. die theorieën, die een objectief gebeuren veronderstellen.

De welbekende tijdreekstheorie van Dunne zouden we in dit verband kunnen beschouwen als een theorie, die een tusschenpositie inneemt.

Het wil me nu, op grond van eigen introspectie [1]) inderdaad toeschijnen dat voor het z.g. subliminale bewustzijn *in laatste instantie* het zijn van boventijdlijken aard is. Wij zouden wellicht dit zijn nog het beste kunnen vergelijken met een logischen samenhang, waarbij ook geen sprake is van een volgorde in den tijd wanneer men dezen op zichzelf beschouwt. Laat men echter zulk een logischen samenhang voor zijn geest als het ware „de revue passeeren", dan valt datgene, wat voor het diepere bewustzijn één geheel is, wederom uiteen in een opeenvolging van samenhangende denkbeelden in den tijd, – waarbij we dan min of meer de rol van passieven toeschouwer vervullen.

Thàns stellen we ons echter de meer beperkende vraag: In hoeverre kunnen we, ons baseerende op het meer normale tijdsbewustzijn, tot een soort „werkhypothese" komen, waardoor de verschijnselen van helderziendheid in tijd en ruimte ons meer begrijpelijk worden?

Stelt men zich allereerst op zuiver naïef-realistisch standpunt, dan zou men geneigd zijn de telepathie als een soort mentale radio, en de helderziendheid in de ruimte als een soort mentale radar op te vatten, dus daarbij denkende aan een stralingswerking. Maar de proscopie, – de helderziendheid in de toekomst, – laat zich op deze wijze in het geheel niet verklaren, en daar de 3 groepen: telepathie – helderziendheid in ruimte – helderziendheid in tijd gezamenlijk ten nauwste met elkaar samenhangen, vervalt hiermede ook elk perspectief voor een stralingshypothese in naïef realistischen zin. We loopen dus op deze wijze hopeloos vast en komen er zoo vanzelf toe, de zaak meer wijsgeerig te beschouwen.

We vallen direct met de deur in huis door ons af te vragen: Wat is eigenlijk bestaan? Wat bedoelen we daarmee, *dat iets bestaat?* Beschouw daartoe eens het stralingsveld van een zender. „Hilversum" is bezig een programma uit te zenden. Het stralingsveld bestaat ook in uw kamer. Wat kan dit nu beteekenen? Blijkbaar niets anders dan dat, indien ter plaatse een *proefobject* (radiotoestel) wordt gebracht, een bepaald *verschijnsel* (radio-ontvangst) optreedt.

---

1) Zie J. M. J. Kooy: Introspectief onderzoek naar het Dunne-effect, T. v. P., VI en Bijdrage tot de kennis van den profetischen droom met fragmentarische congruentie, T. v. P., VII. Voorts J. C. M. Kruisinga: Dunne-effect of toeval?, T. v. P., VIII, IX, XI en XII.

Het stralingsveld is nu onafhankelijk van het ontvangtoestel, – men kan niet zeggen dat het toestel de opgevangen gemoduleerde draaggolf *maakt*, integendeel, het *ondergaat* de gemoduleerde draaggolf. Maar omgekeerd zou het geen zin hebben van een stralingsveld te spreken, als principieel geen proeflichaam zou kunnen bestaan om de aanwezigheid van dit veld te constateeren. We hebben dus hier een merkwaardige bestaansrelatie tusschen veld en proeflichaam. Het proeflichaam is *niet* de schepper van het veld, maar ondergaat het, – toch heeft het bestaan van het veld, zonder proeflichaam om het te constateeren, geen physischen zin, – dat wil zeggen het bestaat niet zonder principieel bestaan van een proeflichaam.

Dezelfde beschouwing kan gemaakt worden t.o.v. elk bestaand iets. Zelfs wanneer men zegt: „Het haar van die of die is blond," wil dit slechts zeggen dat, indien een waarnemende proefpersoon aanwezig is, „blond gezien wordt". M.a.w. elk bestaan op zichzelf is slechts potentieel, het drukt een *relatie* uit. Men kan zeggen: het bestaan realiseert zich aan de relaties, terwijl natuurlijk ook omgekeerd zonder relaties geen bestaan kan zijn. Daar verder „relatie" 100 % begrip, dus iets zuiver geestelijks is, volgt uit bovenstaande beschouwing wel zonneklaar de volkomen wederzijdsche doordringing van stof en geest. Zij vormen, – en dus de wereld, – een niet te scheiden eenheid: de materie realiseert zich aan den geest en omgekeerd.

Beschouwen we nu in dit licht de realiteit van verleden en toekomst, dan zien we dat deze realiteit in wezen niets verschilt van de realiteit van welk ander iets dan ook. Ook hier hebben het „veld" (Verleden en Toekomst) en het „proeflichaam" (de paragnost). Men kan niet zeggen dat de paragnost de toekomst *maakt*, integendeel, hij *ondergaat* de toekomst, – wordt er kennelijk, – hoe dan ook, – door geafficeerd. De Toekomst en het Verleden zijn dus onafhankelijk van den paragnost, – en toch, – *zou geen directe perceptie van verleden en toekomst mogelijk zijn, dan zouden deze geen objectief bestaan kunnen hebben*, – zooals toch ieder normaal mensch intuïtief zal aannemen. Tegelijk met dit aannemen, zij het dan ook in de meeste gevallen onbewust, wordt dus de principieele mogelijkheid van directe perceptie, dus van helderziendheid in verleden en toekomst toegegeven. Het daadwerkelijk optreden daarvan was dus a priori te verwachten. Maar er is meer. *Van menschelijk standpunt* beschouwd is het slechts mogelijk een directe perceptie te hebben in het Nu. De paragnostische perceptie van Verleden en Toekomst valt dus ook in het Nu. Verder is èlke perceptie een gebeuren, zelfs het passieve beschouwen van een schilderij. Welke gevolgtrekking moeten we nu daaruit maken? Wel, er is blijkbaar geen andere consequentie mogelijk dan deze: *De dynamiek van het gebeuren is zoodanig dat de toekomst en het verleden, beide zijnde een gebeuren, steeds bezig zijn gelijk te gebeuren.*

Ik zal dadelijk aan de hand van een technisch model demonstreren wat met deze op het eerste gezicht duistere uitspraak wordt bedoeld. Maar eerst zij nog gewezen op het *complementaire* karakter van Verleden en Toekomst. Voor zoover we de toekomst *denken* als toekomst, moet ze nog gebeuren. Maar voor zoover we aan de Toekomst een

objectief bestaan toekennen, (en ze hééft een objectief bestaan in den zin van directe paranormale perceptie-mogelijkheid), is ze reeds nu. Hoe nu deze oogenschijnlijke tegenstrijdigheid in het karakter van Verleden en Toekomst kan worden opgelost zal evenzoo uit het model moeten blijken.

Als voorbereiding daartoe maken we eerst een gedachten-experiment.

Stel een vreemdsoortig dier bevindt zich achter een hooge schutting, onzichtbaar voor een bepaald persoon A, die zeer geïnteresseerd is in het uiterlijk, en het doen en laten van dat dier. Aan dezelfde zijde van de schutting, waar het dier zich ophoudt, bevindt zich ook een tweede persoon B, die een fluit bespeelt, waarbij de fluit steeds 3 tonen voortbrengt. B, die het dier kan zien, heeft nu met A de volgende afspraak gemaakt: De 3 intensiteiten van de tonen, die de fluit voortbrengt, moeten als ruimtelijke coördinaten x, y en z worden opgevat van een punt P, t.o.v. een rechthoekig coördinaten stelsel x y z, dat A zich voorstelt (zie fig. 1). De fluitist verandert nu bij het fluiten de 3 toonsterkten zóódanig met den tijd, dat het punt P de gedaante van het dier beschrijft.

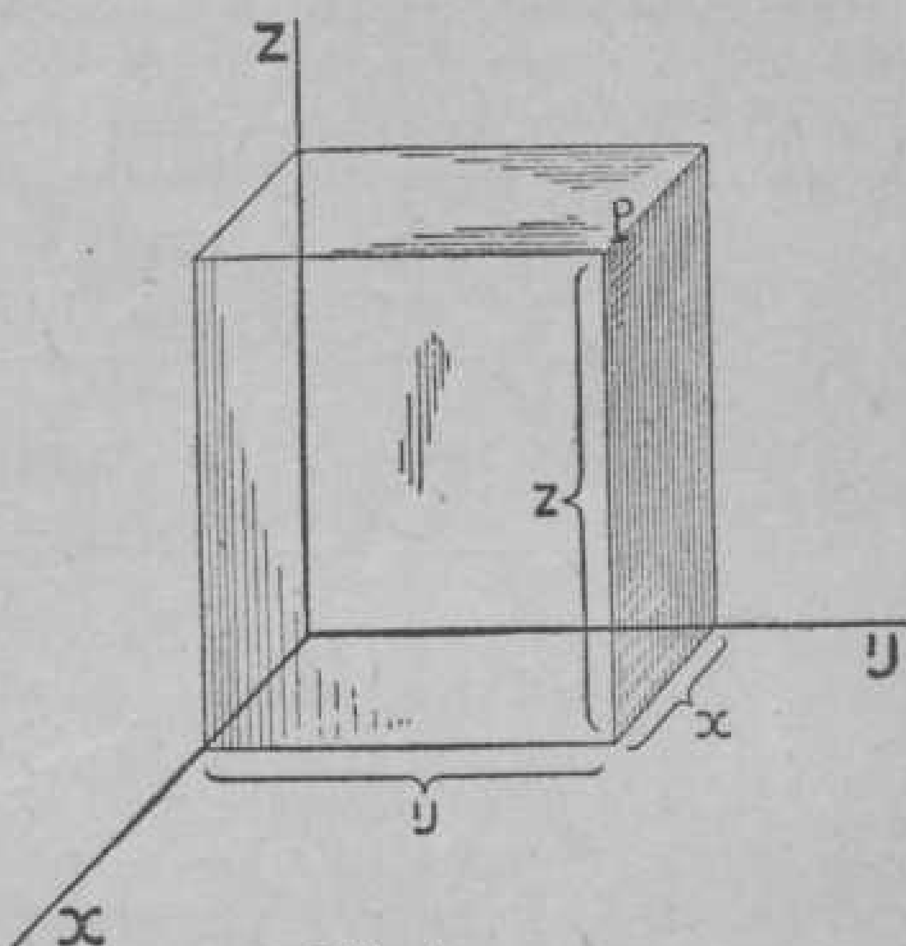

FIG. 1

(Natuurlijk moet A daartoe de toonsterkten goed kunnen schatten, en behalve een phenomenaal vlug verstand, ook een exceptioneel voorstellingsvermogen hebben.)

Indien nu A maar vlug genoeg van begrip is, zoodat de fluitist in bijv. $^1/_{100}$ sec. de geheele gedaante van het dier kan „affluiten", zoodat het in den geest van A voorgestelde punt P de gedaante van het dier in $^1/_{100}$ sec. compleet „schetst", is het op deze wijze principieel ook mogelijk, dat A een beeld verkrijgt, niet alleen van het uiterlijk van het dier, maar ook van de bewegingen die het dier uitvoert. We hebben dus hier een 3 dimensionaal *geluidsgebeuren*, dat door A als een *ruimtelijk gebeuren* wordt opgevat.

Maar veronderstel nu eens, dat A niet is een menschelijk persoon, maar alleen maar een trommelvlies met een gehoorzenuw, waarvoor het geluidsgebeuren (het fluitconcert van de 3 toons fluit van B) het *eenig bestaande gebeuren* is. We zouden ons dan verder voor kunnen stellen dat de geestelijke structuur van dit trommelvlies plus gehoorzenuw zóódanig is, dat dit het fluitconcert op dezelfde wijze ruimtelijk opvat, als zooeven door A werd gedaan.

We hebben dan hier een elementair wezen voor ons, dat iets, wat

wij als een opeenvolging van geluiden opvatten, dus voor òns iets *niet* ruimtelijks is, als ruimtelijk gebeuren ervaart, terwijl dit tevens zijn geheele voorstellingswereld omvat. *Maar dan is het ook omgekeerd zeer goed denkbaar dat een wezen, anders georganiseerd dan wij, iets dat wij als een ruimtelijk gebeuren opvatten, als een niet ruimtelijk gebeuren ervaart.*

Na deze voorbereiding gaan we thans over tot het bespreken van het technische model, dat symbolisch de grondideeën weergeeft van de theorie over helderziendheid in tijd en ruimte, die wij in dit artikel naar voren willen brengen. Dit model moet daarbij worden beschouwd als *steigerwerk*, noodig voor de uiteenzetting van de theorie, en zal straks weer worden verwijderd.

Stel dat eenzelfde geluidsfilm (fig. 2A) wordt uitgezonden door een groot aantal zenders, die echter alle (wat de uitgezonden filmvoorstelling betreft) in tijdphase t.o.v. elkaar verschillen. In fig. 2A zijn A, B, C, D enz. *vaste* punten langs den loopenden filmband, waar

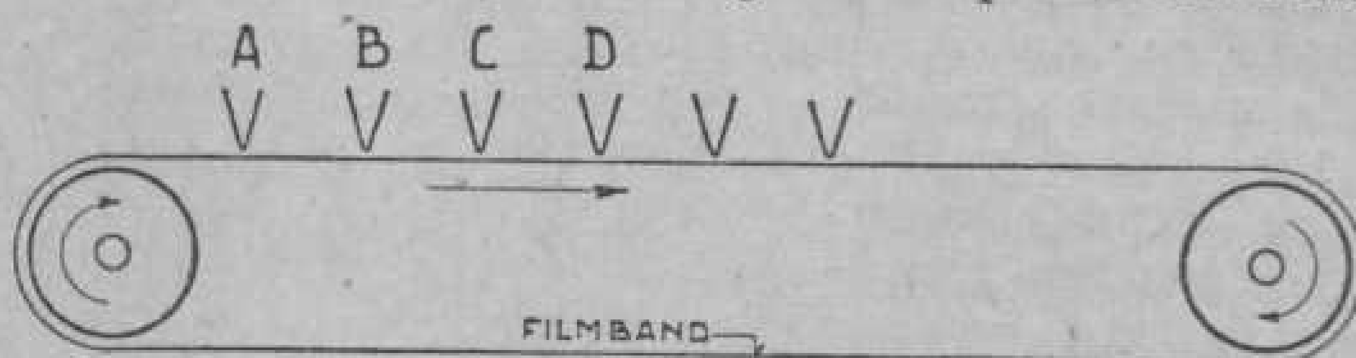

FIG. 2A

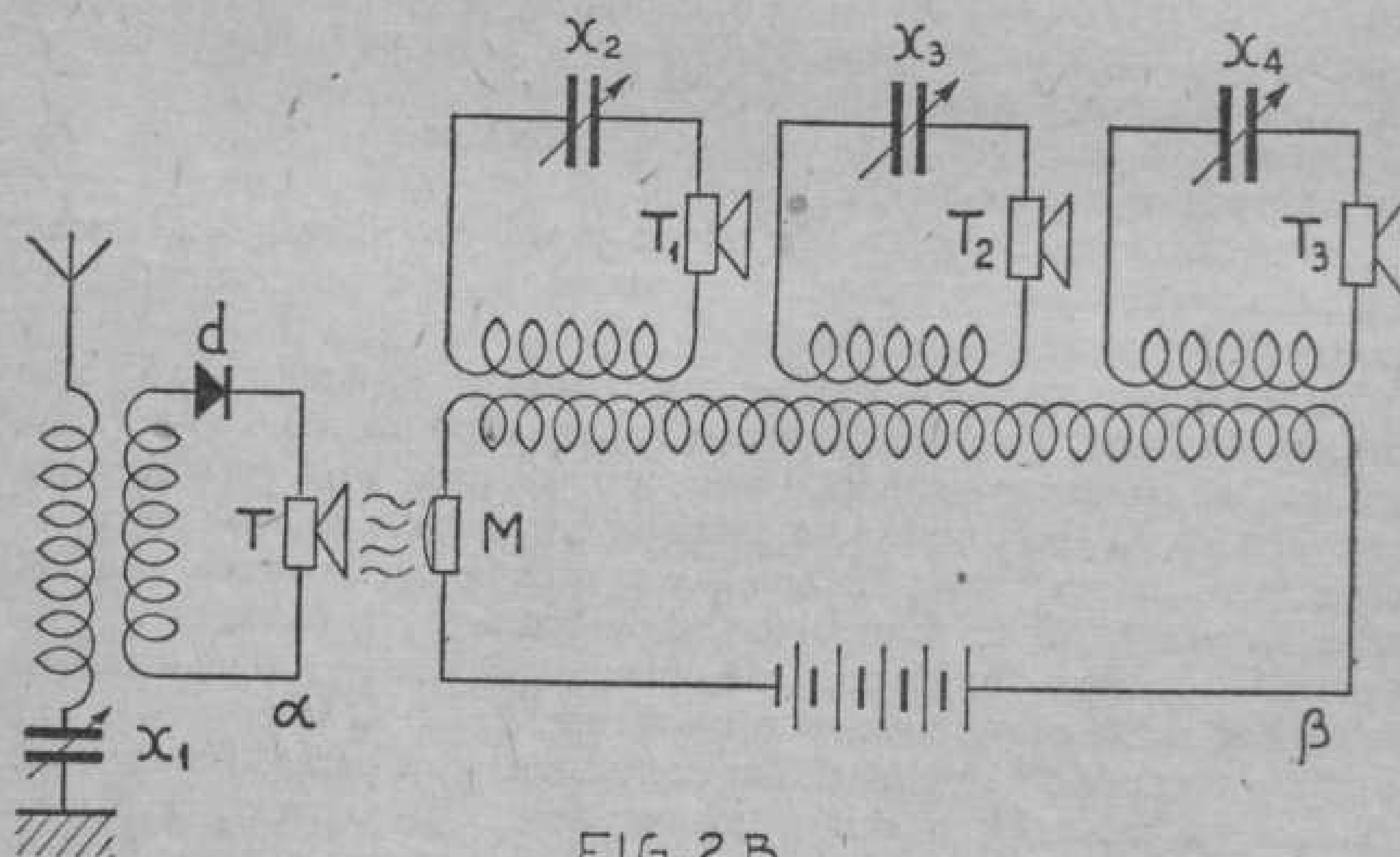

FIG. 2B

de „opnemers" van de zenders op zijn aangesloten. A is dus „later" t.o.v. B, B weer later t.o.v. C, enz. De op A aangesloten zender heeft een zekere golflengte, de op B aangesloten zender een iets kleinere golflengte, enz. Denk nu in de limiet het aantal punten A,

B, C, D enz. oneindig groot, zoodat we een oneindig groot aantal zenders verkrijgen, die alle tezamen, een groot stuk film tegelijk uitzenden [1]).

Stemt nu een ontvanger op één der zenders af, dan valt hij ergens in het programma (bijv. het concert) dat dan voor hem zich verder gewoon in den tijd ontrolt. Hij is dan op een bepaald *Nu-front* afgestemd. Wanneer hij echter op een kortere golflengte afstemt, *dan verplaatst hij zich in het verleden*, d.w.z. hij stemt op een ander Nu-front af, dat t.o.v. eerstgenoemd Nu-front in het verleden ligt. Evenzoo kan hij zich, door af te stemmen op een langere golflengte, naar de toekomst verplaatsen. Verder is het door continue verandering in afstemming op steeds kortere golflengte bij bepaald tempo (overeenkomend met de snelheid waarmee de filmband zich beweegt) zelfs mogelijk het filmgebeuren tot stilstand te brengen, en bij iets sneller tempo in afstemmings-verandering het concert in omgekeerde tijdsopvolging te laten plaatshebben.

Het ontvangsysteem van fig. 2B bestaat nu in principe uit een antenne-kring met afstem-condensator (x_1), een kring α met kristaldetector d en telefoon T, een kring β gevoed door een batterij, waarin een microfoon M is opgenomen, en 3 gelijke zeefkringen met afstemcondensatoren (x_2, x_3, x_4), met verder in elk der zeefkringen een telefoon (T_1 resp. T_2 en T_3). De kring α is met de antenne-kring inductief gekoppeld, evenals de 3 zeefkringen met de kring β. De energetische koppeling tusschen de kringen α en β geschiedt door geluidsgolven (via T en M).

We vatten nu dit ontvangsysteem op als een *robotwezen* voor wien de uit T_1, T_2 en T_3 komende tonen de eenige bestaande werkelijkheid (d.w.z. het eenig bestaande gebeuren) is. (Het geluid komende uit T behoort daar dus *niet* toe). Het zendsysteem waarop de ontvanger (het robotwezen) kan worden aangesloten, wordt nu gevormd door het systeem van oneindig vele zenders, zooals boven beschreven, die gezamenlijk een groot stuk geluidsfilm (fig. 2A), in alle punten (Nu-fronten) tegelijk, uitzenden.

Bij ontvangst komt uit elk van de 3 telefoons T_1, T_2 en T_3 een enkelvoudige toon (sinusvormige trilling); de frequenties dier tonen blijven onveranderd, zoolang de standen van de condensatoren x_2, x_3 en x_4 onveranderd blijven. Deze standen zullen we in het vervolg evenzoo met x_1, x_2, x_3 en x_4 aangeven. Overigens wisselen de intensiteiten I_1, I_2 en I_3 van de tonen, door T_1, T_2 en T_3 voortgebracht, met den tijd. We zullen nu de geestelijke structuur van het robotwezen zóódanig veronderstellen, dat hij deze intensiteiten I_1, I_2 en I_3 als ruimtelijke coördinaten opvat van een punt P, op geheel overeenkomstige wijze als de persoon A deed in het voorgaande gedachtenexperiment; verder worden (als gevolg van zijn geestelijke structuur) de standen x_2, x_3 en x_4, – die de 3 toonfrequenties bepalen –, door het robotwezen als de ruimte-coördinaten opgevat van

1) Zou aldus de film in zijn geheel uitgezonden worden, dan zou door interferentie uitdooving plaats hebben, en geen ontvangst mogelijk zijn.

een punt Q, *van waaruit hij het ruimtelijk gebeuren, (door P beschreven), ziet.*

Zoolang nu x_1, x_2, x_3 en x_4 constant gehouden worden, „ziet" dus het robotwezen een bepaald voor hem ruimtelijk gebeuren vanuit een waarnemingscentrum Q (in zijn voorstellingsruimte). Voor ons openbaart zich dit gebeuren slechts als een opeenvolging van geluiden (een samenspel van 3 tonen, waarvan de intensiteiten met den tijd veranderen).

Overigens is het technisch mogelijk de voor het robotwezen in zijn mentale wereld plaats hebbende ruimtelijke gebeurtenissen ook voor ons in den gebruikelijken ruimtekenvorm zichtbaar te maken, door de drievoudige orde van geluiden electronisch in lichtwisselingen om te zetten, geprojecteerd in een fluoresceerende rookkolom. Het bovengenoemde punt P wordt dan gerepresenteerd door een snijpunt van stralen, waarbij (door de plaatselijk hoogere intensiteit van het stralingsveld) de daar aanwezige materie gaat oplichten. Op soortgelijke wijze is men er inderdaad in geslaagd een werkelijk ruimtelijk filmgebeuren te scheppen.

Houden we nu x_1 constant en veranderen we x_2, x_3 en x_4, dan wordt dit door het robotwezen als een *zich ruimtelijk bewegen* opgevat. Voor òns zal het „bewegen van het robot-wezen en zijn mentale wereld" zich slechts openbaren in het veranderen der drie toonhoogten der uit T_1, T_2 en T_3 komende tonen.

Principieel is het weer mogelijk het proces van verandering in afstemming der drie geluidsfrequenties zóódanig electronisch in een ruimtelijk gebeuren van lichtwisselingen in een rookkolom om te zetten, dat ook bij ons de indruk van een zich ruimtelijk verplaatsen wordt opgewekt. Dit is echter *niet* essentieel voor de theorie, die juist op het zuiver symbolische karakter van de voorstellingsruimte van het robotwezen, en daardoor ook omgekeerd op het zuiver symbolische karakter van onze voorstellingsruimte, de aandacht wil vestigen.

Verder zal bij bepaalde x_2 x_3 x_4 nooit een volkomen scherpe afstemming op drie toonfrequenties bereikt worden, maar zullen steeds geluidsfrequenties die daarvan zeer weinig verschillen, haar invloed doen gevoelen. Men kan zich nu voorstellen dat de geest van het robotwezen dit als *perspectivisch zien* opvat.

Houdt men nu x_2 x_3 x_4 constant, én varieert men x_1, dan wordt op een anderen zender afgestemd van het zendsysteem, die dezelfde geluidsfilm in een andere tijdphase uitzendt, zoodat dezelfde opeenvolging van geluiden door T_1 T_2 T_3 wordt gereproduceerd, *echter nu verschoven naar verleden of toekomst*. Het robotwezen ziet nu gebeurtenissen die in het verleden hebben plaatsgehad, of in de toekomst zullen plaats hebben, met betrekking tot het punt x_2 x_3 x_4 van zijn voorstellingsruimte als waarnemings-centrum. M.a.w., hij ziet het plaatselijk verleden, of de plaatselijke toekomst.

Niet essentieel voor het model, maar wel belangrijk als hulpvoorstelling voor volgende beschouwingen, is de overweging dat, als we het geluidsgebeuren electronisch in een voor *ons* ruimtelijke film omzetten, dan, bij verstellen van den condensator x_1, voor ons de toekomst, of het verleden van dit ruimtelijke filmgebeuren verschijnt.

Maar we hebben tot dusverre in ons model van één zeer belangrijk feit geen rekenschap gegeven, nl., dat niet alleen de uitwendige

gebeurtenissen, maar ook het robotwezen zelf op één of andere wijze in het filmgebeuren moet worden opgenomen. Want we moeten bij het model ook rekening houden met het feit, dat wij zelf in het Verleden niet alleen gebeurtenissen meemaakten, en in de Toekomst zullen meemaken, maar daarin ook een actief aandeel hadden en zullen hebben. Verder hadden we op bepaalde tijdstippen bepaalde voorstellingen, emoties, pijnen enz., en zullen we deze evenzoo op bepaalde tijdstippen in de toekomst hebben.

Als verdere voorbereiding vragen we ons nu allereerst af, wat wel in het algemeen van dat *Bewustzijn*, dat zelve nimmer in een model kan worden opgenomen, in verband met het werkelijke optreden van helderziendheid in tijd en ruimte gezegd kan worden. We kunnen dan, in het kort samengevat, de volgende essentieele punten opmerken:

Het is wel zeker te achten, dat bij de ingewikkelde hersen-processen, die met het denken samenhangen, een zeer groot aantal cellen samenwerkt. We kunnen nu zeer zeker niet zeggen, dat het bewustzijn over al deze cellen op één of andere wijze zou zijn verdeeld, zooals een vloeistof; veelmeer is het bewustzijn te beschouwen als een functie der samenwerking, hoe dan ook, van dit groote aantal celbewustzijnen. M.a.w. de enkele cellen hebben zeer zeker geen bewustzijn, zooals wij, maar door een bijzondere samenwerking van een zeer groot aantal hunner ontstaat een hooger bewustzijn.

Anderzijds wijzen de paranormale mentale verschijnselen er op, dat een soortgelijke situatie wordt aangetroffen bij het collectieve bewustzijn. Het blijkt dat, althans in principe, het bewustzijn van een bepaald persoon een gedachte kan invallen van elk ander persoon, waarbij zelfs deze gedachte (van dien ander) tot het verleden, of zelfs tot het toekomstig weten van dien anderen persoon kan behooren.

M.a.w., daar bewustzijn en inhoud van het bewustzijn niet als afzonderlijke entiteiten tegenover elkaar staan, maar juist het bewustzijn zich realiseert aan, – of, als men het zoo uitdrukken wil, identiek is aan dien inhoud, is de psyche van een bepaald persoon, (subliminaal bewustzijn inbegrepen), *een functie der bewustzijnen van alle in verleden, heden en toekomst levende personen, en waarschijnlijk ook meer algemeen van alle levende wezens.*

Of correcter gezegd: er is slechts één bewustzijn, dat zich in elke persoon als het ware verbijzondert. Deze verbijzondering is echter niets anders dan een bewustzijnsbeperking, hierin bestaande, dat het subliminale bewustzijn, en daardoor het besef van de *numerieke* eenheid van alle bewustzijn, onder de drempel der gewaarwording blijft, gelijk de term „subliminaal" reeds aangeeft. Verder bedenke men, dat het ééne Bewustzijn veel meer bevat dan de som der mentale inhouden van de ten opzichte van elkaar relatief afgesloten individuen; zoo komen zekere nuances in introspectief beleven, ja wellicht zeer diepgaande verschillen, die in het normale verkeer nimmer openbaar worden, en door niemand (als individu) worden vermoed, in het overkoepelende ééne Bewustzijn tot uiting. Zoo is het, om maar *iets zeer ingrijpends* te noemen, – zeer goed mogelijk dat het zoo-

genaamde *gericht zijn van den tijd* door verschillende individuen introspectief op geheel verschillende, – *ja wellicht tegengestelde wijze* wordt beleefd, terwijl zich de normale mensch in zijn verkeer met anderen daarvan *volkomen onbewust is.*

We keeren thans, na deze kleine psychologische uitweiding, weer naar ons model terug. Allereerst moet nu het robotwezen in het filmgebeuren actief betrokken worden. Daartoe zouden we het ontvangtoestel zóó met een zender kunnen combineeren dat, indien op golflengte λ wordt ontvangen, tegelijk op dezelfde golflengte λ wordt uitgezonden, en wel met zulk een modulatie, dat in het door T_1 T_2 T_3 voortgebrachte geluidsgebeuren, dus bij de bepaalde groep x_2 x_3 x_4 waarop het ontvangtoestel is afgestemd, een specifieke „eigen storing" ontstaat. Deze „eigen storing" wordt nu door het robotwezen in ruimte-kenvorm omgezet en als *zijn lichaam* beleefd.

We denken ons nu vervolgens een tweede dergelijke zend-ontvanger, die een tweede robotwezen vertegenwoordigt. Deze tweede zend-ontvanger wordt op dezelfde golflengte λ, dus dezelfde x_1 afgestemd, maar overigens op een iets andere groep x_2' x_3' x_4'. Dit moet dan bij het eerste zend-ontvangtoestel (afgestemd op x_1 x_2 x_3 x_4) een storing teweeg brengen dat door het eerste robot-wezen in zijn voorstellingsruimte ter plaatse x_2' x_3' x_4' wordt gelocaliseerd, en geïnterpreteerd *als lichaam van het tweede robotwezen.*

De vraag hoe dit radio-technisch zou kunnen worden verwezenlijkt, is hier niet van overwegend belang, daar het hier slechts een gedachtenexperiment betreft, om tot een bepaalde theorie betreffende helderzienheid in tijd en ruimte te komen; een dergelijke verwezenlijking, die een uitvoerige bespreking zou vereischen, is echter principieel mogelijk.

We kunnen nu vervolgens het beeld uitbreiden door een groot aantal soortgelijke zend-ontvangers te veronderstellen, die alle op dezelfde x_1 waarde zijn afgestemd (dus op hetzelfde Nu-front), en elk door variatie van x_2 x_3 x_4 een ander leven in het filmgebeuren projecteeren. Maar aldus zouden we een kosmologisch model verkrijgen, waar alleen maar op één bepaald Nu-front de robotwezens actieve medespelers zijn, en er zou geen sprake meer zijn van een *volledig* tegelijk gebeuren van verleden en toekomst. Het verleden en de toekomst zouden dan als het ware „ontvolkt" zijn, en alleen het heden (d.w.z. het eene Nu-front = speciale waarde van x_1, waarop alle zend-ontvangers zijn afgestemd) zou met bezielde wezens bevolkt zijn.

Hieruit volgt dat, zoodra we de robotwezens als actief medespelenden in het filmgebeuren willen betrekken, we tegelijk moeten aannemen dat elk speciaal leven op alle Nu-fronten, dus voor alle voorkomende waarden van x_1, door zend-ontvangers, door de juiste variatie van x_2 x_3 x_4 met den tijd, worden gevolgd. We verkrijgen aldus in de limiet t.o.v. één individueel leven een systeem van oneindig vele zend-ontvangers, die alle ditzelfde leven in het totale gebeuren projecteeren, daarbij onderling in tijdphase (Nu-front) verschoven.

Elk robot-leven valt daarbij, van introspectief robo t-standpunt bezien, aldus uiteen in een reeks „waarnemers", die elk hun eigen *momentane* tijdgenooten hebben, en die alles, wat niet op dezelfde x_1 is afgestemd, als verleden of toekomstig, bezield en onbezield gebeuren, in de reflectie tegenover zich plaatsen, daarbij op eigen leven geen uitzondering makend.

De op één Nu-front afgestemde waarnemer heeft derhalve den indruk, dat alle waarnemers een preferentie hebben voor datzelfde Nu-front, en ook als zoodanig daarop afstemmen, terwijl dit toch een illusie is. Maar tegelijk wordt, althans bij dit model, deze illusie, *als illusie*, verklaard.

Het is als het ware het gevolg van een uiteenvallen van het bewustzijn, niet alleen in individueele levens, maar ook van één individueel leven over alle Nu-fronten van dat leven.

Thans zijn we met den uitbouw van ons model zoover gevorderd, dat we kunnen overgaan tot het wegnemen van alle steigerwerk, en ons afvragen wat voor kosmologie door dit model nu eigenlijk wordt uitgedrukt. Voor het gemak zullen we in het vervolg niet meer exclusief de aandacht vestigen op het symbolische karakter van de ruimte. Waar sprake is van ruimte moet steeds op den achtergrond der gedachten het besef aanwezig zijn, dat hiermede iets symbolisch wordt uitgedrukt.

We kunnen dan allereerst zeggen dat volgens de door het model gesymboliseerde kosmologie, het gebeuren is op te vatten als de superpositie van een oneindig groot aantal onderling identieke, onderling in tijdphase verschoven, ruimtelijke films.

(We zouden dit kunnen voorstellen door in een rookkolom, als boven aangegeven, een groot stuk ruimtelijke film, in al zijn Nufronten tegelijk, te projecteeren).

Maar daarmee zijn we er nog niet: Elk van de genoemde ruimtelijke films n.l. is op zijn beurt te beschouwen als de superpositie van een oneindig groot aantal onderling identieke, onderling in de ruimte op alle mogelijke wijzen ruimtelijk verschoven, ruimtelijke films, waarvan voor het normale bewustzijn (dat dus, zijnde in een bepaald hier, een bepaald *Nu-front* volgt) slechts één dier laatst bedoelde films verschijnt. Al het andere blijft daarvoor, (d.i. voor dat normale bewustzijn), onbewust.

We zouden dus te doen hebben met een gebeuren, dat tegelijk is een ander gebeuren van zoodanigen aard, dat in elk *hier-nu* tegelijk plaats heeft het gebeuren van elk ander *hier-nu*, genomen over een groot tijdruimtelijk gebied.

Overigens kan ook èlk gebeuren aldus worden opgevat. Immers, indien F (x, y, z, t) een gegeven gebeuren in tijd en ruimte symboliseert, is het altijd mogelijk een functie ψ (x, y, z, t) zóódanig te bepalen, dat deze voldoet aan de integraalvergelijking

$$F(x, y, z, t) = \int \psi(x + u, y + v, z + w, t + \tau)\, du\, dv\, dw\, d\tau$$

waarbij de integraal over zeker voorgeschreven beperkt gebied moet worden uitgestrekt.

Voor hen die met de mystiek van alle tijden vertrouwd zijn, is dit

alles welbekend. Het is het „Tat twam asi" der oude Indiërs, waartoe ons model ons uiteindelijk voert: het Al-Eene, het gansche heelal in tijd en ruimte, zich condenseerend, weerspiegelend, in elk bizonder bestaan.

Ook is dit in overeenstemming met de zoowel door Mach als later door Einstein naar voren gebrachte opvatting, dat de *massa* van elk materie-deeltje zijn oorsprong vindt in de wisselwerking met alle andere bestaande materie-deeltjes, een opvatting, die door de moderne quantenstatistiek nog ten zeerste wordt versterkt.

Meer algemeen zou men dit in de termen van de moderne physica aldus kunnen uitdrukken: De werkingsdichtheid [1]) F (x, y, z, t) in een bepaald punt x, y, z, t van het ruimte-tijd-continuum, is te beschouwen als een gevolg van de verdeeling der werkingsdichtheid over het geheele overige continuum. We zouden dit mathematisch in den vorm van een integraalvergelijking aldus kunnen aangeven:

$$(1) \quad F(x, y, z, t) = \int \psi(x, y, z, t, x', y', z', t') \, F(x', y', z', t') \, dx' \, dy' \, dz' \, dt'$$

waarin ψ de aard van den samenhang symboliseert, en de integraal over het geheele continuum moet worden genomen.

De meer algemeene beteekenis van deze vergelijking zou ongeveer als volgt kunnen worden omschreven. F (x, y, z, t) symboliseert een zeker gebeuren in een punt met ruimte-coördinaten x, y en z, op het tijdstip t. F (x', y', z', t') symboliseert een ander gebeuren, in een ander punt met ruimte-coördinaten x', y' en z', op een ander tijdstip t'. Verder stelt (bij „vlakke" ruimte-tijd) het product dx' dy' dz' dt' een zeer klein vierdimensionaal volumen-elementje (d.w.z. een zeer klein stukje „ruimte-tijd") voor, rondom het „punt" x', y', z', t' in het vierdimensionale tijd-ruimte-continuum genomen. (Bij *gebogen* ruimte-tijd hebben we voor het ruimte-tijd-element te schrijven: $\sqrt{g'}\, dx'\, dy'\, dz'\, dt'$, waarin $\sqrt{g'}$ weer een functie van x', y', z', t' is. Deze factor $\sqrt{g'}$ kunnen we ons dan in de functie ψ opgenomen denken. Zouden we verder de metriek als bepaald, of althans afhankelijk van de F-verdeeling willen beschouwen, dan zou de integraal-vergelijking niet lineair en uiterst gecompliceerd worden).

Aldus symboliseert F (x', y', z', t') dx' dy' dz' dt' al het gebeuren, dat in het zeer kleine stukje ruimte-tijd dx' dy' dz' dt' is begrepen. Dit gebeuren zal nu in verband met de alomvattende kosmische samenhang invloed hebben op het gebeuren in het punt met ruimte-coördinaten x, y en z, op het tijdstip t. Deze invloed zal echter op één of andere wijze afhangen van de ligging van het stukje ruimte-tijd dx' dy' dz' dt' (dus practisch de ligging van het „punt" x', y', z', t') t.o.v. het „punt" x, y, z, t. Zoo is het wel waarschijnlijk te achten dat deze invloed kleiner zal zijn, naarmate de „vierdimensionale afstand", (dat is de afstand in tijd èn ruimte), grooter is. De invloed van al het gebeuren in het ruimte-tijd-element dx' dy' dz' dt' (rondom het punt x', y', z', t'), in het „punt" x, y, z, t, wordt nu symbolisch aangegeven door:

$$\psi(x, y, z, t, x', y', z', t') \, F(x', y', z', t') \, dx' \, dy' \, dz' \, dt'$$

waarin ψ een functie (mathematische uitdrukking) moet zijn waarin, zeer algemeen beschouwd, de „ruimte-tijd"-coördinaten x, y, z, t en x', y', z', t' van de correspondeerende „punten" (nu-hier's) moeten voorkomen. (Hoè nu deze functie ψ er, meer nader bepaald uitziet, is de groote opgave voor het onderzoek der toekomstige eeuwen.) De *totale* invloed van alle gebeuren, overal in tijd en ruimte, ter plaatse P met ruimte-

1) „Werking" heeft als dimensie: energie maal tijd, en treedt in het vierdimensionale in de plaats van „massa", of meer algemeen, van „energie".

coördinaten x, y en z, op het tijdstip t, wordt nu verkregen door sommatie van alle elementaire invloeden

$$\psi\ (x, y, z, t, x', y', z', t')\ F\ (x', y', z', t')\ dx'\ dy'\ dz'\ dt'$$

over alle tijd en alle ruimte. Dit wordt aangegeven door het symbool $\int$. Tevens is dan deze „totale invloed" gelijk aan het gebeuren zelf in het „punt" x, y, z, t. Dit nu wordt door de integraalvergelijking (1) tot uitdrukking gebracht.

Voor een geest die van de nadere bouw van de functie ψ kennis zou dragen, zou de integraalvergelijking (1) in beginsel kunnen worden opgelost, d.w.z. de werkingsverdeeling F (x, y, z, t), voor elk punt x, y, z, t in tijd en ruimte, zou daaruit kunnen worden bepaald. (Het tijdruimte-continuum zou daarbij eventueel gebogen en wellicht ook in zichzelf gesloten aangenomen moeten worden).

Misschien is nu de paragnosie niets anders dan een gevolg van een intuïtieve schouwing van dezen samenhang, – *een vertaling in beelden.* Men kan n.l. de integraalvergelijking (1) zóó beschouwen, dat men de werkingsdichtheid F (x, y, z, t) in een bepaald hier-nu x, y, z, t opvat als een superpositie der werkingsdichtheden in elk ander hier-nu x′, y′, z′, t′, waarbij de termen van de som met zekere „gewichten"

$$\psi\ (x, y, z, t, x', y', z', t')\ dx'\ dy'\ dz'\ dt'$$

zijn vermenigvuldigd, afhangend van de onderlinge ligging der beide hier-nu's x, y, z, t en x′, y′, z′, t′.

In zekeren zin zou men dus met recht kunnen zeggen, dat het tijdruimtelijk gebeuren zóódanig is, dat in elk „hier-nu", tegelijk plaats heeft het gebeuren in elk ander „hier-nu". We naderen hierbij zeer dicht tot de suggestieve opvattingen, waartoe we automatisch, door onze model-experimenten, werden gevoerd.

De diepere beteekenis van deze analogie is nu de volgende.

Men kan zich denken een in-elkaar-reeks van drie-dimensionale (d.w.z. drieledige) indrukken (bijv. gehoor-, of pijn-, of smaakindrukken), die als zoodanig niet in den tijd (als duur) zijn begrepen, maar „in-eens" worden beleefd. (In den droom treedt soms zulk een in-elkaar-reeks, zulk een doordringing van impressies op, en kan als zoodanig *introspectief ervaren worden*). De drie intensiteiten der „grondindrukken", die in de verschillende „beelden" van de in-elkaar-reeks wisselen, kunnen nu als ruimtelijke coördinaten van een configuratiepunt worden opgevat, waardoor een ruimtelijk gebeuren in den tijd beschreven wordt. De aanvankelijke niet-ruimtelijke en niet-tijdlijke in-elkaar-reeks verschijnt dan bij deze transformatie in ken-vorm als een uit-elkaar-reeks van in tijd en ruimte geordende indrukken.

Omgekeerd kan elke uit-elkaar-reeks van in tijd en ruimte geordende indrukken worden getransformeerd in een niet-ruimtelijke en niet-tijdlijke in elkaar-reeks van drie dimensionale (d.w.z. drieledige) impressies.

Het heeft nu verder geen zin er over te redetwisten welke der beide kenvormen de werkelijkheid representeert, – beide zijn volkomen gelijkwaardig en als verschillende „opvattingen" (facetten) te beschouwen van één en hetzelfde wezen.

Verder is het zeer goed mogelijk bij twee t.o.v. elkaar relatief afgesloten ik-heden, dat de één het ten grondslag liggende zijn als in-elkaar-reeks, en de ander als uit-elkaar-reeks beleeft, zonder dat dit in het normale psychische verkeer tot uiting komt.

Overigens is het op grond van het optreden van paragnosie zeer waarschijnlijk te achten, dat binnen het „individueele" bewustzijn, – subliminaal bewustzijn inbegrepen –, beide aspecten tot op zekere hoogte onbewust naast elkaar optreden. Beide aspecten zijn echter niet geheel t.o.v. elkaar afgesloten, zoodat ook in den „normalen" tijd- en ruimte-kenvorm het andere aspect (in-elkaar-reeks) op den achtergrond van het bewustzijn aanwezig is. Vandaar ook het gecompliceerde karakter van den tijd zooals wij deze in totaal beleven, die eenerzijds een ruimtelijk aspect vertoont, (de z.g. physische tijd die wordt opgevat als één-dimensionaal continuum), maar anderzijds ook een „in-elkaar-reeks-karakter" vertoont, waardoor we b.v. een melodie „inééns" beleven.

De beide fundamenteele aspecten „in-elkaar" en „uit-elkaar" worden nu in éénen door de integraalvergelijking (1) symbolisch aangegeven. De „in-elkaar-reeks" wordt dan gerepresenteerd door het rechterlid van (1) als som van aandeelen op te vatten, die tezamen de werkingsdichtheid F (x, y, z, t) in het „punt" x, y, z, t vormen, waarbij dit punt nù als buiten den tijd als duur staand en als niet-ruimtelijk moet worden gezien.

De opvatting van het rechterlid als integraal over alle tijd en ruimte uitgestrekt, representeert dan de „uit-elkaar-reeks" van het tijd-ruimtelijk gebeuren.

Tenslotte zij nog op het volgende gewezen. Volgens het beginsel van actie en reactie zal het paragnostisch waargenomene een reactie moeten ondervinden, waarop inderdaad eenige waarnemingen (o.a. bij de precognitieve experimenten van Osty met Pascal Fortuny als proefpersoon) schijnen te wijzen. Bij proscopie zou dan t.o.v. den waargenomene een „*fantoom uit het verleden*", en bij retroscopie een „*fantoom uit de toekomst*" kunnen verschijnen. We zouden dan hier met een beïnvloeding òver den tijd, *buiten den tijd om*, hebben te doen. Op grond van de thans definitief geconstateerde paragnostische „schakeeringen" is dit principieel mogelijk. Immers, telepathische suggestie op afstand (Fernhypnose) komt voor, evenals proscopie en retroscopie. Men kan zich nu het volgende geval denken. Iemand ziet retrospectief iemand anders, die hem (als verschijning in het visioen) aanzet tot een zekere handeling, welke handeling vervolgens door den visioenair wordt uitgevoerd. Dit is een directe buiten-tijdlijke beïnvloeding vanuit het verleden, waarbij dan gedacht moet worden dat, in dat verleden, de tweede persoon inderdaad aan de eerste persoon „dit bevel-in-de-toekomst", (bijv. in den droom of anderszins) mentaal gegeven heeft.

Ook het omgekeerde is zeer goed mogelijk (en wel bedoeld *binnen* het kader der thans afdoend geconstateerde paragnostische nuances): Iemand ziet in een proscopisch visioen iemand anders, die, *bijv. op grond van een logisch niet te voorzien voorval*, als verschijning in het visioen,

den eersten persoon tot een bepaalde handeling aanzet, welke handeling door den visioenair daadwerkelijk wordt uitgevoerd, waarbij dan gedacht moet worden dat inderdaad de tweede persoon in die toekomst, dit „bevel-in-het-verleden", mentaal geeft, naar aanleiding van het dàn plaats gehad hebbende niet logisch te voorziene voorval.

We zien dus, – hoe verbijsterend dit op het eerste gezicht ook schijnen moge –, dat de *directe* mogelijkheid, en daarmede uitermate waarschijnlijkheid van *buitentijdlijke wisselwerkingen* binnen het kader van het leven moet worden toegegeven.

In verband hiermede rijst het vermoeden dat het leven zich juist dààrdoor van niet-leven onderscheidt, doordat daarbij niet-tijdlijke en niet-ruimtelijke processen een domineerende rol spelen. Moet wellicht de ontkieming van het zaadje gezien worden als in buitentijdlijken zin beïnvloed door het latere leven van de volgroeide plant, – en speelt wellicht deze zelfde buiten-tijdlijke beïnvloeding een domineerende rol in de geologische evolutie van het leven in zijn geheel, waardoor bijv. een aanpassing ten aanzien van zich in den tijd wijzigende omstandigheden geheel *preventief* geschiedt?

Verder is het opmerkelijk, dat in het leven niet alleen niet-tijdlijke, maar ook niet-ruimtelijke processen een domineerende rol schijnen te spelen. Want zien we niet geheele weefsels organisch samenwerken, waarbij de verschillende nauw samenwerkende deelen relatief ver van elkaar verwijderd zijn? Wij hebben hier blijkbaar wederom hetzelfde „in-elkaar-getelescopeerd" type van beïnvloeding vóór ons.

Maar anderzijds leert ons de kosmische integraalvergelijking (1), dat *elk* gebeuren een functie is van elk ander gebeuren, zoodat de niet-tijdlijke en niet-ruimtelijke wisselwerking een meer universeel (zich niet tot het leven beperkend) karakter heeft, maar eenvoudig een ander aspect van „het gebeuren in tijd en ruimte" is.

In verband hiermede wordt het waarschijnlijk dat „het leven als enclave" ons slechts voorgetooverd wordt door een selectie van het normale bewustzijn, meer een gevolg is van onze speciale „instelling". We zouden ons dan zóó moeten uitdrukken: Overal, waar het niet-tijdlijke en niet-ruimtelijke aspect van het gebeuren meer binnen den kring van onze „natuurlijke opmerkzaamheid" gaat vallen (zonder dat we ons dit helder realiseeren), spreken we van „leven", terwijl dààr, waar dit aspect verder buiten dezen kring van opmerkzaamheid ligt, door ons van „niet leven" gesproken wordt.

Daar we nu blijkbaar in onzen geest het beste dàtgene tegenover ons kunnen plaatsen, dat *niet* tevens een integreerend, intern moment van eigen onmiddellijk beleven vormt, is het „niet levende" voor ons intellect èn ons voorstellingsvermogen het beste toegankelijk.

SUMMARY

A theory of cosmical interdependence allowing for the possibility of extra sensory perception.

According to the conceptions of Mach and Einstein, the mass of any particle can be conceived as a function of its interdependence

upon all other masses throughout the universe. This conception is strongly emphasized by modern quantum statistics.

However, the objective world of physics is not a world of material objects, but a world of events, not only extending in space, but also in time. In connection with this consideration, the author suggests that the principle of Mach must not be applied to the spatial conception „mass", but to the more general four dimensional conception „action" (energy × time). From this a physical cosmology emerges, implying an explanation for the fundamental possibility of the phenomena of extra-sensory perception.

We can express this in mathematical terms as follows. The action density F (x, y, z, t) at any point x, y, z, t of space time is a function of the distribution of action throughout all space time. In symbols, we obtain:

$$(1) \quad F(x, y, z, t) = \int \psi(x, y, z, t, x', y', z', t') \, F(x', y', z', t') \sqrt{g'} \, dx' \, dy' \, dz' \, dt',$$

in which ψ represents the type of (unknown) interconnection, while the integral must be extended throughout space time, which may be curved and closed. $\sqrt{g'}$ is a function of x', y', z' and t', depending on the metric structure of space time.

For an intellect knowing the function ψ in specialized form it is theoretically possible to solve the integral equation, so that all events throughout space time would be known. The author suggests that extra sensory perception is perhaps due to a subconcious insight into this interconnection.

For the rest, equation (1) can be conceived in such a way that the action density F (x, y, z, t) at any point x, y, z, t of space time can be considered, to some extent, as the superposition of action densities at all other points x', y', z', t', any term of the summation being multiplied by a certain factor

$$\psi(x, y, z, t, x', y', z', t') \sqrt{g'} \, dx' \, dy' \, dz' \, dt'$$

dependent on the special nature of this interconnection. Hence, to some extent, we can say that at any point of space time, all other events of space time are represented.

Additional note I. An integral equation of the type (1) has in general no solution, unless the function ψ is of special form. If we write more generally $\psi = \lambda^{-1} \psi'$, in which λ is a parameter, we can find an approximate solution by putting:

$$(2) \qquad F(x, y, z, t) = \sum_{i=1}^{n} c_i \, \gamma_i(x, y, z, t),$$

the γ_i being functions chosen in a suitable way, and the c_i unknown constants.

Substituting (2) in the integral equation (1) we find, after arranging:

$$(3) \qquad \sum_{i=1}^{n} c_i \left[\lambda \gamma_i(x, y, z, t) - \xi_i(x, y, z, t)\right] = 0$$

in which:

(4) $\xi_i = \int \psi' (x, y, z, t, x', y', z', t') \gamma_i (x', y', z', t') \sqrt{g'}\, dx'\, dy'\, dz'\, dt'.$

The integral in (4) must be extended throughout space time. Determining the constants c_i in such a way that (2) satisfies (1) at n points scattered throughout space time, we obtain n homogeneous linear equations in the c_i, from which the unknown quantities $\frac{c_i}{c_j}$ can be solved, after determination of λ from the equation:

(5) $D = 0,$

D being the determinant of the system.

For the rest, the method of least squares can also be applied. Writing (3) in abbreviated form:

$$\sum_{i=1}^{n} c_i \eta_i = 0,$$

we then obtain for the c_i the set of equations:

$$\frac{d}{dc_j}\int \left[\sum_{i=1}^{n} c_i \eta_i\right]^2 \sqrt{g}\, dx\, dy\, dz\, dt = 0, \quad \text{or:}$$

(6) $\sum_{i=1}^{n} c_i \int \eta_i \eta_j \sqrt{g}\, dx\, dy\, dz\, dt = 0,\ j = 1, 2 \ldots . n$

the integral being extented throughout space time. λ then follows from the equation:

(7) $D' = 0,$

D' being the determinant of the system (6).

If the metric structure of space time is conceived as dependent on F (x, y, z, t), the integral equation (1) becomes an equation of the non linear type.

Further, it may be of some interest to observe that, if space time were flat and infinite, and the action density finite throughout space time, and if further the function ψ were only dependent on the interval, the convergence of this function would necessarily be stronger than the convergence of the reciprocal of the fourth power of the interval.

Further the reversed problem, to determine the function ψ, if the distribution of F (x, y, z, t) throughout space time would be known, is of interest.

Assuming:

(8) $x' - x = u,\ y' - y = v,\ z' - z = w,\ t' - t = \tau,$

let us write equation (1):

(9) $F(x, y, z, t) = \int \psi (u, v, w, \tau)\, F(x + u, y + v, z + w, t + \tau) \sqrt{g}\, du\, dv\, dw\, d\tau$

in which $\sqrt{g}$ is now a function of the coordinates $x + u$, $y + v$, $z + w$, $t + \tau$..

Assume as approximation of ψ,:

(10) $\psi = \sum_{i=1}^{n} c_i \gamma_i' (u, v, w, \tau)$

in which the γ_i' are functions, chosen in a suitable way.

Substituting (10) in (9), we find:

$$11)\quad F(x, y, z, t) = \sum_{i=1}^{n} c_i \alpha_i (x, y, z, t)$$

in which:

$$12)\quad \alpha_i = \int F(x + u, y + v, z + w, t + \tau) \gamma_i' (u, v, w, \tau) \sqrt{g}\, du\, dv\, dw\, d\tau.$$

Applying the method of least squares, the c_i can be computed from the equations:

$$o = \frac{d}{dc_j} \int [F(x, y, z, t) - \sum_{i=1}^{n} c_i \alpha_i]^2 \sqrt{g}\, dx\, dy\, dz\, dt, (j = 1, 2 \ldots . n)$$

in which $\sqrt{g}$ is again a function of x, y, z and t, the integral being extended throughout space time. Hence we obtain the equations:

$$(13)\quad \int F(x, y, z, t)\, \alpha_j (x, y, z, t) \sqrt{g}\, dx\, dy\, dz\, dt =$$

$$= \sum_{i=1}^{n} c_i \int \alpha_i (x, y, z, t)\, \alpha_j (x, y, z, t) \sqrt{g}\, dx\, dy\, dz\, dt, (j = 1, 2 \ldots . n)$$

from which the c_i can be solved.

For the rest it may be observed that, if we confine our attention to the distribution of action on a cosmic scale, disregarding the fluctuations of a smaller order of magnitude, it is very well possible that the corresponding function ψ obtains a less complicated form, suitable for mathematical treatment.

If there were only interdependence between the past and the present, the function ψ (u, v, w, τ) would become zero for all values $\tau > o$. However, according to the phenomena of precognition, it appears that at least in the case of certain events in which life is concerned, $\psi \neq o$ for values $\tau > o$.

Perhaps it may be interesting to note, that at least in a confined region, the functions γ_i (x, y, z, t), composing the action density, can be represented by wave functions, in such a way that we obtain the image of a superposition of waves, propagating in the three spatial directions of reference.

Additional note II. Considering the matter from a psychological point of view, we can observe that in our normal state of conciousness we are perceiving life as a voyage through time. Now the perception of an event depends on the comparison of consecutive states in time. From this it follows that in the objective world, which is independent on our perception, these states must exist together.

On the other hand it is evident, by the phenomena of precognition, that on the background of our normal state of conciousness, another mode of perception must exist, characterised by a mutual penetration of the past, the present and the future, with maintenance of all exactness and richness of details.

In the normal state of conciousness the perception of *any* event

is associated with a present-mark, excluding at the same time all other perceptions from this „present state”. Hence, as to the now-mark, *any* perception is privileged in comparison to any other perception.

From this it follows, that as to the basic structure of our normal mode of conciousness, the principium contradictionis breaks down. Thereby the illusion arises, for any human observer, that all other observers only live in *his* private „now”.

ERVARINGEN MET PSYCHOSCOPISTEN

DOOR DR. W. H. C. TENHAEFF

I. ALGEMEEN GEDEELTE

1. *Inleiding.* Wanneer wij de rapporten doorlezen, geschreven in de jaren waarin men een aanvang maakte met de telepathische verschijnselen onder experimenteele omstandigheden te bestudeeren, dan valt het ons op, dat men in die dagen algemeen van meening was dat het voor het welslagen der proefnemingen noodzakelijk is dat de afzender zijn aandacht op de door hem gekozen kaart, teekening enz. concentreert. Zoo schrijft b.v. Lodge [1]) met betrekking tot de proeven, welke omstreeks het jaar 1883 genomen werden, het navolgende:

„Een persoon wordt verzocht zich volkomen passief te houden en zijn denkvermogen zoo ledig te laten als maar eenigszins mogelijk is. Om aan dezen eisch tegemoet te komen, worden de zintuigelijke kanalen zoo weinig mogelijk geprikkeld: de oogen worden geblinddoekt en stilte zooveel mogelijk in acht genomen... De persoon, die aldus passief gehouden wordt, heet de „ontvanger"... Een ander persoon, die dicht bij de(n) ontvanger zit en soms in het begin zijn (haar) handen vasthoudt – gewoonlijk is er echter geen contact en een flinke afstand tusschen beiden in [2]) – wordt verzocht aan één bepaald onderwerp sterk te denken, een naam of een voorval of een ding, of aan een bepaald voorwerp of teekening, die zoo geplaatst is, dat het licht er goed opvalt en men er gemakkelijk naar kan zitten staren. Deze persoon is de „afzender" en heeft over het geheel de zwaarste taak. Het is hoogst vervelend en vermoeiend naar een letter of een driehoek of een ezel of een theelepeltje te staren en gedurende twee of drie minuten aan niets anders te denken. Of deze barbaarsche concentratie van gedachten eigenlijk wel „denken" kan worden genoemd, daar ben ik niet zeker van, het is in al zijn moeilijkheid zoo ontzettend vervelend".

Langzamerhand is men tot de erkenning gekomen, dat concentratie van de zijde van den afzender geenszins steeds de noodzakelijke voorwaarde is voor het welslagen van de telepathische overdracht. Een der eersten die hierop de aandacht vestigde was Andrew Lang. Wanneer wij zijn geschrift over „The Making of Religion" [3]) ter hand nemen en daarin pag. 96 opslaan, dan vinden wij daar een citaat uit de aanteekeningen van een zekere mej. Angus, een paragnoste en kristalziенster [4]), waaraan ik het volgende ontleen:

„Een dame verzocht mij eens na te gaan of ik ook in het kristal een van haar vriendinnen zou kunnen zien, waar zij op dat oogenblik aan dacht. Bijna onmiddellijk daarop riep ik uit: „Hier is een oude dame, die naar mij kijkt met een triomfantelijk lachje op haar gelaat. Zij heeft een uitstekende neus en een kin, die aan een notenkraker doet denken. Haar gelaat is erg gerimpeld, vooral bij de oogen. Het is alsof zij altijd lacht.

1) O. Lodge: „Het voortbestaan van den mensch", Ned. vert., Amsterdam, 1913.

2) Al vrij spoedig kwam men tot het inzicht dat het gewenscht is afzender en ontvanger in twee verschillende vertrekken te doen plaatsnemen. T.

3) Londen, 1898.

4) Bij sommige proefpersonen leidt het staren op een glazen bol tot een verbetering hunner praestaties. Zij brengen zich hierdoor in een toestand van auto-hypnose.

Zij draagt een kleine, witte shawl met zwarten rand. Maar heur haar is nog heelemaal bruin. Zij kan dus nog niet zoo erg oud zijn. Haar gelaat ziet er echter oud uit."

Het beeld verdween nu en de dame zeide mij, dat ik zeer juist de moeder van haar vriendin beschreven had in plaats van deze vriendin zelve en dat het in de familie algemeen bekend was, dat de oude dame – zij was 82 jaar – heur haar verfde. De dame vroeg mij nu, of het visioen voldoende duidelijk voor mij geweest was, om een gelijkenis te herkennen in het portret van den zoon. Den volgenden dag legde zij verschillende foto's voor mij neer en ik nam daar dadelijk, zonder eenige aarzeling, het portret van den zoon uit, omdat zijn gezicht mij zoozeer herinnerde aan het gelaat dat ik in het kristal gezien had."

Na t.p. nog eenige andere gevallen van paragnosie te hebben vermeld merkt Lang op: „Het zal den lezer niet ontgaan zijn dat het (telepathisch) vermogen grillig is *en dat volstrekt niet altijd datgene wordt opgevangen, waaraan de afzender bewust dacht*" [1]).

Ook constateerde men bij sommige proefpersonen dat concentratie van den afzender tijdens het experiment hun eer een belemmering was voor het welslagen van het experiment dan een hulp. Dit was b.v. bij den bekenden Poolschen paragnost Ossowiecki het geval, die er uit dien hoofde toe overging den proefnemers te verzoeken de „uit te zenden" „gedachten" (woorden, zinnen, teekeningen enz.) op een stukje papier neer te schrijven. Dit papier werd (nadat het door den proefnemer in een of meer ondoorzichtige enveloppen was gesloten, aan hem ter hand gesteld, waarna pp. den inhoud der envelop(pen) zocht te „lezen". Soms verzocht Ossowiecki den proefnemer daarbij zijn aandacht niet al te zeer op den inhoud der envelop te concentreeren, daar dit hem stoorde.

Op 27 September 1921 stelde Dr. Geley [2]) Ossowiecki een envelop ter hand waarin zich een stuk papier bevond waarop geschreven stond: „*Een olifant, die zich in de Ganges baadde, werd door een krokodil aangevallen, die hem zijn slurf afbeet.*" Ten einde de taak van den pp. te verlichten begon Geley zich de scène zoo levendig en zoo duidelijk mogelijk voor te stellen. Dit had echter een geheel ander gevolg dan de onderzoeker verwachtte. De pp. bleek hierdoor nl. eer bemoeilijkt dan geholpen te worden. Hij liep erg zenuwachtig heen en weer en pas na verloop van ongeveer twintig minuten begon hij te vertellen wat hij „zag":

„Ik krijg," aldus Ossowiecki, „den indruk dat ik mij in een dierentuin bevind... Het is een gevecht... Ik krijg den indruk van een dierentuin. Ik zie een groot dier. Het is een olifant... Bevindt deze olifant zich in het water? Ik zie het dier in het water zwemmen... Er is iets met zijn slurf... Ik zie bloed..."

Toen hij deze woorden gesproken had, vroeg O. zeer vermoeid en nerveus, den onderzoeker: „Is er nog meer?"

„Het is goed," antwoordde Dr. G., „maar niet volledig." „Een oogenblik," riep pp. daarop uit, „ik geloof dat het dier aan zijn slurf verwond is!"

Dr. G.: „Heel goed! Maar ge hebt gezegd dat ge een gevecht hebt gezien. Dat was goed..." Op dat oogenblik onderbrak pp. hem met de woorden: „Ja, met een krokodil!"

In de meeste gevallen bleek het echter niet noodig te zijn dat Ossowiecki den proefnemers het verzoek deed zich *niet* te concentreeren op den inhoud der envelop daar de ervaring hem al vrij

1) Cursiveering van mij (T.).

2) Zie G. Geley: „L'Ectoplasmie et la clairvoyance," Parijs, 1924, pag. 45.

spoedig leerde dat een proefnemer, die aldus te werk gaat, uit zichzelf nalaat om tijdens de proefneming zijn aandacht op den inhoud der envelop te concentreeren. Vele proefnemers achtten dit in zoo'n geval niet noodig, daar zij geneigd waren te meenen dat hun onderzoek thans niet op telepathie [1]) doch op z.g. helderziendheid [2]) betrekking had. Dat deze meening *hier* echter onjuist was moge uit het navolgende blijken.

Zij, die geregeld met Ossowiecki geëxperimenteerd hebben, hebben daarbij gelegenheid gehad op te merken, dat de persoon van den proefnemer voor hem steeds van groote beteekenis was voor het welslagen der proefneming. Bij het „lezen" van den inhoud der gesloten enveloppen bleek het hem volstrekt niet onverschillig te zijn wie het zich daarin bevindende papier beschreven had. Er waren personen wier „brieven" hij niet vermocht te lezen en anderen bij wie hem dit zeer gemakkelijk gelukte. De persoonlijkheid van den proefnemer bleek voor hem steeds van overwegend belang te zijn, iets wat hier zeer zeker tegen de hypothese der helderziendheid pleit. Ook de zelfwaarneming van den paragnost wees hier in de richting der telepathie. Op een vraag van Osty [3]) aan Ossowiecki, welke rol, naar zijn meening, de envelop met inhoud bij hem speelde antwoordde deze: „Ik houd mij in het geheel niet met het papier bezig. Ik behoef daar heelemaal niet naar te kijken. Ik klem de envelop in mijn hand, ik kneed haar in mijn hand met het doel mijzelf in contact te brengen met dengene van wien het papier afkomstig is, onverschillig waar deze zich bevindt [4]). Op een gegeven oogenblik krijg ik het gevoel, dat ik de persoon zelf ben die de woorden op het papier geschreven heeft en dan doemt hetgeen hij gedacht heeft, de zin, welken hij geschreven, de teekening welke hij gemaakt heeft, in mij op, zooals een herinnering in mij opdoemt. Het is alsof ik mij dat alles zelf herinner. Hetgeen hij gedacht heeft zie ik opnieuw voor mij. Het voornaamste voor mij is, dat ik met dezen persoon in rapport kom [5]). Gelukt mij dit niet, dan gebeurt er niets. Ik kom

---

1) Telepathie = „paranormaler Wissenserwerb von fremdseelischen Zuständen" (Driesch); „extra-sensory perception of the mental activities of another person" (Rhine).

2) Helderziendheid = „paranormaler Wissenserwerb von sachlichen Situationen" (Driesch); „extra-sensory perception of objective events as distinguished from telepathic perception (of the mental or subjective events of another person)" (Rhine).

3) E. Osty: „Télépathie spontanée et transmission de pensée expérimentale", Revue Métapsychique, 1932, pag. 311.

4) Zie Th. Besterman: „An Experiment in „Clairvoyance" with M. Stefan Ossowiecki", Proc. S.P.R., Vol. XLI, pag. 345. Het betreft hier een proefneming waarbij de eigenlijke proefnemer zich te Londen en de heer Ossowiecki zich te Warschau bevond. Ondanks den afstand kreeg proefpersoon juiste indrukken met betrekking tot den inhoud van den „brief".

5) Het woord rapport stamt uit hetgeen Ch. Richet („Traité de métapsychique", 2de dr., Parijs, 1923) de „période magnétique" noemt. „Als Rapport bezeichneten die Magnetiseure die höchste Verbindung zwischen ihnen und ihren Somnambulen, durch die sie „mit dem Leib des Magnetiseurs denken, fühlen, empfinden und schmecken", also „ein Wahrnehmen durch seine Sinne, ein gänzliches Verfliessen mit seiner Seele"..." (F. Moser: „Der Okkultismus", I, Zürich, 1935, pag. 301). Het door de vorige eeuwsche

volstrekt niet met alle menschen even gemakkelijk in rapport [1]). Met sommige personen kom ik gemakkelijk in contact, maar er zijn ook menschen bij wie mij dat niet gelukt. Het papier alleen is niet voldoende voor mij. Ik moet met den schrijver zelf in contact komen. De envelop met inhoud is een hulpmiddel dat mij de gelegenheid schenkt om met den proefnemer in contact te komen".

In aansluiting hieraan zij er hier op gewezen, dat Ossowiecki bij herhaling niet alleen gezegd heeft hetgeen er op het briefje, dat hem ter „lezing" was overhandigd, geschreven of geteekend stond, maar ook hetgeen de proefnemer oorspronkelijk van plan was daarop te schrijven. Zoo zeide b.v. op 15 Juni 1923 Ossowiecki tegen den heer d'Anglar [2]), dat deze een menschelijk hoofd geteekend had dat een vreemdsoortig hoedje droeg (pp. teekende daarbij hetgeen hij „zag") maar dat zijn oorspronkelijk voornemen was geweest een paar driehoeken te teekenen, welke elkaar gedeeltelijk bedekten. Bij opening van de envelop bleek deze een teekening te bevatten welke nagenoeg identiek was aan die, welke Ossowiecki gemaakt had, *terwijl de heer d'Anglar bevestigde, dat zijn oorspronkelijk plan was geweest een paar ineengestrengelde driehoeken te teekenen.*

Men zal het met mij eens zijn, dat het bovenstaande wel zeer sterk pleit *tegen* de veronderstelling dat wij bij de bovenbeschreven proefnemingen met Ossowiecki met helderziendheid te doen hebben en *voor* de veronderstelling, dat wij ook bij deze inkleeding nog immer van telepathie moeten spreken [3]).

Ten slotte zij er hier op gewezen, dat ook de studie der spontane telepathie eenigen onderzoekers uit het laatst der vorige en het begin van deze eeuw aanleiding gaf te erkennen, dat een zich krampachtig concentreeren op de af te zenden waarneming (voorstelling) volstrekt niet steeds de conditio sine qua non blijkt te zijn voor het welslagen der proefnemingen.

---

mesmeristen beschreven rapport berust op telepathie, waarbij wij met J. Marcinowski (Zeitschr. f. Parapsychologie, 1926) onder telepathie hebben te verstaan „Persönlichkeitserweiterung um das Du".

1) Onderscheidene onderzoekers hebben er op gewezen, dat psychoscopisten met den eenen consultant gemakkelijker in inter-psychisch contact („rapport") geraken dan met den anderen. Osty onderscheidt de consultanten in „stérilisants" en „favorisants". Bij Engelsche onderzoekers vinden wij onderscheid gemaakt tusschen „bad en good sitters".

2) G. Geley: „L'Ectoplasmie et la clairvoyance", pag. 92 e.v.

3) Tegen de hypothese der helderziendheid (en voor die der telepathie en van het gedachtenlezen) pleit ook het feit, dat de proefnemers bij herhaling het door hen beschreven papier (alvorens het in de envelop te doen) ettelijke malen opvouwden. „Que dire des personnes qui veulent croire qu'il s'agit d'un usage anormal de la vision, étiquetté „clairvoyance", lui attribuant le pouvoir de tirer dus tas chaotique de jambages et de lettres, que représente, sur un papier plusieurs fois plié, une phrase dans la succession de ses mots?" (Osty, Revue Métapsychique, 1932, pag. 312).

„Nicht das Chaos der sich überlagernden Schriftzüge wird erfaszt, sondern der „Inhalt"". (Driesch: „Parapsychologie", München, 1932, pag. 109).

In 1905 begonnen de dames C. Miles en H. Ramsden een onderzoek betreffende telepathische verschijnselen in te stellen, dat gedurende eenige jaren werd voortgezet en waarvan wij de resultaten in de Volumes XXI en XXVII der Proc. S.P.R. vinden neergelegd. Dit onderzoek is om meer dan één reden van belang. Een der redenen is zeker wel het feit, dat de afstand tusschen zendster en ontvangster vaak zeer groot was. Tijdens de tweede reeks experimenten, in October en November 1906, vertoefde mej. Miles, de zendster, eerst in de buurt van Bristol en later in de nabijheid van Malmesbury in Wiltshire, terwijl mej. Ramsden, de ontvangster, al dien tijd in de buurt van Kingussie in Iverness-shire, d.i. op een afstand van 400 mijlen van de plaats, waar de zendster zich bevond, verblijf hield. In 1907 werden proeven genomen, waarbij mej. Miles zich in de Ardennen bevond, terwijl haar vriendin in Engeland was gebleven.

Een andere reden (en deze is voor ons hier de belangrijkste) waarom deze, met groote nauwgezetheid genomen proeven onze aandacht verdienen, is gelegen in het feit, *dat bij herhaling werd opgemerkt, dat de ontvangster op paranormale wijze kennis verkreeg met betrekking tot hetgeen mej. Miles wedervoer, zonder dat deze de bedoeling had dit langs telepathischen weg mej. Ramsden te laten weten.* Aandachtsconcentratie op de een of andere gebeurtenis scheen hier geen noodzakelijke voorwaarde te zijn om de overdracht te doen gelukken, ofschoon ook meer dan eens de opzettelijke pogingen door mej. Miles gedaan om het een of andere denkbeeld op haar vriendin over te dragen, met succes bekroond werden.

Verwant aan het onderzoek der beide genoemde dames is dat van den heer H. Wales, waarvan wij in Vol. XXXI der Proc. S.P.R. gewag gemaakt vinden. *Pogingen, door den heer Wales aangewend om het een of andere (door hem gekozen) denkbeeld op zijn proefpersoon (mej. Samuels) „over te dragen", mislukten nagenoeg alle.* Daar staat echter tegenover, dat zij bij herhaling indrukken kreeg met betrekking tot allerlei (vaak zeer onbelangrijke) gebeurtenissen uit het dagelijksch leven van den heer Wales.

2. *Over telepathie van het centrale bewustzijn, van de randzône en van het voorbewuste.* In zijn belangrijke studie over „La télépathie. Ses rapports avec le subconscient et l'inconscient", verschenen in de „Revue Métapsychique" van 1929, heeft de bekende Fransche onderzoeker Ir. H. Warcollier er op gewezen, dat zijn onderzoekingen hem aanleiding hebben gegeven onderscheid te maken tusschen:

a. telepathie „du conscient";
b. telepathie „du mal perçu"; en
c. telepathie „de l'oublié récent".

Van „télépathie du conscient" spreekt hij, wanneer een proefpersoon „indrukken" blijkt te verkrijgen van waarnemingen, welke de afzender tijdens de experimenten doet (voorstellingen welke hij tijdens de experimenten heeft) en waarop hij daarbij zijn volle aandacht richt met de bedoeling dat pp. hiervan een „indruk" zal verkrijgen. Onder „télépathie du mal perçu" verstaat hij de telepathie van de randzône (het perifere bewustzijn), waarmede wij te doen hebben, wanneer de pp. een indruk blijkt te krijgen van een voorwerp of een teekening, welke door den afzender tijdens het experiment niet centraal, doch slechts perifeer gezien wordt en waarop deze zijn aandacht niet concentreert. Blijkt de pp. (zooals dit b.v. bij het door Andrew Lang (mej. Angus) medegedeelde geval het geval was) een indruk te krijgen van een in het z.g. voorbewuste aanwezige bewustzijnsinhoud, dan spreekt hij van „télépathie de l'oublié récent" (telepathie van het voorbewuste).

Het behoort nu tot de verdiensten van Warcollier, van wiens hand in den loop der jaren onderscheidene belangrijke publicaties over de

telepathie verschenen zijn, dat hij deze drie vormen van telepathie nauwkeurig en systematisch in het laboratorium heeft getracht te bestudeeren.

In 1921 vormde zich een groepje personen, dat onder zijn leiding telepathische proeven nam. Langer dan tien jaar kwam dit groepje één maal per week 's middags in het Institut Métapsychique International te Parijs bijeen. Het bestond uit een twaalftal personen, die met elkaar bevriend waren en eendrachtiglijk samenwerkten. De proeven werden onderling genomen, òf in het Instituut (korte-afstands proeven) òf gedeeltelijk in het Instituut en gedeeltelijk daar buiten (lange-afstands telepathie). Ook werden zij wel genomen met medewerking van correspondenten of vrienden in den vreemde. Wat betreft de afstanden tusschen afzender en ontvanger – men heeft zoowel proeven genomen waarbij de afstand tusschen afzender en ontvanger slechts eenige meters bedroeg, als proeven, waarbij deze varieerde van enkele kilometers tot eenige duizenden kilometers. Bij de afstandsproeven moesten afzender en ontvanger elkaar per post berichten. Zij waren verplicht hun teekeningen, commentaren enz. dadelijk na afloop der proefnemingen te posten, zoodat de brieven elkaar kruisten en de poststempels bewijsstukken vormden.

Evenals andere onderzoekers [1]) kwam ook Warcollier tot de erkenning, dat de afstand van geen beteekenis is voor het welslagen der proefnemingen [2]). „Met mijn vriend Dr. Efron, docent in de wijsbegeerte aan de Universiteit van Buenos Ayres", zoo zeide Warcollier in een voordracht, welke hij op 2 December 1938 voor de afdeeling Amsterdam van de Studievereeniging hield [3]), „gelukten de proeven niet alleen, wanneer wij ons op korten afstand van elkaar bevonden, maar ook wanneer ik mij te Parijs en hij zich te Berlijn bevond of aan boord van een schip dat zich ter hoogte van Madeira bevond". „Mijn vrienden en ik zijn uitgegaan van het denkbeeld, dat aan het voorkomen van telepathie niet meer te twijfelen valt en dat onze taak nu bestaat in het leveren van overtuigende bewijzen. Voorts wenschen wij het waarom en het hoe na te gaan. Maar al zoeken wij het in de eerste plaats in de *qualiteit* (anders gezegd: maar

1) Zie o.m. C. Miles en H. Ramsden: „Experiments in Thought-Transference", Proc. S.P.R., Vol. XXI en Vol. XXVII; H. Wales: „Report on a Series of Cases of apparent Thought-Transference, without conscious Agency", Proc. S.P.R., Vol. XXXI en Upton Sinclair: „Mental Radio", Pasadena, 1930 (zie ook W. F. Prince: „The Sinclair-Experiments demonstrating Telepathy", Boston, 1932.)

2) In een aantal gevallen blijken afstandsproeven geheel of gedeeltelijk te mislukken wegens gebrek aan zelfvertrouwen der proefpersonen. Een proefpersoon, die zich verbeeldt dat lange-afstandsproeven bij hem weinig kans van slagen zullen hebben, werkt daardoor storend in op het verloop der proefnemingen. Een onderzoeker, die geen „oog" heeft voor de „remmingen" zijner proefpersonen kan daardoor vanzelfsprekend tot foutieve conclusies komen. Zie J. B. Rhine: „New Frontiers of the Mind", Londen, 1938, pag. 196 e.v. en H. Bender: „Zum Problem der aussersinnlichen Wahrnehmung", Leipzig, 1936, pag. 79.

3) R. Warcollier: „Proefnemingen met telepathen", Tijdschrift voor Parapsychologie, XI, pag. 40.

al bedienen wij ons in de eerste plaats van de qualitatieve methode), zoo wil dit nog niet zeggen dat wij de wiskundige zijde (*quantitatieve methode*) van het vraagstuk verwaarloozen. De laatste jaren hebben wij statistieken gemaakt. Deze statistieken hebben ons geleerd (iets wat overigens reeds door onderzoekers voor ons geconstateerd werd) dat het telepathisch vermogen aan een onberekenbare eb en vloed onderworpen is. Wij hebben hier te doen met een paranormaal menschelijk vermogen. Dit vermogen is van een aantal, in hoofdzaak psychologische, factoren afhankelijk. Een van deze factoren is het geloof, dat afzender en ontvanger in hun vermogen hebben (zelfvertrouwen bij afzender en ontvanger). Het blijkt niet voldoende te zijn dat men rustig is en ontheven van zorgen. Het is niet voldoende de oogen te sluiten en zich de ooren dicht te stoppen (ofschoon dit zekerlijk zijn nut heeft) om in een toestand van telepathische ontvankelijkheid te geraken. Het vermogen is den eenen dag „sterker" dan den anderen. Wij zien hoe een pp. eenigen tijd lang een behoorlijk aantal treffers levert, maar daarna niet langer in staat is zich op deze hoogte te handhaven. Storingen in het gevoelsleven spelen hier een rol..." [1]).

„Naar onze meening is de ontvanger van veel grooter beteekenis dan de afzender. *In tegenstelling met hetgeen men zou verwachten hebben onze proeven ons doen inzien, dat het verlangen (het willen) van den afzender om de proeven te doen slagen (zijn concentratie op de teekening) tot niets leidt. Ons past hier de erkenning, dat het wilsproces de resultaten eerder negatief dan positief beinvloedt.* Bij het afzenden van abstracte begrippen heeft men in den regel geen succes".

„Soms gebeurt het dat de ontvanger, in plaats van de teekening, welke de afzender voor zich heeft, diens verdrongen wenschen, angsten e.d. opvangt (telepathie van het voor- en het onderbewuste T.).

Wij hebben kunnen constateeren dat het gewenscht is dat de afzender een plaatje voor zich krijgt dat hem een emotie geeft [2]). *Verder moet hij zich daar niet te veel op concentreeren. Een zekere mate van passiviteit is hier eerder gewenscht dan activiteit (bewust willen).* Dit volgt wel alreeds uit het feit, dat meer dan eens blijkt, dat personen met verdrongen wenschen en strevingen vaak – zonder dat zij dit willen – goede afzenders blijken te zijn" [3]).

Verschillende vragen, die zich aan den bestudeerder der telepathische verschijnselen opdringen, heeft Warcollier langs experimen-

---

1) Dit is geheel in overeenstemming met hetgeen de Amerikaansche onderzoekers bij hun proefpersonen opmerkten. Zie J. B. Rhine: „New Frontiers of the Mind", alsmede „Extra-Sensory Perception after sixty Years", New York, 1940.

2) Op grond van het feit dat het onderzoek der spontane telepathische verschijnselen aan het licht bracht dat de kans, dat men (onbewust en ongewild) als afzender fungeert, grooter wordt naarmate men meer geëmotionneerd is, hebben enkele onderzoekers bij hun proefnemingen den afzenders min of meer emotionneerende platen voorgelegd (of films vertoond). Zie Gardner Murphy en Ernest Taves: „Current Plans for Investigation in Psychical Research", The Journal of the Am. S.P.R., Vol. XXXI, pag. 21. T.

3) In het bovenstaande (ontleend aan Warcollier's voordracht) werden de cursiveeringen door mij (T.) aangebracht.

teelen weg tot oplossing getracht te brengen. Zoo stelde hij o.m. een onderzoek in naar de rol welke de fantasie (verbeelding) bij den ontvanger speelt [1]) en trachtte hij na te gaan of een afzender ook meer dan één ontvanger tegelijkertijd kan beïnvloeden, hetgeen het geval blijkt te zijn [2]).

Maar laten wij tot ons onderwerp: de telepathie van de randzône en van het voorbewuste, waaraan Warcollier zooveel aandacht schonk, terugkeeren. Beide verschijnselen, die reeds herhaaldelijk door onderzoekers voor hem waren opgemerkt maar door hen nimmer systematisch onder experimenteele omstandigheden waren bestudeerd, heeft hij (in samenwerking met zijn medewerkers) aan een langdurig, nauwgezet en systematisch onderzoek onderworpen. Dat hij daarbij positieve resultaten verkreeg moge uit onderstaande, willekeurig gekozen, voorbeelden uit zijn protocollen blijken.

Telepathie van de randzône.

I. De heer Warcollier bevindt zich in het kantoorvertrek van het Institut Métapsychique International (Parijs). Hij is afzender en tracht twee denkbeelden tegelijkertijd af te zenden. Van deze beide denkbeelden houdt het eene hem meer bezig dan het andere. Hij staat op het rechterbeen, hinkt. Hij wil echter niet aan zijn stand denken, doch concentreert zich op een reisherinnering, een ontroerend bezoek aan den grafkelder van de kerk van St. Michel te Bordeaux, waarin zich gebalsemde lijken bevinden. De vermoeienis herinnert hem echter aan de werkelijkheid. Zijn houding doet hem opeens aan een flamingo denken, welk woord eensklaps in hem opduikt. Hij concentreert zich opnieuw op zijn reisherinnering.

Onder de ontvangers, die zich in een ander vertrek van het gebouw bevinden, moet de heer D. eerst aan een pelikaan denken, vervolgens aan een ibis, die één poot „als een flamingo" gevouwen had. Niemand heeft aan de mummies moeten denken.

II. De heer Warcollier drukt een gegalvaniseerd ijzeren omhulsel, dat van een electrische lamp afkomstig is, krachtig in zijn rechterhand, zoodat het vlechtwerk zich in de huid afteekent. Van tijd tot tijd knijpt hij zijn hand ten overvloede krachtig samen. Terzelfder tijd plaatst hij een groot zwart cijfer 5 op een witten achtergrond, welke hel verlicht wordt. Dit cijfer, dat hij voortdurend fixeert, wenscht hij „over te dragen" op enkele personen die zich, als ontvangers, in een ander vertrek bevinden. Een van hen, de heer B., zegt: „Ik zie in een vaag licht zooiets als metalen staven, welke evenwijdig aan elkaar loopen. Nu zie ik één zoo'n staaf van ongeveer 20 c.M. lengte duidelijk voor mij. Zij is witachtig van kleur. Deze staaf verdwijnt en er doemt thans een tweede staaf voor mij op."

III. De heer Warcollier fixeert een teekening, welke een Egyptische sarcophaag voorstelt. Perifeer ziet hij echter een plaatje, dat de heer D. op een scherm projecteert. Langzamerhand wendt hij zich meer en meer naar het scherm, waardoor hij het geprojecteerde beeld steeds minder perifeer gaat zien, zonder dat hij het daarbij echter centraal gaat zien. De teekening van de sarcophaag blijft hij fixeeren en centraal zien. Het eerste wat hij op het scherm meent te kunnen onderscheiden is een punt met een groot aantal stralen. Vervolgens een bundel lijnen welke in één punt samenkomen. Hij moet aan een komeet denken. Ten slotte kijkt hij rechtstreeks naar het geprojecteerde beeld. Dit blijkt een vijfpuntige ster voor te stellen, welke van een staart, be-

---

1) R. Warcollier: „La télépathie et l'imagination", Revue Métapsychique, 1930 pag. 323.

2) Dergelijke proeven werden reeds door Lodge genomen. Zie O. Lodge: „Het voortbestaan van den mensch", pag. 45 e.v.

staande uit een zestal gekromde, ongeveer evenwijdig aan elkaar loopende, fijnen voorzien is. (Primitieve voorstelling van een „staartster").

Onder de ontvangers bevinden er zich twee die teekeningen maken welke op de sarcophaag betrekking hebben. Vijf maken er schetsjes waaruit blijkt dat zij door de door het geprojecteerde beeld bij Warcollier verwekte gedachten beïnvloed zijn.

Telepathie van het voorbewuste.

I. De heer Warcollier had een teekening meegebracht welke een mastboom voorstelde en wilde zich daarvan t.g.t. bedienen. Dien dag krijgt hij daar echter geen gelegenheid voor, daar thans niet hij, doch de heer B. als afzender fungeert. Deze houdt zijn horloge tegen zijn oor en luistert naar het getik. Hij wil de voorstelling „horloge" afzenden. „Tijdens de proefneming", aldus de heer B., „hield ik de oogen gesloten en denk aan mevr. de Z. (een „ontvangster" in de andere kamer). Ik zag daarbij mastboomen". Mevr. de Z. teekende een drietal driehoeken boven elkaar. De figuren bedekken elkaar gedeeltelijk. In het midden van de onderste basis en loodrecht daarop teekent zij twee lijntjes welke evenwijdig aan elkaar loopen. Het geheel doet denken aan een gestyleerden mastboom. Zij schreef er bij: „Meetkundige figuren of pijnboom. Het valt mij moeilijk het geheel te vatten, maar ik geloof dat het een teekening is."

Mej. S. L., een andere ontvangster, schrijft: „Ik moet aan een bewerkte metalen plaat denken. Klein rood kogeltje midden op een draaiende witte schijf. Beweging". Zij krijgt dus een indruk van het inwendige van het uurwerk van den heer B.

Het is waarschijnlijk te achten dat mevr. de Z. een indruk kreeg van een „beeld" afkomstig uit het voorbewuste van den heer Warcollier [1]). Vermoedelijk werd de heer B. op paranormale wijze hetgeen mevr. de Z. teekende, gewaar (telepathie of helderziendheid?). Mej. S. kreeg een indruk van het voorwerp, waarop de afzender zijn aandacht concentreerde.

II. De heeren Warcollier en Bu... doen dienst als afzenders. Zij kijken naar een film welke vertoond wordt met behulp van een Pathé-Baby toestel. De film welke vertoond wordt is de Pathé-film No. 384: „Les danses sauvages du Haut-Niger" (negerdansers op stelten). Ontvanger is de heer de Sainville, die zich op een afstand van 125 K.M. van de beide afzenders bevindt. Het is den ontvanger niet bekend, dat de heeren Warcollier en Bu... een huisbioscoop tot hun beschikking hebben.

De ontvanger teekent het volgende aan:

a. Visioen van een nevelachtig, lichtend wit. Ongeveer vierkant (kreeg hij hier een indruk van het scherm?). Er komt een manshoofd uit te voorschijn... een olifantenkop, iets Oostersch... verschillende hoofden kruisen elkaar, ik zie er echter niet één nauwkeurig.

b. Soort van tulpvormige glazen bol voor verlichtingsdoeleinden. In het midden der opening een korte, zwartachtige tube (dat is wel het projectie-toestel).

c. Lichtende nevel.

d. Zwarte vlekken, zig-zag door elkaar. Er komt een zwarte kikvorsch uit te voorschijn, die zijn pooten beweegt en steeds grooter wordt... verschillende hoofden door elkaar... dingen, die door elkaar heen hotsen, chaotisch geheel."

De pp. heeft dus, uiterst vaag, een indruk ontvangen van de geprojecteerde beelden. Volgens de ervaringen van den heer Warcollier is het voor een ontvanger uiterst moeilijk om dit soort van berichten op te vangen. Dat pp. het scherm en het projectie-apparaat „gezien" heeft, zonder zich nochtans een duidelijk begrip te kunnen vormen van hetgeen hij eigenlijk „zag", valt moeilijk te ontkennen.

„Er is," aldus Warcollier, „echter iets beters. Onze pp. heeft zeer goed en onmiskenbaar iets opgevangen, dat in ons voorbewuste aanwezig was en wel de gedachte aan de film, welke de heer Bu... en ik vroeger meer dan eens hadden afgedraaid en die

---

1) Warcollier vestigt hier niet met nadruk de aandacht op, doch neemt stilzwijgend (als vanzelf sprekend) aan, dat hij tijdens de proefneming zijn aandacht niet geconcentreerd heeft op de teekening, welke hij bij zich droeg.

veel indruk op ons had gemaakt, omdat wij met behulp van deze film een bijzondere proef hadden willen nemen. Onze film heeft betrekking op het verhaal van den kikvorsch, die zich even groot wilde maken als de os. Wij hadden met niemand over deze film gesproken en dachten geen van beiden aan deze film, toen wij naar de film van de negerdansers keken, welke de heer de Sainville slechts uiterst vaag en fragmentarisch heeft „gezien".

Een uur later, tijdens de vertooning van een andere film, kreeg mej. C., een pp. die niet bij het begin der zitting aanwezig was geweest, het beeld van „stelten die een schaduw op het zand werpen" voor zich, dus een volmaakt fragment van de beeldenreeks, welke wij een uur te voren gezien hadden, doch waaraan wij op dat oogenblik niet meer dachten."

3. *Gedachtenlezen.* Sommige onderzoekers (waaronder Driesch[1])) zijn de meening toegedaan dat de experimenten met paragnosten (in het bijzonder met psychoscopisten) ons aanleiding geven het bestaan van een verschijnsel te aanvaarden dat den overgang vormt tusschen telepathie en helderziendheid en waaraan men dan den naam van gedachtenlezen heeft gegeven. Het verschil tusschen telepathie en gedachtenlezen (of zooals Driesch het noemt, „abzapfen fremdseelischer Seeleninhalte") is hierin gelegen, dat bij het gedachtenlezen de pp. niet langer, zooals bij de telepathie, beïnvloed wordt. Bij het gedachtenlezen, zegt Driesch, ontmoeten wij „ein durchaus passiver, um das Abgeben seiner Wissensinhalte in keiner Weise wissender Sender und ein Perzipient, der, wenn auch nur unterbewuszt, abzapfen will".

Gedachtenlezen is een zuiver hypothetisch begrip. Men kan ook zeggen dat het, althans voorloopig, tot de fictieve begrippen dient te worden gerekend. In een aantal gevallen is het alsof de proefpersoon put uit het psychisme van een aanwezig of afwezig persoon[2]). Phenomenologisch onderzoek zal hebben uit te wijzen of de invoering van dit begrip al dan niet geoorloofd is.

4. *De psychoscopisten.* Het parapsychologisch onderzoek brengt ons in aanraking met de z.g. psychoscopisten[3]) waaronder wij te verstaan hebben paragnosten, die zich bij voorkeur van een voorwerp (inductor) als hulpmiddel bedienen.

De door een aantal (vooral oudere) onderzoekers verkondigde meening als zou de psychoscopie een geheel op zichzelf staand parapsychologisch verschijnsel (een z.g. oerfenomeen) zijn en de psychoscopist zijn kennis aan het voorwerp ontleenen[4]), kan ik niet

1) H. Driesch: „Parapsychologie", München, 1932, pag. 21 en 63.

2) Zie H. Bernouilli: „Das „Als Ob" im Okkultismus", Zeitschr. f. Parapsychologie, 1928.

3) Het komt mij voor dat wij het etymologisch zinlooze woord psychometrie (dat in het midden der vorige eeuw door Buchanan voor het eerst werd gebruikt) door een ander woord hebben te vervangen. Van de door enkele onderzoekers voorgestelde woorden kies ik het door R. Tischner voor de eerste maal gebezigde woord psychoscopie. Zie Zeitschr. f. Parapsychologie, 1926, pag. 364.

4) Zoo meende b.v. Denton dat de inductoren als een soort van fotografische plaat dienen te worden beschouwd. Anderen brachten de „psychometrische" verschijnselen in verband met hun „geloof" aan een psycho-fysische emanatie (fluïde-leer). T.z.t. hoop ik op dit onderwerp in dit tijdschrift nader terug te komen.

deelen. Afgescheiden van andere overwegingen leert de ervaring ons immers bij herhaling, dat de pp. gegevens vermogen te verstrekken die zij reeds daarom niet aan het voorwerp ontleend kunnen hebben, omdat het voorwerp nimmer de „stille getuige" is geweest van de door de pp. beschreven gebeurtenissen [1]). Naar mijn meening kunnen wij meestentijds volstaan met te zeggen, dat het voorwerp een activeerend hulpmiddel is voor den in zijn onontbeerlijkheid geloovenden pp. en dat het er toe bijdraagt den pp. (op grond van zijn geloof in het voorwerp) in den voor het welslagen der proefnemingen vereischten toestand te brengen [2]). De eenige concessie welke ik aan hen, die ons spreken van de bijzondere rol welke het voorwerp bij de psychoscopische experimenten speelt, zou willen doen is erkennen, dat het den pp. soms van dienst is in paranormaal contact te geraken met het psychisme van zoowel aan- als afwezige consultanten [3]).

Mijn ervaringen, in den loop van vele jaren bij onderscheidene psychoscopisten opgedaan, hebben mij aanleiding gegeven te erkennen, dat het verschijnsel van hetgeen W. noemt de telepathie „de l'oublié récent" (en hetgeen ik de telepathie van het voorbewuste heb genoemd) zich bij hen over het algemeen heel wat frequenter voordoet dan de telepathische overdracht van datgene waar wij, tijdens de zittingen, aan denken. Slechts sporadisch constateerde ik bij mijn pp. (wanneer ik hun inductoren ter hand stelde van mijzelf of mij bekende personen afkomstig) dat zij mij „dingen" zeiden waaraan ik tijdens de zitting opzettelijk dacht. In vele gevallen betroffen hun uitspraken (visioenen e.d.) aangelegenheden, waaraan ik op dat oogenblik in het geheel niet dacht en die mij aanleiding gaven om van telepathie van het voorbewuste en/of gedachtenlezen te spreken.

Wie bekend is met hetgeen door Osty en andere bevoegde onderzoekers over hun ervaringen met psychoscopisten is geschreven weet, dat hun ervaringen hier met de mijne overeenstemmen.

Een wel zeer opmerkelijk geval van telepathie van het voorbewuste (of moet ik hier van gedachtenlezen spreken?) merkte mijn vrouw op 25 Maart 1938 bij den (destijds in den Haag woonachtigen) Oostenrijkschen psychoscopist K. op.

Zij bevond zich dien dag in den Haag waar zij een bekende over dien psychoscopist hoorde spreken. Eenige uren later bevond zij zich (als mevr. X.) in zijn ontvangkamer waar hij haar o.m. het navolgende zeide:

„Uw echtgenoot is leeraar of zooiets. Ik zie veel leerlingen om hem heen. Het zijn echter allen volwassenen. Ik zie ook veel boeken. Hé, dat is zonderling. Ofschoon Uw man Nederlander is, is hij toch genaturaliseerd. Hoe is dat mogelijk?"

Eenige tientallen jaren geleden was mij gebleken dat ik (die te Rotterdam als zoon van een statenloozen vader en een Nederlandsche moeder geboren werd) als ingezetene van het Rijk werd beschouwd en dat ik mij (ten einde niet alleen de plichten, maar ook de rechten van een Nederlander deelachtig te worden) moest laten naturaliseeren,

1. Wij merken dit b.v. bij de door psychoscopisten gedane voorspellingen op.

2) Hetzelfde kan men zeggen met betrekking tot het „bekijken" der lijnen van de hand van een consultant en het „kaartleggen".

3) Zie ook E. Osty: „La connaissance supra-normale", Parijs, 2de dr., 1925.

hetgeen geschiedde. Ofschoon mijn vrouw wist dat ik dit „onwaarschijnlijk" kenmerk vertoon, denkt zij er vrijwel nooit aan (en zeker dacht zij er niet aan tijdens dit bezoek aan den heer K.) zoodat wij hier niet van een bewuste en opzettelijke poging tot telepathische beïnvloeding kunnen spreken.

Het is niet waarschijnlijk te achten dat de heer K., indien hij Nederlander (en geen uitgeweken Oostenrijker) geweest ware, hetzelfde gezegd zou hebben. Hier raken wij het onderwerp der belangstellingsrichting bij de psychoscopisten, dat ik hier alleen maar kan aanstippen, maar waarop ik hier niet verder kan doorgaan.

De ervaring heeft ons geleerd, dat psychoscopisten ook in staat blijken te zijn gegevens te verstrekken met betrekking tot den consultant onbekende personen. Bij herhaling heb ik derden inductoren toegezonden van mij bekende (maar den derden onbekende) personen, zonder dat ik dezen derden daarbij inlichtingen verschafte met betrekking tot de eigenaren dezer inductoren, met verzoek deze inductoren aan één of meer psychoscopisten te overhandigen en nauwkeurig te noteeren, welke „indrukken" de pp. daarbij kregen. In een aantal gevallen leverden deze proefnemingen positieve resultaten op.

Zoo bleek b.v. in Mei 1941 de Haagsche psychoscopiste V. (aan de hand van een zakmesje, van een mijner bekenden afkomstig, dat ik den heer G. Zorab, die den eigenaar van dit mesje nimmer ontmoet had, had toegezonden, zonder daarbij ook maar een enkele aanwijzing te geven met betrekking tot de herkomst van dezen inductor) den heer Zorab enkele gegevens met betrekking tot den eigenaar van het mesje te kunnen verstrekken die alle juist bleken te zijn.

Pp. „zag" bij deze gelegenheid o.m. dat het mesje door een blonde dame (over wier uiterlijk, karakter en lichamelijke gesteldheid zij enkele juiste opmerkingen maakte) aan een heer (over wien zij mede eenige juiste gegevens wist te verstrekken) gegeven was. Ook over de moeilijkheden welke er tusschen beide personen bestonden (zij waren met elkaar gehuwd geweest, maar het huwelijk was door echtscheiding ontbonden) wist mevr. V. den heer Zorab een en ander mede te deelen.

De meest voor de hand liggende verklaring van dergelijke verschijnselen is wel deze, dat wij ook hier met telepathie en/of gedachtenlezen te doen hebben en dat dus de aanwezigheid van een consultant (= eigenaar van een inductor) ter zitting voor de psychoscopisten geenszins de conditio sine qua non is voor het welslagen der proefnemingen (anders gezegd: voor het tot stand komen van een inter-psychisch contact tusschen psychoscopist en consultant [1])).

In zijn in 1704 verschenen „Nouveaux essais sur l'entendement humain" merkt Leibniz op, dat de mensch voorgevoelens heeft van hetgeen hem zal overkomen, maar dat die voorgevoelens over het algemeen te gering zijn om onderscheidbaar te zijn en te worden

---

1) Dat deze verklaring in overeenstemming is met de zelfwaarneming van onderscheidene psychoscopisten is ons reeds gebleken. (Zie het hiervoor vermelde antwoord van Ossowiecki aan Osty, toen deze hem ondervroeg met betrekking tot de rol van den inductor bij zijn paragnostische experimenten.)

opgemerkt, ofschoon zij zich wellicht te eeniger tijd kunnen ontwikkelen.

De uitkomsten van het parapsychologisch onderzoek geven ons ongetwijfeld aanleiding om met Osty de meening te zijn toegedaan, dat Leibniz' uitspraak parapsychologisch verantwoord dient te worden geacht, daar het parapsychologisch onderzoek immers talrijke gevallen kent van personen die opmerkelijke (goed gewaarmerkte en in vervulling gegane) voorspellingen hebben gedaan met betrekking tot hun eigen toekomst [1]). Dat dergelijke voorspellingen nochtans relatief zeldzaam zijn kan men verklaren met behulp van Bergson's leer van de remmende functie onzer hersenen [2]). Zonder deze remmende functie zouden wij ons niet alleen (zooals sommige „zwakzinnigen", wier hersenen een gebrekkige ontwikkeling vertoonen [3])) allerlei „futiliteiten" herinneren, maar tevens permanent met onze medemenschen in telepathisch contact staan en ook nog (permanent) andere verschijnselen vertoonen, die ons het leven op aarde ondragelijk zouden maken [4]).

Aan het feit dat wij „in ons diepste wezen" onze eigen toekomst kennen hebben wij het nu, volgens Osty e.a., toe te schrijven dat psychoscopisten (onder bepaalde voorwaarden) in staat blijken te zijn hun consultanten toekomstvoorspellingen te doen. Zij „putten" uit het psychisme hunner consultanten.

In den loop der jaren heb ik menig opmerkelijk geval van proscopie (zoowel op mijn eigen leven als op dat van anderen betrekking hebbend) kunnen constateeren en ook andere onderzoekers [5]) blijken dit, blijkens hun publicaties, gedaan te hebben.

Zoo „zag" b.v. een psychoscopiste, die ik in Februari 1939 bezocht, dat ik over enkele maanden (in gezelschap van mijn vrouw) een reis naar de Vereenigde Staten zou maken en daar enkele lezingen zou houden. Volgens deze psychoscopiste zou het houden van lezingen echter op het tweede plan staan (d.w.z. de reis zou niet het gevolg zijn van een uitnoodiging tot het houden van lezingen). Voorts „zag" zij, dat wij bij die gelegenheid een aanrijding zouden krijgen. Deze aanrijding zou plaatsvinden op een langen weg met links een gebergte en geen ernstige gevolgen hebben.

De terugreis zou niet vlot verloopen en veel langer duren dan de heenreis.

In Juni 1939 werd mijn vrouw en mij de gelegenheid geschonken een reis naar New-York te maken waarheen wij in de eerste helft van Augustus vertrokken. Aan boord werd mij het verzoek gedaan een lezing over parapsychologie te houden voor een groep Amerikaansche studenten, die een bezoek aan Europa hadden gebracht. Na korten

---

1) Zoo had b.v. een mij bekende dame er jarenlang een „voorgevoel" van dat zij eenmaal haar beide beenen zou moeten missen. Op zekeren dag, toen zij voor een winkelraam stond, reed een auto het trottoir op en verbrijzelde haar beide beenen. Zij heeft thans kunstbeenen. Marsman's „Porta Nigra" (Utrecht, 1934) bevat een gedicht waaruit blijkt, dat hij een „voorgevoel" had met betrekking tot de wijze waarop hij sterven zou. Zie E. Osty: „La connaissance supra-normale", Parijs, 1925, 2e dr., pag. 26 e.v.

2) Zie mijn beschouwingen over „Parapsychologie en ontwikkelingspsychologie", Tijdschr. v. Parapsychologie, XIV.

3) Ibidem.

4) Ibidem.

5) Zie E. Osty: „La connaissance supra-normale", 2de dr., Parijs, 1925.

tijd in New York verblijf te hebben gehouden reisden wij met de auto van een familielid van mijn vrouw naar Rochester N.Y., waar ik opnieuw een verzoek ontving om een lezing te houden. Onderweg kregen wij (als gevolg van een verkeerde manoeuvre van een voor ons rijdende auto [1])) een aanrijding, waarbij slechts materieele schade ontstond. De aanrijding geschiedde op een langen weg met links een gebergte (Catskill gebergte) [2]). Toen wij in de tweede helft van September 1939 terugkeerden werd het schip, waarmede wij de terugreis maakten, geruimen tijd door de Engelschen opgehouden. Daarmede ging ook het laatste deel dezer voorspelling in vervulling [3]).

De voorspellingen der psychoscopisten blijken zich niet te beperken tot op de zitting persoonlijk aanwezige consultanten, maar de ervaring leert ons dat zij ook in staat blijken te zijn voorspellingen te doen met betrekking tot personen uit onze omgeving, alsmede met betrekking tot afwezige consultanten die tot derden het verzoek gericht hebben (of hebben laten richten) met een van hen afkomstigen inductor een psychoscopist te bezoeken.

Zoo voorspelde b.v. de Fransche paragnoste mej. Laplace (over wier opmerkelijke paragnostische begaafdheid Osty uitvoerig heeft bericht in de „Revue Métapsychique" [4])) in den zomer van 1928 aan den Engelschen onderzoeker H. Price, dat een van diens bekenden (de bekende entomoloog Dr. Tillyard uit Quebec) niet veel jaren meer te leven zou hebben en dat hem een gewelddadige dood wachtte als gevolg van een trein- of auto-ongeluk. Op 13 Januari 1937 werd Dr. T. in de buurt van Canberra, als gevolg van een auto-ongeluk, gedood.

Het volledig verslag van deze, in 1928 met mej. L. genomen proef treffen wij aan op pag. 204 e.v. van de Nederlandsche vertaling (in 1936 te Utrecht verschenen onder den titel: „Een parapsycholoog vertelt zijn ervaringen...") van Price's „Confessions of a Ghost-Hunter" (Londen, 1936). Zooals ons uit dit verslag blijkt, gaf de psychoscopiste (aan de hand van een van Dr. T. afkomstigen inductor) een aantal treffend juiste gegevens met betrekking tot Dr. T. Zoo „zag" zij o.m. dat Dr. T. in een land zou komen

---

1) Waar een derde (die niets van de ons gedane voorspelling afwist) chauffeerde, kan men hier moeilijk beweren dat de voorspelling de oorzaak is geweest van de later plaatshebbende gebeurtenis.

2) Bij gelegenheid van het bezoek, dat mijn vrouw op 25 Maart 1938 aan den psychoscopist K. bracht (zie hiervoor), werd ook haar een aanrijding voorspeld. Bijzonderheden werden niet gegeven.

Bij het doorlezen mijner aanteekeningen, in den loop der jaren tijdens zittingen met psychoscopisten gemaakt, is mij gebleken, dat reeds in 1932 „toespelingen" op een toekomstig auto-ongeluk (echter zonder dat daarbij details gegeven werden) gemaakt werden. Ook in de aanteekeningen, uit latere jaren afkomstig, tref ik hier en daar dergelijke „toespelingen" aan.

Werd het ongeluk gedetailleerder „gezien" naar mate het tijdstip, waarop deze voorspellingen in vervulling zouden gaan, naderbij kwam?

Osty meent iets dergelijks bij enkele zijner pp. te hebben opgemerkt. Zie P. A. Dietz: „Wereldzicht der parapsychologie", Meulenhoff, Amsterdam, pag. 100.

3) Wij hebben hier met een van die vele gevallen te doen waarbij iets van het wereldgebeuren in het persoonlijk lot van een individu „gereflecteerd" wordt en door een paragnost wordt „gezien". Zie mijn (in den loop van dit jaar verschijnend) werk over „Oorlogsvoorspellingen".

4) 1934, pag. 73 e.v.

waar veel insecten zijn en door insecten gestoken zou worden. Dr. T. was in die dagen als entomoloog in dienst der Australische regeering werkzaam.

In de „Revue Métapsychique" (1937, pag. 78) lezen wij, dat Dr. T. op 13 Januari 1937 in de buurt van Canberra verongelukte. De juistheid van deze voorspelling, die ongeveer een jaar voor den dood van Dr. T. gepubliceerd werd, kan dus door een ieder gecontroleerd worden.

5. *Over het „geesten" zien der psychoscopisten.* Bij onze bezoeken aan psychoscopisten zullen wij bij herhaling opmerken, dat zij soms zeer opmerkelijke en juiste beschrijvingen vermogen te geven met betrekking tot het uiterlijk van personen, met wie wij geregeld in aanraking komen. Zoo toonde b.v. eenigen tijd geleden mevr. B. (de echtgenoote van een mijner vrienden) mij een reeks aanteekeningen, die zij gemaakt had bij gelegenheid van haar bezoek aan de psychoscopiste X, bij welke gelegenheid deze psychoscopiste haar o.m. had medegedeeld, dat zij achter haar een langen, mageren man „zag" staan, die iets met schilderen uitstaande had en een ei-vormig hoofd had waarop hij een rood mutsje droeg. Terecht merkte mevr. B. op dat deze beschrijving haar zeer getroffen had, daar zij volkomen toepasselijk was op den (ook mij bekenden) kunstschilder Bl. (een langen, mageren man met een typisch ei-vormig hoofd waarop hij (in zijn atelier) veelvuldig een rood mutsje draagt), dien zij en haar man bij herhaling op zijn atelier bezochten.

Ook personen, met wie wij in het verleden in aanraking zijn geweest, worden ons bij herhaling door de psychoscopisten (ongezocht) beschreven. Zoo „zag" b.v. een psychoscopiste bij den heer R. het beeld van een dame met een tweetal kinderen (twee meisjes). In de beschrijving (die aan duidelijkheid niets te wenschen overliet) herkende de consultant de vrouw (een weduwe met twee dochtertjes) met wie hij vijftien jaar te voren in het huwelijk was getreden. Na enkele jaren met deze vrouw gehuwd te zijn geweest was hij van haar gescheiden, waarna zij met haar beide kinderen (uit haar eerste huwelijk) naar het buitenland was vertrokken, waar zij opnieuw gehuwd was. Na de scheiding (die ten tijde van het consult elf jaar geleden had plaatsgehad), had de heer R. geen enkel contact meer met zijn gewezen echtgenoote gehad. Uit door hem (na het consult) ingewonnen inlichtingen bleek hem dat zij nog steeds in het buitenland verblijf hield en dat zij het (volgens zijn berichtgever), evenals haar beide kinderen, goed maakte.

Ook blijkt het voor te komen dat psychoscopisten ons het uiterlijk vermogen te beschrijven van personen met wie wij in de toekomst in aanraking zullen komen. Zoo voorspelde b.v. in 1936 een psychoscopiste aan een mij bekende dame dat haar eenige dochter (die in dat jaar ongeveer 20 jaar oud was) binnen het jaar verloofd zou zijn met een man, die belangrijk ouder was dan zij (de dochter) en in het zuiden des lands een belangrijke positie bekleedde. De verlovingstijd zou slechts kort zijn en daarna zou het huwelijk voltrokken worden waaruit, volgens pp., een tweetal kinderen geboren zouden worden, die betrekkelijk snel na elkaar geboren zouden worden en beide tot het vrouwelijk geslacht zouden behooren.

Anderhalf jaar later was de dochter van deze dame met een ingenieur gehuwd die veertien jaar ouder was dan zij en die zij, niet lang nadat haar moeder de paragnoste bezocht had, leerde kennen [1]). Deze ingenieur, wiens uiterlijk en omstandigheden beantwoordden aan de beschrijving, welke de paragnoste van hem had gegeven, bekleedde inderdaad een belangrijke positie in het zuiden des lands. Tot op heden werden uit dit huwelijk twee dochters geboren, die slechts één jaar in leeftijd verschillen.

Wij merken bij dit geval op, dat de pp. haar consultante niet alleen het uiterlijk en de omstandigheden van den toekomstigen schoonzoon (dien zij op dat oogenblik nog niet kende [2])) beschreef, maar tevens iets vermocht te zeggen met betrekking tot haar toekomstige kleinkinderen. Het gebeurt overigens bij herhaling dat psychoscopisten beschrijvingen vermogen te geven van kinderen, die ten tijde van het consult nog niet geboren zijn. Zoo „zag" b.v. in 1939 een psychoscopist een klein meisje om het echtpaar L. (die beiden de veertig reeds gepasseerd waren) heen, hetgeen hem deed zeggen, dat er vermoedelijk nog een na-komertje zou komen [3]). In 1944 zagen de heer en mevr. L. zich verplicht zich over een oorlogsweesje te ontfermen, dat toen ruim twee jaar oud was (dus ten tijde van het consult nog niet door de moeder verwacht werd). Dat het echtpaar L. het meisje op grond der voorspelling tot zich genomen heeft (en de voorspelling dus de oorzaak was der later plaats hebbende gebeurtenis) zal niemand, die dit geval van nabij heeft meegemaakt, willen beweren. Het kind werd hun letterlijk opgedrongen.

Ook Osty heeft in zijn werk over „La connaissance supra-normale" enkele opmerkelijke gevallen vermeld van voorspellingen met betrekking tot ontmoetingen met personen, die ten tijde van het consult den consultant nog onbekend waren, doch wier uiterlijk de psychoscopist reeds vermocht te beschrijven. Een dezer gevallen betreft den heer M. (een vriend van den onderzoeker) die vrij geregeld psychoscopisten bezocht. In Juni 1917 zeide mej. de Berly o.m. tegen hem, dat hem binnenkort het verzoek gedaan zou worden zijn bemiddeling te verleenen bij den verkoop van een stuk boschgrond. Hij zou aan dit verzoek voldoen en dan bezoek krijgen van een tweetal heeren die zij, volgens haar zeggen, zeer duidelijk voor zich „zag". „Een dezer heeren", aldus de psychoscopiste, „is een

1) Mevr. M. had haar dochter (die niet bij haar inwoonde) onkundig gelaten van de haar gedane voorspelling. Daar komt nog bij, dat zij aanvankelijk bezwaren tegen dit huwelijk had. Het is dus wel hoogst onwaarschijnlijk te achten dat de voorspelling van invloed is geweest op het tot stand komen van dit huwelijk.

2) Ofschoon mevr. M. later persoonlijk met den heer X. in aanraking kwam, hebben wij hier allereerst te doen met een voorspelling welke betrekking heeft op een ontmoeting welke een persoon uit de omgeving van den consultant ten deel zal vallen. De ervaring leert ons dat dit geval als zoodanig geenszins op zichzelf staat. De voorspellingen der psychoscopisten betreffen bij herhaling personen uit de omgeving der consultanten (dus afwezigen).

3) Wij hebben hier te doen met een onjuiste interpretatie van het „geziene"; een veel voorkomende „fout" bij psychoscopisten.

zwaar gebouwde blonde man, de andere daarentegen is mager en heeft bruin haar". Daar de heer M. te voren nimmer een dergelijke opdracht had ontvangen, achtte hij het zeer onwaarschijnlijk dat deze voorspelling ooit in vervulling zou gaan. Ongeveer twee jaar later[1]), toen hij deze voorspelling (welke hij aangeteekend had) reeds lang vergeten was, ontving hij echter een brief van den heer D., waarin deze hem verzocht zijn bemiddeling te verleenen bij den verkoop van een perceel boschgrond. Naar aanleiding van dit verzoek plaatste de heer M. enkele advertenties. In April 1920 kreeg hij bezoek van een tweetal heeren, wier uiterlijk overeen kwam met dat der heeren die mej. de Berly in Juni 1917 „gezien" had. Zij bezichtigden het bosch en teekenden daarna het koopcontract.

Dat psychoscopisten soms ook toekomstige ontmoetingen met dieren vermogen te „zien" moge uit het volgende geval blijken, dat ik eveneens aan Osty's genoemde werk ontleen.

Op 2 December 1921 zeide de psychoscopiste mevr. J. P. (met wie Osty in die dagen een reeks proeven nam) o.m. tegen hem:

„...Ge zult weldra in het bezit van een hond zijn.."

Dr. Osty teekent hierbij aan: „Sedert 15 jaar hielden wij geen hond meer. Ik achtte het zeer onwaarschijnlijk dat deze voorspelling in vervulling zou gaan, te meer waar wij thans in Parijs waren gaan wonen.

31 Maart. „...Hebt ge nog geen hond? Het zal nu niet lang meer duren of ge houdt er een hond op na..."

Op 11 April (het was dien dag guur weer en het regende) belde een voorbijganger bij ons aan en zeide tegen de dienstbode: „Weet ge dat Uw hondje, bibberend van koude, in den tuin zit? Ge hebt het diertje kennelijk, zonder dit te weten, buiten gesloten. Laat het maar gauw binnen."

De dienstbode ging in den tuin kijken en jawel, daar zat een zwarte fox terrier (teef). Het dier was kennelijk door het traliewerk gekropen en zoo in den tuin terecht gekomen. Het droeg een halsband waarop de naam van den eigenaar (Burn·l) alsmede diens adres (camp Boismont) geschreven stond. Wij besloten het dier voorloopig op te nemen en den eigenaar op te sporen. Niemand bleek ons echter te kunnen zeggen waar het „camp Boismont" was. Ofschoon ik veel bezwaar had om het dier te houden, zwichtte ik ten slotte voor den aandrang die mijn kinderen op mij uitoefenden en adopteerden wij het hondje..."

14 April. „Kijk eens aan. Ge hebt er een nieuwen huisgenoot bij gekregen,

1) Men kan dit niet „binnenkort" noemen. De tijdsruimte werd hier onderschat. Een veel voorkomende „fout" bij psychoscopisten.

Het schijnt mij toe dat het een dier is, een hond. Er is een geheim aan dat dier verbonden. Ge hebt het niet gekregen, ge hebt het niet gekocht. Ik zou zeggen dat ge het dier gevonden hebt. Wat heeft dat diertje het goed bij U. Hij is erg op zijn gemak. Ik zeg „hij", maar eigenlijk moet ik „zij" zeggen, want het is een teefje ...."	Zie boven.

Een enkele maal gebeurt het dat psychoscopisten ons de namen vermogen te zeggen van personen met wie wij, of personen uit onze omgeving, in de toekomst in aanraking zullen komen.

Op 22 Juni 1932 begaf mej. M. S. zich met eèn pasportret (van mijzelf), dat ik haar eenige dagen te voren (per post) had doen toekomen naar mevr. A., een Haagsche psychoscopiste, die mij niet persoonlijk kende. Bij die gelegenheid „hoorde" pp. niet alleen een aantal (achttien in totaal) familienamen van personen met wie ik, volgens haar, contact had of in de toekomst in aanraking zou komen, maar zij verstrekte haar ook een aantal gegevens met betrekking tot mijn verleden en toekomst.

Mej. S. teekende alles wat de psychoscopiste bij die gelegenheid met betrekking tot mijn persoon zeide op en zond mij op 25 Juni een brief, waarin zij mij verslag van haar bezoek aan mevr. A. uitbracht. Een deel der gegevens bleek juist te zijn. Wat de namen betreft (waaronder zich enkele niet alledaagsche bevonden): een twaalftal van hen had betrekking op personen met wie ik in die dagen in relatie stond. Enkele maanden later was dit aantal tot vijftien aangegroeid[1]). In de tweede helft van 1946 ontving ik een schrijven van Mr. Scheltema de Heere (dien ik sindsdien eenige malen ontmoet heb). In den brief welken ik op 26 Juni 1932 van mej. M. S. ontving, komt de naam de Heer van Scheltema voor, hetgeen mij aanleiding geeft te zeggen, dat thans zestien van de achttien genoemde namen juist zijn. (Er dient hierbij te worden opgemerkt, dat de psychoscopiste zeer vlug sprak en mej. M. S. het niet uitgesloten acht dat zij enkele namen verkeerd heeft verstaan).

Ofschoon ik hier niet van zestien treffers wil spreken (iedereen kent wel personen die min of meer veelvuldig voorkomende namen als Wolf, Koopman e.d. dragen) geven enkele der genoemde namen mij nochtans aanleiding om hier van paragnosie te spreken.

Wanneer wij de gevallen nagaan waarbij psychoscopisten ons personen beschreven, waarmede wij in het verleden in contact zijn gekomen, dan zal ons blijken, dat in een aantal gevallen deze beschrijvingen betrekking hebben op personen die korteren of langeren tijd overleden zijn.

In December 1914 bevond ik mij ten huize van mevr. G. in gezelschap van den heer v. W., een hoofd-officier van het Kon. Ned. Ind. Leger. Onder de aanwezigen bevond zich mej. U. (in die dagen een bekende psychoscopiste). De heer v. W. en mej. U. hadden elkaar te voren nimmer ontmoet en ook onze gastvrouw (mevr. G.) wist weinig of niets van den heer v. W. af.

1) In Augustus 1932 kwam ik voor het eerst in contact met Dr. M. Lietaert Peerbolte, van wiens hand eenige malen artikelen in het T.v.P. verschenen. In den brief van mej. M. S. komt de naam Peerenbolt voor. Het is wel zeer waarschijnlijk dat wij hier met een verbastering van den naam Peerbolte te doen hebben.

Tijdens het gesprek, dat over onderwerpen van „spiritistischen" aard ging, deelde mej. U. den heer v. W. (die daar in het geheel niet op voorbereid was) mede, dat zij achter hem het „beeld" van een oude dame zag waarna zij een gedetailleerde beschrijving van dit „beeld" gaf, waarin haar vooral de oogen opvielen. „Deze dame," aldus mej. U., „die U zeer na stond, droeg een metalen bril. Nu wordt mijn aandacht op de brug van dezen bril gevestigd. Ik zie een hand die de brug van dezen bril met wol omwoelt."

Ontroerd deelde de heer v. W. den aanwezigen mede, dat de door mej. U. gegeven beschrijving volkomen op zijn grootmoeder paste, die reeds jaren geleden overleden was en aan wie hij zeer gehecht was geweest. Deze grootmoeder droeg inderdaad een metalen bril en als kind had hij herhaaldelijk de brug van dezen bril met wol omwoeld.

Voor de aanwezigen bestond er geen twijfel, of wij hadden hier met een opmerkelijk identiteitsbewijs te doen en persoonlijk twijfelde ik er in die dagen ook niet aan, of wij waren getuigen geweest van een verschijnsel dat slechts door de geestenhypothese gedekt kon worden.

Op grond van de ervaringen, in den loop van eenige tientallen jaren met psychoscopisten opgedaan, ben ik in den loop dezer jaren echter anders over dit geval gaan denken en ofschoon ik thans de mogelijkheid, dat wij hier inderdaad met een spiritistisch verschijnsel te doen hadden geenszins verwerp, vraag ik mij thans af, of deze ervaring wel in wezen verschilt van die welke mevr. B. ten deel viel („verschijning" van den schilder Bl. met het ei-vormige hoofd en het roode mutsje) en of wij bij beide gevallen niet moeten spreken van telepathie van het voorbewuste (of, hetgeen ook mogelijk is, van gedachtenlezen) [1]).

Een enkele maal is het mij overkomen dat psychoscopisten een mijner huisdieren bij mij „zagen". Blijkens mijn aanteekeningen „zag" in den zomer van 1942 de psychoscopiste mevr. S. het beeld bij mij van een grooten Cyperschen kater, dien ik toen nog bezat (ofschoon het dier toen reeds veertien jaar oud was) en aan wien mijn vrouw en ik zeer gehecht waren.

In October 1944 stierf dit dier aan ouderdomszwakte. Ruim twee jaar later vertelde een psychoscopist (dien ik nimmer te voren ontmoet had) mij, dat hij een grooten Cyperschen kater om mij heen „zag" en hij wist mij daarbij ook te vertellen dat dit dier Leo heette (hetgeen juist was).

Volgens dezen psychoscopist zouden ook dieren voortbestaan en was het dier (dat ook zeer aan mijn vrouw en mij gehecht was) nog steeds om ons heen. Naar mijn meening hebben wij hier echter „slechts" met een geval van telepathie (van het voorbewuste) of met een geval van gedachtenlezen te doen. Er bestaat voor mij geen aanleiding om de tweede „verschijning" van mijn kater anders te verklaren dan de eerste.

---

1) Stel dat mevr. B. korten tijd na haar bezoek bericht had ontvangen dat de kunstschilder Bl. enkele dagen te voren geheel onverwacht (b.v. als gevolg van een ongeluk) was overleden, dan zouden ongetwijfeld velen geneigd zijn geweest hier te spreken van een spiritistisch verschijnsel en ten onrechte verband hebben gezocht tusschen het overlijden van den heer Bl. en zijn „verschijning".

Evenals de psychoscopisten soms in staat blijken te zijn beschrijvingen te geven van personen, waarmede personen uit onze omgeving in aanraking komen of in de toekomst in aanraking zullen komen, blijken zij soms in staat te zijn personen te „zien" waarmede personen uit onze omgeving in het verleden in aanraking zijn geweest. Een deel dezer beschrijvingen blijkt betrekking te hebben op overledenen.

Op 18 Januari 1926 bevond ik mij 's avonds omstreeks 11 uur in gezelschap van den heer C. M. v. d. D., bij wien ik in die dagen te Utrecht op kamers was. De heer v. d. D., die een groothandel in grutterswaren bezat, beschikte over opmerkelijke paragnostische vermogens en ik had bij herhaling psychoscopische proeven met hem genomen. In die dagen was ik nog niet gehuwd, doch wel verloofd. Toen mijn vrouw en ik ons verloofden, was haar vader ruim vijftien jaren te voren overleden. Een enkele maal had zij mij weleens iets over hem verteld. Zoo was het mij o.m. bekend, dat hij wiskundeleeraar was geweest. Behalve naar de wiskunde ging zijn belangstelling ook naar de muziek uit en hij zou voortreffelijk hobo gespeeld hebben. Zijn portret had ik meermalen gezien.

In den loop van dien dag (18 Januari 1926) had ik bezoek van mijn a.s. vrouw (die in die dagen nog in den Haag woonde) gehad. 's Avonds had ik haar naar den trein gebracht. Thuis komende vond ik den heer v. d. D. bezig met een kleine fout in zijn radio-ontvangtoestel op te sporen. Op tafel lag een dagblad, dat ik even inkeek. Opeens wendde de heer v. d. D. zich tot mij met de vraag of ik mijn „schoonvader" gekend had. Op mijn ontkennend antwoord deelde hij mij mede, dat hij hem „om mij heen zag", waarbij hij een nauwkeurige beschrijving van diens uiterlijk gaf, welke volkomen overeenstemde met het portret dat mijn vrouw mij eenige malen (in den Haag) getoond had, maar dat de heer v. d. D. nimmer gezien had. Hij laat mij weten (zoo ongeveer sprak de heer v. d. D.), dat hij de gewoonte had om wanneer hij thuis kwam, met zijn wandelstok op een bepaalde wijze op de straatsteenen te tikken. Zijn dochters hoorden dat binnen en wisten dan dat haar vader voor de deur stond. Soms hoorden zij hem, door deze wijze van tikken, reeds aankomen wanneer hij nog enkele huizen van zijn huis verwijderd was.

Vervolgens deelde de heer v. d. D. mij mede dat hij (de overledene) zeer muzikaal was geweest en er dikwijls 's avonds ten zijnen huize gemusiceerd werd. Er was een bepaald Fransch liedje (de heer v. d. D. citeerde hier de eerste regels van[1])) dat hij gaarne hoorde en hij stelde het steeds zeer op prijs, indien een van zijn dochters dit liedje op de piano speelde. Dat liedje had voor hem een wijsgeerige beteekenis. Deze man was een philosoof en daarbij een zeer

1) Het betreft hier het bekende (maar mij toen volkomen onbekende) liedje:

Ma chandelle est morte
je n'ai plus de feu
ouvrez moi ta porte
pour l'amour de Dieu.

goed mensch. Vervolgens gaf hij nog enkele bijzonderheden, die ik hier echter niet kan vermelden, daar zij daarvoor van te intiemen aard zijn en die hem, naar hij zeide, door den overledene werden ingegeven.

Dienzelfden avond nog schreef ik een brief naar den Haag, waarin ik het voorgevallene rapporteerde. Enkele dagen later kreeg ik een schrijven terug waarin mijn vrouw mij mededeelde, dat alles treffend juist was en dat het verslag geen enkele onjuistheid bevatte.

Mijn vrouw en ik zijn nog immer van meening dat dit een van de merkwaardigste „spiritistisch" aandoende ervaringen is welke wij tot dusverre gehad hebben. Eenige tientallen jaren geleden, toen ik mijn eerste wankele schreden zette op het zoo uiterst belangrijke, maar tevens zoo moeilijke gebied der parapsychologie, zou ik er geen oogenblik aan getwijfeld hebben of ik had hier met een spiritistisch verschijnsel, een „manifestatie" van mijn schoonvader te doen. De ervaringen, in den loop der jaren met psychoscopisten opgedaan (waarbij mij gebleken is dat zij ook aan het psychisme van niet op de zitting persoonlijk aanwezige consultanten gegevens blijken te kunnen ontleenen) doet mij hier rekening houden met de mogelijkheid, dat het psychisme mijner vrouw de bron is geweest waaraan de heer v. d. D. zijn kennis ontleende [1]). En dit te meer waar de heer v. d. D. niets gezegd heeft dat mijn vrouw niet bekend was. Te bewijzen valt dit natuurlijk niet. Men kan echter evenmin bewijzen dat wij hier met een soort van telepathische beïnvloeding van de zijde van mijn schoonvader te doen hebben (hetgeen ik geenszins uitgesloten acht). Wanneer wij echter methodisch over dit geval nadenken (en ons dus door het z.g. eenvoudigheidsbeginsel laten leiden dat ons hier voorschrijft om ons hier niet van de spiritistische hypothese te bedienen, zoolang wij met een animistische beschouwing kunnen volstaan [2])) zullen wij (alle gevoelsoverwegingen ten spijt) geneigd zijn hier aan de animistische verklaring de voorkeur te geven boven de spiritistische.

Verwant aan het bovenstaande geval is het volgende (met dit verschil dat de consultante de overledenen tijdens hun leven persoonlijk gekend heeft). Het betreft Mej. M. C. v. d. P. In 1927 was zij (tijdelijk) te Enschede werkzaam (zij was er half November 1926 gekomen). Tusschen October 1924 en (half) November 1926 woonde zij te Amsterdam. Daarvoor in haar geboorteplaats (den Haag). Tijdens haar verblijf te Amsterdam (en Enschede) had zij geen persoonlijk contact met haar (in haar geboorteplaats woonachtige) familieleden.

In het begin van 1927 bezocht zij (voor de eerste maal in haar leven) een openbare „psychometrische séance", waarbij mevr. v. d. B.-T. (een mij persoonlijk zeer goed bekende en zeer betrouwbare

---

1) Er dient hier op gewezen te worden dat hoewel mijn vrouw tijdens de „zitting" niet aanwezig was de heer v. d. D. haar in den loop van dien dag ontmoet had. In hoeverre dit van invloed is geweest op het zich voordoen van het beschreven verschijnsel valt niet uit te maken.

2) Zie mijn „Het Spiritisme", den Haag, 1936.

psychoscopiste) de leiding had. Mej. v. d. P. had mevr. v. d. B.-T. te voren nimmer ontmoet. Zij gaf geen voorwerp en wachtte op de dingen die komen zouden. Kort nadat mevr. v. d. B.-T. begonnen was richtte zij zich tot haar en zeide: „Achter U zie ik een grooten, knappen heer staan, ongeveer zestig jaar oud." Vervolgens gaf zij een beschrijving van zijn uiterlijk om vervolgens zijn naam („Nicolaas, genaamd Klaas") te noemen. „Stomverbaasd," aldus mej. v. d. P., „luisterde ik. Het was de naam van een bekend familielid, dat tijdens mijn verblijf te Amsterdam overleden was, maar aan wien ik vrijwel nooit dacht."

„Zijn vrouw," zoo vervolgde de psychoscopiste, „staat ook bij U en noemt haar naam: Hendrika... O (en hier trok mevr. v. d. B. een heel pijnlijk gezicht), mijn hals. Die mijnheer heeft zich opgehangen..."

Waar mej. v. d. P. destijds bericht had gekregen dat haar oom Nicolaas aan een beroerte was gestorven, deelde zij (niet zonder verontwaardiging naar zij schrijft) de psychoscopiste mede dat dit laatste er volkomen naast was.

„Er ging", zoo vervolgt mijn berichtgeefster, „een jaar voorbij voor ik weer in den Haag kwam. Ik werd niet lang na deze zitting benoemd aan een vakschool in Drente. In den Haag zijnde bezocht ik mijn nicht (schoondochter van den overledene). Waardeerend spraken wij, tijdens mijn bezoek, over mijn oom Nicolaas en ik roemde daarbij zijn vroolijkheid en zijn hartelijkheid. En toen kwam het. „Ja," zei mijn nicht, „jammer dat het einde zoo zielig was." „Hoezoo?", vroeg ik, „hij is toch zonder lijden aan een beroerte gestorven." „Welneen," antwoordde mijn nicht daarop. „Wij hebben het stilgehouden, maar hij heeft zich opgehangen..."

Indien mevr. v. d. B.-T. bij gelegenheid van deze zitting volstaan had met het geven van een beschrijving van mej. v. d. P.'s oom Nicolaas en haar tante Hendrika zou er voor mij weinig aanleiding hebben bestaan om dit geval hier te vermelden, daar het dan één van die vele honderden (in den loop der jaren onder mijn aandacht gekomen) gevallen zou zijn waarbij personen, waarmede een consultant in het verleden in aanraking is gekomen, door een psychoscopist(e) beschreven werden. Nu zij dit echter niet gedaan heeft en in staat bleek te zijn een gegeven met betrekking tot een overledene te vermelden, dat slechts aan personen uit zijn naaste omgeving (die de ware oorzaak van zijn overlijden geheim zochten te houden en die mej. v. d. P. sinds haar vertrek naar Amsterdam en Enschede niet meer bezocht had) bekend was ligt de zaak anders.

Het feit, dat mevr. v. d. B.-T. hier iets met betrekking tot den overledene wist mede te deelen, dat de consultante ten tijde der zitting nog niet wist, slechts aan zeer weinigen (die het bovendien angstvallig geheim zochten te houden) bekend was, zal velen ongetwijfeld aanleiding zijn om hier van een z.g. identiteitsbewijs te spreken (dat wil dus zeggen te meenen, dat mevr. v. d. B.-T. hier in telepathisch contact met een overledene heeft gestaan). Ofschoon ik deze mogelijkheid geenszins verwerp, zoo ben ik nochtans van

meening, dat de ervaringen, met psychocospisten opgedaan, ons verplichten hier ook animistische beschouwingen recht te laten wedervaren.

Waar de ervaring ons leert dat psychoscopisten ook in interpsychisch contact (telepathie, gedachtenlezen) vermogen te geraken met personen uit de omgeving van den consultant, die persoonlijk niet ter zitting aanwezig zijn, bestaat hier altijd de mogelijkheid dat mevr. v. d. B.-T. haar kennis met betrekking tot den tragischen dood van den oom van mej. v. d. P. aan het psychisme van haar nicht ontleend heeft [1]). Ook acht ik het geenszins uitgesloten, dat wij hier met een geval van z.g. precognitieve telepathie te doen hebben en dat wij hier dus met een voorspelling hebben te doen. Volgens deze visie op het geval zou mevr. v. d. B.-T. mej. v. d. P. dus voorspeld hebben dat zij in de toekomst (van haar nicht) te hooren zou krijgen dat haar oom Nicolaas zich door ophanging van het leven had beroofd [2]).

Ook acht ik het mogelijk dat mej. v. d. P. ten tijde van het overlijden van haar oom door een van haar familieleden (die de ware doodsoorzaak kende en hierdoor zeer geëmotionneerd was) telepathisch is beïnvloed en dat zij deze, op paranormale wijze verkregen (niet tot haar waakbewustzijn doorgedrongen [3])) kennis, onbewust telepathisch op mevr. v. d. B.-T. overgebracht heeft, of, hetgeen ook mogelijk is, dat mevr. v. d. B.-T. deze (door mej. v. d. P. telepathisch verworven kennis) uit haar psychisme geput heeft (gedachtenlezen).

Ik weet zeer wel, dat velen deze animistische verklaringen gekunsteld zullen vinden. Dit mag voor ons echter geen aanleiding zijn om haar buiten beschouwing te laten. Persoonlijk ben ik mij er in den loop der jaren steeds meer van bewust geworden, dat wij nog ver verwijderd zijn van het tijdstip waarop wij nauwkeurig de grenzen zullen kunnen bepalen onzer eigen paragnostische vermogens. Met meer recht dan waarmede de z.g. gevoelsspiritisten den parapsychologen meenen te mogen verwijten dat zij (in hun streven naar objectiviteit) de reikwijdte van het geheel der paragnostische vermogens van den mensch overschatten, kan men den naief-realistisch ingestelden gevoelsspiritisten (wien elke wetenschappelijke bezinning op de door hen waargenomen verschijnselen vreemd is) het verwijt doen, dat zij de reikwijdte van dit geheel ten eenenmale onderschatten.

---

1) Men bedenke hierbij dat de herinnering aan den zelfmoord voor deze nicht een emotionneerend karakter droeg.

2) Volgens Osty e.a. zou de psychoscopiste mej. v. d. P. dit alleen maar hebben kunnen voorspellen, omdat zij (mej. v. d. P.) „in haar diepste wezen" wist, dat zij eenmaal (van haar nicht) vernemen zou dat haar oom Nicolaas zich door ophanging van het leven had beroofd.

3) Zie Tijdschrift voor Parapsychologie, XV, pag. 6, noot 2.

II. BIJZONDER GEDEELTE
(Over z.g. identiteitsbewijzen)

1. *Het geval mevr. D.* Eenigen tijd geleden ontving ik bezoek van den heer D. uit W., die mij mededeelde, dat hij in 1938 zijn vrouw verloren had (zij stierf op 43-jarigen leeftijd aan carcinoma). Waar het huwelijk zeer gelukkig was geweest had haar heengaan den heer D. een groot leed berokkend. In 1939 kwam de heer D., door bemiddeling van een bekende, in aanraking met mevr. L., die, volgens dezen bekende, een zeer goed spiritistisch medium was en in bijzondere gevallen bereid was haar begaafdheid in dienst van treurenden en zoekenden te stellen.

„Bij gelegenheid van mijn eerste bezoek," aldus de heer D., „waarbij ik over een introductie van den heer H. beschikte, bleek mevr. L. ziek te bed te liggen. De dienstbode had mijn naam verkeerd verstaan en mij als de heer H. aangediend. Deze vergissing leidde er toe dat ik bij mevr. L. werd toegelaten.

Bij gelegenheid van dit bezoek kreeg mevr. L. al dadelijk contact met mijn overleden echtgenoote. Zij (mevr. L.) deelde mij mede, dat mijn vrouw Marie heette, dat ik drie kinderen had en protestant was. Vervolgens beschreef zij mijn vrouw die zij, volgens haar zeggen, zag en tot haar hoorde spreken. Zij zag dat mijn vrouw een bloedkoralen ketting in haar hand nam en hoorde haar zeggen dat ik dezen ketting aan Sofie moest geven. Ik was een en al verbazing. Ge moet n.l. weten (en ik deelde dat ook aan mevr. L. mede) dat mijn zuster Sofie heet en dat zij (die toen nog bij mij thuis was) mijn vrouw tijdens haar ziekte verpleegd heeft. Vervolgens deelde mevr. L. mij een en ander mede over een ringetje met blauwe steentjes, alsmede over een portret, dat 21 jaar geleden gemaakt was. Ook kwamen er bijzonderheden over de laatste levensmaanden mijner vrouw, alsmede over de kinderen. Zoo zeide mevr. L. b.v. dat zij steeds hoorde fluiten en daarbij den naam Jantje hoorde (dit sloeg op mijn zoon Jan, die door mijn vrouw altijd Jantje genoemd werd en heel dikwijls floot. Dien morgen nog was hij fluitend naar school gegaan).

Ten zeerste ontroerd verliet ik dien middag het huis van mevr. L. Alles wat zij gezegd had was juist en ik kon het niet anders verklaren dan door aan te nemen, dat ik door haar bemiddeling in contact met mijn overleden echtgenoote was gekomen.

Ongeveer een maand later bracht ik mijn tweede bezoek aan mevr. L. Na eerst wat gepraat te hebben over koetjes en kalfjes nam haar blik plotseling een starende uitdrukking aan. „Ik heb al contact met Uw vrouw," zei ze, „die ik duidelijk achter U zie staan en met haar hand over Uw gezicht zie strijken, terwijl ik haar hoor zeggen, dat de kinderen vooral op moeten passen wanneer zij met de fiets een onbewaakten overweg moeten passeeren, want die zijn er nogal veel bij U in de buurt. Uw vrouw deelt mij verder nog mede, dat U haar gouden armband maar voor de meisjes moet houden, maar haar gouden ketting voorloopig moet laten liggen. Verder zegt zij, dat

zij weet dat Sofie nu vertrokken is en dat alles thuis nog net zoo staat als toen zij nog in Uw midden was."

Eenige oogenblikken later vertelde mevr. L. dat zij heel luid hoorde niezen. „Niesde Uw vrouw zoo luid?" Ik antwoordde hierop bevestigend en het trof mij zeer. Vervolgens beschreef zij heel duidelijk mijn beide schoonouders, alsmede een tweetal halfbroers van mijn echtgenoote, wier namen zij juist noemde en die beiden mede overleden zijn.

Volgens mevr. L. was mijn vrouw dien middag reeds eerder bij haar gekomen dan ik, want toen zij, even voor mijn komst, haar handen insmeerde, hoorde zij mijn vrouw zeggen: „Dat deed ik ook vaak met glycerine en kamferspiritus". Waar mijn vrouw inderdaad deze gewoonte had, trof mij dit zeer. In den loop van dien middag zeide mevr. L. nog enkele van dergelijke treffende dingen die voor mij zeer overtuigend waren."

Op uitnoodiging van den heer D. bracht mevr. L. ook een middag in zijn gezin door. Ook bij gelegenheid van dit bezoek kreeg mevr. L. bij herhaling „ingevingen" (waarvan hij mij eenige voorbeelden vermeldde) waarin voor hem het onmiskenbare bewijs gelegen was, dat zijn vrouw aanwezig was en zich door middel van mevr. L. manifesteerde.

Het behoeft wel geen betoog, dat dergelijke bezoeken (die in den loop der jaren mij een niet onbelangrijk aantal malen ten deel zijn gevallen) voor de bezoekers vaak een teleurstellend karakter dragen en ik vrees, dat dit ook hier het geval is geweest, daar ik den heer D. er op wees, dat de ervaringen, in den loop der jaren met psychoscopisten opgedaan, mij geen aanleiding geven om de meening te zijn toegedaan dat slechts een spiritistische verklaring van de door hem bij mevr. L. waargenomen verschijnselen mogelijk is en dat wij kunnen volstaan met aan te nemen, dat hier een onbewuste telepathische beïnvloeding van de proefpersoon zijnerzijds heeft plaatsgevonden (of dat mevr. L., onbewust, de gegevens aan zijn psychisme ontleend heeft, in welk geval wij van gedachtenlezen zouden moeten spreken). Het feit, dat mevr. L. enkele indrukken ontving op een tijdstip, waarop de heer D. zich nog niet in haar woning bevond, is niet met deze beschouwingen in strijd. Ervaringen met psychoscopisten opgedaan, geven ons geen aanleiding om voor de verklaring hiervan tot de spiritistische beschouwingen onze toevlucht te nemen.

Met dit al wees ik mijn bezoeker er echter op, dat ik het geenszins uitgesloten achtte dat mevr. L. met zijn overleden echtgenoote in contact was gekomen daar ik (zooals hem reeds uit mijn in 1936 verschenen boek over „Het Spiritisme" gebleken mocht zijn) geenszins tot die weinigen onder de parapsychologen behoor, die weigeren rekening te houden met de mogelijkheid dat de parapsychologie ons van tijd tot tijd in aanraking brengt met verschijnselen, voor welker verklaring de spiritistische hypothese als de meest aannemelijke dient te worden aangemerkt. Met Driesch [1]), Mattiesen [2]) en vele anderen,

1) H. Driesch: Parapsychologie, München, 1932.

2) E. Mattiesen: Das persönliche Ueberleben des Todes, 3 deelen, W. de Gruyter & Co., Berlijn.

hier tot oordeelen bevoegde onderzoekers, ben ik van meening dat de z.g. geestenhypothese als een bruikbare parapsychologische werkhypothese dient te worden aangemerkt, hetgeen mij echter niet belet te beweren dat zeer velen zich voorbarig van deze hypothese bedienen.

2. *Het geval Mr. C. P. v. R.* In den vooravond van den 31sten December 1934 kwam een mijner vrienden (Mr. C. P. v. R.), die te H. t. H. woonachtig was, door een noodlottig ongeval om het leven [1]). Ofschoon uit mijn aanteekeningen blijkt dat in den loop der jaren enkele psychoscopisten (geheel ongezocht) mij weleens iets met betrekking tot zijn persoon en zijn leven hebben medegedeeld, waren deze mededeelingen vrijwel nimmer van dien aard, dat zij mij aanleiding gaven om aan een spiritistische verklaring van hetgeen zij „zagen" („hoorden" enz.) te denken.

In het laatst van 1939 deelde Dr. Herman Wolf mij mede, dat hij een reeks zeer opmerkelijke ervaringen had opgedaan bij den heer N. R. te H. [2]) en dat een zijner bekenden, mevr. D. Koelensmid-v. d. Staay, bij dezen heer (een zakenman die „toevallig" ontdekt zou hebben dat hij een „spiritistisch medium" was) een „overtuigend bewijs" van het voortbestaan van haar dochter ontvangen zou hebben. Een en ander gaf mij aanleiding om contact met genoemden heer N. R. te zoeken, hetgeen niet gemakkelijk viel daar hij (zooals zoovele gevoelsspiritisten) in mij slechts een „negativist" kon zien die zich ten doel gesteld had „het spiritisme te bestrijden". Na veel „vijven en zessen" gelukte het mij echter toegang tot den heer N. R. te verkrijgen die mij (in gezelschap van mijn vrouw) op 3 April ontving.

De heer N. R., die ons in tegenwoordigheid van zijn vrouw ontving, was een ruim veertigjarige zakenman en alles behalve een beroepsmedium. Hij deelde ons mede dat hoogere machten hem zijn begaafdheid geschonken hadden om troost te brengen aan hen die hun dooden betreurden en verzuimde daarbij niet enkele afkeurende opmerkingen te maken aan het adres der parapsychologen die zich, volgens hem, op den verkeerden weg bevonden.

Na verloop van eenigen tijd zeide hij dat hij de aanwezigheid van „een roepende" bespeurde. Vervolgens deelde hij het navolgende mede:

---

1) Uit de aanteekeningen van Dr. Ir. J. M. J. Kooy (die in die dagen zeer nauwkeurig aanteekening hield van zijn droomen in verband met zijn belangstelling voor het z.g. Dunne-effect) is mij gebleken, dat hij in den nacht van 30 op 31 December 1934 een zeer opmerkelijk Dunne-effect met betrekking tot dit tragische ongeval heeft gehad. Zie T.v.P., VII, pag. 271.

Op het oogenblik waarop Mr. C. P. v. R. den dood vond, werd ik door een *acute* melancholische depressie overvallen. Er bestaat voor mij alle aanleiding om te meenen dat hier van een toevallige coïncidentie geen sprake kan zijn en dat mijn ervaring van telepathischen aard was.

2) Dank zij de medewerking van mevr. M. Wolf-de Weeger ben ik in de gelegenheid gesteld het verslag dezer ervaringen in het volgend nummer in extenso te kunnen publiceeren.

Woorden van den heer N. R.:	Commentaar:
1. De naam van den roepende is Cornelis. Hij is afkomstig uit een groote havenstad, niet ver van de zee gelegen. Hij had iets met wetboeken te maken, maar ook met het tooneel. Er is ook iets met een oudejaarsavond.	Mr. C. P. v. R. werd te Rotterdam geboren. Hij studeerde rechten en was een aantal jaren advocaat te Rotterdam. Daarna wijdde hij zich aan de journalistiek en schreef enkele tooneelstukken. Hij stierf op 31 Dec. 1934.
2. De roepende vraagt of ge nog weet wat er over 18 dagen (21 April T.) is.	Mr. v. R. was op 21 April jarig.
3. De roepende, de onbekende, wiens naam U bekend is, heeft zich geïsoleerd, omdat hij nog verborgen wil blijven. Johanna [1]) zegt dat zij niet in rechtstreeksch contact met hem staat, maar dat zij wel in contact is met iemand die om hem heen is, Catharina Lydia geheeten.	De grootmoeder van Mr. v. R. heette Catharina Lydia.
4. Zijn vrouw en hij hebben Catharina Lydia samen goed gekend.	Mevr. v. R. heeft deze grootmoeder wel gekend, echter niet heel goed.
5. Bij Catharina Lydia behoort de datum 24 Augustus.	Juist.
6. Ik zie telkens weer dat getal 21. En dan hoor ik: één, twee, drie. Er waren drie feesten in die maand. Maar het scheelt ook drie dagen en toch een jaar.	Mr. v. R. was op 21 April jarig. Voorts zijn zijn dochter en zoon in deze maand jarig [2]). De zoon en dochter schelen één jaar en drie dagen in leeftijd.
7. Het is zoo moeilijk deze keer. Johanna is telkens weg. Ik zie een ontzaglijk groote vlakte en heel in de verte een vlek. Dat weet U toch dat het maar een jaar scheelde. En nu hoor ik: Genera, Generis, Genera, Gunnera.	Cunera is de tweede naam van de grootmoeder en de zuster van mevr. v. R.
8. Dit is belangrijk: 21 April. Belangrijk zijn ook de jaren 1906, 1913 en 1934. Dit zijn jaren met belangrijke gebeurtenissen. Het leven liep zooals het moest. Dat is een groote troost.	Mr. v. R. was op 21 April jarig. In 1906 liet hij zich als student in de rechten te Leiden inschrijven. In 1913 werd zijn zoon geboren. 1934 sterfjaar van Mr. v. R.

1) Johanna. Zoo noemde zich de z.g. contrôle van het medium, zich daarbij uitgevend voor de (in haar tijd) zeer beroemde Amsterdamsche tooneelspeelster Johanna Cornelia Ciezenis-Wattier (1762–1827). T.

2) Ook de (in 1945 overleden) schoonvader van Mr. v. R. was in April jarig. Zie de tweede zitting.

9. Het was 21 en het was 1885.	Mr. v. R. werd 21 April 1885 geboren.
10. Nu hoor ik namen. El, El, Noor.	Eleonora is de náam zijner dochter (en de tweede naam van mevr. v. R.).
11. Nu krijg ik weer een datum: 9 Maart en 11.	Mr. v. R. trouwde op 9 Maart 1911.
12. Er is nog veel meer te zeggen, maar Johanna krijgt geen contact meer. De roepende zegt dat als hij iets doorgeeft dit natuurlijk feiten zijn die bij onderzoek gecontroleerd kunnen worden. Een onomstootelijk bewijs van zijn bestaan kan hij niet geven.	

Waar ik ten huize van den heer N. R. slechts enkele der door hem verstrekte gegevens kon verifieeren, begaf ik mij op 4 April naar mevr. v. R. Van haar vernam ik dat zoowel haar zoon als dochter in April jarig zijn, dat zij één jaar en drie dagen met elkaar in leeftijd verschillen, dat Cunera de tweede naam van haar grootmoeder en zuster is, dat Mr. v. R. zich in 1906 te Leiden als student had laten inschrijven, dat hun zoon C. in 1913 geboren is, dat zij op 9 Maart 1911 met Mr. v. R. in het huwelijk trad, alsmede dat de grootmoeder van Mr. v. R. Catharina Lydia heette en dat de datum 24 Augustus inderdaad in haar leven een rol heeft gespeeld.

Uit het bovenstaande moge gebleken zijn dat het meerendeel der door den heer N. R. verstrekte gegevens mij tijdens de zitting onbekend was, zoodat het zeer onwaarschijnlijk te achten is dat de pp. deze aan mijn psychisme ontleend heeft[1]). Dit beteekende voor mij (gelet op de ervaringen, door mijzelf en anderen in den loop der jaren bij psychoscopisten opgedaan) nog geenszins, dat er voor mij een ernstige aanleiding bestond om aan een manifestatie van mijn overleden vriend te denken.

Ik deelde mevr. v. R. mede dat ik den heer N. R. bereid had gevonden mij een tweede maal (ditmaal ook in gezelschap van mevr. v. R.) te ontvangen en zoo geschiedde het dat mevrouw v. R. (in gezelschap van mijn vrouw en mij) – na vooraf door mijn bemiddeling belet te hebben gevraagd – op 26 April aan de woning van den heer N. R. te H. aanbelde.

1) Men zou aan kunnen nemen dat Mr. v. R. mij tijdens zijn leven deze gegevens langs telepathischen weg verstrekt heeft (zonder dat ik mij daarvan bewust werd) en dat ik die thans (onbewust) op mijn beurt op het medium overdroeg. Het komt mij echter voor dat het wel zeer onwaarschijnlijk te achten is, dat deze veronderstelling juist is en dat het heel wat waarschijnlijker te achten is dat de heer N. R. zijn gegevens (op paranormale wijze) rechtstreeks aan mevr. v. R. ontleend heeft.

Het was bij gelegenheid van dit bezoek dat de heer N. H. het volgende tegen mevr. v. R. zeide:

Woorden van den heer N. R.:	Commentaar:
1. U dacht dat Uw zuster en Uw grootmoeder denzelfden naam dragen. Cunera is de naam. Ik hoorde dien naam de vorige maal verkeerd.	Zie de zitting van 3 April onder No. 7.
2. Wat is er morgen? Is er dan iets bijzonders? (Mevr. v. R. antwoordde op deze vraag met: „Ja.")	27 April. De verjaardag van den heer de M., vader van mevr. v. R.-de M.
3. Die heele maand is prettig. Een dure maand. Het is al een heele leeftijd.	Zie de zitting van 3 April onder No. 6. „Het is al een heele leeftijd". Dit heeft betrekking op den vader van mevr. v. R., die diep in de 70 was.
4. Nu hoor ik zeggen: Jan, Jan, Jan, Johannes.	De vader van mevr. v. R. heette Johannes, maar werd Jan genoemd.
5. Er was iemand die Mieg, Mieg, Michiel heette en dertien kinderen had.	De overgrootvader van mevr. v. R.-de M. heette Michiel en had inderdaad dertien kinderen.
6. Ik krijg steeds een groote stad voor mij waar veel schepen zijn. Toch ligt die stad niet aan de zee. Daar speelt zich alles af. Jaar op jaar. Alles heeft daar gezeten en alles komt daar vandaan.	Zoowel de familie v. R. als de familie de M. zijn uit Rotterdam afkomstig.
7. Michiel is ergens ziek geworden en heeft daar een tijd gewoond. Hij heeft er ook gewerkt. Daar is hij ziek geworden. Hij wilde terug. Het was buiten ons land. Toen hij overging is hij begraven in een klein plaatsje bij die groote stad. Nu hoor ik het beter. Het moet Marinus zijn.	Michiel Marinus de M. (grootvader van mevr. v. R.- de M.) woonde eenigen tijd in Dusseldorf. Hij heeft daar echter niet gewerkt. Hij keerde ziek uit D. naar Rotterdam terug en werd op het kerkhof te Hillegersberg (bij Rotterdam) begraven.
8. Anna, Anna. Weet U wie Anna is? Dat hoort niet bij U persoonlijk.	De moeder van mevr. v. R. heette Anna (Johanna).
9. Heet Uw moeder net als U? (Mevr. v. R. antwoorde bevestigend).	Mevr. v. R. heet Johanna, maar wordt in den regel Jo genoemd.
10. Hebt ge net zooveel gereisd als Uw man? Uw man heeft zeer veel gereisd.	Juist (maar algemeen bekend).

11. Weet U wat Lana is? Was U samen met Uw man in Lana? Hebt U daar samen met hem gewandeld? U hebt boven gestaan. Een prachtig uitzicht over bergen en dalen. Een lint dat zich door dat alles heen slingerde. Het verblijf daar deed hem goed. U ging met een tram. Die tram slingerde erg.

De heer en mevr. v. R. vertoefden tijdens een reis te Lana. Het geheel is juist.

12. Nu hoor ik weer 15 April. Elly, Elly, Eleonora. Zij noemen haar nooit zoo.

15 April. De verjaardag van de dochter Eleonora. Zij wordt algemeen Elly genoemd.

13. Uw man heeft Cunera nog gekend. Zij was nog in leven toen Uw zoon geboren werd.

Juist.

14. U weet nog wel hoe Uw zoon aan zijn vreemden naam kwam. Er is om geprikt.

Zeer juist. Na de geboorte van den zoon hebben de heer en mevrouw v. R. met een speld een naam (den naam Caius) aangeprikt.

15. Wat gebeurde er in 1891?

Geboortejaar van mevr. v. R.

16. Ook het jaar 1934 is belangrijk.

Sterfjaar van Mr. v. R.

17. Wat heeft U met zeven te maken? Er is iets op den zevenden. De zevende van de tweede maand.

7 Febr. is de verjaardag van mevr. v. R.

18. Wat heeft U (hier wendde pp. zich onverwachts tot mij) met Arnhem te maken. Hij en U hadden iets met Arnhem te maken.

Het laatste artikel dat Mr. v. R. schreef (en kort voor zijn dood in de Nieuwe *Arnhemsche* Courant verscheen) is een bespreking van mijn „Hoofdstukken uit de parapsychologie". Dit boek verscheen in den herfst van 1934.

19. Wie is Abraham? Hij leeft nog.

De broeder van Mr. v. R. draagt dien naam.

20. Adrianus. Er is iemand die zich Catharina noemt. Zij was getrouwd. Adrianus was getrouwd met Catharina.

Adrianus en Catharina R. waren de grootouders van moederszijde van Mr. v. R.

21. Wat heeft U met München te maken gehad? U heeft er een souvenir van meegenomen. U is er samen geweest. Ik zie U er samen wandelen. U loopt over breede marmeren trappen. U kijkt om U heen. Groot gebouw, slot, museum. Daar was hij erg

De heer en mevr. v. R. bezochten München en Venetië. Naar alle waarschijnlijkheid hebben wij hier met een verdichting (samenpersing) van op deze bezoeken betrekking hebbende reisherinneringen te doen.

op gesteld. Heerlijk, mooi weer. Zonnige, mooie tijd. Er is iets met duiven geweest. Witte vogels.

22. Er is een kiekje met kuitkousen, dik omgeslagen kousen. Korte broek. Er staan nog meer menschen op die foto. Hooge schoenen. Bruin. — Een dergelijk kiekje (wintersport) is in het bezit van mevr. v. R.

23. Had Uw man last van hoofdpijn? Ik zie hem wrijven. — Juist.

24. Nu hoor ik 12 Augustus zeggen. 12 Augustus was een vreugdedag. — Op dien dag was de schoonmoeder van Mr. v. R. jarig.

25. Uw vader volgde het voetspoor van anderen. Hij ging geheel in zijn zaken op. — Juist.

Wanneer wij de uitkomsten van de op 3 en 26 April 1940 met den heer N. R. gehouden zittingen met elkaar vergelijken, dan zal het ons opvallen, dat de op de tweede zitting verkregen resultaten zoowel quantitatief als qualitatief verschillen van die welke ik op de eerste zitting boekte. Voor mij is hierin een sterke aanwijzing gelegen dat de heer N. R. zijn gegevens op paranormale wijze (telepathie en/of gedachtenlezen) grootendeels aan het psychisme van mevr. v. R. ontleend heeft [1]) en dat het hem gemakkelijker viel met haar psychisme in inter-psychisch contact te geraken dan met het mijne [2]). De tegenwoordigheid van mevr. v. R. op de tweede bijeenkomst droeg er voor hem zeer waarschijnlijk toe bij dit contact te vergemakkelijken [3]).

Ik word in deze meening versterkt door het feit, dat zeker niemand die Mr. v. R. tijdens zijn aardsch bestaan goed gekend heeft, geneigd zal zijn te zeggen, dat in de gegevens, welke op beide zittingen verstrekt werden, veel is gelegen dat aanleiding geeft om op te merken dat zij kenmerkend zijn voor dengene van wien zij, volgens den heer N. R., afkomstig zijn. Voor verjaardagen e.d. had hij weinig of geen interesse (ik heb er hem ten minste nooit over hooren spreken en min of meer toevallig ben ik er eens – nog tijdens zijn leven – achter gekomen dat hij op 21 April jarig was [4])).

1) Ik wees er hiervoor reeds op dat ik ernstig rekening houd met de mogelijkheid dat dit ook op de zitting van 3 April het geval is geweest.

2) Men bedenke hierbij dat (zooals ik hiervoor reeds opmerkte) de heer N. R. een min of meer afwerende houding tegenover mij innam.

3) De ervaring leerde mij en anderen dat in een aantal gevallen de aanwezigheid van een consultant tot een verbetering der psychoscopische praestaties leidt. Dit is echter geenszins steeds het geval.

4) Ofschoon ik reeds tijdens zijn leven bij herhaling zijn dochter en zoon te zijnen huize ontmoet heb, wist ik toen niet, dat zij beiden in April jarig zijn en slechts één jaar en drie dagen in leeftijd verschillen.

Hypercritische lezers zullen hier mogelijk opmerken dat ik de mogelijkheid over het hoofd zie, dat de heer N. R., in het tijdvak, gelegen tusschen 4 en 26 April, op informatie is uitgeweest en dat ook de gegevens, welke ik op de zitting van 3 April uit zijn mond opteekende, langs normalen weg tot hem gekomen zijn. Het kon den heer N. R. immers bekend zijn [1]) dat er een vriendschapsband tusschen Mr. v. R. en mij bestaan heeft en waar mijn bezoek hem te voren aangekondigd was beteekent dit, dat althans de mogelijkheid vóór hem (N. R.) bestaan heeft een en ander omtrent Mr. v. R. te weten te komen.

Ik heb deze mogelijkheid geenszins over het hoofd gezien en haar wel degelijk overwogen. Ten slotte ben ik echter tot de overtuiging gekomen dat het wel hoogst onwaarschijnlijk te achten is dat de heer N. R. een dergelijk „vroom bedrog" gepleegd heeft. Niet alleen op grond van het feit dat de heer N. R. te voren reeds eenige malen (aan anderen) het bewijs zijner paragnostische begaafdheid had geleverd en er ook op de tweede zitting door hem enkele gegevens verstrekt werden (ik denk hier in de eerste plaats aan het onder No. 14 vermelde gegeven), die hij onmogelijk langs normalen weg kon hebben verkregen, maar zeker ook omdat er door hem op beide zittingen gegevens verstrekt zijn, die hij nimmer langs normalen weg verkregen zou kunnen hebben, zonder dat mevr. v. R. of haar vader (wien mevr. v. R. na de zitting van 26 April bij de verificatie heeft moeten raadplegen, daar zij niet alleen tot deze verificatie in staat bleek te zijn [2])) hiervan kennis gekregen hadden.

Ook mevr. v. R. deelt mijn meening dat de kans, dat de heer N. R. zich hier aan „vroom bedrog" heeft schuldig gemaakt, uitgesloten dient te worden geacht, daar haar (en haar vader) dit dan zekerlijk niet ontgaan zou zijn.

---

1) In No. 3 van den VIIden jaargang van het T.v.P heb ik Mr. v. R. herdacht. Niet alleen als medewerker aan het T.v.P. maar ook als vriend. Voorts droeg ik mijn boek over „Het Spiritisme" (1936) aan zijn nagedachtenis op.

2) Dit noopt ons rekening te houden met de mogelijkheid dat enkele gegevens door den heer N. R. op paranormale wijze aan het psychisme van den heer de M. ontleend zijn.

W. WHATELY CARINGTON †

Het is met diep leedwezen, dat wij melding moeten maken van het overlijden in Maart j.l. van den bekenden parapsycholoog W. Whately Carington.

De parapsychologie verliest in hem een zeer bekwame en begaafde experimentator, die door zijn onderzoekingen in de loop der laatste 20 jaren onze kennis betreffende de paragnostische verschijnselen wezenlijk heeft verdiept.

Zijn naam was in de aanvang vooral verbonden aan het z.g. psycho-analytisch medium-onderzoek, waarbij hij de eerste was, die besloot bij het onderzoek naar de aard der z.g. mediumieke contrôles en berichtgevers het psycho-galvanisch reflex-phenomeen en de prikkelwoorden-test van Jung toe te passen. Hij hoopte aldus langs exacte weg een definitief antwoord te kunnen uitlokken op de vraag of bedoelde contrôles en berichtgevers (die zich door het medium „manifesteerden") entiteiten waren, die in hun bestaan volkomen onafhankelijk van het (psychisme van het) medium waren (zoals de „spiritisten" geloofden), danwel als secundaire en tertiaire persoonlijkheden van het medium dienden te worden aangemerkt (dramatische splitsing der persoonlijkheid).

In de aanvang meende Carington, dat wanneer het onderzoek aan het licht zou brengen, dat de contrôles en berichtgevers geheel anders reageerden dan het medium in zijn normale bewustzijnstoestand, men daarin een afdoend bewijs zou mogen zien ten gunste van het „geloof" dat deze trance-persoonlijkheden een bestaan leidden, onafhankelijk van dat van het medium. Was dit bewijs eenmaal geleverd, dan zou de gevolgtrekking voor de hand liggen dat deze wezenheden nu ook datgene waren waarvoor zij zich uitgaven (t.w. „geesten" van overledenen).

Bij onderscheidene onderzochte mediums trof men grote reactieverschillen aan tussen medium en contrôle, doch al spoedig kwam desniettemin C. tot het inzicht, dat juist deze sterke verschillen in de reacties een sterke aanwijzing inhielden om de contrôles als secundaire persoonlijkheden van het medium op te vatten, en ze niet te beschouwen als onafhankelijke wezenheden. Zijn zienswijze heeft C. o.a. uiteengezet in een voordracht voor de Nederlandse S.P.R. gehouden en opgenomen in het T.v.P., 1935, p. 209.

De vele proefnemingen, welke C. met onderscheidene mediums, waaronder in de eerste plaats Mrs. Osborne Leonard, de Engelse Mrs. Piper, dient te worden genoemd, op touw heeft gezet ten einde een inzicht te verwerven in de aard der zich manifesterende trancepersoonlijkheden, brachten hem tot de overtuiging, dat de z.g. berichtgevers zich wezenlijk onderscheiden van de contrôles, en dat eerstgenoemden een betere kans maken om als van het medium geheel onafhankelijke entiteiten te worden aangemerkt dan de laatstgenoemden. Het is C. evenwel niet mogen gelukken onbetwistbare bewijzen aan te voeren voor deze opvatting. Het door hem verzamelde materiaal sprak in geen enkele richting een duidelijke taal,

de cijfers bleven vaag, zonder een overtuigende significante uitspraak toe te laten. Wel is gebleken, dat het gehele probleem oneindig meer gecompliceerd bleek, dan C. in het begin kon vermoeden. En hier heeft C. het vraagstuk losgelaten, nadat hij in de Proceedings der Engelse S.P.R. hoogst belangrijke artikelen had gewijd aan dit onderzoek, dat in de aanvang zo veel beloofde en ook beroering wekte.

In 1939–40 heeft C. zich verdienstelijk gemaakt door aan de hand van zijn interessante telepathische experimenten met tekeningen de parapsychologen opmerkzaam te maken op o.a. het verschijnsel van de verschuiving in de tijd, dat bij paragnostische waarnemingen kan optreden. Hetgeen op zijn beurt aanleiding is geweest, dat Soal zijn vermaard geworden pre- en retrocognitieve effecten kon constateren in het door hem verkregen materiaal. (Zie T.v.P. 1946, p. 116).

Ook in enkele andere richtingen heeft C. stimulerend gewerkt op het algemene parapsychologisch onderzoek. In de laatste jaren voor zijn dood hield hij zich vooral bezig met de z.g. dobbelsteenproeven (psychokinesis) van Rhine te herhalen, ten einde na te gaan in hoeverre de „psychokinesis" zich ook in Engeland zou laten vaststellen. In hoeverre hij positieve resultaten heeft kunnen boeken, is op het moment waarop wij dit schrijven, niet bekend. Wel vernemen wij, dat het de bedoeling is het bij Carington's psychokinetische experimenten verkregen materiaal te publiceren. Laten wij hopen, dat aldus aan het Amerikaanse monopolie betreffende het quantitatief onderzoek van bedoeld phenomeen een einde wordt gemaakt.

Met Carington is een parapsycholoog van groot formaat heengegaan. Onze studievereniging verliest in hem een bekwame buitenlandse correspondent, en een trouw en aanhankelijk lid, dat door zijn jarenlang verblijf hier te lande voor Nederland en zijn bewoners een grote vriendschap is gaan koesteren.

G. ZORAB

ZITTINGEN MET HET „MEDIUM" N.R.

DOOR DR. HERMAN WOLF †

Het navolgende artikel kondigden wij reeds op pag. 187 van dezen jaargang van dit tijdschrift aan. Het bevat het verslag van eenige opmerkelijke ervaringen die onzen, in 1942 overleden (zie T. v. P., XIV, pag. 1), medewerker Dr. Herman Wolf bij gelegenheid van eenige zittingen met het „medium" N.R. te H. ten deel vielen.

Wij zijn mevrouw M. Wolf-de Weeger ten zeerste verplicht dat zij ons het manuscript, dat zij in de nalatenschap van haar echtgenoot aantrof, ter publicatie in het T. v. P. heeft afgestaan. Zij moge er verzekerd van zijn dat wij steeds met dankbaarheid het feit zullen gedenken, dat hij eenmaal zoo'n werkzaam aandeel heeft gehad in het werk onzer Studievereeniging. Redactie.

Uit deze verhandeling moge blijken dat de zoo vaak gedane bewering, volgens welke de inhoud van langs z.g. mediamieken weg verkregen gegevens nimmer iets zou bevatten, dat voor b.v. de literatuurstudie van wezenlijk belang zou zijn, voor bestrijding vatbaar is. Bij mijn zittingen met den heer N. R., waarvan ik hier verslag ga uitbrengen, zijn ongetwijfeld waardevolle en belangrijke feiten aan het licht gekomen. Deze hebben mij voor een werk, waarmede ik reeds bezig was, vóórdat ik het medium leerde kennen, zéér belangrijke aanwijzingen verschaft, die deze studie zeker ten goede zullen komen en waarop ik zonder diens hulp niet zou zijn gekomen. Ik heb mij moeten verdiepen in bepaalde personen en feiten, die mij voordien zoo goed als onbekend waren en ik ben zoo gelukkig geweest, vrij spoedig de groote beteekenis te beseffen, welke deze aanwijzingen hadden. Ik hoop, dat ik er in mag slagen, U van het belang van mijn onderzoek te overtuigen. Of er een wetenschappelijke, allen bevredigende verklaring voor deze feiten gegeven kan worden, is natuurlijk moeilijk, zoo niet onmogelijk te zeggen. Ieder zal ze beoordeelen en verklaren volgens zijn bepaalde instelling of overtuiging ten aanzien van het bovenzinnelijke.

In de eerste plaats iets over het medium. Het is een welgesteld zakenman van een betrekkelijk geringe ontwikkeling. Ik heb mij herhaaldelijk kunnen overtuigen van zijn bijna volstrekte onwetendheid wat de eigen en vreemde letterkunde betreft. Zijn belezenheid is dus uiterst gering, bijna alle namen van de schrijvers en dichters, die genoemd zullen worden, waren hem geheel onbekend.

Dit beteekent dat het wel hoogst onwaarschijnlijk te achten is dat wij hier met een geval van cryptomnesie (verborgen herinnering)[1]) te doen hebben.

---

1) Zie W. H. C. Tenhaeff: „Cryptomnesie", Parapsychologische Studiën, Amsterdam, Becht, 1936.

Wat de betrouwbaarheid en waarheidsliefde van het medium betreft, heb ik geen enkele reden, om te veronderstellen, dat dit medium, dat zich geheel onbaatzuchtig te mijner beschikking heeft gesteld en dat bovendien anonym wenscht te blijven, mij door berichten, op normale wijze verkregen, zou hebben willen misleiden. Het geheel zou, indien hier inderdaad slechts bedrog of misleiding in het spel zouden zijn, een zeer lange voorbereiding, diepgaande bronnenstudie in bibliotheken en een zeer uitgebreid historisch onderzoek vereischen, hetgeen theoretisch natuurlijk denkbaar is, maar in het onderhavige geval zóó onwaarschijnlijk, dat ik de bedroghypothese wel moet afwijzen.

Zijn mediumschap heeft zich geopenbaard na een aantal sterfgevallen in zijn gezin; de hevige schok, die deze rampen bij hem en zijn vrouw hebben te weeg gebracht, is waarschijnlijk niet de oorzaak, maar wel de aanleiding geweest tot de plotselinge ontwikkeling van zijn bovenzinlijke gaven en zijn contact met de onzichtbare wereld.

Ik deel U nu iets mede over de eerste uitingen van zijn mediumschap. In Juni 1938 begon hij, na een bezoek bij het schilder-medium *Rulof*, automatisch te schrijven. Eerst zeer gebrekkig, daarna vlugger. De mededeelingen kwamen in proza en in dichtvorm en bleken hem door iemand te worden ingegeven, die zich *Johanna C. W.* noemde. Het doel dezer mededeelingen was, zoo werd gezegd, hem en zijn vrouw te overtuigen van een „eeuwig voortbestaan" en aldus hun beiden troost te geven.

Op 25 Juli manifesteerde zich de 19de eeuwsche dichter *Jan van Walré* en daarna de actrice *Johanna Cornelia Ciezenis-Wattier*, die van 1762 tot 1827 heeft geleefd en in haar tijd even beroemd was als later Mevrouw Mann-Bouwmeester.

Op 1 Augustus kregen zij, weer door automatisch schrift, de opdracht naar de Stadsschouwburg te Amsterdam te gaan, om in de foyer het geschilderde portret van Johanna W. te gaan zien. Daarna werd hun opgedragen in „Eigen Haard" van 1891 te zoeken, waar ze inderdaad een zeer uitgebreide levensbeschrijving der tooneelspeelster vonden.

Toen zij naar de Oudemanhuispoort gingen, om een exemplaar van dezen jaargang te koopen, werd hun gezegd, dat zulke oude jaargangen bijna nooit meer te koop werden aangeboden, maar toen het medium den koopman zijn naam en adres had opgegeven, om, als dit eens voor mocht komen, hem hiervan te verwittigen, werd, een kwartier na zijn vertrek, inderdaad aan dezen koopman een partij boeken aangeboden, waaronder ook de jaargang van Eigen Haard van 1891.

Ik hoorde in Augustus 1939 voor het eerst iets over dit medium en maakte in het najaar van 1939 met hem en zijn echtgenoote kennis; op een avond kwam ik bij hen en zag het schilder- en boetseerwerk, hoorde van hun zeer bijzondere ervaringen, maar ontving persoonlijk geen mededeelingen. Veertien dagen later werd ik door een gemeenschappelijken kennis opgebeld, die mij mede-

deelde, dat het medium helderhoorend een bericht voor mij had ontvangen. Het was een woord, dat klonk als *perigor* of *perichina*. Ik besloot nog eens om een onderhoud te vragen, dat mij zeer bereidwillig werd toegestaan.

Ik hoorde toen, dat het woord fout was opgenomen en dat het *Peregrina* moest zijn. Ik had een vage herinnering aan dat woord, maar kon het toch niet thuisbrengen.

Het medium vervolgt dan, in een lichte trance: „Ik zie een park, een soort laan met hooge boomen; veel menschen, jongelui met stokjes in de hand, ze hebben nauwe broekspijpen; ze groeten met de pet; achter mij is een groot gebouw met monumentale poórt; een ijzeren leuning in de diepte, breed water, een rivier... Jongeren en ouderen; een lange tafel staat aan den muur; ze maken pret, ze hebben sjerpen om, zingen... drinken."

Ik dacht toen eerst aan de Universiteit te Bonn, waar ik een semester heb gestudeerd in 1912; maar het medium noemt dan eenige namen, die mij geheel onbekend waren:

Eduard. Dezen E. heb *ik*, H.W., nooit gezien. Hij heeft lang haar, is glad geschoren, draagt een ovale bril.

Hugo.

Carl.

Eduard was eerst bij Carl, toen deze nog leefde...

Eduard schreef, dichtte, rijmde.

Hugo maakte muziek.

Dan volgen de namen: *Hatem*, *Marianne*, *Suleika*.

Dan: *Margarete*.

Nu was ik, zoo dacht ik, op een goed spoor. Immers, Goethe noemt zichzelf in zijn „Westöstliche Divan", waarin hij zich als Perzisch dichter vermomde „*Hatem*" en zijn vriendin *Marianne von Willemer*, „*Suleika*". Weer wordt de naam „Peregrina" in verband met Eduard genoemd, zonder dat ik de namen kon thuisbrengen. Hij spreekt dan weer van Carl; hij zegt: „een prachtmensch, heel diepliggende oogen, vergeestelijkt, korte baard".

Het einde van Eduard was naar: keelkanker, zenuwziek. Hij heeft geleefd van 1804–1875.

Ik vraag dan, een plotselinge ingeving volgend: „Was het *Eduard Mörike?*" Het medium antwoordt niet en gaat door: „*Eduard Mörike* en Carl; Eduard is overgegaan; Carl werd door Eduard geïnspireerd..." Hij zegt dan, na een korte pauze: „Toga, priester korte tijd, dan schrijven, weg; daarna terug".

Inderdaad was *Eduard Mörike*, die in 1804 is geboren en in 1875 stierf (gelijk ik later verifiëeren kon), eerst predikant geweest, daarna letterkundige en journalist en tenslotte weer predikant, tot hij werd gepensionneerd, waarna hij zich weer aan de literatuur kon wijden. Zijn einde was inderdaad treurig; hij had een keelziekte en werd zenuwziek.

De hoofdpersoon van zijn roman „Maler Nolten" maakt kennis met een somnambule, dus een soort van medium, een zwerfster, die hij *Peregrina* noemde en waarvan het oorspronkelijk model

bijna alle trekken vertoonde, die Mörike aan deze figuur toeschrijft. Ik heb pas na deze séance den roman gelezen, maar de naam Peregrina was mij toch bekend, al kon ik hem niet dadelijk thuisbrengen. Wat ik *niet* wist, was het feit, dat *Hugo Wolf* een aantal van de gedichten, die in den roman van Mörike ook den naam Peregrina dragen, heeft getoonzet en ook gedichten van Goethe, o.a. uit de „Westöstliche Divan", heeft gecomponeerd. Iets later zeide het medium hierover nog: „Hugo is ontzettend met Peregrina bezig geweest; hij is jong gestorven." Van zijn uiterlijk zegt hij: „Hij had recht haar". Verder zegt hij in het Duitsch: „geisteskrank". Inderdaad is Hugo Wolf jarenlang krankzinnig geweest. (Dit wist ik). Wat ik weer niet wist was, dat hij zich te veel geconcentreerd heeft, zooals het medium zich uitdrukte; „dat hij tijdens zijn ziekte onbewust verder leefde en doorwerkte, losgemaakt van de stof."

In het tijdschrift „Die Musik" vond ik later over Hugo Wolf in verband met Mörike en Goethe het volgende:

„Bevor Hugo Wolfs Muse mit dem klaren, nicht mehr jugendheissen, aber von warmer Lebendigheit heiter durchsonnten Kunststil des Goetheschen Liedes sich verband, bevor sie in der Sphäre des rein Artistischen sich bewegte, wandte sie sich mit inniger Liebe den schlichten deutschen Weisen *Mörikes* zu. *Wolf hat dem deutschen Volk eigentlich erst Mörike erschlossen*, aus dem Spiegel der 53 Mörike-Gesänge erkennen lassen, welch lebhaftes „Gefühl, welch poetische Anschauung, welche dämonische Kraft in der wahrhaft groszen Natur dieses übersehenen schlichten schwäbischen Dorfpastors steckten, den man in den Literaturgeschichten bis dahin nur als artigen Verfasser kleiner Idyllen oder als religiösen Schwärmer gelten lassen wollte. Nun fand der steirische Musiker den Zauberstab, der den schwäbischen Dichter aus dem Bann der Vergessenheit entriss und siehe! als einer der Besten steht Mörike auf! Das Lied Hugo Wolfs andrerseits hat die Wurzeln seiner eigenpersönlichsten Kraft in Mörike gefunden und hier liegt auch die kommende *Volkstümlichkeit* Wolfs begründet... *Das Tiefste, das dem Bündnis Wolf-Mörike entsprang, sind wohl die beiden „Pilgrime" (aus „Maler Nolten"), zwei Gesänge von einer erhabenen Phantasie des Mystischen, die zugleich doppelt interessant für den analysierenden Musiker sind, weil sie die Stileigentümlichkeiten Wolfs in gedrängter Folge enthalten.*"

Over Eduard zegt het medium nog het volgende, hetgeen bij nader onderzoek juist blijkt: „Nam rust op lateren leeftijd; werken, schrijven en denken over dit wonderlijke leven; wetenschappen, occulte problemen".

Inderdaad heeft Mörike, die bevriend was met *Justinus Kerner*, zich steeds beziggehouden met alles, wat met het occulte verband houdt [1]); hij heeft de opkomst van het spiritisme met aandacht

---

1) *E. Bock*, „Vorboten des Geistes", blz. 206 zegt over hem: „Es sind rührende Kleinigkeiten, an die Mörike seine Gedanken über das Okkulte anschlieszt, aber es ging ihm um ein Groszes. Wir sehen ihn anklopfen an Türen, deren Verschlossen-sein ihm das ganze Leben mit tiefstem Schmerz und mit drückender Müdigkeit erfüllt..."

gevolgd en sprak en schreef hierover veel, zooals ook zijn biograaf *Harry Mayne* opmerkt.

De vroeger genoemde naam *Margarete* bleek die van Mörike's vrouw te zijn. (Margarete von Spee). Hij noemt als belangrijke datum 24 *April* 1845 in verband met Carl, maar deze zeide mij toen nog niets.

Het medium noemt dan plotseling den naam *Leonhard* en begint in het Duitsch te declameeren:

„Das Nichtvorhandensein der Liebe ist der Feind, und die Ursache aller Kriege.

Ganz Europa ist wahnsinnig geworden, weil es nicht lieben kann.

Die Kathedrale der Seele ist zusammengebrochen.

Wir wollen uns entsündigen, wollen den gehetzten Brüdern, dem Heere der Gewalt uns als stilles, unüberwindlich starkes Heer des Geistes und der Verbrüderung entgegenstellen, bereit zum Leiden für das ewig unverrückbare Ideal der Menschheit, für die Liebe, und unsre Brüder werden von unsrem Glauben an das Gute im Menschen in ihren Augen plötzlich die Frage tragen, der zugleich die Antwort ist: *Der Mensch ist gut.*

So wollte Carl, dasz Leonhard schrieb und Herman wiederholte es."

Inderdaad heb ik in mijn boekje: „Studies over hedendaagsche Duitsche letterkunde", dat in 1921 is verschenen, deze passage uit het pacifistische boek van Leonhard Frank „Der Mensch ist gut" (1917 verschenen) aangehaald. Weliswaar is mijn tekst uitvoeriger, maar de gedeclameerde passage staat er precies zoo in. Het medium heeft er zijn woord op gegeven, dat hij mijn boek en het werk van Leonhard Frank nooit heeft gezien, laat staan gelezen.

Het resultaat van deze eerste zitting was aldus: de namen *Eduard* en *Leonhard* bleken betrekking te hebben op de volgende schrijvers: *Eduard Mörike* en *Leonhard Frank*, de naam *Hugo* op den componist *Hugo Wolf*, die psychisch het innigste contact heeft gehad met Mörike. Bovendien werden de namen *Hatem*, *Suleika* en *Marianne* genoemd, die ook verband houden met Hugo Wolf's composities. Volstrekt onbegrijpelijk was mij de naam *Carl* met den datum 24 *April* 1845 en ook het verband tusschen dien Carl en Leonhard.

In elk geval vond ik het resultaat der eerste zitting zeer merkwaardig, vooral toen ik mij ging bezighouden met de figuur van Mörike. Alles, wat het medium over hem had gezegd, bleek juist te zijn. (Bijv. de beschrijving van het groote gebouw heeft betrekking op de universiteit Tübingen, waar M. studeerde).

De tweede zitting vond op 28 December 1939 plaats ten huize van den medicus A. Koelensmid.

Vóór de zitting overhandigde het medium mij een mededeeling, die hij een dag te voren voor mij had ontvangen, waarop stond:

Felix.
Mednat.
Liesthal.

Hiermee wist ik niets te beginnen. Toen ging het medium, nadat we een tijdje over Eduard M. en „Carl" hadden gesproken, zonder dat het mij gelukt was, diens identiteit vast te stellen, in trance. Het medium had over Carl nog het volgende medegedeeld:

Zijn leven lijkt veel op dat van Eduard. Ik (H.W.) bezit zijn portret. Eduard heeft Carl geïnspireerd. Toen Carl overging, zocht Eduard naar een nieuwen leerling. *Ik* zou deze leerling zijn Carl vond een leerling in Leonhard. L. is in moeilijke omstandigheden; deze zijn noodig. Hij is te veel in de materie. Ik (H.W.) heb niets met Carl te maken. *Carl is Felix.*

(Inderdaad was mij bekend, dat L. Frank thans als emigrant in het buitenland vertoeft en zich dus zeer waarschijnlijk in moeilijke materiëele omstandigheden bevindt).

Nadat het medium in diepe trance geschreven had, overhandigde hij mij het door hem ontvangen bericht:

*T*racht *A*chterwaarts *N*u *D*eze *E*envoudige *M*erkmalen te lezen.
Mednat.

(Het bericht was in spiegelschrift linkshandig geschreven).

Ik las dus nu: *Tandem.*

Het geheel was dus: „Felix Tandem", d.i. „eindelijk gelukkig."

Ook thans kwam ik niet verder. Ik vroeg toen, of deze Carl een Duitscher was en zei toen, nadat het medium ontkennend had geantwoord, plotseling: „Dan is het *Carl Spitteler.*"

Deze Zwitsersche schrijver was mij bekend; ik had eenige boeken van hem gelezen, o.a.: „Die Mädchenfeinde", waarvan ik een schooluitgave heb geannoteerd, verder het boek „*Imago*". Ik dacht nu, dat „Felix Tandem" de titel van een werk van hem was. Maar dit bleek een vergissing. Ik herinnerde mij nu plotseling, dat het pseudonym van Spitteler *Felix Tandem* was; in zijn jeugd heeft hij onder dien naam zijn eerste werken uitgegeven.

Later bleek, dat Spitteler in Liestal (het medium schreef de oude spelling Liest*h*al) was geboren op 24 April 1845, dus op den datum, die op de eerste zitting in verband met Carl was genoemd en die mij toen niets zeide. Zijn portret is in mijn bezit.

Het medium zeide toen nog de woorden „Rusland" en „Lachende Wahrheiten". C. S. is inderdaad *acht jaar* in Rusland geweest en één van zijn boeken heet „Lachende Wahrheiten."

Nadat dus de identiteit van Carl was onthuld, spraken we nog over een gedicht van zijn landgenoot *Conrad Ferdinand Meyer* „Gesang der Toten", dat ik aan de aanwezigen voorlas. Kort daarop viel het medium opnieuw in trance en schreef het volgende:

„Welaan dan vrienden, hij, uw geleerde vriend, weet nu, wie Carl is. Zoo laat hij verder vorschen in de bekoorlijkheden, die de geschriften wel hebben bewaard van 't leven, dat eens Carl op aarde leefde.

Ik was getuige van de schoone versregelen, die hij, uw geleerde

vriend, daareven declameerde. Een lofzang op hen, die hier werken, edoch zooveel schooner zult ge toch dezen toestand niet hebben te bezien. Het aardsche leven heeft toch ook zoovele bekoorlijkheden, die wij moeten waardeeren, daar het toch Schepper's gaven zijn. Derhalve wil ik een proza geven en wel in dezelfde tale als die, waarin uw vriend het vers gelezen heeft; deez' regelen werden eens in steen gehouwen.

Erde, du meine Mutter, und du, mein Ernährer der Lufthauch/ Heiliges Feuer, mir Freund und du, o Bruder, der Bergstrom/ und mein Vater der Äther. Ich sage Euch allen mit Ehrfurcht /freundlichen Dank; mit Euch hab ich hienieden gelebt/ und ich gehe zur andren Welt, dort, *wo die Melodie der Seele ewig tönt. Es ist deshalb, dasz ich Euch gern verlasse.* Lebt wohl denn, Bruder und Freund, Vater und Mutter, lebt wohl".

Daarna kwam nog het volgende gedicht, dat ook voor anderen een troost kan zijn, zooals werd geschreven:

„Grau steigen die Nebel hinauf aus dem Tal
In freies Äethergefilde,
Und droben verklärt sich der Sonnenstrahl
In liebliche lichte Gebilde.
So schwinge dich Herz von irdischer Qual
Hinauf in Himmlische Sphären,
Und wunderbar wird der Gnade Strahl
Die Nebel der Trübsal verklären."

Hiermee was deze tweede zitting geëindigd. Samenvattend: Carl was dus *Carl Spitteler*. Mörike zou na zijn dood C. S. hebben geïnspireerd. Wat over hem was medegedeeld, was mij bijna geheel bekend. Alleen wist ik niet, dat, zooals nog was gezegd, zijn leven zooveel overeenstemming met dat van Eduard Mörike vertoont. Inderdaad zijn beiden oorspronkelijk theoloog geweest en hebben zich daarna aan de kunst gewijd. Bij een nadere studie van *Carl Spitteler* putte ik gegevens uit een boek van Prof. *Robert Faesi*: „Spittelers Weg und Werk" (1933), waarin ik o.a. een vergelijking vond tusschen een gedicht van Mörike en eén van Spitteler. Verder werd over zijn karakter gezegd: „In allen menschlichen Beziehungen ist ihm sein oberstes Lebensgesetz Güte." (In de eerste zitting had het medium over Carl gezegd, met de woorden van Leonhard Frank: „Der Mensch ist gut!"). In hetzelfde werk vond ik een uitvoerige beschouwing over Spitteler's hoofdwerk „Der Olympische Frühling" (waarvoor hij in 1919 den Nobelprijs voor letterkunde ontving). Hierin wordt gezegd, dat hij geloofde aan de *wedergeboorte der ziel*: „So herrlich ist der Nachglanz (der Dinge), dasz die Seelen, um neue Erinnerungswehmut zu gewinnen, *abermals zu leben, zu leiden sich anschicken.*"

„Versteh: die Bilder, die du siehst in diesem Tal,
Sind des vergangenen Geschehens Widerstrahl,
Zu unauslöschlichem Gedächtnis abgestreift
Den Dingen, die die harte Wirklichkeit begreift."

Het groote conflict, waarover Spitteler zooveel heeft nagedacht,

noemt *Faesi*: „die Zwietracht der furchtbaren Weltbeschaffenheit und der königlichen Seelenbeschaffenheit."

Over de reïncarnatie staat ook iets in de novelle „Die Mädchenfeinde."

Merkwaardig is in dit verband het antwoord, dat Johanna gaf, op mijn vraag, hoe het mogelijk is, dat Spitteler, die in 1924 is overleden, den schrijver Leonhard Frank, wiens „Der Mensch ist gut" in 1917 is verschenen, kan hebben geïnspireerd. (Een directe invloed van Spitteler op Frank is wel mogelijk, omdat deze gedurende den oorlog in Zwitserland heeft gewoond en daar Spitteler zeer goed heeft kunnen ontmoeten).

Het antwoord op mijn vraag kwam op 11 Januari en luidde aldus:

„Welaan, meent niet, dat het jaar van overgang, dat hij u opgeeft, fout zou zijn. Zijn vraag verwachtte ik; wel wist ik, dat hij na overpeinzingen tot deez' vraag zou komen, opdat het antwoord dan hem en ook u en anderen tot nadenken zou stemmen, want het antwoord doet u werpen een blik in 't wondere leven hier, waar alles reeds een voorbereiding is van al, wat komen moet.

Zoo weet dan, dat hij, die zich nu Leonhard noemt, na zijn voorlaatst bestaan op aarde in deze streken veel toefde met de ziele, die zich later Carl noemde. Hun zijn hier was een arbeiden, een voorbereiding voor het nieuwe leven in de stof. De oudere en wijzere, hij, die zich Carl noemde, hielp hier een jongeren broeder. Zij wisten beiden hier, wat wel voor gebeurlijkheden er in de stof weer te beleven vielen. Dan komt de scheiding en Carl gaat dan het eerst van hier, doch vóór 't verlaten toont hij nog eens den jongere diens komende taak op aarde: *Zoo* zult ge schrijven, zegt hij, *dat* zij uw werk op aarde.

Zoo leeren alle zielen hier een voorbereiding treffen en weten zich dan hier in die zaken te bekwamen, die zij en ook de menschheid zoo van noode heeft op die tijden, zoo zij terug zijn op deez' aard. Zou dit nu alles wel uw vriend en doktor duidelijk zijn?"

Wanneer we deze uitlating vergelijken met wat Spitteler in zijn O.F. hierover zegt, dan mag men zeggen, dat hem deze opvatting der reïncarnatie niet vreemd is geweest.

De derde zitting vond te mijnen huize plaats in tegenwoordigheid van den heer en mevrouw Koelensmid, de vrouw van het medium en mijn echtgenoote. (Het medium was te voren nooit in mijn huis geweest).

Vóór de zitting stelde hij mij het volgende papier ter hand, de copie van een bericht, dat hij op 26 Januari had ontvangen.

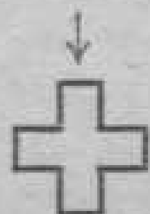
„Hier zijn drie namen:
Goethe.
Kaspar.
Christoph.

Den eersten naam kent hij goed, den tweeden minder, den derden niet. Bij Kaspar hoort 1799, 26 September; bij Christoph 21 Maart.

Christoph is miskend; aan hem de taak, dit te herstellen. Er is veel onwaarheid over hem gesproken. Hij was naast anderen een baanbreker voor de waarheid. Kaspar geloofde in hem, doch werd hem later ontrouw. Ook Goethe kende beiden en had veel eerbied voor Kaspar.

In dit land woonde Kaspar.

↓

Sanct Peters Kirche.

Mijn vrienden, de regelen, die u hier gegeven zijn, kwamen van hem, die zich Eduard noemt. Met beelden hoop ik, zoo rust en vree dit toestaan, u meer te kunnen geven, want lang en schoon is wel de geschiedenis, die verbonden is aan de namen, u hier gegeven. U en anderen zal dit wel boeien."

Het medium zegt dan op mijn vraag „Was Kaspar schilder?" Neen, hij *teekende*: hoofden. (Ik dacht dadelijk aan *Johann Kaspar Lavater*) [1]).

Het medium zegt in lichte trance: „St. Peterskirche, oud kerkje, bal op de torenspits, er waren drie kerken, kerk met twee torens is nu weg. Die kerk (St. Peterskirche?) is later gebouwd. Steinbeckstrasze. (In de St. Peterskirche preekte Lavater).

Donderdag 26 September 1799.

Man staat voor een huis. Oude, nauwe straat; Platz, hobbelige keien. Draagt lange, zwarte jas; spitse neus; lang, krullend haar.

Kaspar, nog een naam (Johann).

Veel volk op het plein, lawaai, onrust, als na een onweer; druk, die is afgevallen; veel boos volk nog; die man gaat daar heen.

„Blijf maar thuis." Maar hij gaat.

Twee kerels, met baarden, uniform, roode jassen, groote laarzen.. Hand in verband, hoofd in doek, geweren met pieken. Kaspar kijkt naar hen; gaat naar den overkant. „Wein, gib Wein." Er is geen wijn. „Ik zal het geven." Haalt kruik, bekers, kroezen.

„Hier, trinkt."

Hand in de zak. „Hier is geld." „Neen, dank, o Bruderherz adieu", zegt de soldaat.

Ze eten brood, maken ruzie over den wijn. Kaspar kalmeert ze, klopt op den schouder. Er komt een ander: Ruzie. Zwarte man

---

1) Johann Kaspar Lavater is de bekende schrijver van het werk „Physiognomische Fragmente", waarin hij den grondslag heeft gelegd voor de gelaatskunde, die uitgaat van de opvatting dat de vorm van het gelaat en den schedel de spiegel is van de ziel. F. J. Gall, C. G. Carus en later E. Kretschmer („Körperbau und Charakter") hebben hierop voortgeborduurd.

Lavater was predikant in Zürich en een van de meest gelezen en geliefde auteurs van zijn tijd. Lavater was een der eersten die de beteekenis van F. A. Mesmer, den ontdekker van het z.g. dierlijk magnetisme en van de hypnose, heeft ingezien en die zijn geheele leven zich met „occulte" verschijnselen en vraagstukken heeft beziggehouden. Zijn eerste werk heet „Aussichten in die Ewigkeit". Hij blijkt in sterke mate den invloed van Swedenborg te hebben ondergaan.

gaat de gang in, deur door, glas, vrouw bezorgd naar buiten. „Daniël" zegt ze. Hij lacht. Ze zijn gekalmeerd. „Wees voorzichtig." „Adieu". Gaat de deur uit.

Die twee staan buiten. Hebben ruzie. Nog een ander, nog erger. „Gib Geld"; zwarte man (Kaspar L.) geeft geld. „Ik heb geen hemd meer." „Das reicht nicht"; K. geeft groote koperen munt. „Noch mehr Geld!" Man neemt sabel, zet die Kaspar op de borst. Andere menschen komen; de twee andere soldaten komen. Geweer op de borst (van K. L.). Vreeselijke trek (?) Wil schieten; slaat geweer weg. Ander weert af; schot gaat door arm. Ander wordt getroffen. Toen vreeselijk ziek geworden. Volkomen helder en nog veel gedaan en geschreven. Overgegaan *2 Januari 1801.*

Johann Caspar.

„Regula. Anna Luise." (*Regula* heette de *moeder* van L.; *Anna* en *Luise*: de namen der dochters van L).

Op 29 Januari ging ik naar de U.B. te Amsterdam. Ik vond daar in het werk: „Johann Caspar Lavater. Denkschrift zur hundertsten Wiederkehr seines Todestages." Zürich 1902, op bl. 52:

„Als Massena am 25 und 26 September die Oesterreicher und Russen bei Zürich schlug, besuchte Lavater seine Verwandten, um ihnen Mut einzusprechen. „Ich erschrak" sagt Anna Muralt, „dasz er jetzt noch über die Gasse gehe." Man fürchtete offenbar für ihn, weil er den französischen Machthabern so mutig entgegen getreten war. Am 26. September überschwemmten die siegreichen Franzosen die Stadt. Soldaten, die vor Lavaters Haus lärmten und zu trinken begehrten, brachte er Wein hinunter und der eine, ein Grenadier, entliesz ihn mit den freundlichen Worten: „*Dank, braver, guter Mann! Adieu Bruderherz.*"

Nachdem Lavater in sein Haus gegangen war, rüstete er sich, um seine Kinder zu besuchen und stand unter seiner Haustüre, als ein kleiner, zerlumpter Soldat ihn um ein *Hemd* bat und als er das nicht geben wollte, Geld forderte und mit gezucktem Säbel auf ihn eindrang. Lavater flüchtete sich zu denen, die er vorher verabschiedet hatte, unter denen auch jener Grenadier war. Dieser, *der vorher sein Geld ausgeschlagen hatte*, kehrte jetzt plötzlich sein Gewehr gegen Lavater und während der herzuspringende Hergetschweiler das Bajonett wegdrücken wollte, feuerte er ab und traf Hergetschweiler durch den Arm und Lavater in die Brust.

Die Verwundung hatte ein langes Siechtum zur Folge, da die Kugel im Körper stecken geblieben war.... Am 2. Januar 1801 starb er in seinem Pfarrhaus in Zürich."

Op bl. 134 van hetzelfde boek staat:

„Es ist unmöglich, wenn man alles Einzelne erwägt, sich des Gedankens zu entschlagen, dasz der Angreifer nicht blindlings, sondern mit Bewusztsein davon, wen er verwunde, gehandelt habe. Denn er hatte Lavater, als dieser vorher ihm auf sein Begehren

Wein gebracht hatte, eigentlich freundschaftlich angeredet (mit „Bruderherz"). [1])

In verband hiermee schreef ik naar Zürich en ontving bericht uit de Bibliotheek van Zürich, waar inderdaad brieven van Lavater aan Christoph aanwezig zijn.

Daarna schreef „Johanna":

„Zoo geef ik u dan hedenavond weder eenen tekst, dien gij te zenden hebt aan uwen welzeergeleerden vriend en doktor.

Reeds heb ik uit u vernomen, de regelen, die hij u heeft geschreven en naar ik wel begrijp, begeert hij dus te weten, of wel de brieven, die men hem aangeboden heeft, meer licht kunnen werpen op het leven van de Ziele, die eens op aarde Christoph zich noemen liet.

Mij dunkt, dit doen de hem geboden geschriften niet voldoende. Wel zeker zijn daar nog geschriften (brieven meen ik) en zoo ik goed mocht zien, dan zullen deze ook eens door hem gevonden worden. De boekerij, waarheen hij heeft geschreven, kan hem wel voeren tot de plaatsen, waar deez' brieven opgeborgen zijn; edoch, mij dunkt, het gaat niet om deez' brieven alleen, hij zoekt meer licht in 's mans verblijven op deez' aard.

Welaan dan vrienden, ik toone hem een anderen weg: Daar is een Ziele hier, die over zijn verblijven wel geschreven heeft, maar ach, zijn naam vermag ik niet te spellen. Reeds eerder heb ik u gezegd, dat namen, zoo dit geen roepnamen zijn, voor ons niet waar te nemen zijn, tenzij deez' naam een voorwerp is. Wel zal ik u en hem een richtlijn geven en ook vermag ik een schuilnaam goed te spellen en dan zal hij naast eenen datum wel bij machte zijn, te weten, wie mijn zegsman mij beschreven heeft.

Deez' Ziele nu had eens als roepnaam dien van *Maximilian* en droeg als schuilnaam den naam *Untis*. Het jaar en de datum luiden: Acht April Achttienhonderd achtentwintig. Of dit het jaar van komen, dan wel van gaan is, vermag ik niet waar te nemen. En dan tot slot nog dit: O, wonderbaarlijk toeval! zou ik zelve bijna roepen. Hij leefde in eene kleine stad, een stedeke, kortelings nog door u beschreven, toen ik u de beelden gaf te zien van het oord, waar Ernst, de vriend van uw vaders dokter, ook eens toefde. Welnu, indien uw welgeleerde vriend eens vrage aan het besturend lid dier Universiteit, wie Untis is geweest, dan zal men hem dit wel weten te verhalen. Deez' Untis nu, heeft vele schoone dichtregelen geschreven, doch ook heeft hij het leven fraai geschilderd (met letteren) van eenen grooten man, wiens naam een *klank* heeft, meer

1) Uitvoeriger wordt deze episode verhaald in *Georg Gessner*: „Lebensbeschreibung Lavaters" III (Winterthur 1883) (aanwezig U. B. Amsterdam).

Christoph bleek Chr. Kaufmann († 21 Maart 1795), de jeugdvriend van Goethe en leerling van Lavater te zijn, die door beiden ten slotte als bedrieger werd gebrandmerkt. De bedoeling is blijkbaar, dat hij door mij gerehabiliteerd zal worden. Aangezien hij bijna niets heeft geschreven, is deze taak bijna onuitvoerbaar. Op de laatste zitting kreeg ik de aanwijzing, naar de bibliotheek te Zürich te schrijven, waar brieven van Lavater aan Chr. Kaufmann zouden zijn.

vermocht ik niet waar te nemen. Nog dit hoor ik: In het werk, dat hij geschreven heeft over deez' grooten man, komen veel bijzonderheden vóór over het leven, denken en werken van Christoph.

Zoo vraagt dan uwen arts naar het stedeke, waar ik op doelde, want ik vermag dit niet te spellen. Deez' Untis nu, is als geleerde een zekeren tijd werkzaam geweest aan de reeds door mij genoemde Universiteit. Het kan dus geen abuizen geven, zoo hij aan de bestuurders vraagt, wie Untis is geweest. Ach, zonder dat, ja zonder deze poging kan hij ook zelve wel *erfahren*, zoo zegt men mij, wie hier gemeend is."

Dit „stedeke" bleek later *Giessen* te zijn.

Na zeer lang in de U.B. gezocht te hebben, vond ik, dat een zekere *Maximilian Rieger* in *Giessen* docent in de letterkunde was; hij is op 8 April 1828 geboren en zijn schuilnaam was *Utis* (niet U*n*tis). Hij heeft een groot werk over *F. Maxm. Klinger* geschreven (1880-1896 verschenen), waarin ongetwijfeld bijzonderheden over diens vriend *Chr. Kaufmann* te vinden zijn, maar dat in de U.B. te Amsterdam niet aanwezig is (Klinger heeft zijn drama „Wirrwarr" op aanraden van Kaufmann „Sturm und Drang" genoemd, dat programmatische beteekenis voor een geheele beweging heeft gekregen, een feit, dat slechts aan specialisten op het gebied der Duitsche literatuur bekend is).

Op 1 April ontving ik van de K.B. het werk van M. Rieger: „Klinger in der Sturm und Drangperiode", waarin ik inderdaad talrijke bijzonderheden over Kaufmann vond en waar o.a. iets bericht wordt over wondergenezingen, die hij tot stand gebracht zou hebben.

Op 19 Februari teekende het medium in trance een kerkhof met een grafsteen, waarheen een pijl wijst; daaronder de naam *Karoline*; op een ander blad in spiegelschrift het woord: *Winkel* en in gewoon schrift: *26 Juli 1806*. Dit bleek voor mij bestemd te zijn.

Het was een zéér moeilijke taak, om met deze schaarsche gegevens iets van de bedoeling van deze berichten te begrijpen, aangezien er verschillende bekende vrouwen in dien tijd den naam van Caroline dragen: Caroline *Herder*, Caroline von *Humboldt* en Caroline *Schlegel*.

Er bleek een plaatsnaam *Winkel* te bestaan, beter bekend onder den naam van *Langenwinkel*, aan den Rijn gelegen. Daar heeft Goethe in 1810 met Bettina von Arnim over den dood van *Caroline von Günderode* gesproken, die op *26 Juli 1806* zich van het leven heeft beroofd. Goethe schrijft hierover in een opstel „Im Rheingau, Herbsttage 1814:

„Man zeigte mir am Rhein zwischen einem Weidicht den Ort, wo Fräulein von Günderode sich entleibt. Die Erzählung dieser Katastrophe an Ort und Stelle, von Personen, welche in der Nähe gewesen und Teil genommen, gab das unangenehme Gefühl, was ein tragisches Lokal jederzeit erregt. Wie man Eger nicht betreten kann, ohne dasz die Geister Wallensteins und seiner Gefährten uns umschweben."

In een boek van Bettina von Arnim „Die Günderode" vond ik later een portret en nadere bijzonderheden over het tragisch lot van dit jonge, zeer begaafde meisje. Zij had een groote liefde opgevat voor *Georg Friedrich Creuzer*, professor aan de universiteit te Heidelberg. Deze was gehuwd en van een huwelijk met Caroline kon niets komen. Zij heeft zich daarom met een dolk door het hart gestoken. *Op haar graf staan de regels te lezen, die het medium in trance op de tweede zitting ten huize van de familie K. had geschreven en waarvan de herkomst mij nu pas duidelijk werd.*

In een Fransche dissertatie over Caroline von Günderode [1]), die als dichteres onder den schuilnaam *Tian* gedichten en proza heeft gepubliceerd, vond ik, dat het grafschrift oorspronkelijk door *Herder* is gemaakt, die in zijn werk „Zerstreute Blätter", dit weer naar een Indische tekst heeft bewerkt. Zéér merkwaardig is echter, dat zoowel Caroline het gedicht van Herder eenigszins heeft veranderd, maar dat ook de in trance geschreven tekst afwijkt van het door Caroline geschreven grafschrift. Bij Herder luidt de tekst:

„Erde, du meine Mutter, und du mein Vater, der Lufthauch; und du Feuer mein Freund; du mein Verwandter der Strom und du mein Bruder Himmel. Ich sag Euch allen mit Ehrfurcht freundlichen Dank. Mit Euch hab' ich hienieden gelebt, Euch gerne verlassend...."

Bij Caroline vinden we: in plaats van „du mein *Vater* der Lufthauch"; „du mein *Ernährer* der Lufthauch." Na „du Feuer mein Freund", heeft zij: „und du, o *Bruder* der Bergstrom und mein *Vater* der Äther...."

De in trance geschreven tekst voegt er een regel aan toe. Na „Mit Euch hab' ich hienieden gelebt" staat er „Und ich gehe zur andren Welt, dort wo die Melodie der Seele ewig tönt; Es ist deshalb, dasz ich Euch gern verlasse...."

Op de laatste zitting, die ik in Maart 1940 met het medium had, stelde ik de vraag, waarom de tekst gewijzigd was. Ik kreeg tot antwoord: „Het eerste, dat Herder heeft vertaald, is de materiëele mensch, die van het „aardsche goed" heeft genoten; het tweede, dat Caroline heeft vervormd, houdt verband met haar psychischen toestand, haar zielsgesteldheid. Ze wist, dat er een voortbestaan *moest* zijn; dat gaf haar den moed tot den sprong in de diepte. Die regels zijn volgens een vrouwenziel vervormd, zooals het op haar van toepassing was; ze heeft het verfijnd, want ze voelde iets onvolmaakts er in. Later is er aan toegevoegd, dat bij het afscheid de geest zijn eeuwige melodie zal hooren. Daarom die verandering, die het geheel vervolmaakt heeft. *Het leven in den geest* is er aan toegevoegd."

In het proza en in de gedichten, die zij onder den naam *Tian* publiceerde, herhalen zich steeds dezelfde motieven: dood, onsterfelijkheid, wedergeboorte en inwijding in de mysteriën. Haar helden zijn Grieken, figuren uit de Edda, het oude Indië en uit de

---

1) G. Bianquis: „Caroline de Günderode", Parijs, 1910.

wereld van den Islam. We vinden bij haar de typisch Romantische onderwerpen: bespiegelingen over den dood, den droom, in zwevende, vage, muzikale vormen, waaraan elke plastiek vreemd is: „Se(e)liges Land der Träume, wo mit Lebendigen Tote wandeln im Dämmerschein, freuen des Daseins noch."

Een diepe droefgeestigheid klinkt door alles heen. Haar spreuk was: „Viel wissen, viel lernen und dann jung sterben". [1]) En steeds weer bezingt ze haar liefde, die haar niets dan smart en ontgoocheling bracht....

„Wer die tiefste aller Wunden,
Hat in Geist und Sinn empfunden,
Bittrer Trennung Schmerz;
Wer geliebt was er verloren,
Lassen musz er was erkoren,
Das geliebte Herz,
Der versteht in Lust und Tränen
Und der Liebe ewig Sehnen
Eins in Zwei zu sein.
Eins in Andern sich zu finden,
Dasz der Zweiheit Grenzen schwinden
Und des Daseins Pein...."

Haar proza, waarin zij over religieuze en mystieke ervaringen spreekt, verraadt een sterk ontwikkelden speculatieven aanleg en toont duidelijk den invloed van *Schelling*, *Schleiermacher*, *Herder* en *Creuzer*.

Ik moet hieraan toevoegen, dat ik wel den naam *Günderode* kende, maar niets wist van haar tragisch lot; de plaatsnaam *Winkel* was mij geheel onbekend en natuurlijk ook de datum van haar overlijden.

De werken van Caroline von Günderode zijn in geen enkele bibliotheek in Nederland voorhanden; wel bezit de Centrale Duitsche Bibliotheek te Utrecht ze, maar ze worden daar aan niet-leden niet uitgeleend.

Wat ik over haar heb gelezen na dien tijd, heeft mij er van overtuigd, dat zij niet alleen zeer schoone verzen heeft geschreven, maar dat ook haar religieuze en wijsgeerige bespiegelingen de moeite waard zijn, om nader bekend te maken.

Wanneer ik nu het resultaat van deze zittingen samenvat, kan ik het volgende vaststellen: Achtereenvolgens heeft het medium over deze personen mededeelingen gedaan:

Eduard Mörike.
Goethe.
Hugo Wolf.
Carl Spitteler.
Leonhard Frank.
Johann Caspar Lavater.
Christoph Kaufmann.

---

1) Zie: „Gesammelte Werke der Karoline v. Günderode". Berlin-Wilmersdorf 1922, 3 deelen.

Caroline von Günderode.
Herder.
Georg Friedrich Creuzer.
Max Rieger (Utis).

Het zijn allen persoonlijkheden, die tot het Duitsche geestesleven behooren en die geleefd hebben in de 18de en 19de eeuw. Eén ervan is nog in leven (L. Frank). Bijna allen vertoonen meer of minder sterk uitgesproken spiritualistische en occulte neigingen en tendenzen. *Lavater, Herder, Creuzer, Mörike, Goethe, Caroline von Günderode* en *Carl Spitteler* hielden zich bijna hun geheele leven bezig met de problemen van dood, voortbestaan en onsterfelijkheid. Het zijn a.h.w. geestverwante zielen geweest. Moet men nu aannemen, dat deze na hun dood een soort *groep* vormen, waarover men in de esoterische literatuur wel eens leest? [1])

Op de laatste zitting zeide het medium op mijn vraag hieromtrent: Er zijn twee groepen:

De eerste is die van *Johanna Wattier*, waarbij behooren: *Jan van Walré, van der Palm* en een zekere *Swaving.*

De tweede groep is die van *Eduard Mörike*, die als trait d'union dient voor Lavater, Kaufmann, Goethe, Caroline von G., Herder. *Deze worden waargenomen als „spiegelbeelden", zooals ze eens op aarde geleefd hebben.*

Dit zou dan beteekenen, dat deze zielen zelven zich niet direct op de zittingen manifesteeren, maar dat het medium in lichte of diepe trance beelden uit een hoogere wereld ziet, die hij dan op zijn wijze weergeeft. Deze wereld zou die kunnen zijn van een „geestelijk bewustzijn", waarover *E. B. Gibbes* spreekt in haar werk „De weg naar Onsterfelijkheid" [2]) (dat aan de inspiratie van *Myers* wordt toegeschreven): „Vele ziele-menschen wenschen niet naar de aarde terug te keeren, doch hun geest manifesteert zich vele malen op aarde, en het is de band, die een groep van zielen te zamen bindt, zielen, die in de opgaande lijn van geestelijke evolutie op elkaar inwerken."

Verwerpt men deze spiritistisch-theosophische opvattingen en speculaties, dan kan men een poging doen, dit alles te verklaren, òf door helderziendheid in den meest ruimen zin, òf zijn toevlucht zoeken tot een Universeel Bewustzijn in den geest van *Osty's* „Conscience universelle", waarin alles, wat ooit op deze aarde is gebeurd, als het ware is ingegrift en door een medium kan worden gelezen.

---

1) Vgl. voor een dergelijk geval van literair mediumschap: „Some automatic scripts purporting to be inspired by Margaret Veley". Proceedings S.P.R. Part. No. 111, Vol. XXXVIII (May 1929).

2) Ned. vertaling, den Haag, v. Stockum.

EEN IDENTITEITSBEWIJS?

Dé Koelensmid-van der Staay:
Claaranneke.
Uitgeverij De Driehoek, 's Graveland.

DOOR DR. W. H. C. TENHAEFF

In het begin van 1940 deelde een lid van de Studievereeniging, de op pag. 187 van dezen jaargang reeds genoemde mevr. D. Koelensmid-v. d. Staay (echtgenoote van den Amsterdamschen medicus A. J. A. Koelensmid), mij een en ander mede over haar ervaringen met den heer N. R. [1]). Waar deze mededeelingen (om meer dan één reden) mijn volle belangstelling hadden besloot ik na de bevrijding mij wederom met mevr. K. in verbinding te stellen, daar ik het plan had deze in een artikel te verwerken. Door omstandigheden kwam ik er niet dadelijk toe aan mijn voornemen gevolg te geven. Toen ik eindelijk aan mijn voornemen gevolg wilde geven bleek dit niet meer noodig te zijn daar in de week waarin ik mij voorgenomen had mevr. K. te schrijven mevr. K. mij haar (in het begin van dit jaar bij de uitgeverij De Driehoek te 's-Graveland verschenen) ontroerend boek „Claaranneke" deed toekomen, waarin ik vrijwel alle gegevens vond die ik mevr. K. had willen vragen.

Mevr. Koelensmid's „Claaranneke" is in velerlei opzicht een waardig pendant te noemen van F. van Eeden's „Paul's ontwaken" (Amsterdam, 1916), het boek waarin deze veelzijdige en zeer begaafde auteur het leven en sterven van zijn zoon Paul beschreven heeft en waarin hij tevens enkele gedichten heeft gepubliceerd, die hij kort na het heengaan van dezen vier-en-twintigjarigen neerschreef. Een dezer gedichten wil ik hier citeeren, omdat de inhoud daarvan zoo toepasselijk is op hetgeen thans gaat volgen. Het luidt als volgt:

> Nu gij hier niet meer zijt, maar leeft in ander Licht
> Zoo zend mij dan somwijlen nog een licht bericht,
> Ontstijg mij niet te ras in àl te lichte sfeeren,
> De Vader kan de hand des Zoons nog niet ontbeeren [2]).

De eerste 123 bladzijden van „Claaranneke" (die gezamenlijk het eerste gedeelte van dit boek vormen) zijn gewijd aan de kinder- en meisjesjaren van Claaranneke Koelensmid, de zeer begaafde en veelbelovende dochter van den heer en mevrouw Koelensmid, die in het voorjaar van 1939 haar ouders door den dood ontnomen werd. Wij leeren haar in deze bladzijden niet alleen kennen als een zeer gevoelig meisje met een dichterlijken aanleg maar tevens als

---

1) Zie T.v.P., XV, pag. 187 en pag. 194.

2) Na het overlijden van zijn zoon Paul heeft van Eeden enkele media bezocht in de hoop door hun bemiddeling contact met den overledene te krijgen. Tot de door hem bezochte media behoorde de op pag. 181 reeds genoemde heer C. M. v. d. D.

Waar de resultaten dezer zittingen mij slechts ten deele bekend zijn, ben ik niet in staat daarover een gefundeerd oordeel te vormen.

een meisje met een zeer bijzonder talent voor teekenen en schilderen[1]).

Zooals het meer gaat bij kinderen, die zich door hun karaktereigenschappen en begaafdheid in bijzondere mate van de overige leden der groepen (schoolklassen enz.), waar zij deel van uitmaken, onderscheiden, had ook Claaranneke K. met allerlei moeilijkheden op de scholen die zij bezocht te kampen. Haar moeder vertelt daar een en ander over in haar, met zooveel liefde en piëteit geschreven, levensschets harer dochter. „Claaran", aldus mevr. K., „heeft in haar leven het meest geleden door ongehuwde, oudere vrouwen met verdrongen sexueele complexen, die in haar haatten wat zij *bezat* – het schoone innerlijk en uiterlijk, dat zij zoo argeloos toonde – en wat dezen vrouwen ontbrak."

Heeft Claaran K. er een voorgevoel van gehad dat zij zeer jong zou sterven? Volgens haar moeder is het wel zeer waarschijnlijk te achten dat zij dit „*onderbewust*" geweten heeft[2]). Zij acht het echter niet waarschijnlijk dat zij dit *bewust* geweten heeft.

Na den dood van Claaran scheen het leven mevr. K., zooals zij schrijft (pag. 125), „doelloos geworden... Mijn man trachtte het wetenschappelijk bewijs voor het voortbestaan in de parapsychologie te vinden en raadde ook mij aan erover te lezen, maar ik wilde daar niets van weten. Ik ging mechanisch als een marionet door het leven... Op een nacht... kreeg ik een onbedwingbare behoefte op te staan en naar haar kamer te gaan. Ik verzette me er tegen, bang als ik was om mijn man en zoon, die hun rust zoo dringend noodig hadden, wakker te maken. Maar ik kon niet blijven liggen, moèst naar haar kamer... Ik moet daar gauw ingesluimerd zijn en heb waarschijnlijk in mijn slaap gehandeld. Toen ik mijn oogen opende, had ik een schrift van Claaran voor me, waarvan ik het bestaan nooit geweten had. Ze moet het jarenlang op een of ander geheim plaatsje verborgen hebben, anders moest ik het zeker tegen zijn gekomen bij het opruimen van haar boeken, wat ik nogal eens deed.

---

1) Zie het zeer waardeerende oordeel dat Cornelis Veth over een tweetal harer krabbels (waarvan mevr. K. op pag. 94 en 95 reproducties liet opnemen) velde en dat door de schrijfster op pag. 93 wordt vermeld. Zie voorts de portretten van het Chineesche meisje en het („zielige") jongentje op pag. 107 en 106 gereproduceerd.

2) Ongetwijfeld kan men in haar opstel „Het afgebroken liedje" (pag. 74) een „aanwijzing" zien dat Claaran een „voorgevoel" had van haar ontijdigen dood.

Zeer opmerkelijk is dat in dit opstel (waarin Claaran een stervend meisje beschrijft) gesproken wordt over een zakje met ijs, dat een verpleegster op haar borst gelegd had (nadat het meisje een bloedspuwing had gehad) daar bij Claaran, in haar laatste dagen, iets dergelijks gebeurde. „... Dien nacht," zoo schrijft haar moeder op pag. 115, „kreeg zij plotseling heel hooge koorts. Ik hoorde haar hart bonzen en ze zei: „Ik kan het bijna niet uithouden, mam."

Ik legde een ijsblaas op haar bonkend hartje....

De dag te voren had ik nog al haar schriften doorgebladerd, in de hoop een gedachte of teekening te vinden, die ik niet kende.”

Men kan hier natuurlijk betwijfelen of mevr. K. inderdaad (zooals zij, volkomen te goeder trouw, meent) niet van het bestaan van dit schrift afgeweten heeft. De mogelijkheid bestaat dat wij hier met een combinatie van cryptomnesie (negatieve herinneringsstoornis) en slaapwandelen te doen hebben.

Talrijk zijn de gevallen van personen die tijdens hun slaap iets reproduceerden, waarvan zij zich niet bewust waren dat zij het in zich opgenomen hadden [1]). Ook kent men gevallen van personen die, tot hun groote verbazing, 's morgens bij het ontwaken constateerden dat het voorwerp, waarnaar zij den avond te voren tevergeefs gezocht hadden (nadat zij het zoek gemaakt hadden), bij zich in bed vonden liggen [2]).

Dit wetende zijn wij verplicht rekening te houden met de mogelijkheid dat mevr. K. onbewust kennis droeg van het bestaan van dit schrift, tijdens haar slaap haar slaapplaats verlaten heeft om het schrift te voorschijn te halen en daarna, met het schrift bij zich, wederom in haar bed is gestapt.

Ik wil echter geenszins beweren dat dit de eenig mogelijke verklaring van dit geval is.

„In het schrift waren maar enkele bladzijden beschreven, met een aandoenlijk kinderhandje. Enkele woorden waren nu eens met één o, dan weer met twee oo's geschreven, verbeterd en weer veranderd. Zij moet het dus hebben geschreven toen ze met spellingverandering worstelde, dat was ongeveer in haar twaalfde jaar.”

Het schrift bevatte „Brieven en gebedjes voor Onzen Lieven Heer van Claaranneke” en zijn, volgens mevr. Koelensmid, afkomstig uit een tijd waarin Claaran een katholiek vriendinnetje had en vaak in een Roomsche kerk kwam. Van de drie door mevr. K. in haar boek opgenomen gebedjes (die alle drie met het woord „Amen” eindigen) vermeld ik er hier slechts één (het „daggebedje”) dat als volgt luidt:

„Lieve Heer,

Het is gemakkelijk om van de lieve dingen te houden, maar ik wil ook trachten goed te zijn voor zieke en bedroefde menschen. Wilt U hen allen zegenen en de dieren, de bloemen en de boomen ook? Wilt U ons zo veel zon geven als wij nodig hebben en boven ons een mooie hemel, zo diepblauw als de mantel van Maria?

Amen.”

Van de zijde van een dame, een overtuigde spiritiste die mevr.

Is het niet vreemd, dat zij in haar laatste opstel het zieke meisje ook een ijsblaas op haar hartje laat geven? Vaak komt zooiets niet voor...”

Mevr. K. wijst er op dat er nog eenige andere redenen zijn om het geenszins onwaarschijnlijk te achten dat zij „onderbewust” wist dat haar aardsche bestaan slechts van korten duur zou zijn. Zie pag. 113 en 114.

1) Een zeer fraai geval van cryptomnesie vermeldt Myers („Human Personality &c.” (Londen, 1904), I, pag. 370 (App. 415 A.). Het betreft mevr. Bickford-Smith die in een droom de plaats zag waar een broche, die zij den middag te voren verloren had, zich bevond.

2) Zoo vertelt b.v. H. N. de Fremery („Nieuwe handleiding tot de kennis van het spiritisme”, Bussum, 1913, pag. 111) van een zijner huisgenooten, die 's morgens wakker werd met het doosje lucifers in haar hand, waarnaar zij den avond te voren vergeefs gezocht had.

K. ternauwernood kende, ontving mevr. K. de mededeeling dat zij door middel van kruis en bord de mededeeling ontvangen had dat zij (mevr. K.) vooral „Claarans leven moest opschrijven." Deze dame wist niet, dat mevr. K. tevoren weleens wat geschreven en uitgegeven had. Vol tegenzin antwoordde mevr. K. dat zij dat niet kon, dat dit haar onmogelijk zou zijn. „Maar", zoo vervolgt mevr. K. (pag. 129), „toen kwam van andere zijde, van geheel onbekenden, ten tweede male het bevel en nu dringender en uitgebreider en met de reden er bij: „Zij heeft behoefte aan veel lieve gedachten en krijgt die het best als jij je op haar concentreert..."

Rekening houdend met de mogelijkheid dat er waarheid kon schuilen in hetgeen men haar medegedeeld had ging mevr. K. er ten slotte toe over de haar invallende gedachten (betrekking hebbend op haar overleden dochter) op te schrijven. Zij nam een schrift uit een stapel van twee en zestig stuks (dat volgens de meening van mevr. K. leeg moest zijn)[1]) en begon met daarin enkele aanteekeningen te maken. De herinnering aan haar dochter was voor haar echter op dat oogenblik zoo smartelijk, dat zij al spoedig niet verder kon. „Ik", zoo schrijft mevr. K., „wilde ophouden en het cahier sluiten, toen ik door de volgende bladzijde schrift zag schemeren. Wat, alle cahiers waren toch leeg? Ik sloeg het blad om en daar stonden in haar handschrift enkele regels, het was het volgende:

„Toen Cyrus koning Croesus op de brandstapel liet leggen, riep deze uit: „O Solon, Solon!" Hij dacht aan het bezoek van den Griekschen wijsgeer Solon, wien hij had gevraagd: „Wie is de gelukkigste mens ter wereld?" Tot grote verbazing van Croesus had Solon allerlei andere mensen genoemd, maar hem niet. Solon had toen gezegd: „Niemand is gelukkig te prijzen voor zijn dood."

Ik kon dit niet als toeval zien..." [2]).

Beneden de familie Koelensmid woonde een Joodsch gezin. Een der dochters van dit gezin was bevriend met een jongen Duitschen Jood (die naar Nederland uitgeweken was). Na Claaran's dood had hij een requiem geschreven dat aan haar gewijd was. „Het gedicht", aldus mevr. K. (pag. 131), „ontroerde me diep. Het gaf zoo volmaakt het lieftallige en toch hooge van haar wezen weer, dat ik, toen ik het las, voor de eerste maal na haar overgaan echt kon huilen. Maar het greep me zoo aan, dat ik het den eersten

---

1) Volgens haar moeder had Claaran de gewoonte veelvuldig nieuwe schriften te gebruiken (zij wilde a.h.w. telkens op een schoone lei opnieuw beginnen). Haar moeder had daar eenmaal aanmerking op gemaakt en haar verzocht dit in het vervolg na te laten. Tevens had zij haar opdracht gegeven uit eenige tientallen schriften (waarvan slechts enkele blaadjes beschreven waren) de beschreven bladzijden te scheuren. Waar Claaran aan deze laatste opdracht voldaan had beschikte zij over een stapel van 62 „vernieuwde" schriften.

2) Het is begrijpelijk dat mevr. K. (die dit geval in samenhang met een reeks andere ervaringen beschouwt) niet geneigd is hier van een toevallig gebeuren te spreken. Zekerheid dat dit hier niet het geval was, hebben wij hier m.i. echter niet.

tijd niet voor de tweede maal kon lezen, en er was geen sprake van, dat ik het na die eene maal uit het hoofd kende."

Eenigen tijd later had mevr. K. bij het wakker worden „een heel vreemde gewaarwording." „Ik", zoo vervolgt zij, „droomde niet, was werkelijk al klaar wakker. Toen hoorde ik een stem in mijn oor, die duidelijk het laatste couplet van dat gedicht aan Claaran zeide, heel helder en geaccentueerd." Mevr. K. moest er dadelijk het gedicht op nalezen daar zij in de meening verkeerde dat het vragend eindigde, terwijl de stem het „nadrukkelijk bevestigend" had gezegd. Toen zij dit gedaan had bleek haar „dat het geheele gedicht in vragenden vorm stond maar dat de laatste strophe eensklaps bevestigend luidde" [1]).

Na verloop van eenige dagen dacht mevr. K., zooals zij op pag. 133 schrijft, niet meer aan deze ervaring. „Toen gebeurde het dat ik op Claarannekes kamer een bloemengeur rook, die ik te voren niet had opgemerkt, en plotseling spookte het vreeselijke woord „grafbloemen" door mijn hoofd. Wel begreep ik niet hoe het mogelijk was, dat die enkele bloemen die er gestaan hadden, nog zoo sterk konden ruiken, terwijl op de kamer, waar alle kransen gelegen hadden, niets te bemerken was. Maar omdat ik nu eenmaal die onaangename gedachtenassociatie had, wilde ik de geur verdrijven en zette dagenlang de balkondeuren open. Maar wat ik ook deed, tot mijn verbazing ging de geur niet weg, ja werd steeds sterker. Denkend dat er misschien ergens een bloem vertrapt kon zijn, liet ik de werkvrouw alles afnemen met water en azijn, maar de reuk verdween niet.

Ik ging op haar kamertje slapen... Nadat ik ongeveer een uur geslapen had, werd ik plotseling wakker door een aanzwellende bloemenlucht, alsof een deur open ging waardoor een zwaar met geur bezwangerde wind binnenzoefde. Toch waren er nergens bloemenvelden in de buurt vanwaar die heerlijke lucht kon worden aangedreven. Telkens als ik weer in slaap viel, werd ik na eenigen tijd op dezelfde wijze wakker. Het was dezelfde geur, die ook van te voren in de kamer hing, maar die je, als je lang in de kamer was, niet meer rook. Ik vond het heel ongewoon, dat ik steeds door die bloemengeur gewekt werd, maar wilde nog niets tegen mijn huisgenooten zeggen. Misschien waren mijn zintuigen wat overscherp door de spanning. Ik besloot de volgende nacht het raam te sluiten. Maar mijn gewaarwordingen bleven hetzelfde en de bloemenlucht was zoo drukkend en zwaar, dat ik niettegenstaande het een koude winterachtige dag was, de balkondeuren en de andere deuren tegen elkaar openzette. Maar wat ik ook deed, de geur ging niet uit de kamer weg.

Ten einde raad dacht ik: „Dit is niet normaal, of ik ben niet in orde" en nu pas besloot ik er met mijn huisgenooten over te spreken.

---

1) Wij dienen hier rekening te houden met de mogelijkheid dat wij hier met een eidetisch verschijnsel van akustischen aard te doen hebben.

Terwijl alles dus nog openstond, riep ik het dienstmeisje en vroeg haar: „Waar vind je dat het hier in de kamer naar ruikt?"

„Naar bloemen". Gelukkig, dus ik rook het niet alleen. Toen mijn zoon thuiskwam: dezelfde vraag [1]). En hij antwoordde: „Er hangt hier een sterke bloemengeur". Dien middag voelde ik mij diep ongelukkig. Het was mij als moest ik iets begrijpen, maar ik wist niet wat.

Dit was een vreemde gebeurtenis... het was niet te bevatten, zoo min als ik had kunnen begrijpen hoe ik dien zin in mijn ooren had gehoord. Die zin... Er ging mij een licht op... Die zin luidde: „ist ein verewigtes Blühn und ein Weiterreifen, zart, rosenhaft, duftend" [2]) ... Duftend... Die geur, in dit verband... mijn God, zou dat zoo bedoeld zijn, als een teeken, een heerlijk teeken, dat het zoo is, dat ik het toch eindelijk begrijpen moest, dat we vóórtbestaan, „alles bis weit hinein ins Ewige überstehend..." Ik kon het nog niet gelooven..."

„Nog kon ik het niet gelooven. Duftend, rosenhaft... Maar, rook het dan misschien naar rozen? Rozen, van jongsaf haar lievelingsbloemen, toen ze ieder afgevallen blaadje al in een fleschje deed om rozenolie te maken – wat nooit gelukte? Nog niet lang geleden was ze aan komen dragen met het recept om rozenpotpourri te maken. Zou het naar rozen ruiken? Ik wist het niet, durfde niet op mijn eigen zintuigen afgaan. Wacht, ik zou mijn vriendin opbellen, die we altijd plaagden met de fijnheid van haar reukorgaan. Zooals een muzikaal mensch de noten op het gehoor zegt zoo plaatst zij alle geuren. Als iemand de geur zou kunnen definieeren, moest zij het zijn.

Ze kwam en bang verbeidde ik haar antwoord. Maar zonder aarzelen klonk het: „Het is ongetwijfeld rozengeur. Maar buitengewoon fijn, precies zoo rook het nooit. Het is tusschen de roode roos en gedroogde rozen in..."

Nadien heb ik er nog acht verschillende menschen bijgehaald. Zes ervan zeiden: „Bloemengeur". Een Oostersch aangelegde vrouw opperde: „Sandelhout". Een zeer materialistische man zei: „Een

---

1) Het zwakke punt is hier gelegen in het feit dat mevr. K. de vraag stelde of het in de kamer ergens naar rook. De psycholoog zal hier spreken van een suggestief-vraag. Het zou ongetwijfeld overtuigender zijn geweest indien het dienstmeisje en de heer K. jr. uit zichzelf de opmerking gemaakt hadden dat er in het vertrek een sterke bloemengeur hing.

Men besluite uit deze opmerking niet dat ik van meening ben, dat de geur slechts in de verbeelding van mevr. K. bestaan kan hebben.

2) De volledige tekst van de laatste strophe van het Requiem luidt:

Ists nun mehr als jemals zuvor,
O Leben, Leben...
ist ein verewigtes Blühn und
ein Weiterreifen, zart,
rosenhaft, duftend und
alles bis weit hinein
ins Ewige überstehend.

plantaardige geur. Kunnen het geen nieuwe matten zijn?" – De matten waren zeven jaar oud.

Om de geur te verifieeren kocht ik in een bloemenwinkel de eerste roode rozen, die ik beneden in de kamer zette. Om de beurt begroeven we ons gezicht diep in de bloemen en snoven... En allen zeiden we: „dezelfde geur, maar lang zoo sterk niet als boven op haar kamer..."

Dien avond ging ik innig gelukkig slapen, nu op onze slaapkamer, omdat we vreesden dat ik hoofdpijn zou krijgen van de sterke lucht... Midden in den nacht werd ik weer plotseling wakker, nogmaals van de sterke bloemenwind, maar nu slechts éénmaal, als laatste sterke overtuiging, op ònze kamer.

Ongeveer zes weken is de geur op haar kamer blijven hangen. Nadien was het er soms plotseling weer, maar dan duurde het slechts kort..."

Zooals bekend mag worden verondersteld vinden wij een enkele maal in de „spiritistische" [1]) litteratuur van soortgelijke verschijnselen gewag gemaakt.

Het meest bekend is wel hetgeen wij bij W. Stainton Moses [2]) over het „ruiken" van welriekende (soms echter ook van onaangenaam riekende) geuren op séances kunnen lezen. Volgens zijn aanteekeningen zou het bij herhaling gebeurd zijn dat tijdens de zittingen druppels eener welriekende vloeistof op de aanwezigen neerspatten.

Dat hier bedrog van de zijde van het medium (Stainton Moses) of een der aanwezigen in het spel zou zijn geweest kan men slechts zoolang beweren, zoolang men niets afweet van het leven van dezen Engelschen theoloog in wiens tegenwoordigheid zich zoovele opmerkelijke verschijnselen voordeden. Dit neemt echter niet weg dat – waar hij zich nimmer, zooals b.v. mevr. Piper, voor een wetenschappelijk onderzoek zijner paranormale begaafdheid beschikbaar heeft gesteld [3]) – het m.i. niet verantwoord dient te worden geacht wanneer wij in de parapsychologie, zonder daarbij de noodige reserve in acht te nemen, van hetgeen door en over hem is geschreven, gebruik maken.

Korten tijd na de hier beschreven ervaringen begonnen zich, aldus mevr. K. (pag. 136), „van die kleine, voor vreemden onbeduidende voorvallen voor te doen, waar vaak geen waarde aan wordt gehecht en die wij buitenstaanders ook niet moeten trachten te verklaren. Want òf men beziet ons dan met een ongeloovige, maar begrijpend medelijdende glimlach, òf men hecht er geloof aan en kiest zoo spoedig mogelijk, huiverend, het hazepad.

---

1) In de parapsychologische litteratuur ontbreken tot op heden de beschrijvingen van dergelijke verschijnselen.

2) Zie zijn: „De geestelijke opvoeder" (Tweede serie – eerste vervolg), Ned. vert., Middelburg, 1908, pag. 47 e.v.

3) Zijn houding (zoo schreef Myers, die Stainton Moses van nabij gekend heeft en een groote achting en waardeering voor hem bezat, bij den dood van dezen merkwaardigen man in Vol. VIII, pag. 599 der Proc. S.P.R.) was die van den priester, die volkomen overtuigd is. Stainton Moses was geen wetenschappelijk onderzoeker, maar een gevoelsmensch. Ofschoon hij aanvankelijk lid was van de Eng. S.P.R., bedankte hij later voor dat lidmaatschap omdat hij zich stootte aan haar nuchtere en zakelijke instelling en zocht hij in de kringen der spiritisten zijn spiritistisch geloof uit te dragen.

Zie voorts F. W. H. Myers: „The Experiences of W. Stainton Moses" (Proc. S.P.R., Vol. IX en XI).

De kleine manifestaties waar ik op doel, kwamen het veelvuldigst voor in de eerste jaren na het overgaan... later alleen als we er sterke behoefte aan hadden. Ik noem in dit verband het telkenmale herhaalde, zachte vier maal achter elkaar kloppen: mijn naam. Nu eens tegen het hoofdeinde van het bed, dan vlak bij mijn oor, als een troostende fluistering. Of het rhythmisch slingeren tegen het beddehoofdeinde van het koord waar het electrisch licht mee aangetrokken wordt: vier maal tikt het... pauze... weer vier maal. En dan de taal der klokken! In de suite hangt in iedere kamer een antieke staartklok. De eene met slagwerk, de andere zonder. Op ieder willekeurig oogenblik van den dag gebeurde nu herhaaldelijk het volgende: de klok met slagwerk gaf een helderen slag, terwijl de andere klok tegelijkertijd een geluid maakte of het gewicht werd opgeheven en dan losgelaten. Ook gebeurde het, dat de kettingen tegelijkertijd, zonder dat zij door een zichtbare hand waren aangeraakt, cirkels beschreven, of de gewichtjes onder aan de kettingen draaiden in en uit. Al werd het nog zoo vaak geprobeerd, wij konden ze dan niet tot stilstand brengen [1])..."

De bekende roman „Winged Pharao" [2]) van Joan Grant maakte een diepen indruk op mevr. K. „Zou", zoo vroeg zij zich na lezing van dit boek af, „de zienswijze der oude Egyptenaren over het wezen van den slaap op waarheid berusten, zou het mogelijk zijn, dat, terwijl het lichaam onwetend neerligt, de ziel het ontvlucht en tezamen is met de wachtende geliefde aan gene zijde? Zou het werkelijk mogelijk zijn, dat dan het oneindige verlangen bevredigd wordt, maar het ons niet gegeven is om aan dit onaardsche gebeuren in ons dagelijksch leven de herinnering te bewaren?

Ook geloofden ze, dat iemand die aan de andere zijde toeft, ons droomen kan toezenden! O, mocht zooiets eens mijn deel worden! Maar waar ik vroeger nogal eens droomde, gebeurde dat zelfs niet meer. Mijn slaap was blank als een ledig blad...

En ik bad: „Als het mogelijk is, o God, laat dan „my gateway of sleep" een open portaal worden, waardoor het licht kan binnenvallen. Als ik eens samen ben met mijn kind, laat mij dat dan later weten!" Dien nacht sliep ik als in alle vorige nachten. Maar in den volgenden nacht, dien van 27 op 28 Juli 1939, schrokken mijn man en ik plotseling wakker door het afloopen van den wekker, die naast hem stond.

„Hoe komt die wekker zoo midden in den nacht af te loopen?" vroeg hij verbaasd. En ik antwoordde: „Dat kan ik je vertellen. Ik bad om de herinnering te mogen behouden, als ik gedurende den slaap ooit Claaran mocht zien. En nu was ik daarnet werkelijk bij haar! Het was zeker geen droom wat ik zag en het zal heel moeilijk te beschrijven zijn: dat licht en die omgeving! Het duurde ook zoo

---

1) Volgens hetgeen wij op pag. 137 lezen, heeft Dr. H. Wolf eenmaal een uur lang getracht de gewichtjes tot stilstand te brengen. Het gelukte hem niet.

2) In het Nederlandsche vertaald onder den titel: „Gevleugelde Pharao" (Boot, Voorburg).

kort! Het is alsof er gezegd is: „Nu maken we een tijdopname. En alles wat je zag van wat er gebeurde gedurende het oogenblik waarop de plaat belicht wordt, dat zul je mogen onthouden.” Als ik dus zeg: het was in een groote zaal met open boogvensters, dan was dat mijn indruk, want ik heb alleen maar het gedeelte gezien wat zich op dat moment in mijn gezichtsveld bevond en waarop mijn aandacht gevestigd was.

Ik lag op een breede, hooge balustrade van een materiaal, dat op goudgeel marmer geleek, overal groeiden slingerplanten. Naast mij, aan mijn linkerhand, omarmden twee jonge meisjes in lichtgrijze, sluierachtige gewaden elkaar. Ik weet, dat ze op en neer zweefden uit hetgeen ik naderhand tegen hen zei. Ik heb namelijk twee zinnen gezegd. De eerste was: „Wat is die vogel tam!” Want door het boogvenster vloog een vogel binnen, en die vogel zette zich rustig vlak naast mij neer. Daarna wendde ik mij tot de meisjes en zei: „Zoo moet je doen”, en ik was van plan naar beneden te zweven, naar ons kind, daar rechts voor me. Ik strekte mijn hand uit om in het voorbijgaan even op haar te steunen, boog me naar haar over... Ik zag haar slechts tot kniehoogte, daarachter liep het blijkbaar weer steil naar beneden.

Terwijl de twee andere meisjes sluiers droegen en karmijnroode fluweelen kapjes, had zij een nauwsluitend zacht zilvergrijs gewaad aan, waarvan ik de stofdraad onderscheidde, toen ik mij naar haar boog... Het wonderlijk gulden licht waarmede alles overgoten was, deed de teere blankheid van haar bloote armen en rug stralen. Zij had niets op het hoofd; haar prachtig haar stond als een gouden waaier om haar peinzend gelaat, dat met de zoo bekende droomende uitdrukking voor zich uit staarde.

Maar de vroeger zoo weeke mond, die nooit zijn vasten stand kon vinden en altijd trilde tusschen lachen en weenen, stond nu stil in milde rust. Haar geheele houding gaf den indruk van volkomen overgave en absolute tevredenheid.

Ik wilde mij dus bij haar voegen, stak mijn hand uit om op haar te steunen... toen ik teruggeroepen werd door den wekker.”

Gelukzalig herleefde ik steeds die enkele oogenblikken; nooit in mijn leven voelde ik mij zoo extatisch gelukkig! [1])

Ineens vroeg mijn man: „Weet je op welk oogenblik de wekker is afgeloopen? Het is kwart voor drie, in den nacht van Donderdag op Vrijdag.” Dat was het oogenblik waarop ons kind was overgegaan! Terwijl we hierover nadachten werd mijn aandacht plotseling getrokken door het geluid van een zwaar beierende kerkklok. Maar dat was toch onmogelijk op dit uur in den nacht! Ik ging overeind zitten om beter te kunnen luisteren. „Wat hoor je?” vroeg mijn man.

„Luister, hoor je die kerkklok niet?”

„Ja, ik hoor zacht luiden, Waar kan dat vandaan komen?”

Ik vond het trillende, diepe dreunen niet zacht, maar zwaar klinken en ging het bed uit, om te weten of de klank van buiten kwam.

---

1) Zonder hier nader op dit onderwerp in te gaan wil ik er hier de aandacht op vestigen dat hetgeen mevr. K. hier schrijft ons herinnert aan de in de Proceedings S.P.R. verschenen droomstudies van Frederik van Eeden, welke ten grondslag liggen aan zijn bekende roman „De nachtbruid”.

Zie mijn voordracht over „De parapsychologische achtergrond van Frederik van Eeden's „De nachtbruid”” in No. V (Juli 1938) der Mededeelingen van het Frederik van Eeden Genootschap.

Maar dat was niet zoo; de klankbron was in de kamer, was het sterkst te hooren in een cirkel om het bed[1]).

Ik ging weer liggen en nimmer nog onderging ik dit zalige gevoel van volmaakte vrede: in gedachten steeds voor mij het in gouden licht stralende gezicht van ons kind, om ons die heilige, gewijde klokkenklank..."

Plichtsgetrouw vroeg mevr. K. aan haar man of hij den wekker niet eerst weer moest opwinden. „Neen," antwoordde mijn man... „ik word morgen vanzelf wel wakker."

Maar den volgenden morgen op den gewonen tijd om half acht werden we tòch gewekt door het gerinkel van den wekker, die wel kort, maar toch even afliep."

Mevr. K. teekent hierbij aan dat zij dit voorval niet anders kan zien „dan als een antwoord op mijn bidden, dat zorgvuldig zoo gegeven is om de gedachte aan „toeval" uit te schakelen.

Immers dit zouden liefst vier toevalligheden bij elkaar zijn:

1. Ik „droom" op deze heel bijzondere wijze.
2. Een wekker, die jarenlang trouw zijn plicht deed, loopt af op een ander uur dan waarop hij is afgesteld[2]).
3. Dit gebeurt op een uur waarop onze dochter is overgegaan.
4. Het mystieke klokgelui dat wij beiden hoorden.

Zooveel toevalligheden zouden toch te toevallig zijn..."

Op aandringen van haar man heeft mevr. K., zooals zij op pag. 143 schrijft, eenige malen een beroepsmedium geconsulteerd. Dit liep voor haar echter steeds op een groote teleurstelling uit. Op zekeren dag kreeg zij echter een introductie „voor een man, die geheel onbaatzuchtig zijn mediamieke gaven gebruikte om anderen, die onder verdriet gebukt gingen, te helpen"[3]).

Toen mevr. K. hem bezocht, was, zooals zij bericht, het eenige wat hij van haar en haar echtgenoot wist, „dat onze dochter was heengegaan. Zoodra hij mij zag vroeg hij: „Wat die groote hoofdletter A achter mij beteekende", die hij heel duidelijk zag.

„Dat weet ik niet," zei ik onwillig, daar ik vreesde alweer een deceptie te zullen ondervinden. Ik dacht dat hij misschien toch informaties had ingewonnen en nu de A van Anneke bedoelde. Zoo werd ons kind door enkele vriendinnetjes wel genoemd, maar wij zeiden dat nooit.

Hij ging onverstoorbaar door, den letter A, dien hij zag, minutieus te beschrijven. „Het is een mooie, versierde hoofdletter A met een soort traliewerk erin en veel krullen, bloembladen en een bloemknop."

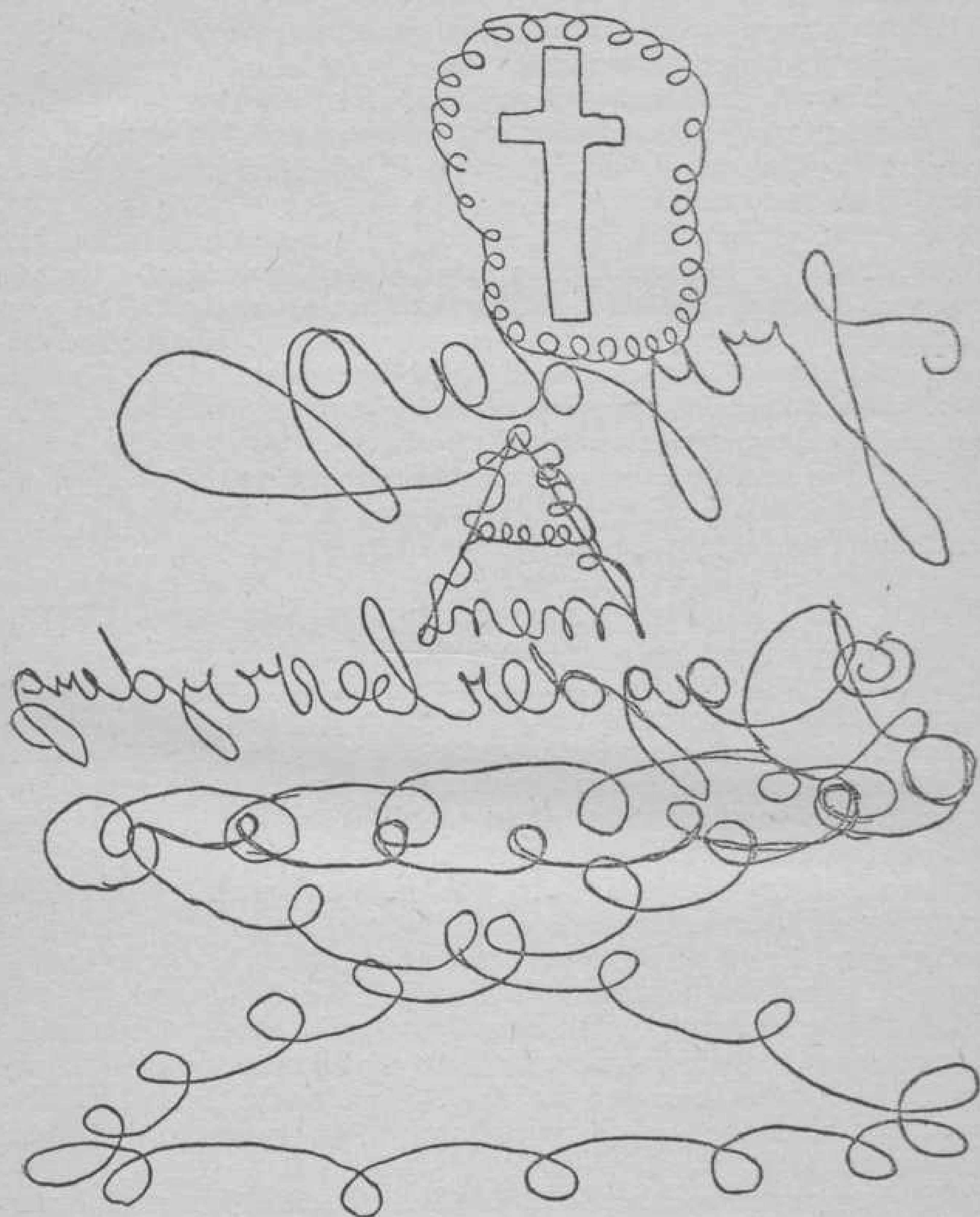
1) Er dient hier op gewezen te worden dat wij in de parapsychologische casuïstiek analoga van dit geval vermeld vinden. Zie E. Bozzano: „Psychische verschijnselen in het stervensuur", Ned. vert., Baarn, 1929. T.

2) Men kan hier de vraag stellen of de wekker inderdaad, zooals gewoonlijk, op half acht was afgesteld. Het bewijs dat dit het geval was, kan niet meer geleverd worden.

3) Het betreft hier den hier reeds genoemden heer N. R. te H.

Verwachtend keek hij mij aan, maar ik bleef onontvankelijk. Dan tuurde hij door zijn oogleden, herhaalde zijn woorden en zei: „Ja, ik zie toch niets anders.”

Daarop ging hij in trance en schreef in spiegelschrift, waaronder ook onderstaande teekening. En daar was ik heel gelukkig mee,

want niemand dan ik kon hier de beteekenis goed van begrijpen. Toen het medium uit zijn trance ontwaakte, de teekening zag en bemerkte dat in de A nog „men” geschreven stond, keek hij me verbaasd aan. „Amen?” Ja, amen. Eerst de manier van schrijven al was karakteristiek voor Claaran, die dol was op het teekenen van monogrammen. En dan juist dat woord, waar we enkele dagen voor haar ziek worden zoo'n lang gesprek over hadden gehad! Ze had

plotseling gevraagd, terwijl wij met z'n drieën zaten (ook mijn zoon was erbij): „Mam, wat beteekent Amen eigenlijk precies?"

Ik heb het altijd een van de mooiste woorden gevonden, die onze taal rijk is en ging er zoodoende diep op in. Ik gaf haar de vertaling: „Het zij zoo" en we spraken over de diepe klank. „Die lange mooie A, die je naar buiten gooit en dan als het ware weer indrinkt in de volgende lettergreep. Ik gevoel er zoo geheel de devote berusting in: met overgave, met je geheele ziel..."

Boven aan het blad staat een kruis. Als antwoord op mijn tobben over haar geloof[1]) en daarbij: ons kruis met berusting dragen, met ons geheele hart „Zoo zij het" zeggen.

Want die Vrijdag was voor haar de Dag der Bevrijding!..."

„...Op weg naar huis liet de minutieuze beschrijving van den versierden letter A me niet met rust. Zooveel wist ik nu wel van de bovenzinnelijke dingen, dat er niet zonder bedoeling zoo de nadruk op iets gelegd werd. Zijn beschrijving van den letter A was te nauwkeurig om maar een bijkomstigheid te zijn. Zooals hij het beschreef leek het wel op een versierden Gothischen letter... Als voorbeeld nam ze dan een boek, dat ik in mijn bezit had – het eenige boek in huis waar Gothische letters in voorkwamen – de Engelsche uitgave van Dante's „La Vita Nuova". La Vita Nuova... maar dat beteekent Het Nieuwe Leven... Is dat toeval?

Thuisgekomen liep ik regelrecht naar de boekenkast en sloeg het boek open. En daar voor mij op het opengeslagen blad stond de versierde A, precies zooals hij hem beschreven had, zooals hij hem zag, met de bloembladen en bloemknop en ook het traliewerk er achter..."

Indien mevr. K. zich er toe bepaald had melding te maken van hetgeen haar ten huize van den heer N.R. wedervoer zou dit (het lijkt mij – na hetgeen ik in mijn verhandeling over „Ervaringen met psychoscopisten" (T.v.P., XV, pag. 162 e.v.) naar voren bracht – overbodig dit nog nader aan te toonen) velen minder aanleiding gegeven hebben hier ernstig rekening te houden met de mogelijkheid dat wij daarin een verschijnsel van spiritistischen aard hebben te zien dan thans (nu het boek van mevr. K. ons de gelegenheid biedt het verslag van de zitting met den heer N.R. in samenhang met een reeks opmerkelijke verschijnselen, welke zich ten huize van de familie K. hebben voorgedaan, te beschouwen) het geval is.

Stuk voor stuk genomen (atomistisch beschouwd) zijn onderscheidene verschijnselen welke zich ten huize der familie K. hebben voorgedaan (zooals uit de kantteekeningen welke ik bij enkele dezer verschijnselen maakte gebleken moge zijn) weinig bewijskrachtig. De meening is echter gerechtvaardigd dat wij niet het recht hebben al deze ervaringen op zichzelf te beschouwen, maar dat wij ze in samenhang met elkaar hebben te bezien en daarbij hebben te be-

---

1) Zie pag. 127.

denken dat zoowel de berichtgeefster als haar echtgenoot bekend staan als betrouwbare en critische personen, wier mentaliteit wel zeer verschilt van die der openbaringsspiritisten, die zich zoo veelvuldig kenmerken door een volkomen gemis aan wetenschappelijke bezinning op de verschijnselen, welke zich in hun kringen voordoen, en een neiging tot zelfbedrog [1]).

Waar ik tot die groep van parapsychologen behoor die het, op grond van de uitkomsten van het parapsychologisch onderzoek, waarschijnlijk achten dat er een persoonlijk voortbestaan na den dood is en die daarbij de mogelijkheid van een contact tusschen ons en hen die ons voorgingen geenszins verwerp, acht ik de mogelijkheid dat de ervaring, welke mevr. K. bij den heer N.R. opdeed (en die hoe men haar ook beschouwt, alleszins merkwaardig dient te worden genoemd en onmiskenbaar getuigt van zijn paragnostische begaafdheid) van spiritistischen aard is, aanwezig. Ik ben er mij echter zeer wel van bewust dat er ook een geheel andere visie op deze ervaring mogelijk is. En dit niet alleen op grond van de ervaringen, in den loop der jaren bij psychoscopisten opgedaan, maar mede op grond van de voorgeschiedenis der zitting welke mevr. K. ten huize van den heer N.R. hield. Waar de heer Zorab op zich genomen heeft deze visie naar voren te brengen kan ik volstaan met hier naar zijn beschouwingen te verwijzen.

---

1) Men kan hier vanzelfsprekend de vraag stellen in hoeverre het mevr. K. gelukt is om bij verschijnselen, waarbij zij zelf in zoo hooge mate betrokken was, haar subjectiviteit te reduceeren.

EEN IDENTITEITSBEWIJS?

DOOR G. ZORAB

In zijn, aan deze beschouwing voorafgaand artikel, dat een bespreking inhoudt van mevrouw Dé Koelensmid-van der Staay's met zoveel piëteit geschreven boek „Claaranneke" merkt Dr. T. op, dat hij niet ongeneigd is rekening te houden met de mogelijkheid dat enkele der door mevr. K. naar voren gebrachte ervaringen (in het bijzonder die welke haar ten huize van den heer N. R. ten deel vielen) van spiritistischen aard zijn.

Ik acht het van belang hier op te merken dat mijn neiging om in het onderhavige geval met deze mogelijkheid rekening te houden aanmerkelijk zwakker genoemd dient te worden dan die van Dr. T.

Nu wil ik terstond toegeven dat mijn oordeel (evenals dat van Dr. T.) zuiver subjectief is en slechts een persoonlijk gevoelen en een persoonlijke reactie weergeeft na de lezing van Mevr. K.'s aangrijpend relaas. Immers, de parapsychologie bezit nog steeds geen scherpomlijnde criteria aan de hand waarvan men met een grote mate van waarschijnlijkheid kan uitmaken, of een zeker paranormaal gebeuren, dat de schijn heeft – althans voor degene die de gebeurtenis ervaart – een spiritistisch contact te zijn, al dan niet dient te worden aangemerkt als een in verbinding treden met een overleden persoonlijkheid. Gezien de huidige stand der parapsychologische wetenschap zijn we nog steeds onwetend tot hoe ver de paragnostische en andere paranormale vermogens van de levende mens zich uitstrekken, terwijl we verder – en dit is m.i. een zeer voornaam punt, waaraan doorgaans nog te weinig aandacht wordt geschonken – er feitelijk geen flauw idee van hebben, hoe wij ons die eventueel na de dood voortlevende menselijke persoonlijkheid moeten voorstellen, wat voor soort wezen zij is, welke eigenschappen, welk reactie-vermogen enz. zij nog gemeen heeft met hem of haar, die wij op aarde hebben gekend; kortom, wij weten zo goed als niets van de vermogens van een zodanig ontlichaamde psyche af, zodat het voor ons welhaast onmogelijk wordt met zekerheid te constateren, dat we met een zodanige entiteit – aangenomen dat ze voorkomen – in gemeenschap zijn getreden.

Bij een beoordeling van ogenschijnlijk spiritistische phenomenen hebben we dus nog heel weinig vaste grond onder de voeten en zijn we gedwongen ons voorlopig nog te baseren op enkele goede, naar de schijn bewijskrachtige uitkomsten van mediumieke experimenten en de alweer subjectieve indrukken, die de resultaten hiervan op de onderzoekers teweegbrachten. Deze indrukken waren weer sterk gekleurd door aprioristisch gehuldigde voorstellingen betreffende aard en wezen van zulk een voortlevende „geest" en de wijze waarop een eventueel contact met zulk een entiteit diende plaats te hebben.

Ik heb op het bovenstaande deswege de aandacht willen vestigen, omdat ook mijn indrukken betreffende het eventueel spiritistisch karakter van Mevr. K.'s ervaringen in een belangrijke mate hun

ontstaan te danken hebben aan hetgeen de vroegere onderzoekers betreffende het al of niet optreden van een spiritistisch contact hebben gemeend te moeten constateren en hun voorstellingen daaromtrent. Men houde dus goed in het oog, dat het speciaal vanuit de gezichtshoek van bovenbedoelde collectieve ervarings- en voorstellingswereld is – die waarschijnlijk nog in hoge mate onvolledig en in velerlei opzicht zelfs foutief zal blijken te zijn –, dat ik het geval „Claaranneke" wil belichten en waarbij ik meen tot een nog meer gereserveerde uitspraak te moeten komen dan Dr. Tenhaeff. De gegevens, die mij hiertoe ter beschikking staan, zijn die welke in het meer aangehaalde boek van Mevr. K. zijn opgenomen, en die voor een meer diepgaande beoordeling in parapsychologische zin geenszins volledig en voldoende kunnen worden genoemd. Het is daarom heel wel mogelijk dat de kennis van zekere detailpunten, welke de schrijfster in haar boek heeft weggelaten, omdat deze volgens haar mening van geen belang waren, een geheel andere kijk zouden kunnen geven op de oorsprong der beschreven gebeurtenissen. Met dit voorbehoud voor ogen, wil ik de indruk, welke zich bij de lezing van „Claaranneke" steeds sterker bij mij opdrong, in het kort aldus samenvatten:

Het complex ervaringen van Mevr. K., dat zich voordeed als een mengsel van verschijnselen, die ontwijfelbaar zowel van paranormale als van zuiver psychologische aard zijn geweest, moet niet zo zeer worden opgevat als een spiritistisch contact uitgaande van Claaranneke zelf, die op deze wijze haar moeder van haar voortbestaan trachtte te overtuigen, maar moet veeleer worden beschouwd als de resultante ener katharsis, van een psychische therapie door een bepaalde laag van Mevr. K's eigen psyche toegepast, teneinde door het schenken van de verlangde vertroosting het diepe psychische trauma, door het heengaan van haar geliefde dochter geslagen, te helen.

Analoga van het hier zo juist aangegeven verschijnsel kan men vinden bij zekere religieuze bekeringen en aanverwante gevallen, waarbij hevige emotionele spanningstoestanden, diepgaande zielsconflicten e.d.m. langs meer of min dezelfde auto-psychotherapeutische weg als door ons hierboven geschetst tot ontlading en/of oplossing worden gebracht. In hoeverre zich daarbij verschijnselen van paranormale aard zullen voordoen hangt veelal af van de oorsprong van het trauma of conflict bij de betrokkene, en of hij de dispositie bezit tot het produceren van paranormale phenomenen.

Ter ondersteuning van bovenstaande opvatting wil ik er op wijzen, dat tot tweemaal toe Mevr. K. troost en verlossing op meer of min paranormale wijze deelachtig werd na een periode van intense zielsvertwijfeling en na innig gebed. Het eerste verlossende moment kwam na dagenlange kwelling der gedachte, dat Claaranneke wellicht voor altoos „verdoemd" zou zijn wegens haar ongeloof of gebrek aan geloof (p. 127–28). Op een voor Mevr. K. beslist occulte manier ontwaakte zij op een nacht met een nooit gekend schrift van haar dochtertje in de hand, waarin het meisje op jeugdige leeftijd verschillende gebedjes had neergeschreven, hiermede het bewijs leverend, dat Claaranneke zich reeds vroeg met geloofszaken

had ingelaten en niet vanwege haar ongeloof buiten de hemelse zaligheid zou worden gesloten. Hoe bevrijdend deze vondst op Mevr. K. moet hebben gewerkt, kunnen slechts zij zich indenken, die een dergelijk zielsconflict hebben doorgemaakt.

Ten tweede male werd haar vertroosting geschonken, toen Mevr. K. na lezing van het boek „Winged Pharao" het intense verlangen koesterde en er om bad, dat het haar gegeven mocht worden door middel van de droom aan gene zijde haar dochter te ontmoeten en met haar te verkeren. Haar gebed werd verhoord en een droom werd haar gezonden, waarin zij zich, zoals zij op pag. 140 schrijft, zo extatisch gelukkig gevoelde, als zij zich nimmer te voren ooit in haar leven gevoeld had. Tevens ging deze droom gepaard met verschijnselen van blijkbaar telergische aard (het gebeuren met de wekker, het vernemen van klokkegelui), die een duidelijk objectief karakter moeten hebben vertoond.

De droom, juist omdat hij als droom zich voordeed, is vanzelfsprekend voor den buitenstaander weinig bewijskrachtig voor een eventueel optreden van een spiritistisch contact. De hierbij zich voordoende telergische phenomenen – er zijn later andere dergelijke verschijnselen in het gezin geconstateerd – zijn, hoezeer ze ook als onbetwistbare paranormale phenomenen kunnen worden aangemerkt, toch ook niet van doorslaggevende waarde voor de mening, dat deze soort van verschijnselen een duidelijke indicatie vormen voor de inwerking van een overleden entiteit. Ik persoonlijk vermoed, dat Mevr. K., zonder zich hiervan bewust te zijn, bij tijd en wijle als een medium voor physische verschijnselen fungeerde, en dat dit vermogen zich vooral is gaan ontplooien na het overlijden van haar dochtertje.

Bovenbedoeld vermoeden werd bij mij gewekt door een zinnetje op p. 125 van haar boek, waar Mevr. K. melding maakt van het feit, dat zij jaren geleden in haar eigen huis urenlang getuige is geweest van het optreden van een z.g. „Poltergeist". In een brief aan mij deelde zij mij hieromtrent enige nadere gegevens mede en vertelde, dat in 1922/23 (Claaranneke lag nog in de wieg) zij en haar man urenlang een eigenaardig, duidelijk hoorbaar kloppen vernamen, waarvan zij de herkomst niet konden thuisbrengen. Het harde kloppen ging met een zeker rhythme gepaard, zo zelfs, dat de Heer K., die zich aan het kabaal begon te ergeren, uitriep: „Ik ga proberen te slapen, het lijkt toch of het om jou te doen is, telkens vier maal, a, b, c, Dé, dat is voor jou." En als men dan een 17 jaar later in het boek van Mevr. K. leest (p. 136):

„De kleine manifestaties waar ik op doel, kwamen het veelvuldigst voor in de eerste jaren na het overgaan... later alleen als we er sterke behoefte aan hadden. Ik noem in dit verband het telkenmale herhaalde, zachte *viermaal achter elkaar kloppen: mijn naam.* Nu eens tegen het hoofdeinde van het bed, dan vlak bij het oor, als een troostende fluistering. Of het rhythmisch slingeren tegen het beddehoofdeinde van het koord waar het electrisch licht mee aangetrokken wordt: *vier maal tikt het*... pauze... *weer vier maal.*[1])"

1) Cursivering van mij.

dan kan het niet anders of de gedachte aan een samenhang tussen het klopverschijnsel van 1922/23 en de phenomenen, die zich na het overlijden van Claaranneke voordeden, dringt zich met kracht aan ons op. Mevr. K. was de persoon voor wie in beide gevallen het phenomeen blijkbaar was bestemd en die in beide gevallen aanwezig en in leven was, dus... zal zij het ook wel zijn geweest die als occulte krachtbron fungeerde voor het produceren der bedoelde physische verschijnselen.

Ook geldt zulks voor wat Mevr. K. „de taal der klokken" (p. 137) noemt. Hierover bericht zij ons:

„In de suite hangt in iedere kamer een antieke staartklok. De ene met slagwerk, de ander zonder. Op ieder willekeurig ogenblik van de dag gebeurde nu herhaaldelijk het volgende: de klok met slagwerk gaf een heldere slag, terwijl de andere klok *tegelijkertijd* een geluid maakte of het gewicht werd opgeheven en dan losgelaten. Ook gebeurde het, dat de kettingen tegelijkertijd, zonder dat ze door een zichtbare hand waren aangeraakt, cirkels beschreven, of de gewichtjes onder aan de kettingen draaiden in en uit. Al werd het nog zo vaak geprobeerd, wij konden ze dan niet tot stilstand brengen...

Ook gebeurde het in aansluiting met het gesprek, wanneer dit over occulte dingen ging: zacht en rustig, als om goedkeuring te betuigen, soms heftig, hard en boos in afkeurende zin. Eens toen we een pseudo-medium bij ons hadden, die erbarmelijke demonstraties gaf, was de anders zo rustige klok bij voortduring driftig in werking. Er klonken vreemde knalgeluiden en het gewicht rutste telkens met een vaart naar beneden, zodat ik bang was, dat het oude uurwerk het niet overleven zou!"

Wijst dit niet allemaal veel meer op een physisch mediumschap bij Mevr. K. dan op een inwerking vanuit het hiernamaals door tussenkomst van Claaranneke? En dat physische verschijnselen niet *per se* door de onmisbare inwerking van de „geesten" van overledenen worden voortgebracht, behoef ik hier toch niet in den brede uiteen te zetten. Het physisch mediumschap kan heel goed zich uitsluitend bepalen tot vermogens van den levenden mens, zonder dat wij naar andere krachten en invloeden behoeven om te zien. Wanneer wij het hierboven aangehaalde stukje doorlezen, zo moeten wij ons wel afvragen, of het wel aannemelijk is te achten, dat Claaranneke's „geest" bij al die gesprekken en gebeurtenissen aanwezig was en dat zij plots zo veel verstand van occulte onderwerpen enz. had verkregen – ik neem aan dat zij zich tijdens haar leven wel zeer weinig voor deze dingen zal hebben geïnteresseerd, gelijk de meeste van haar leeftijdgenoten –, dat zij er plezier in had door middel van de klokketaal haar goed- en afkeuring aan te geven. Is het niet veeleer zó, dat die bedoelde goed- en afkeuring vrijwel nauwkeurig overeenstemde met de gevoelens van Mevr. K. zelf en dat deze (of eigenlijk een onderbewuste of onbewuste laag van haar psyche) langs deze occulte (paranormale) weg daaraan uiting gaf. Het is mij niet bekend, of de klokketaal zich slechts voordeed, indien Mevr. K. aanwezig was, maar gezien de aard der verschijnselen vermoeden wij, dat zulks het geval zal zijn geweest. De verschijnselen, zoals Mevr. K. ze ons beschrijft, staan niet op zichzelf; in de parapsychologische literatuur is menig parallel-geval te vinden, dat doorgaans dan ook duidelijk aanwijzingen bevat een „animis-

tische" grondslag te bezitten. Inderdaad, de klokketaal is waarschijnlijk op te vatten als een reactie van Mevr. K., zich langs paranormale weg uitend, en wel omdat op deze wijze de zelf-genezing van Mevr. K.'s diepgewonde psyche op de voordeligste manier kon worden bevorderd. De occulte, onbegrijpelijke voorvallen zijn wel bijzonder geschikt om haar geloof, dat zij met gene zijde in contact is getreden, dat zij werkelijk in verbinding staat met de onzienlijke wereld, daar waar haar geliefde dochter nu voortleeft, steeds hechter en onwrikbaarder te doen zijn. Het is het onverklaarbare, het zo bij uitstek occulte en geheimzinnige verschijnsel van de telekinese, dat het stevigste fundament vormt voor haar geloof in die andere wereld, waaraan haar nuchter, critische verstand haar wil doen twijfelen. Let wel, dit gehele drama is door haar eigen psyche geënsceneerd (althans van mijn standpunt uit bezien), teneinde haar met het Leven te verzoenen en gelukkiger verder te doen leven. Maar Claaranneke komt hier niet bij te pas! Nergens komt iets van het typisch persoonlijke, dat Claaranneke tijdens haar leven zo had gekenmerkt, naar voren om aldus door middel van dit verschijnsel haar voortleven te bewijzen. Slechts het wonderdadige karakter van het phenomeen heeft hier m.i. de doorslag gegeven.

En het is dit vrijwel totaal ontbreken van typische persoonlijke staaltjes van wat ik als Claaranneke's persoonlijkheid zou willen aanduiden, dat mij in de door Mevr. K. beschreven verschijnselenreeks telkens weer frappeert en twijfel opwekt aan de gegrondheid van de mening, dat Claaranneke zelf hier aan het werk is om de bewijzen te leveren van haar voortbestaan. Alles blijft zo uitgesproken symbolisch getint, zo goed als nergens krijgen we duidelijke aanwijzingen, dat de zo lieftallige, originele en spontane persoonlijkheid van Claaranneke, die haar moeder zo heerlijk levend ten voete uit voor ons heeft getekend, in het spel is. En juist het duidelijk doorkomen van die persoonlijkheid zou een der belangrijkste aanwijzingen moeten vormen van het voortleven van die persoon, gelijk ook de mening is geweest van de grote pioniers op dit gebied wier onderzoekingen op het gebied der mediumieke verschijnselen een flinke steun heeft opgeleverd voor de opvatting, dat een spiritistisch contact mogelijk is (het Piper-phenomeen e.a.). Van zulke staaltjes van typische persoonlijke trekjes, geheel en steeds in samenhang met Claaranneke's bekende reageren enz., vinden wij nergens gewag gemaakt. Alles heeft een sterk, voor de moeder, symbolisch karakter.

Zo kan ik in de mededeling van het geraadpleegde medium (zie de tekening in Dr. Tenhaeff's artikel opgenomen) niets zien dat aan een beïnvloeding door Claaranneke zelf doet denken. Het geheel is zo sterk symbolisch gehouden, verwijst bovendien naar een boek, dat Claaranneke waarschijnlijk nimmer in handen heeft gehad en door haar ternauwernood kon worden gelezen, dat we hierin niet zo zeer een spiritistische boodschap moeten zien, als wel een onderdeel van die meergenoemde katharsis, waardoor Mevr. K.'s

eigen psyche zichzelf cureerde. Al wil ik niet beweren, dat ik met zekerheid de juiste toedracht van de zaak heb aangegeven, of onder welk soort paranormale (paragnostische) verschijnselen dit geval zou moeten worden gebracht.

Een m.i. meer gewichtige indicatie, dat een invloed werkzaam was onafhankelijk van Mevr. K., en die mogelijk als een aanwijzing zou kunnen dienen voor een daadwerkelijke spiritistische beïnvloeding, is de volgende mededeling in het meergenoemde boek:

„Er werd mij een boodschap overgebracht door een dame, overtuigd spiritiste, die ik ternauwernood kende. Zij had door middel van kruis en bord de mededeling gekregen, dat ik vooral „Claarans leven moest opschrijven". Zij wist niet, dat ik tevoren wel eens wat geschreven en uitgegeven had. Vol tegenzin zei ik: „Dat kan ik niet, het zou mij onmogelijk zijn."

Maar toen kwam van andere zijde, van geheel onbekenden, ten tweede male het bevel en nu dringender en uitgebreider en met de reden erbij: „Zij heeft behoefte aan veel lieve gedachten en krijgt die het best als jij je op haar concentreert." (p. 129)

Maar de bovenbedoelde aanwijzing geldt slechts dan, wanneer in de tweede boodschap (van geheel onbekenden), die onbekendheid ook zo ver kan worden doorgevoerd, dat die zijde nooit wat had vernomen van het grote verdriet de familie K. overkomen en alles wat daarmede samenhing. Uit de woorden van Mevr. K. is zulks niet duidelijk op te maken, ook niet of Mevr. K. met parapsychologische „Gründlichkeit" alle kanalen heeft nagespoord, waardoor eventueel de tweede boodschappers iets te weten zouden zijn gekomen over het geval Claaranneke, of b.v. de eerste partij op welke wijze ook met de tweede partij contact heeft gehad. Kan ook maar iets dergelijks op dit punt worden geconstateerd, dan mag aan deze mededelingen niets paranormaals meer worden toegeschreven, maar dan komt het op het terrein der „gewone" psychologie. Mocht Mevr. K. een dergelijk onderzoek wel hebben ingesteld en dit een negatief resultaat hebben opgeleverd, dan zou inderdaad aan het vermoeden steun worden verleend, dat deze onbekenden door een van Mevr. K. onafhankelijke invloed werden geïnstigeerd tot het doen overbrengen van de hier boven aangehaalde boodschap. Want komt er bij een voor de betrokkene totaal onbekende persoon mededelingen door (op een séance b.v.) met een overvloed van persoonlijke bijzonderheden en karakteristieke trekjes, dan wordt aangenomen, dat sterke aanwijzingen *kunnen* bestaan voor een spiritistisch contact (wanneer althans de communicator overleden is).

Maar kunnen wij iets dergelijks aannemen in het geval door Mevr. K. beschreven? Ik ken Claaranneke slechts zoals haar moeder haar met liefdevol penseel heeft geschilderd in haar boek. Indien nu dit een karakteristiek beeld is van Claaranneke, hoe kunnen we dan aannemen, dat zij het is geweest, die als reden voor de opdracht het boek te schrijven de in de kringen der geloofsspiritisten zo bekende en stereotype uitspraak laat horen: „Zij heeft behoefte aan veel lieve gedachten en krijgt die het best als jij je op haar concentreert". Van Claaranneke van Mevr. K. hadden wij toch iets heel anders verwacht.

ENKELE KANTTEEKENINGEN GEMAAKT BIJ EEN GEVAL VAN „VERSCHIJNING" IN VERBAND MET EEN STERFGEVAL

DOOR DR. W. H. C. TENHAEFF

Eenigen tijd geleden kreeg ik bezoek van Mevr. L. te B. die mij eenige opmerkelijke en goed geconstateerde gevallen van spontane paragnosie mededeelde, welke zich in haar leven hebben voorgedaan. Een dezer gevallen betreft de „verschijning" van haar echtgenoot op of omstreeks het oogenblik waarop hij (terwijl hij zich in Japansche gevangenschap bevond) stierf.

Ik heb gemeend dat dit geval belangrijk genoeg is om het in dit tijdschrift, voorzien van enkele kantteekeningen, te vermelden. En dit te meer waar, zooals de ervaring mij en anderen leerde, tegen veler verwachting in dergelijke gevallen zich in de oorlogsjaren slechts sporadisch schijnen te hebben voorgedaan (althans in belangrijk mindere mate dan tusschen de jaren 1914–1919), een feit dat ongetwijfeld onze aandacht verdient en verklaring behoeft.

„Eind October – aldus mevr. L. – vertoefde ik met mijn jongste twee kinderen, die toen $7^1/_2$ en 6 jaar oud waren, reeds bijna 2 jaar in het Tjihapitkamp te Bandoeng. Mijn echtgenoot was reeds in Augustus 1942 door de Kempei (= Japansche Gestapo) gevangen genomen, omdat door verraad aan het licht gekomen was dat hij leider was van een ondergrondsche beweging te Bandoeng. Er werd destijds een groot proces te Batavia gevoerd door het Japansche militaire gerechtshof tegen een aantal Nederlandsche en Amboneesche verzetslieden, die allen ongeveer tegelijkertijd in verschillende steden op Java gearresteerd werden. Mijn echtgenoot werd bij gelegenheid van dit proces tot 15 jaar gevangenisstraf veroordeeld en met vele lotgenooten opgesloten in de Tjipinang-gevangenis te Mr. Cornelis (Djatinegara). Enkele militaire verzetslieden werden ter dood veroordeeld en onthoofd.

In 1943 ontving ik nog enkele briefkaarten van mijn echtgenoot uit de gevangenis. In Januari 1944 ontving ik van hem een eigenhandig geschreven nieuwjaarswensch. Dit was het laatste bericht dat ik van hem ontving. Nadien kwamen geen berichten meer van hem door.

Informaties bij – ook in het kamp nog wel uitmondende – ondergrondsche kanalen gaven mij steeds te hooren dat mijn echtgenoot het goed maakte, doch dat hij niet meer schrijven mocht (ook zijn mede-gevangenen mochten geen briefkaarten meer aan hun familieleden zenden). Dit stelde mij eenigermate gerust.

In ons kamp deden overigens de meest tegenstrijdige berichten over de politieke gevangenen de ronde. Sommigen beweerden dat zij overgebracht waren naar het eiland Onrust bij Batavia of naar Ambarawa. Anderen noemden weer andere plaatsen. Ook wist men wel te vertellen dat de het meest zwaar gestraften overgebracht

waren naar de Soehamiskin-gevangenis te Bandoeng en daar zeer slecht behandeld werden. Na afloop van den oorlog is mij gebleken dat dit laatste gerucht juist was.

Aldoor heb ik in de meening verkeerd dat mijn echtgenoot het betrekkelijk goed maakte en het einde van den oorlog wel halen zou. Zoo werd het October 1944. Het was een maand van groote onrust. Over den oorlog in Europa deden de wildste geruchten de ronde. Daar zou de bevrijding zeer aanstaande zijn. Later is ons gebleken dat wij vrij goed ingelicht zijn geworden over het verloop van den oorlog in Europa, dank zij enkele clandestiene radio's welke zich in ons kamp bevonden.

De Jappen lieten ons (in October 1944) weten, dat het geheele kamp (13.000 vrouwen en kinderen!) binnen 6 weken geheel opgebroken en verplaatst zou worden. Wij zouden in verschillende kleinere kampen (over geheel Java verspreid) ondergebracht worden. Wij zouden daar onze laatste bezittingen bij verspelen (er mocht n.l. niets meegenomen worden dan een handkoffer met kleeren per persoon). Geld en sieraden moesten te voren reeds ingeleverd worden. De visitatie zou streng zijn en een ieder op wie contrabande gevonden zou worden, zou streng worden gestraft. Jongens die ouder waren dan 10 jaar moesten achterblijven. Enz. enz. Helaas werd de onrust nog vergroot door vele berichten over sterfgevallen in de mannen- en jongenskampen. En ook in ons eigen kamp maakte de dysenterie vele slachtoffers onder de ondervoede vrouwen en kinderen. Men kan gerust zeggen dat vrijwel alle vrouwen in een min of meer overspannen toestand verkeerden.

Op 28 October 1944 ging ik, als gewoonlijk, gelijk met de twee kinderen naar bed. Wij mochten geen licht meer gebruiken en dus gingen de meeste vrouwen omstreeks 7 uur (als 't donker werd) slapen. Ik had in die dagen nog een kamer voor mij en mijn kinderen alleen en deed 's avonds de toegangsdeur op slot en de raamluiken op de ketting, zoodat er niemand in mijn kamer kon komen. Het zal omstreeks middernacht geweest zijn toen ik wakker werd door het gevoel dat ik aangeraakt werd. Eerst dacht ik dat een van de kinderen dit deed, doch ik zag dadelijk dat dit niet het geval was geweest, maar dat er iemand achter mij in de kamer stond. Ik realiseerde mij onmiddellijk dat dit onmogelijk was, daar ik behoorlijk gesloten had, richtte mij op en keek in de richting van de „aanwezigheid". Tot mijn groote schrik teekende zich duidelijk een lichtende gestalte in het duister af, waarin ik dadelijk mijn echtgenoot herkende. Een gevoel van ontzetting greep mij aan, want ik meende dat ik door overspanning aan hallucinaties was gaan lijden. Hoewel ik het geloof aan een persoonlijk voortbestaan na den dood niet positief verwierp was ik er toch heelemaal niet van overtuigd en ook bij mijn man bestond (naar ik wist) twijfel in dezen. Wel hadden wij afgesproken dat degene, die het eerst zou overlijden, zou trachten zich aan den ander kenbaar te maken, indien (na ons

sterven) zou blijken dat er een voortbestaan was. In ernst geloofde ik echter niet dat dit een van ons mogelijk zou zijn. Ik zocht mijzelf te kalmeeren door mijn aandacht op iets anders te richten en maakte daarom mijn $7^1/_2$ jarig zoontje Frans wakker. Het kind bevond zich in diepen slaap en was moeilijk wakker te krijgen. Toen hij eindelijk wakker was scheen ook hij de gestalte op te merken en begon te roepen „Pappie, pappie!" Ik heb toen, radeloos van angst en schrik, het licht opgedraaid, op gevaar af door de Jappen betrapt te worden. Met alle geweld dwong ik mij daarna tot kalmte, bracht het kind weer naar bed en trachtte opnieuw (ditmaal met behulp van een slaapmiddel) in slaap te geraken. Toen ik kalmer was geworden speet het mij heel erg dat ik mijn zelfbeheersching zoo had verloren en daarmede de gelegenheid voorbij had laten gaan om na te gaan wat die verschijning beteekende of bedoelde. De mogelijkheid dat mijn man aan mij verschenen was verwierp ik niet geheel en al. En dit te meer niet waar ik vroeger weleens „occulte" ervaringen tijdens den slaap had opgedaan, ervaringen die ik zeer wel van gewone droomen had weten te onderscheiden. Dien nacht echter had ik voor de eerste maal in mijn leven zoo'n ervaring in waaktoestand gehad en ik wist op dat oogenblik niet wat ik daarmede moest aanvangen.

Hoe lang ik opnieuw geslapen heb weet ik niet, doch ik werd na verloop van tijd wederom wakker en zag toen duidelijk (het was net een bioscoopbeeld) het ontzielde lichaam van mijn man, totaal uitgeteerd, op een baar liggen. Eigenlijk was hij bijna onherkenbaar voor mij, doch mijn aandacht werd dwingend gericht op zijn rechterhand, waarvan de duim en de wijsvinger misvormd waren door een verdikking van de gewrichten, terwijl de middenvinger een litteeken aan de top had (gevolg van een infectie, welke hij in zijn studententijd had opgeloopen) [1]). Ik was toen niet meer zoo verschrikt en begon mij te realiseeren dat mijn echtgenoot mij mogelijk te kennen wilde geven dat hij gestorven was...

Den volgenden morgen was ik zeer onder den indruk van hetgeen ik dien nacht beleefd had en ik vertelde het enkelen mijner huisgenooten, waaronder een astrologe, medewerkster aan het in Indië verschijnend tijdschrift voor astrologie „Het Zuiderkruis". Deze dame geloofde zelf zeer sterk aan een persoonlijk voortbestaan en in de mogelijkheid van contact met de overledenen. Aan de hand van den horoscoop van mijn man kwam zij echter tot de conclusie, dat hij nog in leven moest zijn en den oorlog beslist zou overleven.

---

1) Uit de gegevens, welke mevr. L. na October 1945 van een medegevangene van den heer L., die aan zijn sterfbed heeft gestaan, over het overlijden van haar echtgenoot heeft verkregen blijkt, dat het wel zeer waarschijnlijk te achten is dat wij hier met een geval van telaesthesie (helderziendheid in de ruimte) te doen hebben. Het is waarschijnlijk te achten dat deze helderziendheid van de zijde van mevr. L. voorafgegaan werd door een telepathische beïnvloeding van de zijde van den heer L. De Duitsche natuurphilosoof H. Driesch („Parapsychologie", München, 1932) spreekt bij dergelijke gevallen (waarbij de helderziendheid door een telepathische impuls verwekt werd) van „Hellsehen auf Ruf".

Hoewel ik niet zooveel waarde hechtte aan de progressieve horoscopie, wilde ik het in dit geval maar al te graag gelooven.

Ik trachtte dadelijk berichten in te winnen bij personen die beweerden dat zij wel berichten konden verkrijgen over de politieke gevangenen en vroeg hun dringend te willen informeeren of er iets bijzonders gebeurd kon zijn met mijn man. Na verloop van eenigen tijd kreeg ik van hen de verzekering dat alles nog bij het oude was en dat er geen enkele reden voor mij bestond om mij ongerust te maken. Ik trachtte dus niet meer aan het gebeurde te denken. De datum bleef mij in het geheugen, omdat het de geboortedag was van mijn schoonmoeder van wie ik veel gehouden heb en die ik op dien datum steeds herdacht.

Een jaar later (October 1945) kreeg ik van mijn oudsten zoon bericht, dat hij van het Roode Kruis te Bandoeng had vernomen, dat mijn echtgenoot daar op 28 October in de Soehamiskin-gevangenis was overleden. Toen wist ik ook dat zijn verschijning geen ziekelijke verbeelding van mij en mijn zoontje was geweest, maar werkelijkheid".

De eerste vraag die zich bij de beoordeeling van dit geval aan ons opdringt is of wij hier wel met een geval van parapsychologischen aard te doen hebben. Het is immers geenszins uitgesloten te achten dat wij hier met een toevallig samentreffen van het sterfgeval en een hallucinatie (in den zin der pathopsychologie) van de zijde van de „overspannen" en sterk naar haar echtgenoot verlangende mevr. L. te doen hebben. Dat zoo'n hallucinatie zich bij mevr. L. voor had kunnen doen acht ik (den toestand in aanmerking genomen waarin zij zich in die dagen bevond) verre van onwaarschijnlijk, zij het ook dat haar gepraedisponeerdheid om te hallucineeren (die met de psychische structuur samenhangt) ons onbekend is. Het zou echter wel zeer toevallig geweest zijn indien een dergelijke hallucinatie zich bij haar nu juist had voorgedaan op het oogenblik waarop haar echtgenoot (over wiens lot zij zich op dat oogenblik volstrekt niet meer ongerust maakte dan op de daaraan voorafgaande dagen en nachten, daar daarvoor geen (normale) aanleiding bestond) in de Soehamiskin-gevangenis te Bandoeng overleed.

Hetgeen geldt voor mevr. L. geldt in ongeveer gelijke mate voor haar (op 28 October 1944 ongeveer $7^1/_2$ jaar oud zijnde) zoontje, dat volgens mevr. L. de „verschijning" eveneens „zag". Wanneer wij aannemen dat het kind niet door de moeder werd „aangestoken" en zijn „hallucinatie" geheel onafhankelijk van haar vertoonde (iets waarover men van meening kan verschillen) wordt naar mijn meening de kans dat wij hier met hallucinaties in den zin der pathopsychologie te doen hebben nog geringer, daar wij dan met een dubbele toevalligheid te doen zouden hebben.

Ofschoon het ons evident is, dat de kans, dat wij hier met een verschijnsel van pathopsychologischen aard te doen hebben, uiterst

gering is, zijn wij bij dit geval nochtans niet bij machte de geringheid van deze kans nauwkeurig in een cijfer uit te drukken (gelijk wij dit bij de toepassing van de quantitatieve methode vermogen te doen), hetgeen men als een bezwaar kan „aanvoelen".

Men lette er wel op dat ik hier schrijf dat wij bij *dit* geval niet bij machte zijn de geringheid van de kans dat wij hier met een toevallig samentreffen te doen hebben nauwkeurig in een getal uit te drukken. Men kent n.l. spontane gevallen, welke tot dezelfde categorie behooren als het hier boven vermelde, waarbij men er wel in geslaagd meent te zijn dit te doen [1]).

Als een voorbeeld van zoo'n geval kies ik het navolgende, dat ik ontleen aan Camille Flammarion's bekende trilogie „Het raadsel van den dood" (deel II, „In het stervensuur", pag. 260), waarvan in 1923 te Amsterdam een Nederlandsche vertaling verscheen.

„Twee vrienden", aldus Flammarion, „waren bedienden op hetzelfde kantoor en sedert acht jaar met elkaar bevriend. Een van hen, Frédéric genaamd, kwam Maandag 19 Maart 1883 op het kantoor en klaagde er over dat hij last had van een indigestie. Hij raadpleegde een apotheker, die tot de slotsom kwam, dat hij iets aan zijn lever mankeerde en hem een geneesmiddel gaf. Donderdags voelde hij zich nog niet beter. Zaterdags kwam hij niet op het kantoor en zijn vriend Nicolas hoorde, dat hij zich door een dokter had laten onderzoeken en dat deze hem had aangeraden twee à drie dagen rust te nemen. Hij kon zich echter niet voorstellen dat het iets ernstigs was.

---

1) Reeds de eerste bestudeerders der spontane telepathische verschijnselen waren er zich (zooals ons uit de Proceedings der S.P.R. blijkt) van bewust, dat men bij de telepathie van stervenden in staat is de verhouding tusschen toevallig samentreffen en een werkelijk telepathisch gebeuren door een cijfer uit te drukken. Wij hebben hier immers niet (zooals bij de spontane overdracht van denkbeelden) met willekeurige voorvallen, welker aantal legio is, te doen, maar met feiten waaromtrent statistische gegevens bestaan. Wij kennen de sterftekansen (die overigens voor elk volk verschillend zijn en zichzelf nimmer gelijk blijven) en zijn tevens in staat de kans te berekenen die iemand heeft om eens in zijn leven een telepathische ervaring van hallucinatorischen aard te hebben. Dit beteekent dus dat vergelijking in principe mogelijk is.

In de jaren waarin de pioniers van het parapsychologisch onderzoek een begin maakten met het onderzoek der spontane telepathische verschijnselen, bleek hun dat een telepathische gezichts-„hallucinatie" met betrekking tot een stervende zich gemiddeld voordeed bij 1 op de 248 personen. De gemiddelde sterftekans bedroeg in die jaren in Engeland 22 $^0/_{00}$, hetgeen dus beteekent dat deze per etmaal $\frac{22}{1000} \times \frac{1}{365}$ bedroeg. De kans dat een gezichts-hallucinatie zich toevallig voordeed op den dag van het overlijden van den persoon met betrekking tot wiens beeld men hallucineerde, bedroeg dus:

$$\frac{1}{248} \times \frac{22}{1000} \times \frac{1}{365} = \frac{1}{4114545}$$

hetgeen dus zeggen wil dat er in die dagen 4114545 malen meer kans bestond dat er in zulke gevallen van den stervende een werking is uitgegaan die ten gevolge had dat de ontvanger een z.g. geloofwaardige (pseudo-)hallucinatie met betrekking tot diens beeld verkreeg dan dat een toevallig samentreffen plaats vond. Er dient hier op gewezen te worden, dat hier nog een tijdsverloop van 12 uur vóór en na het tijdstip van overlijden is toegestaan, maar dat in die gevallen waarbij de „hallucinatie" zich op of omstreeks het stervensuur voordeed, de kans op een toevallige coïncidentie nog veel geringer was (zoo gering, dat zij praktisch gelijk nul was).

Toen Nicolas dienzelfden Zaterdag tegen den avond op zijn kamer zat, bemerkte hij zijn vriend die voor hem stond, als gewoonlijk gekleed. Hij merkte de bijzonderheden van zijn toilet op: een hoed met een zwart lint, een overjas, die niet toegeknoopt was, een wandelstok in de hand enz.

De verschijning richtte haar blik op hem en verdween toen. Op dat oogenblik kwamen de woorden van Job hem in de gedachten: „Toen ging voorbij mijn aangezicht een geest; hij deed het haar mijns vleesches te berge rijzen" [1]). Daarop voelde hij een ijzige koude door zich heengaan en zijn haren gingen overeind staan. Hij wendde zich om naar zijn vrouw en vroeg haar hoe laat het was.

„Twaalf minuten voor negen," antwoordde zij.

Waarop hij antwoordde: „Ik vraag je dat, omdat Frédéric gestorven is. Ik heb hem zoo juist gezien."

Zijn vrouw trachtte hem ervan te overtuigen dat het slechts een spel van zijn verbeelding was geweest, doch hij verklaarde haar nogmaals dat het visioen zoo'n diepen indruk op hem gemaakt had dat geen harer argumenten in staat zou zijn hem van gedachten te doen veranderen.

Daags daarna, des Zondags tegen drie uur 's namiddags, kwam de broer van Frédéric diens overlijden aankondigen, dat den vorigen avond, tegen negen uur, had plaats gehad.

De vrouw van Nicolas heeft de juistheid van zijn bericht schriftelijk bevestigd, terwijl ook de broeder van den overledene een bevredigende verklaring heeft afgegeven, waarin wij o.m. lezen dat het geval van de verschijning hem te meer getroffen heeft, waar Frédéric volkomen afkeerig was van spiritistische denkbeelden."

Flammarion blijkt nu de meening te zijn toegedaan, dat wij de geringheid van de kans dat wij hier van een toevallig samentreffen van een „droom"beeld (van Nicolas) met het sterfgeval (van Frédéric) in een „cijfer" tot uitdrukking kunnen brengen.

„Het valt," zoo vervolgt hij, „niet te betwijfelen, dat het sterven heeft plaatsgehad gedurende de vijf en twintig minuten die verloopen zijn tusschen 8 u.35 en 9 u. Men kan nu veilig aannemen dat Nicolas zijn visioen om 8 u.48 heeft gehad. Wanneer het samenvallen der beide gebeurtenissen niet volkomen is geweest, dan is er nochtans geen enkele reden om te veronderstellen dat dan het tijdsverschil grooter dan twaalf minuten is geweest.

De waarschijnlijkheid dat een volwassen mensch van niet-bepaalden leeftijd gedurende een bepaald tijdsverloop van 24 uur sterft, bedraagt $\frac{22}{1000} \times \frac{1}{365}$; maar voor een man van 48 jaar (zoo oud was Frédéric) is zij $\frac{13{,}5}{1000}$, het officieele cijfer, dat door de sterftetafels gegeven wordt. Wij krijgen dus voor de dagelijksche sterftewaarschijnlijkheid $\frac{13{,}5}{1000} \times \frac{1}{365} = \frac{1}{27307}$. Gedurende een tijd van 12 minuten, welke 120 maal begrepen is in 24 uur, zal zij 120 maal zoo gering zijn, dus $\frac{13{,}5}{1000} \times \frac{1}{365} \times \frac{1}{120}$. Wij krijgen dus de vergelijking:

$$X = \frac{1}{248} \times \frac{13{,}5}{1000} \times \frac{1}{365} \times \frac{1}{120} = \frac{1}{804622222}$$ [2]).

1) Het boek Job, IV, 15.

2) Flammarion verzuimt hier mede te deelen hoe hij aan de breuk $\frac{1}{248}$ is gekomen. Het zal den lezer, op grond van het voorgaande, duidelijk zijn dat hij deze aan de berekeningen der Engelsche onderzoekers ontleend heeft.

Dit beteekent dus dat bij het geval Frédéric de waarschijnlijkheid dat wij met een telepathische beïnvloeding te doen hebben tot de waarschijnlijkheid van een toevallig samentreffen van hallucinatie (in den zin der pathopsychologie) en sterfgeval staat als achthonderd en vier millioen zes honderd twee en twintigduizend duizend twee honderd twee en twintig tot één"[1]).

Wij zullen ons hier niet verdiepen in de vraag in hoeverre er critiek kan worden uitgeoefend op enkele der hier door Flammarion gebezigde cijfers[2]) daar het ons hier niet in de eerste plaats om de juistheid van het eindcijfer te doen was, doch wij met het citeeren van deze passage geen ander doel hadden dan er op te wijzen dat men ook bij het onderzoek van spontane gevallen de kansberekening te hulp kan roepen en dat de toepassing dezer berekening bij het parapsychologisch onderzoek dus geenszins beperkt behoeft te blijven tot het onderzoek met toepassing van de quantitatieve methode.

Niet alleen het feit dat het ons evident is dat een wiskundige bewerking van het door mevr. L. medegedeelde, hiervoor vermelde, geval (aangenomen dat het in de practijk mogelijk zou blijken dit geval, dat zich onder zulke uitzonderlijke omstandigheden heeft voorgedaan, aan een zoodanige bewerking te onderwerpen) aan het licht zou brengen, dat het wel zeer toevallig zou zijn dat, indien wij hier werkelijk met een hallucinatie te doen hadden, deze zich nu juist op of omstreeks het oogenblik had voorgedaan, waarop de heer L. stierf, doet ons vermoeden dat wij hier niet met een pathopsychologisch maar daarentegen wel met een parapsychologisch verschijnsel te doen hebben.

Het komt mij voor dat een ieder, die geen vreemdeling in het parapsychologische Jerusalem is (hetgeen beteekent dat hij dit geval geenszins als een opzichzelf staand geval zal beschouwen, doch het zal bezien tegen den achtergrond van hetgeen het parapsychologisch onderzoek met betrekking tot verschijningen aan het licht heeft gebracht), reeds dadelijk, bij het kennis nemen van dit geval, de geneigdheid bij zichzelf zal constateeren (een geneigdheid die dan een versterking kan ondergaan door overwegingen van wiskundigen aard), te meenen, dat wij hier met een van die vele gevallen te doen hebben, waarbij een stervende (overledene?) in het stervensuur aan een hem zeer nastaande „verschenen" is.

Zooals bekend mag worden verondersteld vindt men door alle eeuwen heen van dergelijke verschijningen gewag gemaakt en de voorloopers van het parapsychologisch onderzoek blijken over het

1) Anders gezegd: dit beteekent dus dat de kans dat wij hier met een toevallig samentreffen van een „gewone" hallucinatie met het sterfgeval te doen hebben zoo minimaal klein is dat wij met aan zekerheid grenzende waarschijnlijkheid mogen concludeeren dat wij hier met een verschijnsel van bovenzinnelijken aard te doen hebben. En dit te meer – zoo zou ik hier aan toe willen voegen – waar het parapsychologisch onderzoek ons dit geval als een element uit een totaliteit leert kennen. T.

2) Ik wees er hiervoor reeds op dat deze cijfers slechts een betrekkelijke waarde hebben en slechts gelden voor een bepaald volk in een bepaald tijdvak.

algemeen geneigd te zijn geweest te erkennen, dat zij uitzicht geven op een voortbestaan na den dood.

Ofschoon er reeds voor de oprichting van de Engelsche S.P.R. (1882) personen zijn geweest die een aantal van dergelijke gevallen bijeen zochten te brengen (en zich daardoor als voorloopers der latere parapsychologen kenmerkten) dateert het systematisch wetenschappelijk onderzoek dezer verschijnselen eerst van de jaren waarin genoemd genootschap haar werkzaamheden begon. In 1886 verscheen het standaardwerk „Phantasms of the Living" dat een groot aantal analogons van het hierboven vermelde geval bevat, bijeengebracht door de schrijvers van genoemd werk (E. Gurney, F. W. H. Myers en F. Podmore) terwijl later nog verschillende belangrijke verhandelingen over verschijningen van levenden en „overledenen" in de Proceedings der S.P.R. verschenen zijn [1]).

Ofschoon ik een spiritistische verklaring van het hierboven vermelde geval geenszins verwerp, zoo dient er nochtans op gewezen te worden, dat velen hier de voorkeur zullen geven aan een animistische beschouwing en aannemen dat de stervende zijn vrouw telepathisch heeft beïnvloed en haar door mentale (telepathische) suggestie met betrekking tot zijn beeld deed „hallucineeren" [2]). Het feit, dat mevr. L. zich niet onttrekken kon aan de overtuiging, dat haar echtgenoot „lichamelijk" in de kamer aanwezig was, doet ons hier dan van een geloofwaardige hallucinatie (in plaats van van een geloofwaardige pseudo-hallucinatie) spreken.

Er zij hier voorts op gewezen dat het parapsychologisch onderzoek aan het licht heeft gebracht dat een afzender meer dan één ontvanger tegelijkertijd kan beïnvloeden, zoodat het feit dat ook het $7^1/_2$ jarig zoontje de verschijning van zijn vader schijnt te hebben opgemerkt, geen aanleiding geeft om de juistheid der hier naar voren gebrachte hypothese te betwijfelen.

Het valt natuurlijk niet meer uit te maken of de verschijning van den heer L. kort voor, danwel op het moment van het sterven plaatsvond. Maar dat doet hier weinig ter zake. Zelfs al zou gebleken zijn dat de verschijning zich kort na het sterven van den heer L. heeft voorgedaan, dan zou men daarin geen bewijs mogen zien ten gunste der spiritistische hypothese, daar het onderzoek ons immers met het verschijnsel der z.g. „zeitverschobene" telepathie in aanraking heeft gebracht. Reeds de pioniers van het parapsychologisch onderzoek hebben er op gewezen dat een geloofwaardige (pseudo)-hallucinatie zich soms korteren danwel langeren tijd na de beïn-

---

1) Zie W. H. Salter: „Ghosts and Apparitions", Londen 1938. Dit lezenswaardige boekje bevat een bloemlezing van gevallen ontleend aan het materiaal der Eng. S.P.R.

2) Ook het gevoel van aangeraakt te worden kan door telepathische beïnvloeding verwekt zijn. De telepathische „hallucinaties" betreffen immers (zoolas het onderzoek heeft uitgewezen) wel overwegend, maar geenszins uitsluitend het gezichtszintuig.

Er zij hier voorts nog op gewezen dat mevr. L. (evenals haar zoontje Frans) aanvankelijk sliep en dat de slaaptoestand algemeen als een toestand van verhoogde ontvankelijkheid voor telepathische beïnvloeding dient te worden aangemerkt.

verschijningen

vloeding kan voordoen [1]). Onder de huidige onderzoekers is Whately Carington een dergenen geweest die dit verschijnsel met vrucht onder experimenteele omstandigheden heeft bestudeerd [2]).

Wanneer wij aannemen dat wij bij het geval L. met een telepathische beïnvloeding van een stervende te doen hebben, dan geeft deze veronderstelling ons aanleiding tot het stellen der vraag hoe wij het hebben te verklaren dat aan mevr. L. het beeld van haar echtgenoot verscheen. Is dit niet tegen de verwachting in? Zou men (indien hier werkelijk van een telepathische beïnvloeding van de zijde van den stervende, die hoogstwaarschijnlijk in zijn „laatste" oogenblikken geëmotionneerd [3]) aan zijn echtgenoote heeft gedacht, sprake is) niet moeten verwachten dat het beeld van mevr. L. aan haar verschenen was, dat zij dus een geloofwaardige (pseudo-) hallucinatie met betrekking tot zichzelf zou hebben gehad?

Deze vraag geldt zeer zeker niet alleen het geval L. Wie de „Phantasms of the Living", of andere verzamelingen van gevallen, welke als gevallen van spontane telepathie worden aangemerkt, gelezen heeft, heeft daarbij zeer vele malen de gelegenheid gehad zich deze vraag te stellen.

De eerste die getracht heeft een afdoende verklaring te vinden voor dit, in strijd met onze verwachting zijnde verschijnsel (waaraan eenige tientallen jaren lang de onderzoekers voorbijgegaan zijn, zonder er hun bevreemding over uit te drukken), is de Italiaansche psychoanalyticus en parapsycholoog Dr. Emilio Servadio geweest. In het bekende psychoanalyische tijdschrift Imago (1933, Heft 4) [4]) heeft deze onderzoeker de vraag, waarom de ontvanger met betrekking tot het beeld van den afzender „hallucineert" in plaats van (zooals men in een aantal gevallen zou verwachten) met betrekking tot zijn eigen beeld, beantwoord met er op te wijzen dat volgens hem „das Bild, das den Inhalt der telepathischen Halluzinationen ausmacht, eine psychische Leistung des Empfängers oder besser, ein Zurückgreifen auf eine primitive, archaïsche Leistung, gleichsam als Entschädigung für die Verletzung des Wahrnehmungsäquivalentes des Liebesobjektes ist, die von einem das Unbewuszte treffenden Reiz zugefügt wurde."

De uitdrukking „Wahrnehmungsäquivalent des Liebesobjektes" wordt door Servadio als volgt nader toegelicht. Voor het opgroeiende kind bestaat aanvankelijk slechts datgene wat het waarneemt. Dit beteekent dus dat, wanneer de moeder (tijdelijk) uit den gezichtskring van het kind verdwenen is, zij (tijdelijk) voor het kind niet

1) De door hen gestelden termijn van 12 uur is vanzelfsprekend zeer willekeurig vastgesteld. Zij hebben dit overigens zelf toegegeven.

2) Whately Carington: „Telepathy", Londen, Methuen & Co.

3) Zooals bekend mag worden verondersteld neemt (bij de spontane telepathie) de kans, dat men als „hallucinatie"-verwekker optreedt toe, naar mate men meer geëmotionneerd is. Zie: P. A. Dietz: „Telepathie en helderziendheid", den Haag, 1936.

4) Zie ook zijn verhandeling over „The psychic mechanism of telepathic hallucinations", Journ. Am. S.P.R., Vol. XXVIII, pag. 149.

meer bestaat. Volgens Freud kan nu de hallucinatie de ontbrekende waarneming vervangen [1]).

Langzamerhand leert het opgroeiende kind inzien en begrijpen, dat de moeder ook dan nog bestaat wanneer zij niet meer door hem (haar) wordt waargenomen. In de plaats van de waarneming, die opgehouden heeft, is nu het weten gekomen dat iets niet behoeft te worden waargenomen om te bestaan. Dit weten kan men een waarnemingsaequivalent noemen.

Dit waarnemingsaequivalent nu kan door een telepathische ervaring negatief beïnvloed worden. Men denke hier b.v. aan twee vrienden, A. en B., die in twee verschillende steden wonen, maar elkaar enkele malen per jaar bezoeken. In de maanden, gelegen tusschen twee bezoeken, zien zij elkaar niet maar zij weten nochtans van elkaars bestaan af. Op zekeren dag komt B., als gevolg van een ongeluk, om het leven en geeft A. hiervan (onbewust en spontaan) langs telepathischen weg bericht. B. weet dus nu dat A. overleden is (dat hij niet langer op aarde als mensch existeert). In zoo'n geval nu, aldus Servadio, treden archaïsche (infantiele) mechanismen in werking en kan het gebeuren dat B. met betrekking tot het beeld van A. „hallucineert" (op volkomen gelijke wijze zooals hij vroeger, toen hij nog kind was, „hallucineerde" [2]) met betrekking tot het beeld zijner moeder, wanneer hij haar uit het oog verloren had).

Terecht heeft men er op gewezen dat tegen deze oplossing van het probleem wel een en ander kan worden ingebracht. Zoo zegt b.v. von Winterstein [3]) dat Servadio uitgegaan is van het apriorisme dat „ontvangers" (telepathie) alleen maar „hallucineeren" met betrekking tot personen aan wie zij affectief gebonden zijn, hetgeen niet het geval blijkt te wezen. Ofschoon de „binding" ongetwijfeld een belangrijke rol bij de telepathie speelt en tot de begunstigende omstandigheden dient te worden gerekend [4]), gaan wij toch te ver wanneer wij zeggen dat wij alleen maar met „Liebesobjekten" in telepathisch contact vermogen te staan [5]).

1) Zooals men weet hebben E. Jaensch („Ueber den Aufbau der Wahrnehmungswelt und ihre Struktur im Jugendalter", Leipzig, 1923), O. Kroh („Subjektive Anschauungsbilder bei Jugendlichen", Göttingen, 1922) e.a. op het voorkomen van z.g. eidetische verschijnselen bij kinderen gewezen.

Terwijl de eidetische verschijnselen bij volwassenen overwegend het karakter van pseudo-hallucinaties dragen, is het aannemelijk te achten, dat zij bij jonge kinderen (die nog onvoldoende onderscheid weten te maken tusschen waarneming en voorstelling) het karakter van hallucinaties vertoonen.

2) Lees: een eidetisch beeld vertoonde.

3) A. v. Winterstein: „Telepathie und Hellsehen", Weenen, 1937, pag. 222.

4) Zie M. Lietaert Peerbolte: „Kan de moderne psychologie de parapsychologie van dienst zijn? Het psychisch phenomeen binding", T.v.P., X, pag. 150.

5) De auteurs van de „Phantasms of the Living" vonden dat 44.3 % van de door hen vermelde gevallen in verband staan met ziekte, ongelukken, sterfgevallen enz. van naaste familieleden (echtgenoot, echtgenoote, vader, moeder, zoon, dochter, broeder, zuster); 9 % der gevallen blijkt betrekking te hebben op „verschijningen" e.d. van grootouders, kleinkinderen, ooms, tantes, neven en nichten. Het totale aantal gevallen waarbij vrienden met elkaar in telepathisch contact bleken te staan, maakt 31.7 % van

Er zij hier voorts op gewezen dat men ook vele gevallen kent waarbij de verschijning niets met een sterfgeval uitstaande had[1]). Ook blijkt het bij herhaling voor te komen dat in het visioen juist de dood van het „Liebesobjekt" wordt aangekondigd[2]). Dit alles heeft Servadio bij de opstelling van zijn „theorie" buiten beschouwing gelaten en daarmede den critici volop gelegenheid geschonken hun bezwaren tegen zijn beschouwingen in te brengen.

Volgens de theosofische litteratuur (ik wees daar reeds op in mijn bericht over „Een „verschijning" van een levende"[3])) hebben wij in een aantal „verschijningen" van levenden en stervenden, die door de parapsychologie als door mentale suggestie verwekte „hallucinaties" worden aangemerkt, z.g. gedachte-beelden (vormen) te zien welke hun aanzijn danken aan het feit dat de „afzender" bezield is door het verlangen op een bepaalde plaats (veelal de plaats waar een geliefde betrekking zich bevindt) aanwezig te zijn. Deze gedachtevormen zouden uit „astrale stof" bestaan en door het denkleven van den „afzender" „geschapen" worden (de scheppende kracht van de gedachte in de astrale wereld). Hetgeen de parapsycholoog „hallucineeren" noemt zou dus, volgens de theosofen, in een aantal gevallen een waarnemen zijn (hetzij dan een waarnemen van iets paranormaals dan wel het op paranormale wijze („helderziendheid") waarnemen van iets dat niet meer tot deze aardsche sfeer behoort). Wij zullen op deze „occultistische leeringen" hier niet verder ingaan, daar het tijdstip nog niet gekomen is waarop de parapsychologen in staat zijn om zich een wetenschappelijk verantwoord oordeel met betrekking tot de juistheid dezer leeringen uit te spreken. Ik zou er hier echter op willen wijzen dat ook zij, die hier van gedachtevormen spreken, een verklaring hebben te geven van het feit dat het vrijwel nimmer schijnt voor te komen dat den ontvanger zijn eigen beeld verschijnt (anders gezegd: waarom de afzender vrijwel nimmer het beeld van den ontvanger „schept").

Bij de beoordeeling van het door mevr. L. berichte geval mogen wij niet verzuimen aandacht te schenken aan het feit, dat er tus-

---

de verzameling uit. 10.7 % der in het standaardwerk opgenomen gevallen heeft betrekking op telepathisch contact tusschen bekenden. Slechts een enkele maal (4.3 %) bleek het te zijn voorgekomen dat de telepathische ervaringen betrekking hadden op personen die de ontvanger niet of nauwelijks kende.

In totaal bedroeg het aantal „ontvangers", die bij de door Gurney, Myers en Podmore in hun genoemd werk opgenomen gevallen betrokken zijn, 882.

Ook andere onderzoekers (waaronder schrijver dezes) constateerden bij hun onderzoekingen op het gebied der spontane telepathie dat men overwegend, maar geenszins uitsluitend, in telepathisch contact geraakt met personen aan wie men psychisch gebonden is.

1) Zie b.v. I. Zeehandelaar: „Een eigen geval van telepathie", Med. S.P.R., No. 10 (1925).

2) Zie o.m. het door mij onderzochte en op pag. 77 van mijn „De onzienlijke wereld" (den Haag, 1940) berichte geval van de „verschijning" van mevr. P. aan mevr. W.

3) Zie T.v.P., XV, pag. 133.

schen den heer en mevr. L. een afspraak bestond dat diegene van hen beiden, die het eerst zou overlijden, zou trachten zich aan de(n) ander kenbaar te maken indien hem (haar) na het sterven zou blijken, dat er een voortbestaan is [1]). Velen zullen ongetwijfeld geneigd zijn verband te leggen tusschen deze afspraak en de verschijning en derhalve een sterke geneigdheid vertoonen een spiritische verklaring voor dit geval te zoeken. Zij, die dit doen, zullen eensdeels geneigd zijn aan deze verschijning een zekeren graad van stoffelijkheid toe te kennen en derhalve van een waarneming spreken, terwijl anderen meer geneigd zullen zijn te meenen, dat wij in de verschijning een „hallucinatie" hebben te zien, die door mentale (telepathische) suggestie door den overledene (vanuit een „hooger gebied") bij zijn echtgenoote (en zoontje [2])) verwekt werd.

Zij, die de eerste meening zijn toegedaan, aanvaarden daarmede wel het geloof in het z.g. astraallichaam [3]) dat wij reeds bij de oude Indiërs aantreffen en waarvan wij door alle eeuwen heen gewag gemaakt vinden en zien zich daarbij hier voor de vraag gesteld of mevr. L. het meta-organisme met haar normale zintuigen waarnam (in welk geval wij van een waarneming van het paranormale spreken) danwel of zij dit langs „helderzienden" (buiten-zintuigelijken) weg waarnam (in welk geval wij hier van een paranormale waarneming zouden moeten spreken).

Het komt mij voor dat wij hiermede wel de voornaamste mogelijkheden besproken hebben welke ons heden ten dage bij het zoeken naar een verklaring van dit geval gegeven zijn. Ik acht het echter zeer waarschijnlijk dat naar mate onze kennis der parapsychologische verschijnselen zich vergroot het aantal dezer mogelijkheden zich vergrooten zal. Vermoedelijk zal dit laatste echter gepaard gaan met een zoodanige verdieping van ons inzicht dat het ons daarbij gemakkelijker zal vallen een keuze te doen.

Er rest mij ten slotte een oogenblik aandacht te schenken aan de vraag of wij (bij den huidigen stand van het onderzoek) in staat

---

1) Zie mijn „Hoofdstukken uit de parapsychologie", Utrecht, 1934, pag. 54 e.v.

2) Er dient hier op gewezen te worden dat men van meening kan verschillen omtrent de vraag of Frans L. door zijn (stervenden danwel overleden) vader telepathisch beïnvloed is, danwel of zijn moeder op haar beurt „afzendster" werd en het kind met betrekking tot het beeld van zijn vader deed „hallucineeren".

3) Volgens K. H. E. de Jong („De Neo-Platonici en het occultisme", opgenomen in het verzamelwerk „Parapsychologische Studiën", Amsterdam, 1936) treffen wij het geloof in het astraallichaam ook bij de Neo-Platonici aan. De Neo-Platonische denker Damascius (de laatste scholarch der Platonische Academie te Athene) spreekt van een „sterreachtig voertuig der ziel" (asteroeides), waarvan, volgens de Jong, blijkbaar de gebruikelijke benaming „astraallichaam" is afgeleid.

Opmerking verdient het feit dat mevr. L. spreekt van een „lichtende gestalte". Reeds in de Oudheid vinden wij gewag gemaakt van „lichtende" geestverschijningen. Het is hoogst waarschijnlijk te achten dat Damascius hiermede bekend was en dat dit hem aanleiding gegeven heeft het voertuig, dat, volgens de occultisten, het voertuig onzer „ziel" na den dood is (en dat de „ingewijden" van het oude Indië „linga sharira" noemden), een „sterreachtig" voertuig (asteroeides) heeft genoemd.

zijn een bevredigende verklaring te geven van het feit, dat het aantal gevallen van „verschijningen" („phantasms") van stervenden en „overledenen" [1]) in de jaren waarin de tweede wereldoorlog woedde (jaren dus waarin het sterftecijfer zoo aanzienlijk toenam) zoo verre beneden onze verwachting is gebleven.

Wanneer wij het hiervoor reeds genoemde standaardwerk van Gurney, Myers en Podmore over de „Phantasms of the Living" (1886) bestudeeren en daarbij ook aandacht schenken aan de artikelen, welke in de eerste decennia van het bestaan der Engelsche S.P.R. in de Proceedings van genoemd genootschap met betrekking tot de verschijningen van stervenden en „overledenen" zijn verschenen, dan kan men zich moeilijk onttrekken aan den indruk dat dergelijke verschijningen zich in het Victoriaansche tijdperk vrij veelvuldig in Engeland hebben voorgedaan.

In onze dagen vinden wij niet alleen in de Engelsche maar ook in de overige parapsychologische tijdschriften veel minder van deze verschijnselen gewag gemaakt. Waar de belangstelling voor deze categorie van verschijnselen er bij de parapsychologen in den loop der jaren zeker niet minder op geworden is, ligt het vermoeden voor de hand dat de laatste decennia het aantal gevallen van verschijningen van stervenden en „overledenen" is teruggeloopen.

Volgens sommige onderzoekers is dit nu inderdaad het geval. „In recent years", schrijft mevr. Salter [2]), "there has been a considerable falling off in the Society's harvest of spontaneous cases, in spite of repeated efforts to collect them." En de bekende Engelsche onderzoeker G. N. M. Tyrrell (die evenals mevr. Salter nauw betrokken is bij het werk der Engelsche S.P.R.) heeft opgemerkt [3]) dat „for some reason or other, the supply of spontaneous cases has declined in recent years... the bulk of them date from the latter half of the nineteenth century."

Terecht heeft de ethnoloog Victor Barnouw er op gewezen [4]) dat, wie de geschriften van de in het Victoriaansche tijdperk zoo populaire dichters, novellisten en romanschrijvers als (ik noem hier slechts enkele namen) Tennyson, Dickens, Thackeray en Henry James gelezen heeft, tot de erkenning moet zijn gekomen dat de Engelschen uit dat tijdperk ten zeerste geneigd waren het familieleven en de vriendschap te idealiseeren. Uit de geschriften dezer auteurs krijgen wij den indruk dat er in die dagen in Engeland een sterke binding bestond tusschen ouders en kinderen, broeders en

1) Zooals ik hiervoor reeds opmerkte blijkt althans een deel der verschijningen welke zich kort na het sterven van den „afzender" voordeden (en derhalve het karakter van spiritistische verschijnselen dragen) tot gevallen van telepathie van stervenden te kunnen worden teruggebracht.

2) W. H. Salter: „Psychical Research: Where do we stand? being the eighth Frederic W. H. Myers Memorial Lecture", Londen, 1945.

3) G. N. M. Tyrrell: „Apparitions: being the seventh Frederic W. H. Myers Memorial Lecture", Londen, 1942.

4) V. Barnouw: „Paranormal phenomena and Culture", Journal of the Am. S.P.R., Vol. XL, pag. 2 en 112.

zusters, familieleden en vrienden. Ik wees er hiervoor reeds op dat dergelijke „bindingen" als een begunstigende omstandigheid dienen te worden aangemerkt voor het tot stand komen van de telepathische bewustzijnsgemeenschap.

In onze dagen (het steeds toenemend aantal echtscheidingen is daar een der symptomen van) zijn de familieverhoudingen over het geheel genomen losser geworden. Deze erkenning geeft ons aanleiding tot het stellen der vraag, of wij hierin mogelijk een der aanleidingen mogen zien voor het terugloopen van het aantal verschijningen van stervenden en „overledenen". Volgens Barnouw dienen wij ernstig rekening te houden met de mogelijkheid dat voortgezet onderzoek ons tot het geven van een bevestigend antwoord op de gestelde vraag zal leiden. Hij vindt voor deze meening steun in het feit dat hij tijdens een verblijf onder de Chippewa-Indianen van Canada, bij wie uiterst losse familieverhoudingen bestaan[1]), opmerkte, dat verschijningen van stervenden en „overledenen", zooals wij deze in de „Phantasms of the Living" beschreven vinden, zich bij hen uiterst zelden voordoen.

Wij zullen op dit alles hier niet verder ingaan, maar volstaan met er de aandacht op te vestigen dat Barnouw in zijn genoemde artikelen een uiterst belangrijk onderwerp heeft aangesneden met er op te wijzen, dat de cultuur van een volk van invloed is op den aard der paranormale verschijnselen welke zich onder dit volk voordoen en dat ik het zeer wel mogelijk acht dat hij een eerste bijdrage heeft geleverd tot het oplossen van de hiervoor gestelde vraag.

---

1) Op pag. 114 van den hierboven genoemden jaargang van het J. of the Am. S.P.R. lezen wij dat de Chippewa-Indianen halve nomaden waren die grootendeels van de jacht leefden. Zij leefden in kleine groepen of familie-eenheden. Van samenwerking tusschen de verschillende eenheden was weinig sprake en ook in de eenheden zelf bestond weinig samenwerking tusschen de leden dezer eenheden onderling. Tusschen de echtgenooten onderling bestond vrijwel geen geestelijken band. Het kwam veelvuldig voor dat de huwelijken op last der ouders tegen den wil van de daarbij betrokkenen tot stand kwamen.

Hoe geheel anders, aldus Barnouw, waren de sociale verhoudingen in Engeland onder de regeering van koningin Victoria. In het bijzonder in die kringen in welker midden de personen leefden die zich voor het werk der S.P.R. interesseerden en het genootschap zelf beleefde gevallen van spontane telepathie konden verschaffen.

JAARVERSLAG VAN DEN SECRETARIS
JULI 1946 - MEI 1947

Het verheugt mij u te kunnen mededelen, dat er bij de S.P.R. in de door dit jaarverslag bestreken periode een krachtige groei valt te constateren. Sprak ik in het vorige verslag de verwachting uit, dat een ledental van om en nabij de 500 binnen de grenzen van het bereikbare voor dit jaar zou zijn gelegen, het is mij thans bijzonder aangenaam u te kunnen melden, dat mijn verwachtingen van verleden jaar verre zijn overtroffen en dat de ledenlijst van 1947 660 betalende leden en begunstigers aanwijst.

In hoeverre het nog lopende en het daarop volgende jaar een zelfde stijgende tendens van het leden-aantal te zien zal geven – hetgeen vanzelfsprekend zeer te wensen zou zijn – is niet met enige zekerheid te voorspellen. Weliswaar is de belangstelling voor de parapsychologie nog steeds sterk groeiende, doch het is de vraag of zulks zich ook zal uitdrukken in een gestadige aanwas der leden onzer Vereniging. Ik persoonlijk krijg de indruk, dat het plafond nu vrijwel is bereikt en dat wij – gezien de minder gunstige economische verhoudingen hier te lande – tevreden mogen zijn, indien het volgend jaar het aantal leden rondom de 700 gehandhaafd blijft.

Het Tijdschrift voor Parapsychologie.

Het jaar 1946 zag weer voor het eerst na de oorlogsjaren een volledige jaargang van het T.v.P. verschijnen, al was de omvang nog niet geheel gelijk wij ons dat hadden voorgesteld. Verschillende technische en andere moeilijkheden hebben daartoe bijgedragen. In 1947 hopen wij echter onze plannen hieromtrent volledig te kunnen verwezenlijken, hoewel nu reeds weer allerlei onweerswolken aan de tijdschriftelijke hemel opdoemen. De onbevredigende papiersituatie baart zorgen, terwijl de buitengemeen strenge winter, welke wij zo juist achter de rug hebben, de oorzaak is geweest, dat het eerste nummer 1947 met grote vertraging uitkwam. Hoe het ook zij, met alle kracht wordt er naar gestreefd het T.v.P. zo regelmatig mogelijk en in volle omvang het licht te doen zien.

Het is hier de plaats om Dr. Tenhaeff, redacteur van het T.v.P., de oprechte dank over te brengen van de Vereniging voor de grote toewijding en de vele moeiten, die hij zich heeft getroost om de inhoud van ons periodiek op het bekende voortreffelijke peil te handhaven.

Ook tot de uitgeefster, Leopold's U.M., den Haag, wil ik hier namens de S.P.R. een woord van dank uitspreken voor de wijze, waarop zij de uitgave verzorgt en de talrijke moeilijkheden wist te overwinnen, die telkens weer een regelmatig verschijnen van het tijdschrift dreigden te verstoren.

De plaatselijke afdelingen.

De vier bestaande afdelingen (Amsterdam, den Haag, Rotterdam en Utrecht) hebben een druk en werkzaam seizoen achter de rug. Dit geldt evenzeer voor de afdeling Utrecht, die dit winterseizoen weer voor het eerst een serie lezingen organiseerde. De sprekers,

allen leden van de S.P.R., zeggen we dank voor hun belangeloze medewerking.

Het plan om in het Noorden des lands (b.v. te Groningen) een afdeling der S.P.R. te stichten kon tot op heden geen voortgang vinden. Verschillende omstandigheden hebben hiertoe bijgedragen, o.a. het geringe aantal leden ginds. Nochtans blijven wij op dit punt diligent, en ik hoop u in mijn volgend verslag hieromtrent beter nieuws te kunnen mededelen.

Tot onze grote spijt zagen de heren Koene en Steehouwer zich genoodzaakt wegens drukke werkzaamheden hun functies in het bestuur van de afd. Rotterdam neer te leggen. Vrijwel van de aanvang af hebben deze heren in het Rotterdamse bestuur zitting gehad, en het is in hoofdzaak aan hen te danken geweest, dat de S.P.R. op zulk een waardige wijze te Rotterdam werd vertegenwoordigd. Namens onze Vereniging wil ik de heren Koene en Steehouwer van ganser harte dank zeggen voor alles wat zij voor de S.P.R. hebben gedaan.

Laboratorium.

In de eerste maanden van verleden jaar kregen wij de beschikking over enkele vertrekken in het Psychologisch Laboratorium van de Rijksuniversiteit te Utrecht, welke door ons mochten worden ingericht als parapsychologisch laboratorium. Moeilijkheden met de Rijksgebouwendienst van verwarmings-technische aard hebben echter de inrichting en outillage van het laboratorium ernstig vertraagd. Thans wordt weer hard gewerkt om met de ons ter beschikking staande middelen een doeltreffend laboratorium in te richten. Het zal evenwel nog wel een tijd duren alvorens wij de beschikking hebben over een laboratorium, waarin b.v. de z.g. physische phenomenen met de daarvoor vereiste moderne contrôle-apparatuur kunnen worden onderzocht. Voorshands zullen we dan ook onze eisen wat lager moeten stellen.

Internationaal Parapsychologisch Congres 1948.

Plannen tot het houden van een internationaal parapsychologisch congres te Amsterdam in 1948 zijn in een vergevorderd stadium gekomen. Dr. Tenhaeff is aangezocht als secretaris van het internationale congres-comité te fungeren en heeft deze benoeming aangenomen. De leden van het bestuur, de heren Haye, Beuker en Vürtheim, vormen hier een commissie, teneinde de voorbereidende maatregelen te treffen voor het welslagen van het Amsterdamse congres.

Leerstoel in de parapsychologie.

De Studievereniging heeft bij H.M. de Koningin aangevraagd het recht te verkrijgen tot het stichten van een bijzondere leerstoel in de parapsychologie. Zij meent dat door zulk een leerstoel de parapsychologie de haar toekomende plaats in het kader der academische wetenschappen zal kunnen verkrijgen. Een beslissing hieromtrent is nog niet ontvangen.

Rechtsherstel.

Als de tekenen ons niet bedriegen zal deze aangelegenheid voor

ons wel een „total loss" betekenen. Alles wijst er op, dat er van onze door de Duitsers geconfisqueerde contanten en fondsen weinig of niets terechtkomen zal, ja, dat deze zaak nog met een nadelig saldo zal eindigen, daar voor het entameren van een rechtsherstelzaak *f* 200,— aan de advocaat diende te worden betaald.

Wetenschappelijk onderzoek.

Het terstond na de bevrijding door Dr. Tenhaeff opgevatte onderzoek naar het voorkomen van gevallen van „voorspellingen" in verband met de oorlog en de daarmede gepaard gaande oorlogshandelingen werd onlangs afgesloten, hoewel zo nu en dan enkele goede gevallen blijven nadruppelen. De resultaten van bedoelde enquête zijn door Dr. Tenhaeff bewerkt en zullen binnenkort het licht zien in een publicatie, welke bij Leopold's U.M. zal verschijnen. Het aldus verkregen materiaal op het gebied der proscopie mag inderdaad belangrijk heten en een bijdrage tot de verdieping van onze kennis met betrekking tot de proscopie en daaraan verwante verschijnselen. Het valt te betreuren dat men het in geen der andere geallieerde landen nodig heeft geoordeeld een dergelijk onderzoek naar het optreden van „oorlogs-proscopie" in te stellen, ofschoon wij van onze zijde er op hadden aangedrongen bedoeld onderzoek op een internationale basis te plaatsen.

Het „magnetiseurs"-vraagstuk houdt onze medische commissie nog steeds bezig. Het behandelen van geparalyseerde ledematen (tengevolge van kinderverlamming) door een magnetiseur heeft interessante gegevens opgeleverd. Dit onderzoek is nog gaande en binnenkort zal er wederom een contrôle der patiënten plaats vinden. Voor de bereidwilligheid waarmede deze magnetiseur zich voor het onderzoek beschikbaar heeft gesteld en waarbij hij zich ook financiële opofferingen heeft moeten getroosten, wil ik hem op deze plaats dank zeggen.

Met het doen „magnetiseren" van bacteriën-cultures *in vitro* werd voortgegaan, tot op heden evenwel zonder enig duidelijk positief resultaat. Deze proeven werden in hoofdzaak gedaan onder leiding van Dr. Oosterhuis. Een dergelijke proef in Den Haag genomen, eveneens onder bevredigende contrôle-voorwaarden, leverde evenmin een uitkomst op, welke op een „magnetische" beïnvloeding zou wijzen.

Het wichelroede-vraagstuk vormt nog steeds een punt van constant onderzoek voor de daartoe samengestelde commissie. Het probleem is thans door de experimenten van Dr. Tromp (zie T.v.P. Jan.-nummer 1947) in een nieuw stadium gekomen, en wij zijn benieuwd of in de toekomst zal blijken of zij, die de mening zijn toegedaan dat het wichelroedevraagstuk overwegend een physisch probleem is, gelijk zullen krijgen, danwel of de psychologische beschouwingen het zullen winnen. Mogelijk krijgen hier beide groepen gelijk.

Onder leiding van Dr. Tenhaeff zijn enige van zijn leerlingen bezig met het doen van paragnostische kaartproeven, gelijk door Rhine aan de Duke University zijn genomen. Te zijner tijd zullen de uitkomsten dezer experimenten bekend worden gemaakt.

De leden der verschillende onderzoekingscommissies, die hun tijd en werkkracht beschikbaar hebben gesteld voor het doen en controleren van allerlei experimenten, wil ik hierbij gaarne de dank van het bestuur overbrengen voor hetgeen door hen is verricht. De samenwerking tussen de verschillende leden der commissies onderling mag voorbeeldig worden genoemd en belooft veel voor de toekomst.

Een veelbelovend lid onzer onderzoekingscommissie, Mr. B. A. Colder, jurist en candidaat in de medicijnen, ontviel ons door een noodlottig ongeval. Zijn tragische dood betekent voor de S.P.R. een groot verlies. Te weinig nog bezitten wij in de jongere generatie mannen van zijn bekwaamheid, welke gepaard ging met een zo grote belangstelling voor de parapsychologie.

Tot slot wil ik er nog melding van maken, dat zich een commissie heeft gevormd, bestaande uit de heren Beuker, Sinninghe en Zorab, die tot taak heeft een onderzoek in te stellen naar het voorkomen en optreden van spokerijen, spookhuizen e.d.m. en dit wel in de meest uitgebreide zin van het woord. Met behulp van de Kon. Ned. Akademie van Wetenschappen (afd. Volkskunde) is een vragenlijst aan de volkskundige correspondenten toegezonden, ten einde na te gaan wat er van spookhuizen, spookgeschiedenissen enz. hier te lande bekend is. Tot op heden is de oogst nog vrij mager gebleken. Naar wij hopen zal binnen niet al te lange tijd de commissie de gelegenheid krijgen een echt spookgeval van nabij te onderzoeken.

De Secretaris,
G. ZORAB

VERSLAG VAN DEN BIBLIOTHECARIS

In mijn vorig verslag wees ik er op, dat de kans, dat wij onze naar Duitsland weggevoerde bibliotheek ooit weer terug zouden krijgen, wel uiterst gering moest worden geacht. Thans mogen we wel met zekerheid aannemen, dat zij voor goed verloren is gegaan.

Gedurende het afgelopen jaar werd niets meer omtrent deze zaak vernomen, afgezien dan van een enkel vaag gerucht, dat de boekerij zich ergens in Duitsland zou bevinden. Volgens de opinie van deskundigen echter is de bibliotheek voor goed verloren en dienen we deze maar geheel af te schrijven.

Het is nu onze taak om al onze aandacht te besteden aan de wederopbouw en vernieuwing onzer boekerij. Hiermede werd dan ook in het afgelopen seizoen een begin gemaakt, en het verheugt mij u te kunnen mededelen, dat verschillende leden gevolg hebben gegeven aan onze oproep in het T.v.P. om zoveel mogelijk werken, handelende over de parapsychologie en aanverwante gebieden, ter beschikking der S.P.R.-bibliotheek te stellen, hetzij in bruikleen, hetzij bij wijze van schenking. De milde gevers en geefsters wil ik hierbij namens de vereniging van harte dankzeggen en daarbij de hoop uitspreken, dat nog vele anderen dit goede voorbeeld zullen volgen.

Verder worden er geregeld, in zooverre onze middelen zulks toelaten, boekwerken bijgekocht. Voor de aanschaffing van buitenlandse werken op ons terrein, vooral wat de periodieken betreft, stelde het Ministerie van Onderwijs, Kunsten en Wetenschappen ons enige „deviezen" ter beschikking. Over de beloofde „dollars" evenwel konden wij nog steeds niet beschikken.

Op het ogenblik wordt er hard gewerkt aan de samenstelling van een nieuwe catalogus. Binnen enkele maanden hopen wij hiermede gereed te zijn, waarna ieder lid een exemplaar hiervan zal ontvangen.

Ik wil van deze gelegenheid gebruik maken om er nog eens op te wijzen, dat de leden het recht hebben gratis boeken uit de S.P.R.-boekerij te lenen. Hiertoe dienen zij zich te wenden tot de Universiteits-bibliotheek, Singel, te Amsterdam. Onze bibliotheek is aldaar in beheer. Na mededeling dat men lid der S.P.R. is en opgave van het verlangde boekwerk, krijgt men het aangevraagde franco toegestuurd. De terugzending – de uitleningstermijn bedraagt 3–4 weken – geschiedt echter op kosten van de aanvrager. De belangrijkste binnen- en buitenlandse tijdschriften op ons gebied zijn nog compleet aanwezig, de verzameling boeken evenwel is nog zeer klein en heterogeen van aard.

De Bibliothecaris,
Ir. J. BETHLEM

JAARVERSLAG DER AMSTERDAMSE MEDISCHE COMMISSIE

Dit verslag zou geschreven moeten zijn door onzen, helaas te vroeg overleden secretaris der Medische Commissie, Mr. B. A. Colder, dien ik hier eerbiedig wil herdenken. Op de vroege ochtend van 28 Maart 1947 maakte een ongeval een einde aan zijn veelbelovend jong leven. Colder was medisch student met een grote belangstelling voor parapsychologie, psychologie, psychiatrie en philosophie. Als jurist interesseerde hij zich vooral voor de geestelijke volksgezondheid, die hij bedreigd zag door chanterende kaartlegsters en andere pseudo-helderzienden enz. Hij zon op mogelijkheden bonafide psychoscopisten e.d. door ervaren parapsychologen te doen testen, en malafide kwakzalvers te doen vervolgen. Ware hij niet gestorven, hij zou heden hier een inleiding over dit onderwerp hebben gehouden.

Colder was het ook, die het contact legde en onderhield met de studentenwereld; Colder was het, die op jacht ging naar parapsychologische boeken, teneinde onze bibliotheek uit te breiden en aan te vullen. Moge zijn geest vaardig worden over de jongeren in onze gelederen.

In het afgelopen jaar vonden te Amsterdam enkele studie-bijeenkomsten plaats van medici, physici, chemici, biologen en psychologen, teneinde ons te bezinnen op de mogelijkheden van parapsychologisch onderzoek. Van de eerste groep noem ik de artsen Kat, Lubbers, Museph, Schuurmans, Stokvis, Wolterbeek e.a., die zich bezig hebben gehouden met het onderzoek van het z.g. heilmagnetisme, vooral van dat van den magnetiseur Croiset, uit Enschede, die zich hiervoor belangeloos beschikbaar heeft gesteld.

Andere medici hebben contact gekregen met enkele z.g. Boeddhi-priesters te den Haag.

Dr. Oosterhuis en zijn medewerkers van Dam en Vos passen bij hun bacteriënproeven de quantitatieve methode toe, waarbij de magnetiseur Mekke hun bereidwillig ten dienste staat.

De heren Wafelbakker, Bruisten en Streep hebben een onderzoek verricht bij den z.g. fakir Mirin Dajo. [1])

Met medewerking van de heren Dr. Berthold Stokvis en van Ledden Hulsebos werd het geval van de Hoornse dirigent onderzocht, die beweerde dat er tijdens een repetitie te Enkhuizen op mysterieuze wijze een „kop" op zijn partituur zou zijn verschenen. Op zeer scherpzinnige wijze toonde Dr. Stokvis aan, dat het wel zeer waarschijnlijk te achten is dat wij hier met een veeg op het papier te doen hebben (toevallige configuratie), afkomstig van een niet geheel schone duim. In een spiritistisch blad werd dit geval opgeblazen tot een geval van „direct tekenen" en als een „bewijs" van een inwerking van „gene zijde".

Met het wichelroede-vraagstuk hielden verschillende groepen van onderzoekers zich bezig: Dr. Tromp en zijn medewerkers [2]), Dr.

1) Zie T.v.P., XIV, pag. 162. 2) Zie T.v.P., XV, pag. 29.

Oosterhuis, Mr. Colder en anderen; Dr. Tenhaeff, Ir. Bethlem en ondergetekende op Schiphol; en tenslotte ook nog Ing. Bontekoe.

Onder leiding van Dr. Tenhaeff heeft de heer van Raalte paragnostische kaartproeven op touw gezet met toepassing van de quantitatieve methode. Behalve volwassenen worden ook kinderen onderzocht. Het ligt in de bedoeling van Dr. T. ook in ons land op uitgebreide schaal onderzoekingen met toepassing van de quantitatieve methode te doen plaatsvinden.

Het verheugt ons verder te kunnen mededelen dat Dr. Ir. J. M. J. Kooy en de heer J. Kruisinga zich opnieuw intensief met het onderzoek naar het Dunne-effect gaan bezighouden en voorts dat de heer K. Biermasz, apotheker te Arnhem en zijn echtgenote, de psychologe mevr. E. Biermasz-Heyboer, doende zijn pogingen in het werk te stellen om volgens een geheel eigen methode het vraagstuk der astrologie een stap nader tot zijn oplossing te brengen.

Ofschoon de zetel der medische commissie Amsterdam is betekent dit niet, dat daarin alleen Amsterdamse leden zitting hebben. Zowel Dr. Tenhaeff als de Haagse arts Ir. Wolterbeek en de heer Zorab verlenen hun medewerking aan deze commissie. Hier past ons een woord van dank aan de heer W. Beuker, die ons steeds gelegenheid geeft op zijn kantoor aan de Keizersgracht 524 te Amsterdam bijeen te komen en aan wie de Vereniging om meer dan één reden grote verplichtingen heeft.

Een groot deel onzer onderzoekingen staat nog in zijn kinderschoenen. Het is voorlopig nog een voorzichtig zoeken en tasten. Het artikel van Dr. Tromp gaf enkele leden onzer vereniging aanleiding een bijeenkomst met hem te beleggen en enkele bezwaren, die zij tegen zijn artikel hadden, met hem te bespreken.

Wij zouden gaarne verschillende onderzoekingen intensiever dan tot op heden het geval is ter hand nemen. Helaas ontbreekt velen onzer daartoe de tijd. Moge hierin in de toekomst een verandering ten goede komen.

H. M. HAYE, arts.

VERSLAG EN TEVENS NOTULEN VAN DE JAARVERGADERING DER S.P.R. GEHOUDEN OP ZONDAG 11 MEI 1947 DES MORGENS TE 10.30 UUR IN HET CAFÉ „DE LA PAIX", TE AMSTERDAM

Omstreeks half elf opende de Voorzitter de vergadering en heette alle aanwezigen welkom. Volgens de presentie-lijst waren het complete bestuur, met uitzondering van den Heer Wolterbeek, en 91 leden en begunstigers aanwezig.

Nadat vervolgens de vraag van den Voorzitter, of iemand iets had aan te merken op de notulen der vorige jaarvergadering, gepubliceerd in het T.v.P., 1946, blz. 133, ontkennend was beantwoord en er ook geen ingekomen stukken voor behandeling op deze vergadering waren binnengekomen, werd het woord gegeven aan den Secretaris voor de voorlezing van zijn verslag.

De Voorzitter zei, in verband met hetgeen er in het jaarverslag was gezegd ten aanzien van de uitstekende leiding van het T.v.P. door Dr. Tenhaeff, dat hij zulks gaarne nog eens persoonlijk wilde onderstrepen. De grote verscheidenheid der opgenomen artikelen is zeker aan Dr. Tenhaeff te danken.

In verband met een brief van den heer Croiset, waarin het vraagstuk der „occult begaafden" werd aangesneden, deelde de Voorzitter mede, dat het in de bedoeling had gelegen op deze Zondag een bijeenkomst te organiseren in het kader der jaarvergadering waarop juist dit probleem van verschillende zijden door deskundigen zou worden belicht. Aangezien Mr. Colder door een noodlottig ongeval om het leven kwam, kon zulks niet door gaan. Het bestuur heeft thans het voornemen om een dergelijke bijeenkomst in de aanstaande herfst te beleggen.

De Heer Wafelbakker vraagt waarom de afdelingen juist in de vier grootste steden zijn gevestigd en of het niet mogelijk zou zijn in de andere delen des lands afdelingen te stichten. De Voorzitter wijst er op, dat wat het eerste gedeelte van zijn vraag betreft, de bevolkingsdichtheid waarschijnlijk de hoofdfactor vormt, terwijl voor het tweede deel dient te worden geantwoord, dat het bestuur in die richting zijn voelhorens reeds heeft uitgestoken, maar dat allerlei practische bezwaren, b.v. grote spreiding der leden in een bepaald gebied, de hoge kosten aan het organiseren van lezingen enz. in kleine afdelingen verbonden, hebben verhinderd dat resultaten werden geboekt. Dr. Tenhaeff vertelt, dat voor zijn te Groningen voor studenten in de psychologie gehouden lezing veel belangstelling bestond, maar dat het moeilijk was daar een kern te vormen, groot genoeg om tot een afdeling uit te groeien.

De heer ten Broeke, Tilburg, merkt op dat er in Brabant over het geheel genomen weinig belangstelling bestaat. De heer Croiset, Enschede, zegt dat er in Twente wel veel belangstelling voor het parapsychologisch onderzoek te bespeuren valt en dat een afdeling

in dat gewest gewenst is. De Voorzitter antwoordt, dat het bestuur hier aandacht aan zal schenken.

De heer ten Broeke stelt de vraag of er mogelijk aan de R.K. economische hogeschool te Tilburg belangstelling gewekt kan worden. Dr. Tenhaeff betwijfelt zulks echter, hoewel er in R.K. kringen wel aandacht aan het T.v.P. wordt geschonken.

De heer Deen vraagt of het, om verschillende redenen, geen aanbeveling verdient de contributie te verhogen. De Voorzitter meent dat een verhoging der contributie voorlopig te veel bezwaren met zich medebrengt ofschoon hij toegeeft dat de contributie te laag is.

Mej. Bakhoven stelde de vraag of men, bij het vaststellen van het aanvangsuur der jaarvergadering, wel voldoende rekening hield met leden, die eerst ter kerke wilden gaan. Ook wilde zij weten, of het woord z.g., in verband met het onderwerp van de lezing door den heer Zorab te houden, geen aanleiding zou kunnen zijn, dat enkele personen hieraan aanstoot zouden kunnen nemen.

De Voorzitter wijst de vraagstelster er op, dat de aanvang der lezingen zo is gekozen, dat ieder, die daarop prijs stelt, te voren een religieuze bijeenkomst kan hebben bijgewoond. Wat de tweede vraag betreft, ook hij heeft in de aanvang een bezwaar gevoeld. De toelichting, hem door den heer Zorab verstrekt, heeft hem echter gerustgesteld.

De heer Deen komt nog eens terug op de contributie-kwestie en vraagt of er bezwaar zou bestaan, dat een bepaalde afdeling een extra bijdrage van haar leden vraagt voor de werkzaamheden van die afdeling. Verder merkte de vrager op, dat hij het niet billijk kon vinden, dat de sprekers belangeloos hun tijd gaven om lezingen enz. te houden; of het geen overweging verdiende hun een honorarium daarvoor te geven? De Voorzitter meent, dat iedere afdeling op de eerste vraag zelf een antwoord moet geven en voor zichzelf uitmaken, of haar leden tot een extra bijdrage zullen zijn te bewegen. Voor een officiële contributie-verhoging vindt hij de tijd nog niet rijp. Hetzelfde geldt voor het eventueel geven van honorarium aan de sprekers. De afdelingen, die de sprekers uitnodigen, dienen zulks te voren met de spreker overeen te komen. Tenslotte zegt de Voorzitter toe, dat de kwestie der contributie op de a.s. bestuursvergadering nog eens een punt van bespreking zal vormen.

De Heer ten Broeke deelt mede, zulks in verband met de heersende belangstelling voor de parapsychologie in Nederland, welke ervaringen hij te Tilburg had. De belangstelling is daar wel bevredigend, doch over het algemeen weet men nog te weinig wat de parapsychologie inhoudt. Hij dringt er op aan dat b.v. de Vereniging een beknopt geschriftje uitgeeft, waarin het wezen en de betekenis der parapsychologie wordt uiteengezet.

De Voorzitter acht deze opmerking van groot belang en zegt overweging van de uitgave van een dergelijk werkje toe. Dr. de Jong merkt op, dat er nog een aantal exemplaren over zijn van zijn „Openbare Les", bij gelegenheid van de aanvaarding van zijn privaatdocentschap in de parapsychologie te Leiden uitgesproken. Hij stelt

deze exemplaren gaarne ter beschikking van het bestuur. De Voorzitter antwoordt hierop met zijn dank uit te spreken voor deze medewerking.

De heer Tjaden brengt naar voren, dat er ontstellend veel charlatanerie onder de dekmantel van parapsychologie te vinden is. Een aantal onbevoegden noemt zich parapsycholoog. Ook heeft men Dr. Greven, die zich voor professor uitgeeft en wiens lachwekkende betogen door kranten als het Parool e.a. worden weergegeven. Het is een paskwil! Kan de S.P.R. hieraan geen paal en perk stellen? Dr. Tenhaeff zegt hierop, dat hij al vaak genoeg tegen deze uitwassen heeft geageerd, maar met weinig succes. Waar zelfs de titel van psycholoog nog niet door de wet wordt beschermd en een ieder zich nog immer straffeloos voor psycholoog mag uitgeven, kan men niet anders verwachten, dan dat ook de parapsychologie van zulk een misbruik heeft te lijden.

Mej. Bakhoven zou graag zien, dat er op het platteland meer lezingen over onderwerpen van parapsychologischen aard werden gehouden. Andere leden waren verbaasd, dat er niet veel meer boeken op ons terrein verschenen. De belangstelling is werkelijk zeer groot, aldus de heer Foppema. Dr. Tenhaeff zegt dat de verklaring hiervan gezocht moet worden in papiergebrek en overbelaste drukkerijen.

Aangezien het inmiddels over half twaalf was geworden, het huishoudelijk gedeelte bij lange na nog niet was afgehandeld en de zaal begon vol te stromen met bezoekers voor de lezingen, stelde de Voorzitter voor de huishoudelijke vergadering te schorsen en deze na de voordrachten te vervolgen. De vergadering kon zich hiermede verenigen, waarop de Voorzitter den heer Zorab het woord gaf voor het houden van zijn voordracht: „Enige parapsychologische beschouwingen over de Opstanding van Jezus".

Nadat de inleider na afloop enkele vragen had beantwoord schorste de Voorzitter de vergadering, teneinde de aanwezigen de gelegenheid te geven het noenmaal te gebruiken.

Omstreeks half drie opende de Voorzitter opnieuw de vergadering en gaf het woord aan Dr. Tenhaeff voor het houden van zijn lezing over „Het Levenspanorama". De voordracht werd met grote aandacht gevolgd. Een interessante gedachtenwisseling volgde, waarna de Voorzitter zich tot tolk der aanwezigen maakte door den spreker hartelijk dank te zeggen voor zijn belangwekkende rede.

Met het oog op de hervatting van het huishoudelijk gedeelte verzocht de Voorzitter de niet-leden de zaal te verlaten, waarna hij den Penningmeester verzocht zijn verslag uit te brengen en de begroting, op de convocatie gepubliceerd, nader toe te lichten. Een en ander werd door de vergadering goedgekeurd, waarop de Voorzitter de Penningmeester dankte voor zijn gevoerd beleid.

Hierop kreeg de heer Haye, als Voorzitter van de medische commissie, de gelegenheid een verslag uit te brengen betreffende de werkzaamheden dezer commissie.

De heer Tjaden vroeg of het niet mogelijk was ook de negatieve

resultaten der proeven te publiceren. Dikwijls kon zulks zeer leerzaam zijn. De heer Haye gaf toe, dat zulks in sommige gevallen wel mogelijk zou zijn, doch in vele andere gevallen niet doenlijk was. De heer Gobets was van mening, dat de leden er over het algemeen te weinig van op de hoogte waren, welke experimenten op touw waren gezet en hoe het verloop er van was. Hij drong aan op meer publiciteit op dit punt en verzocht om op regelmatige tijden mededeling te doen van de stand der verschillende proefnemingen.

Dr. Ir. Heyn voegde hieraan toe, dat dan ook van verschillende zijden mogelijk suggesties zouden kunnen worden gegeven, welke de experimenten ten goede zouden kunnen komen. Dat werd tegenwoordig in de physische laboratoria veel gedaan, nl. dat men geregeld met elkaar overleg pleegt, ten einde meer zekerheid te hebben, dat de proeven zich in de goede richting bewegen. Tevens zou dan ook de mogelijkheid worden geschapen, dat het eventueel benodigde instrumentarium werd geleend. Was zulks geschied bij de publicatie van Dr. Tromp, dan zouden mogelijk enkele bezwaren, welke hij tegen deze proefnemingen had, weggenomen kunnen zijn. Dr. Heyn verklaarde zich verder bereid in ieder opzicht mede te werken aan daarvoor in aanmerking komende experimenten en onderzoekingen.

De heer Haye, de sprekers antwoordend, zei, dat het erg moeilijk was te weten wat wel en wat niet diende te worden gepubliceerd, doch dat zo veel mogelijk tegemoet zou worden gekomen aan de wensen, welke zo juist naar voren waren gebracht, en waarmede hij het in hoofdzaak eens was.

De heer Tjaden bracht naar voren, dat er onderzoekingen zouden kunnen worden gedaan om na te gaan of de stand van zon, maan enz. een bepaalde invloed uitoefent op het verloop van zekere chemische reacties (proeven van Politisch).

Vervolgens gaf de Voorzitter het woord aan den Bibliothecaris voor het uitbrengen van zijn verslag. Naar aanleiding hiervan vroeg de heer Bontekoe hoeveel boeken er nu reeds buiten de tijdschriften om in de S.P.R.-bibliotheek aanwezig waren. De Secretaris, wiens huis als een soort verzamelplaats der boekengiften fungeert, antwoordde, dat er ongeveer 200 beschikbaar zijn. De Voorzitter verzocht de leden het bestuur er opmerkzaam te willen maken, indien zij vernemen, dat werken van parapsychologische aard te koop worden aangeboden, waar dan ook. Zulks met het oog op eventuele aanschaffing door de vereniging.

Hierop kwam het punt „Kascommissie" aan de beurt. Aangezien geen der twee leden van de Kascommissie aanwezig waren, werd door den Voorzitter voorlezing gedaan van een door beide heren getekende verklaring, waarin zij zich geheel met het financiële beleid van den Penningmeester konden verenigen en de vergadering voorstelden de „rekening en verantwoording goed te keuren en den Penningmeester te dechargeren."

In de Kascommissie zullen (aangenomen dat zij hiermede accoord gaan) opnieuw de heren Steehouwer en van Mourik Broekman zitting nemen.

Bij de bestuursverkiezing, nodig geworden door het periodiek aftreden van de heren Beuker en Bethlem, bleken geen tegen-candidaten te zijn opgegeven, zodat de beide genoemde heren opnieuw gekozen werden verklaard. Met een hartelijk applaus gaf de vergadering haar instemming te kennen met de woorden van den Voorzitter, die er zijn vreugde over te kennen gaf, dat deze bestuursleden weer deel van het bestuur zullen uitmaken, daar zij door hun zo grote werk- en daadkracht in belangrijke mate tot de bloei der vereniging hebben bijgedragen.

In verband met het agenda-punt: „Werkprogramma 1947" legde de heer Zorab de vergadering de vraag voor, in hoeverre het gewenst zou zijn veranderingen aan te brengen in het programma van lezingen enz., dat door de vereniging wordt opgesteld. Enkele leden brachten naar voren, dat zij meer experimenten zouden willen bijwonen, waarbij dan bepaalde proefpersonen zouden moeten worden uitgenodigd. Tegen openbare bijeenkomsten van dit genre meende de Voorzitter ernstige bezwaren te moeten inbrengen, hij zou zich evenwel niet verzetten, wanneer dit in besloten kring van enkel leden der Vereniging zou plaats vinden. Introductie voor zulke bijeenkomsten was dus niet toegestaan.

De heer Binsbergen vroeg of het mogelijk was werkgroepen te vormen ,waarbij studenten werden ingeschakeld om een of ander onderzoek op zich te nemen. De heer Gobets meende, dat er op dit gebied te weinig werd gedaan en dat het afdelingsbestuur feitelijk niet voldoende leiding gaf om zulke studiegroepen te bevorderen. Ook de heer Tjaden zou wensen, dat in deze richting meer werd gedaan.

Mevr. v. Tol vraagt hoe het staat met eventueel onderzoek naar de mogelijkheden en realiteit der astrologie. De heer Zorab deelt mede, dat de heer en mevrouw Biermasz een dergelijk onderzoek op touw gezet hebben en dat zij als leiders der astrologische commissie dienen te worden aangemerkt.

Teneinde de leden, die in de meer afgelegen streken des lands wonen, in de gelegenheid te stellen de jaarvergadering te bezoeken, verzochten verschillende aanwezigen het volgende jaar de jaarvergadering te Utrecht te doen houden. Met instemming nam de Voorzitter dit voorstel over, zodat werd besloten, conform het verlangen der voorstellers, Utrecht aan te wijzen als plaats van de volgende jaarvergadering.

Om half zes des avonds, niets meer aan de orde zijnde, sloot de Voorzitter met een woord van dank aan alle aanwezigen voor hun medewerking, waardoor deze dag een zeer bevredigend verloop mocht hebben, de bijeenkomst.

De Secretaris,
G. ZORAB

CASUÏSTIEK

I *Paragnosten in dienst van den opsporingsambtenaar.* In het begin van Mei 1947 werd mij door den wachtmeester der Rijkspolitie J. van Beusekom te Twello het navolgende rapport toegezonden, waarbij hij een verklaring van Dr. E. S. Simon te Enschede alsmede een rouwkaart gevoegd had.

Het door den heer van Beusekom opgestelde rapport, dat mij een belangrijke aanvulling toeschijnt van mijn in den vorigen jaargang verschenen verhandeling over het gebruik van paragnosten voor politioneele doeleinden, luidt als volgt:

J. VAN BEUSEKOM
Wachtmeester der Rijkspolitie
Binnenweg 318
Twello.

Onderwerp:
Rapport betreffende een onderzoek, loopende van Augustus 1945 tot December 1946, ter zake de opsporing van een aantal doodgeschoten Nederlanders, waarvan de lijken tot op heden nog niet gevonden en geborgen konden worden.

Rapport.

Ik, ondergeteekende, *Jacob van Beusekom,* Wachtmeester der Rijkspolitie en behoorende tot de groep Voorst der Rijkspolitie, rapporteer het navolgende:

Omstreeks November 1944 bevond ik mij als Wachtmeester der toenmalige Staatspolitie en ingedeeld bij de Marechaussee, gedetacheerd bij de Gemeentepolitie te Velp, gemeente Rheden, in Gelderland.

In dien tijd bevonden zich in de cellen van het politiebureau aldaar, ongeveer twintig Nederlanders, als arrestanten van den Sicherheits Dienst, onder wie de mij van vroeger reeds bekende *Leo Toepoel.* Begin November 1944 stelde ik, door middel van een brief, de ouders van Toepoel op de hoogte van zijn aanwezigheid als S.D. arrestant te Velp.

1 December 1944 dook ik, relatant, onder en begaf mij op 5 December van Twello naar Velp, ten einde aldaar de bevrijding af te wachten. Omstreeks half December hoorde ik bij geruchte, dat acht Nederlanders, onder wie *L. Toepoel, R. van der Haar* en *H. Kaper* zich bevonden, door de Duitschers waren gefusilleerd als represaille voor den aanslag op een Duitschen wachtpost te Velp. In Februari 1945 bereikte mij een brief, afkomstig van de ouders van *Leo Toepoel,* waarin zij mij verzochten, een ingesloten brief aan hun zoon Leo te overhandigen. Ik heb dezen brief aan de familie Toepoel teruggezonden, met een begeleidend schrijven, in welk schrijven ik de ouders van Toepoel er van op de hoogte bracht, dat hun zoon zeer waarschijnlijk op 12 of 13 December 1944 door de Duitschers ge-

fusilleerd was. In Augustus 1945 ontving ik een brief van *mevrouw L. Toepoel* wonende te Bakkum, 1ste Groene Laantje 6, waarin zij mij mededeelde, dat zij nog steeds niets van haar zoon Leo had vernomen en waarbij zij mij tevens verzocht, indien mogelijk, een onderzoek naar de eventueele verblijfplaats (gedacht werd aan de Russische zône van Duitschland) of naar het graf van haar zoon in te stellen.

Bij een door mij, relatant, te Velp en omgeving ingesteld onderzoek, bleek het navolgende:

Dat op het einde van November 1944 de toen nog in het Politiebureau te Velp aanwezige S.D.-arrestanten waren overgebracht naar de, inmiddels door de S.D. als gevangenis in gereedheid gebrachte Rotterdamsche Bank te Velp. Onder de overgebrachte arrestanten bevonden zich o.m. *Leo Toepoel*, *Reyer van der Haar*, *Douwe Ruitinga*, *Gerard Brand*, *Wim Jongsma* en *Hans Kaper*, die er van verdacht werden, dat zij over de Waal heen, in het door de Geallieerden bevrijde Nederlandsche gebied trachtten te komen, ten einde zich aldaar bij de Nederlandsche strijdkrachten te voegen.

Op 13 December 1944 werden door een vuurpeleton onder commando van den luitenant der valschermjagers Engelhart, acht personen uit de Rotterdamsche Bank te Velp weggehaald. Bij deze acht personen waren ook de bovengenoemde zes jonge mannen. Vast staat, dat de uitvoering der executie der meergenoemde acht personen, door verschillende Duitsche instanties was geweigerd, tot ten slotte de opdracht voor de fusilleering door een S.D.-functionnaris persoonlijk werd gegeven aan luitenant Engelhart en een aantal soldaten (zeer waarschijnlijk twaalf) van de op dien datum in Velp aanwezige valschermtroepen.

Op 14 December 1944 stond, op een van Duitsche militaire zijde in Velp aangeplakte bekendmaking, dat acht personen waren doodgeschoten als represaille voor den aanslag, gepleegd op een Duitschen wachtpost.

De executie heeft zeer waarschijnlijk plaats gehad op 13 December 1944 bij het aanbreken van den dag. Waar de acht bedoelde personen den nacht hebben doorgebracht, is niet na te gaan.

Mejuffrouw *Catherina, Johanna Maria Lucia Abbenhuis*, oud: 18 jaar, van beroep: typiste en wonende te Velp, Karel van Gelderstraat 1, verzorgde wasch voor de meergenoemde S.D.-arrestanten. Op 12 December 1944 ontving mejuffrouw *Abbenhuis* een briefje, dat afkomstig bleek te zijn van de S.D.-gevangenen, en van den volgenden inhoud:

Aan onze weldoenster:

Hartelijken dank voor het goede dat zij ons gedaan heeft en wij hopen dat het haar eens moge vergolden worden.

(w.g.) L. Toepoel, R. van der Haar, H. Bosman, A. Kramer, J. King, W. Jongsma, F. J. Heyberg en E. Teunissen.

(12 November 1944. De politieke gevangenen uit de Rotterdamsche Bank te Velp).

Toos Abbenhuis heeft zich op 14 December 1944 naar het gebouw

van de Rotterdamsche Bank begeven, ten einde de daar aanwezige arrestanten te voorzien van schoon waschgoed en om hun eten te brengen. Van het op dien datum op wacht staande personeel der Feldgendarmerie vernam zij, dat de door haar bedoelde arrestanten in den nacht van 13 op 14 December 1944 niet meer in de Rotterdamsche Bank aanwezig waren geweest.

Uit het ingestelde onderzoek bleek tevens, dat in totaal 20 personen werden vermist, die gedurende den laatsten oorlogswinter als S.D.-arrestanten in Velp zijn geweest; voorts dat medio October 1944 ook een aantal personen door de S.D. waren gefusilleerd bij de Emma-pyramide. Deze doodgeschoten personen zijn niet door de Duitschers begraven, maar door personeel van de Gemeentepolitie in samenwerking met arbeiders der Gemeente Rheden op het kerkhof te Velp begraven.

Ook kon worden vastgesteld, dat drie andere personen kort bij Velp zijn gefusilleerd. De officier van de S.D., *Fischer*, die bij deze executie tegenwoordig is geweest, haalde zijn arrestanten in begin November 1944 van het Politiebureau te Velp op en bracht ze weg. Fischer werd daarbij vergezeld door den toenmaligen Commandant van de politie te Rheden, Kapitein *Kuyper*. Ongeveer een half uur later kwamen die Officier en Kapitein *Kuyper* op het politiebureau terug. *Fischer* vroeg toen aan den dienstdoenden wachtcommandant waar het geld was, dat door een der arrestanten was achtergelaten. De wachtcommandant deelde aan dezen S.D.-officier mede, dat bedoelde arrestant het geld meegenomen had. De vorengenoemde S.D. commandant repliceerde hierop tegen Kuyper: „Dat kunnen wij wel op het lijk nazien". Hieruit kon de bij dit gesprek aanwezige hoofdwachtmeester *Beintema* afleiden, dat de weggevoerde personen waren doodgeschoten, terwijl *Beintema* uit den korten tijd welke lag tusschen vertrek en terugkomst van *Fischer* en *Kuyper* de logische gevolgtrekking maakte, dat de executie zeer kort bij Velp moest hebben plaatsgehad.

Daar Velp aan den Zuidkant begrensd wordt door den IJsel, kon dit gedeelte van Velp niet in aanmerking komen voor een eventueele fusilleering.

Verder in aanmerking nemende:

1. Dat er reeds personen bij de Emma-pyramide waren gefusilleerd;

2. Dat de tijd gelegen tusschen vertrek en terugkomst van *Fischer* en *Kuyper* bij de boven omschreven executie van drie personen, zeer kort was geweest;

3. Dat de Oost- en Westzijde van Velp voor een eventueele fusilleering absoluut ongeschikt waren;

4. Dat zich ten Noorden van Velp een uitgebreid zgn. „Sperr" gebied bevond, dat zich, gezien zijn ligging (kilometers ver heide) met hier en daar heuvels, die uitstekend als rugdekking konden dienen, uitermate leende voor de voltrekking van vonnissen door middel van den kogel;

5. Dat mede rekening houdende met de Duitsche grondigheid

in de afwerking van dergelijke zaken, het voor mij, relatant, door combinatie van feiten en omstandigheden het meest logische was, dat de meer genoemde acht personen, die op 13 December 1944 waren gefusilleerd, ten Noorden van Velp, in de omgeving van de Emma-pyramide doodgeschoten moesten zijn, heb ik in October 1945 aldaar een onderzoek ingesteld, wat met enkele onderbrekingen drie weken heeft geduurd.

Bij dit onderzoek bleek mij, dat op circa 4 km. ten Noorden van Velp, de Emma-pyramide ligt. Het is een groot houten geraamte met bovenop een platvorm en vormt het hoogste punt in de omgeving.

Vanaf de Emma-pyramide ziet men ongeveer 3 à 4 km. naar het Noorden een heuvelrug waarop zich van Oost naar West loopend, een aanplant van schaarhout bevindt. In het midden van die aanplanting staat één enkele, dunne, rechte boom. Tusschen de Emma-pyramide (waaromheen een boschaanplanting ligt van ongeveer 200 M.) en de verderop liggende heuvelrug ligt niets anders dan circa 10 km.^{2} heide. Op dit terrein heb ik gedurende de bovenomschreven periode, op de daarvoor volgens mijn meening in aanmerking komende plaatsen (uithollingen met rugdekking) opgravingen gedaan en peilingen verricht. Gezien de uitgestrektheid van het terrein en het groote aantal plaatsen, dat voor een uitgebreid onderzoek in aanmerking kwam, heb ik, daar de kans op eenig resultaat uitgesloten leek, mijn verdere nasporingen geëindigd, in afwachting van nadere gegevens, die een meer redelijke kans op slagen zouden geven.

In October 1946 woonde ik in de schouwburg te Deventer een lezing met demonstraties over occultisme bij, gegeven door den heer *Croiset*, met medewerking van de heeren *J. van der Weide* en *G. J. ter Laak*. Hetgeen de heer *Croiset* en zijn medewerkers lieten zien deed mij besluiten om bovenomschreven zaak aan *Croiset* voor te leggen.

Eind October 1946 bezocht ik, relatant, daarbij vergezeld door *Dr. E. S. Simon*, oud 44 jaar, van beroep economisch adviseur en wonende te Enschede, Lasondersingel 138, den heer *Croiset*. Ik had bij mij een dossier van de S.D., hetgeen politioneel geen waarde had, doch, psychometrisch gezien, zijdelings betrekking op de betreffende zaak kon hebben. Het dossier bevatte twee briefjes afkomstig van de betrokken S.D.-arrestanten en gedateerd resp. 8 en 12 December 1944; een mondorgel en sportinsigne van *Hans Kaper* en foto's van de navolgende personen: *Leo Toepoel*, *Reyer van der Haar*, *Douwe Ruitinga*, *Gerard Brand*, *Wim Jongsma* en *Hans Kaper*, zijnde zes van de acht gefusilleerden.

Croiset wist niet waarvoor wij kwamen, hij verzocht ons trouwens niet te spreken. De op deze zaak betrekking hebbende voorwerpen lagen naast elkaar op tafel. *Croiset* ging er met zijn handen overheen en nam de foto op van meergenoemden *Hans Kaper*. Daarna vertelde hij ons (omgezet in een chronologische volgorde) het navolgende:

„Ik zie den weg Utrecht – Ede – Arnhem. Zij worden vervoerd

in een auto. Vlak voor Arnhem slaan zij links af, de heide op. Zij volgen een karrespoor, terwijl er naast dat karrespoor een rijwielpad ligt met paaltjes er langs. Zij passeeren een weg aan den rechter kant en komen vervolgens aan een driesprong. Hier stappen zij er uit. Links van die driesprong liggen ongeveer vijf gaten, vermoedelijk bomtrechters. Die personen worden voor de gaten opgesteld. Ik zie een vuurpeleton van 12 man en een commandant, terwijl er om en nabij 20 menschen voor de geweerloopen van het vuurpeleton staan. Hoe kan dat? (Is wel mogelijk. Er worden immers ongeveer 20 personen vermist. Rapp.) Ik zie een bosch waarboven een dunne paal uitsteekt, een zoeklicht of een paal. De personen die gefusilleerd zullen worden staan met hun gezicht naar een monument. De commandant van het vuurpeleton heft zijn hand op en slaat die naar beneden terwijl hij het commando „Vuur" geeft. Zij zijn doodgeschoten. De doodgeschoten mannen worden in de gaten gegooid en de Duitschers storten die gaten dicht. Die gaten waarin de menschen liggen zijn haast niet meer te onderscheiden. Wel liggen vlak bij nog enkele gaten die flauw te onderscheiden zijn. De datum is 13 December 1944 's morgens vroeg. De commandant van het vuurpeleton heeft onder zijn linker bakkebaardje een lidteeken, ter grootte van circa 2 cm. Hij is geen sadist. Maar bevel is bevel en een bevel volgt hij op."

Verklaringen van verschillende getuigen spreken elkaar tegen, zoodat niet vast staat of *Engelhart* inderdaad een lidteeken onder het bakkebaardje op zijn linkerwang heeft.

Getuige *Simon* en relatant spraken met den heer *Croiset* af, dat ik, rapporteur, mij naar Arnhem zou begeven en aldaar met de mij ten dienste staande gegevens zou probeeren, de graven op te sporen. Lukte mij dit niet, dan zou ik mij opnieuw met den heer *Croiset* in verbinding stellen en zouden hij en zijn medewerkenden, op een nader te bepalen Zondag, naar Arnhem komen, om te probeeren, of zij door middel van wichelroeden de juiste plaats waar de lijken liggen vast konden stellen.

Croiset zegde mij zijn medewerking Pro-Deo toe. Hij beschouwde de zaak zuiver als een experiment.

Mijn nasporingen op de aangeduide plaats leverden geen resultaat op en ik verzocht den heer *Croiset* naar Arnhem te komen. Door ziekte van *Croiset* werd onze excursie uitgesteld en eenige weken later bezocht ik *Croiset* opnieuw om een nieuwe afspraak te maken. Tijdens dit bezoek gaf *Croiset* de betreffende foto van *Hans Kaper* aan den heer *J. van der Weide* (psychometrist) en verzocht hem, hetgeen hij zag, aan ons mede te deelen. Wat *van der Weide* zag komt hierop neer: „Ik zie een groote heide- en zandvlakte. Op den achtergrond ligt een verhooging. Op die verhooging staat een laag schaarhout, te midden waarvan zich een dunne, lange boomstam bevindt."

Op Zondag 8 December 1946 heb ik, relatant, mij met *E. S. Simon*, oud 44 jaar, van beroep economisch adviseur, wonende te Enschede, Lasondersingel 138, en met *Jaap Dijks*, oud 33 jaar, van beroep confectie-fabrikant, wonende te Enschede, Javastraat 125, respec-

tievelijk eerste en tweede getuige en vergezeld van *Gerard Croiset*, oud 37 jaar, van beroep magnetiseur, wonende te Enschede, Hessenweg 58; *Gerhardus Johannes Ter Laak*, oud 43 jaar, van beroep eerste ambtenaar gemeente-bedrijven (wichelroedelooper), wonende te Enschede, Lindenstraat 5, en van *Jan van der Weide*, oud 38 jaar, van beroep magnetiseur en wichelroedelooper, wonende te Enschede, Gronauschestraat 29, naar Velp begeven en hebben getuigen en relatant aldaar het volgende gezien en waargenomen:

Even voor wij Velp bereikten besloot *Croiset*, na overleg met *Ter Laak* en *van der Weide*, door middel van een kaart, voorstellende de omgeving van Arnhem, vast te stellen, op welke plaats zij ongeveer moesten wezen. Zij kwamen overeen, dat de door hen gezochte plek hei ten Noorden van de kruising Apeldoornscheweg-Koningsweg lag. Als uitgangspunt namen zij de Rotterdamsche Bank te Velp, van waaruit de arrestanten weggehaald waren. De heer *Ter Laak* hield de foto van *Hans Kaper* in de handen. Op advies van *Ter Laak* ging de auto de Rozendaalschelaan in. In de Rozendaalschelaan rijdende zei *Ter Laak*: „Aan het einde van dezen weg staat een rond bord, met een pijl die naar rechts wijst. Daar moeten wij rechts af." Daar oorspronkelijk was vastgesteld dat wij naar de bovenomschreven wegkruising zouden gaan, oordeelden *Croiset* en medewerkers het beter, in de eerder vastgestelde richting te blijven doorgaan. Op het einde van de Rozendaalschelaan bevond zich inderdaad een rond bord met een pijl, die naar rechts wees. Vanaf de Rozendaalsche laan ging het nu verder over den Schelmscheweg. Nadat wij dien weg een eind op waren gereden liet *Croiset* de wagen stoppen en omkeeren, omdat hij en zijn helpers, volgens hun zeggen, alle contact verloren. *Ter Laak* adviseerde nu, om in de door hem aangeduide richting te rijden, wat wij dan ook deden. Na enkele oogenblikken merkten *Croiset* en zijn collega's op, dat zij weer „warmer" werden. *Croiset* vroeg aan mij, relatant: „Waar komen wij nu uit?" waarop ik antwoordde: „Bij de Emma-pyramide" hetgeen *Croiset* enthousiast deed opmerken: „Nu zie je, dat is nu het bewuste monument, waar we moeten zijn." Vervolgens reden wij naar de Emma-pyramide, waar wij inmiddels vlak bij waren gekomen. Langs de Pyramide loopt een zandweg van het Zuiden uit, dwars door de hei naar het Noorden. Tweehonderd meter voorbij de Emma-pyramide bevond zich inderdaad een driesprong, zooals door *Croiset* was aangegeven, maar, daar de driesprong nog niet het vereischte contact opleverde, besloot hij om nog een stuk door te rijden. Na nog een paar honderd meter gereden te hebben, kwamen wij opnieuw bij een driesprong en hier liet *Croiset* stoppen en stapten wij uit de auto. Naar het Zuiden kijkende wees *Croiset* ons, te midden van een lage boschaanplanting, de ver boven deze aanplanting uitstekende Emma-pyramide, die hij als het monument had gezien. Naar het Noorden wijzende, liet hij ons op een heuvelrug een stuk schaarhout zien met daartusschen een lange, dunne boomstam, hetwelk *van der Weide* bij mijn tweede bezoek aan hen in Enschede had waargenomen. Ik, relatant, was ten zeerste verbaasd. Nooit had ik

met *Croiset* of een zijner medewerkers over deze plaats gesproken en evenmin over het feit, dat ik daar reeds langer dan een jaar geleden een onderzoek had verricht. Aangezien *Croiset* over de omgeving van Arnhem had gesproken, heb ik bovenbedoelde plaats (die immers onder Velp ligt) oogenblikkelijk uitgeschakeld en niet gedacht hier nog eens ooit voor dit onderzoek terug te zullen komen. Juist het feit dat *Croiset*, *Ter Laak* en *van der Weide* langs psychometrischen weg op die plaats terecht kwamen, nadat ik te voren door verstandelijk overleg tot de conclusie was gekomen dat de gezochte lijken zich daar ter plaatse moesten bevinden, gaf mij de zekerheid dat vorengenoemde plaats de juiste moest zijn.

Croiset, *Ter Laak* en *van der Weide* begonnen nu met in verschillende richtingen te loopen. *Croiset* liep in de Zuidelijke richting, dus naar de Emma-pyramide. *Van der Weide* liep in Noord-Oostelijke richting, terwijl *Ter Laak* in Noordelijke richting liep. Na ongeveer tien minuten ging *Ter Laak* naar de auto en haalde zijn wichelroede op. Met de wichelroede liep hij vanaf de driesprong, ongeveer honderd meter in Noord-Oostelijke richting. Aldaar bevond zich een door de Duitschers voor de opstelling van luchtafweergeschut uitgegraven put, van ongeveer 8 x 10 meter. Drie meter naast die put, in Oostelijke richting, reageerde de wichelroede van *Ter Laak*. Croiset, van der Weide, getuigen en relatant begaven zich onmiddellijk naar de plaats, waar *Ter Laak* zich bevond en hebben aldaar gezien en waargenomen: dat de wichelroeden van *Ter Laak* en *van der Weiden* reageerden door rond te draaien;

dat die wichelroeden op twee plaatsen, door één meter tusschenruimte gescheiden, reageerden;

dat, na meting, bleek dat de wichelroeden op een stuk grond reageerden, dat precies twee meter doorliep van Oost naar West en dat zij tevens reageerden op een stuk grond van circa 80 cm breedte, loopende van Noord naar Zuid;

dat met tusschenruimte van één meter precies dezelfde opmeting werd gedaan;

dat de wichelroeden aan de Westzijde krachtiger reageerden dan aan de Oostzijde;

dat buiten die twee plaatsen van 200 x 80 cm. de wichelroeden nergens anders in die omgeving reageerden, zoodat het bestaan van een gas- of waterbaan was uitgesloten en dat daardoor het vermoeden was gerezen, dat zich op die twee plaatsen zeer waarschijnlijk de lijken bevonden van twee onbekende personen, terwijl zij, volgens de reacties der wichelroeden, vermoedelijk met hun hoofden naar 't Westen lagen.

Hierna besloten wij opgravingen te doen, om ons ervan te overtuigen of er zich op voornoemde plaatsen inderdaad lijken in den grond bevonden. Ik, relatant, ben, bijgestaan door de aanwezige getuigen, magnetiseur en wichelroedeloopers aan het graven gegaan, waarbij wij vaststelden:

dat de heide ter plaatse over een afstand van 200 x 80 cm. was weggestoken en dat de zich daaronder bevindende aardlaag was vermengd met de lager gelegen zandgronden;

dat de grond los en vermengd bleef tot op circa één meter diepte en dat wij daarna stuitten op vaste zandlagen, waar nog niet in was gegraven, redenen waarom met aan zekerheid grenzende waarschijnlijkheid door ons werd aangenomen, dat op meergenoemde plaatsen twee lijken begraven waren geweest, die later weer zijn opgegraven en ergens anders ter aarde zijn besteld.

Door de snel invallende duisternis moesten wij verdere nasporingen staken.

Waarvan door mij, Wachtmeester, persoonlijk is opgemaakt rapport, om, voor zoover het hun betreft, na medeonderteekening door eerste en tweede getuige door tusschenkomst van den heer *Croiset* te worden toegezonden aan den heer *Dr. W. H. C. Tenhaeff*, psycholoog te Utrecht.

Gesloten en geteekend te Twello, 20 Februari 1947,

J. van Beusekom.

Bevestigd 18 April 1947,
Dr. E. S. Simon.
Jaap Dijks.

Dr. E. S. Simon.

Enschede, 10 Mei 1947.
Lasondersingel 138.
Telefoon 2021.

Verklaring

Ik refereer aan het rapport door den heer J. van Beusekom, wachtmeester der Rijkspolitie te Twello dd. 20 Februari 1947. In aansluiting hieraan verklaar ik het volgende:

Op Vrijdag 28 Maart 1947 vond in het huis van bewaring te Arnhem opnieuw een ondervraging plaats van eenige daar opgesloten leden van den „Sicherheitsdienst". Deze leden stonden onder verdenking kennis te hebben van het doodschieten door de Duitschers van de uit het politie-bureau te Velp weggevoerde politieke gevangenen. Verdachten hadden tot nu toe twee jaren lang volgehouden van dit misdrijf niets af te weten.

In het verloop van dit verhoor kon een gedetineerde er toe gebracht worden te bekennen, dat hem deze executies niet onbekend gebleven waren en dat hij in staat zou zijn de omgeving aan te wijzen waar de gefusilleerden begraven waren. De gevangene werd onmiddellijk meegenomen om ons deze plaatsen aan te wijzen. De reis ging van Arnhem naar Velp, waar op aanwijzing van den gedetineerde den Denneweg ingeslagen en doorgereden werd tot de Emma-pyramide. Hier stapten wij uit. Het was vlak bij het monument, waarover de heer Croiset het bij het eerste bezoek, dat wachtmeester van Beusekom en ik hem einde October 1946 brachten, zoo vaak had, en precies in de buurt waar de Heeren Croiset, Ter Laak en van der Weide bij onze reis op Zondag 8 December 1946 „warm" werden (vergelijk het rapport van van Beusekom pag. 5).[1]) Toen

1) Pag. 5 van het rapport van den heer J. van Beusekom begint met de woorden:

moesten wegens de snel invallende duisternis precies daar de nasporingen gestaakt worden.

Op dit terrein, het is een klein boschje rondom de Emma-pyramide, werden nu op 28 Maart peilingen gedaan. Reeds de derde peiling deed het vermoeden rijzen dat hier lijken zouden gevonden worden. Na korten tijd werden de eerste textiel-resten gevonden en kon de aanwezigheid van lijken worden aangetoond. Volgens de wettelijke bepalingen dient het opgraven van lijken te geschieden door den Dienst van Identificatie en Opberging te Amersfoort. Deze dienst heeft later inderdaad op deze plaatsen uit twee graven zes resp. twee lijken geborgen. [1])

Dr. E. S. Simon

Op 22 Mei 1947 deelde Dr. E. S. Simon (naar aanleiding van een door mij op 15 Mei tot hem gericht schrijven, waarin ik hem met betrekking tot enkele punten om nadere gegevens verzocht had) nog het volgende mede:

1. De heer E. H. Kaper is (met zijn lotgenooten) òf in den avond van den 12den òf in den vroegen morgen van den 13den December 1944 gefusilleerd. In het proces-verbaal, opgemaakt door den Dienst der Identificatie en Opberging lezen wij dat betrokkenen op 13 December gefusilleerd zijn. Zelf ben ik ook van meening dat de executie in den morgen van den 13den December heeft plaatsgevonden. De heer van Beusekom deelt deze meening met mij. Zooals u in het rapport van den heer van Beusekom kunt lezen heeft ook de heer Croiset gezegd dat betrokkenen in den vroegen morgen van den 13den December gefusilleerd werden. De datum op de rouwkaart berust op een abuis.

2. Op Uw vraag waarom de naam Kaper in het schrijven aan mej. Abbenhuis ontbreekt antwoordt de heer van Beusekom het

---

„Op Zondag 8 December 1946, heb ik, relatant, mij met E. S. Simon..." Deze bladzijde eindigt met den zin: „Juist het feit dat Croiset, Ter Laak en van der Weide langs psychometrischen weg op die plaats terecht kwamen, nadat ik tevoren..." T.

1) Een dezer lijken bleek dat van den heer E. H. Kaper te zijn.

Bij het rapport van den wachtmeester van Beusekom en de verklaring van Dr. Simon trof ik (Tenhaeff) een rouwkaart aan van den volgenden inhoud:

De herbegraving van onzen lieven Zoon, Broer, Zwager en Oom

EVERT HANS KAPER

Geboren 2-5-1925 te Wormerveer

Gefusilleerd 3-12-1944 te Velp

zal plaats hebben te Wormerveer op Woensdag 14 Mei 1947. Vertrek van huis, Celebesstraat 66, Wormerveer des namiddags te 3 uur.

Namens de familie,
G. KAPER

Wormerveer, 14 Mei 1947
Celebesstraat 66.

Zooals uit het navolgende blijken moge staat de datum der executie op de rouwkaart foutief vermeld en is het wel zeer waarschijnlijk te achten dat de heer Kaper (zooals de heer Croiset „zag") in den vroegen morgen van den 13den December gefusilleerd werd.

navolgende: „Dat de naam Hans Kaper op het briefje, dat de gevangenen op 12 November 1944 aan mej. Toos Abbenhuis zonden, niet voorkomt is zeer goed verklaarbaar. De gevangenen, die op 13 December 1944 zijn doodgeschoten, zijn nl. niet in één cel vereenigd geweest. Onder de verschillende handteekeningen lezen wij ook die van H. Bosman. Deze H. Bosman is dokter H. Bosman uit Huissen in de Betuwe. Dokter Bosman heeft ook in een van de cellen van de Rotterdamsche Bank te Velp gezeten maar is later in vrijheid gesteld en heeft zich na de bevrijding als arts in de provincie Noord-Brabant gevestigd.

3. Op uw vraag waarom de heer Croiset den weg Utrecht – Ede – Arnhem zag antwoordde de heer Croiset mij dat, aangezien de geheele omgeving van Arnhem hem, volgens zijn zeggen, onbekend is, hij, ter nadere bepaling van het executie-terrein uitgegaan is van een weg, die hem bekend was. Daar komt nog bij dat hij een aantal jaren geleden met zijn vrouw op dezen weg een auto-ongelukje had, waardoor de herinnering aan dezen weg hem bijzonder goed bijgebleven is.

Het is misschien voor u van belang te weten dat de heer Croiset (bij het begin van onze eerste bespreking met hem) onder de vele foto's, welke de heer van Beusekom had meegebracht, er dadelijk die van Hans Kaper uit pikte waarbij hij opmerkte dat van de geportretteerden hij (Kaper) de krachtigste persoonlijkheid was. Met deze foto had hij dadelijk contact. Hans Kaper nu was dezen weg gegaan. De mogelijkheid bestaat dus dat de foto van Hans Kaper hem den weg Utrecht – Ede – Arnhem deed zien.

4. Volgens den heer Croiset zijn er (in den morgen van den 13den December) twintig menschen gefusilleerd zoodat er, volgens hem, nog meer lijken gevonden zullen worden. Er worden inderdaad nog menschen vermist wier lijken tot op heden nog niet gevonden zijn en waarvan vermoed wordt dat zij in de omgeving van Arnhem gefusilleerd zijn.

5. Het is mij niet bekend dat de S.D.-mannen over een herbegraving gesproken hebben. Na de executies werden de lijken in den grond gestopt. Eén lijk schijnt kort na de executie opgegraven te zijn. De plaatselijke situatie geeft aanleiding tot dit vermoeden. Het is waarschijnlijk te achten dat dit het lijk is waarover Fischer en Kuyper met elkaar gesproken hebben (zie het rapport van den heer van Beusekom).

Ik ben het met de heeren van Beusekom en Dr. Simon eens dat wij alleszins het recht hebben hier van een opmerkelijk geval van paragnosie te spreken. Met betrekking tot de vraag of wij hier van telepathie (gedachtenlezen [1])) danwel van helderziendheid in het verleden moeten spreken kan men echter van meening verschillen. Het feit dat, zooals uit het rapport van den wachtmeester van Beu-

1) Zie Tijdschrift voor Parapsychologie, XV, pag. 171.

sekom gebleken is, bij hem in het laatst van October 1946 het vermoeden bestond dat de heer Kaper (met een aantal anderen) in de nabijheid van de Emma-pyramide gefusilleerd en begraven werd, doet ons rekening houden met de mogelijkheid, dat althans een deel van de door de heeren Croiset en van der Weide langs paranormalen weg verkregen kennis aan het psychisme van den wachtmeester ontleend is.

Wat het gebruik van de wichelroede door de heeren Croiset, Ter Laak en van der Weide betreft (8 December 1946): t.z.t. hoop ik hierop in een afzonderlijk artikel nader terug te komen.

T.

II. *Enkele paragnostische ervaringen met betrekking tot de ramp van de PH–T.W.B. (Schiphol, 14 Nov. 1946).* Talrijk zijn de gevallen waarbij personen, die op het oogenblik waarop een hunner vrienden of verwanten (geheel onverwacht) stierf of verongelukte, door een gevoel van diepe neerslachtigheid overvallen werden. Bij een groot aantal dezer gevallen blijkt dat de „ontvanger" zich op het oogenblik waarop hij (in zijn, voor hem op dat oogenblik onverklaarbaren depressieven toestand geraakt) zich er in het geheel niet van bewust is dat zijn „depressie" een hem nastaand persoon geldt.

Een voorbeeld van zoo'n geval is het navolgende („Phantasms of the Living", geval No. 78):

Het betreft mevr. Bull te Congleton. Op zekeren avond, dien zij in een gezelligen vriendenkring doorbracht, werd zij, terwijl zij (op verzoek van de gastvrouw) aan de piano zat en een vroolijken marsch ten gehoore bracht, door een onbeschrijfelijk gevoel van onrust overvallen. Een diepe droefheid maakte zich van haar meester en belette haar op een gegeven oogenblik verder te spelen. Snikkende werd zij van de piano weggeleid. Den volgenden dag ontving zij bericht dat haar vader (van wien zij nog kort te voren bericht had ontvangen, waaruit bleek dat hij zich gezond en opgewekt gevoelde) plotseling was overleden. Het overlijden vond plaats op het oogenblik waarop zij den marsch speelde.

Een soortgelijke ervaring viel mij op een avond in het jaar 1934 ten deel toen ik in mijn studeerkamer aan een publicatie werkte. Plotseling kon ik niet verder. Een hevige angst en een gevoel van diepe droefheid overviel mij. Den volgenden ochtend was ik weer volkomen normaal en vlotte het werk weer als gewoonlijk. Vergeefs zocht ik naar een verklaring voor die vreemde gevoelens die mij den avond te voren overmeesterd hadden. Dien ochtend, omstreeks half elf, kreeg ik bericht dat een mijner vrienden den avond te voren (op het moment waarop ik „niet verder kon") door een trein gegrepen was en gedood. Te voren was mij nimmer een dergelijke ervaring ten deel gevallen.

Het komt mij voor dat wij bij dergelijke gevallen van een langs telepathischen weg verkregen weten moeten spreken, dat kennelijk de grenslijn tusschen het onbewuste en het bewuste niet vermag te overschrijden (reden waarom het „hallucinatorische" element hier ontbreekt) omdat er in ons iets is dat zich tegen de bewustwording ervan verzet.

Op gelijke wijze als (zooals de psycho-analyse ons leert) een verdrongen complex een zeer intensief angstgevoel vermag te doen ontstaan (waarvoor de patiënt geen redelijke verklaring vermag te geven) blijkt nu ook een langs paranormalen weg verkregen weten, dat wij den toegang tot het bewustzijn ontzeggen (anders gezegd: dat wij verdringen) angstgevoelens te doen ontstaan.

In aansluiting hieraan vermeld ik hier het volgende geval. Het betreft mevr. E. M. M.-G., die mij op 19 Nov. 1946 het navolgende berichtte:

„Daar ik lid ben van de Studievereeniging voor „Psychical Research" zal het U begrijpelijk voorkomen dat ik U het volgende mededeel.

Op den avond waarop het K.L.M. ongeluk op Schiphol plaatsvond[1]) (14 Nov. 1946) reed omstreeks 20 u. een roode brandweerwagen op den Stadionweg in de richting van Schiphol. Op dat oogenblik was het in de stad nog niet bekend dat er een zoo ernstig ongeluk op Schiphol had plaatsgevonden. Ik hoorde de brandweer en daar ik het uitrukken der brandweer altijd een prachtig gezicht heb gevonden, schoof ik het gordijn op zij, om er naar te kijken. Op hetzelfde oogenblik barstte ik in tranen uit. Ik ben niet zoo overgevoelig, vermande mij dus en ging aan mijn bezigheden.

Even later vroeg ik aan mijn man, die dien morgen onze privé-schrijfmachine naar zijn kantoor had meegenomen, omdat hij daar machines te kort komt: „Wat moet er nu op dat kastje staan, nu die *vlieg*machine weg is." Wij moesten samen om die verspreking lachen.

Hebben wij, naar Uw meening, hier met een geval van telepathie te doen?"

Op 20 Nov. schreef ik mevr. M.-G. een brief waarin ik haar de vraag stelde of er voor haar eenige aanleiding bestond om bij het zien van de brandweerauto (op den Stadionweg) aan een vliegtuigongeluk op Schiphol te denken. Tevens verzocht ik haar om een bevestiging van het mij medegedeelde van de zijde van haar echtgenoot. Deze schreef mij op 22 Nov. een brief van den volgenden inhoud:

„Mijn vrouw toont mij vanavond Uw antwoord naar aanleiding van haar schrijven van 19 Nov.

Ik merk op dat wij ons zelfs niet afgevraagd hebben waar de brand zou zijn. Dit komt omdat bij elken brand (of elk brandje) de brandweerwagens over den Stadionweg komen als zij in Zuid moeten zijn. Daar ons huis op den Stadionweg uitziet, zijn wij er aan gewend dat er brandweerwagens over den Stadionweg rijden. De laatste jaren hebben er zich geen vliegtuigongelukken op Schiphol voorgedaan en dit beteekent dat het zien van een brandweerauto op den Stadionweg ons geenszins aan Schiphol doet denken.

Daar U mij om een bevestiging gevraagd heeft volgt hier mijn verslag.

Ik hoorde de brandweer, maar las gewoon door in de huiskamer. Even later kwam mijn vrouw uit de slaapkamer binnen en schonk thee. Toen zij mijn kopje bij mij neerzette keek ik op en zag dat zij gehuild had. Toen ik, begrijpelijk, naar de reden daarvan vroeg, antwoordde zij dat zij bij het zien van den brandweerwagen in tranen was uitgebarsten. We vonden dat beiden vreemd, maar praatten er niet meer over door. Ik moet er hierop wijzen dat mijn vrouw een zwak heeft voor de brandweer. Ze vindt het een prachtig gezicht die prachtige roode wagens te zien voortsuizen met die flinke mannen er op die een onheil gaan keeren.

---

1) Het betreft hier de ramp met de PH-T.W.B. waarbij alle inzittenden (passagiers en bemanning) het leven verloren.

Even later ging ik naar mijn bureau-kamertje en zette mij daar achter mijn schrijftafel. Mijn vrouw ging daarna ook naar dat kamertje om er de gordijnen te sluiten. Haar oog viel op de ledige plaats op mijn archiefkastje, waar altijd mijn privé-schrijfmachine stond. Ik had deze machine 's morgens naar mijn kantoor meegenomen. Voorloopig zal ik haar daar houden wegens het te kort aan schrijfmachines. Mijn vrouw zei toen: „Nu die vliegmachine daar weg is moet er wat anders op dat kastje komen te staan." We moesten om die verspreking lachen. Mijn vrouw heeft niet de minste belangstelling voor vliegmachines.

Ik hoop U hiermede voldoende te hebben ingelicht."

Laten wij volstaan met er op te wijzen, dat het wel zeer waarschijnlijk te achten is dat wij hier te doen hebben met een spontaan geval van buitenzintuiglijke waarneming (paragnosie), daarbij in het midden latend of wij hier nu moeten spreken van telepathie, telaesthesie danwel van proscopie [1]). Het in tranen uitbarsten (bij het zien van de brandweerauto) doet ons denken aan de vele gevallen van personen, die door een acute depressie overvallen werden op (of omstreeks) het oogenblik waarop een bloedverwant of vriend geheel onverwacht uit het leven scheidde en waarvan wij (zooals wij hiervoor zagen) in de literatuur over spontane telepathie en daaraan verwante verschijnselen melding gemaakt vinden. De verspreking vindt wel een aequivalent in het door Dr. P. A. Dietz (T.v.P., I, pag. 274 [2])) medegedeelde geval van verlezing.

Dit geval betreft een 14-jarige gymnasiaste die in den middag van den 2den Juli haar ouders het volgende mededeelde:

„Van morgen zei de juffrouw (de leerares in het Latijn): ik zal een getal in gedachten nemen onder de 100. Wie het raadt mag de plaat [3]) hebben. Ida (een vriendinnetje van de gymnasiaste) noemde een getal, ik weet niet meer welk. Ik keek onwillekeurig naar den kalender, daar stonden letters op die ik niet kon lezen, omdat het te ver was. Maar het zal wel de naam van de maand geweest zijn [4]). En toen was het opeens net of ik daarin een getal zag. Een oogenblik later was het weg. Ik wist eerst niet heelemaal zeker of ik 37 of 39 gezien had, maar ik wist heel zeker dat dat het goede getal moest zijn. Toen zei ik 37. Het was goed en ik mocht de plaat hebben."

---

1) Waar mevr. M.-G. geen verwanten of vrienden had die bij dit vliegtuigongeluk het leven lieten, zullen velen de kans dat wij hier met een geval van telepathie te doen hebben, gering achten en het waarschijnlijker achten, dat wij hier met een voorgevoel („Vorahnung") te doen hebben met betrekking tot het schokkende bericht dat zij eenige uren later bij het luisteren naar de nieuwsberichten zou vernemen. Dit „latente weten" met betrekking tot hetgeen haar te wachten stond zou zich zeer waarschijnlijk niet aan haar (zij het ook zeer onvolledig) geopenbaard hebben indien zij de brandweerauto (die kennelijk op weg was naar Schiphol) niet gezien of gehoord had Het zien van de brandweerauto dient hier waarschijnlijk als het „auslösende" (te voorschijn roepende) element te worden aangemerkt voor het zich (gedeeltelijk) bewust worden van hetgeen zich een oogenblik te voren op Schiphol had afgespeeld.

2) Zie ook P. A. Dietz en W. H. C. Tenhaeff: „Parapsychologische Studiën", Amsterdam, 1936, pag. 226.

3) Het betreft hier een fraaie afbeelding van een cactus (een der zes platen van een twee-maandelijkschen kalender).

4) Het woord, waarin zij het getal „gezien" had, was de aan den rechterkant van het blad geplaatste maandnaam „Juni". Daar het een tweemaandelijksch blad was, stond links, op dezelfde hoogte, „Mei".

In zijn bekend boek over de „Psychopathologie des Alltagslebens" [1]) heeft Freud er op gewezen dat wij reeds in het dagelijksch leven bij z.g. normale menschen verschijnselen kunnen waarnemen, die ons aanleiding geven het bestaan van „onbewuste geestesprocessen" te aanvaarden. In talrijke versprekingen en verlezingen (om ons tot deze kleine stoornissen te bepalen) doet de invloed van hetgeen hij het voorbewuste [2]) heeft genoemd zich gelden.

Een fraai voorbeeld van een verspreking, waarin de invloed van het „voorbewuste" duidelijk aantoonbaar is, constateerde ik een aantal jaren geleden bij mijzelf toen ik, in een gezelschap, bij het afscheidnemen, een der aanwezige getrouwde heeren bij den familienaam zijner vrouw noemde. Den geheelen avond had ik er mij over verbaasd, dat deze onbenullige man de echtgenoot bleek te zijn van een zeer intelligente en begaafde vrouw (wier meisjesnaam mij bekend was).

In de verspreking kwam voor mij duidelijk tot uiting, dat ik hem den man zijner vrouw vond.

Een aantal jaren geleden hoorde ik eens iemand op een vergadering zeggen dat hij in Brussel veel goede vriendinnen (hij bedoelde: vrienden) had. Toen de vergadering begon te lachen bemerkte hij zijn vergissing en had daarover danig het land, daar hij begreep dat hij de vergadering onbewust de bekentenis had gedaan dat hij van tijd tot tijd een slippertje naar Brussel maakte.

Een wetenschappelijk auteur, die niet vrij van ijdelheid is (maar zichzelf dit niet wenscht te bekennen), deelde mij eens mede dat het hem bij herhaling gebeurde dat hij bij het doorbladeren van een boek zijn naam meende te lezen. Achteraf bleek hem dan meestal dat hij zich vergist (verlezen) had en dat er slechts een woord stond waarin een aantal letters van zijn naam voorkwamen.

De beide, door mevr. M.–G. en Dr. Dietz berichte gevallen (welke geenszins op zichzelf staan) leeren ons niet alleen dat versprekingen en verlezingen ook nog weleens andere oorzaken kunnen hebben dan die welke Freud in zijn ‚Psychopathologie des Alltagslebens" heeft beschreven maar (en dat geldt bovenal voor de eerste der beide door mevr. M.–G. berichte ervaringen), zij dragen er mede toe bij ons de „gevoelens van onrust en ontroering", waarvan in den aanvang van deze mededeeling sprake is, te doen zien als „voorloopsters" der geloofwaardige pseudo-hallucinaties.

T.

---

1) Internationaler Psychoanalytischer Verlag, Weenen. Een Nederlandsche vertaling van dit werk verscheen in 1916 te Amsterdam onder den titel „De invloed van ons onbewuste in ons dagelijksch leven".

2) Freud maakt onderscheid tusschen het voorbewuste (facultatief onbewuste) en het onderbewuste (obligatoir onbewuste). Tot het begrip van het voorbewuste komt hij op grond van het feit dat een voorstelling het eene oogenblik in ons bewustzijn tegenwoordig kan zijn, het volgende daaruit verdwenen om na verloop van tijd geheel onveranderd wederom te kunnen opduiken. Het onderbewuste is voor Freud al datgene wat eenmaal bewust is geweest, maar dat thans den toegang tot het bewustzijn ontzegd is. De begrippen verdringing en onderbewustzijn hangen nauw met elkaar samen (het verdrongene is het onderbewuste).

BOEKBESPREKING

Ds. O. W. C. VAN WILLIGEN VAN DER VEEN, PARAPSYCHOLOGIE EN HAAR BETEKENIS VOOR HET CHRISTELIJK GELOOF. Met een inleiding van Dr. W. H. C. Tenhaeff, te Utrecht. L. Stafleu, Leiden, 1947, 79 blz.

Het is verheugend uit het verschijnen van dit boekje te kunnen constateren, dat ook in kringen van het meer positief belijdend Christendom belangstelling is gewekt voor de uitkomsten van het parapsychologisch onderzoek en wat deze jonge tak van wetenschap eventueel voor de grondslagen van hun geloof te betekenen kan hebben. Tevens is het daarbij interessant op te merken, hoe de auteur van bovenvermeld boekje, die zich reeds jarenlang met de studie der parapsychologie heeft beziggehouden, heeft gemeend de resultaten van het moderne parapsychologisch onderzoek en de daaruit te trekken conclusies en consequenties te moeten verwerken in zijn bij uitstek Christelijke wereldbeschouwing en de axiomata, welke daarbij gelden. Voor de andersdenkenden, voor wie bedoelde axiomata geen rechtsgeldigheid bezitten, valt het vaak moeilijk de auteur in zijn overwegingen te volgen, zodat op deze categorie van mensen het boekje van Ds. v. W. v. d. V. niet die indruk zal vermogen te maken, welke het o.i. ongetwijfeld in de aan den schrijver verwante kringen teweeg zal brengen.

Hoezeer bedoelde Christelijke zienswijze het boekje ook vult en a.h.w. doordrenkt, deze valt echter als een zaak van geloof buiten een bespreking in dit tijdschrift. Eventuele beschouwingen en critiek willen we dan ook alleen maar richten op het parapsychologische gedeelte als vallende binnen onze competentie. Dat daarbij ook wel een enkele keer de geloofsovertuigingen in het geding zullen komen, zal wel niet geheel zijn buiten te sluiten.

Er is veel in dit boekje te prijzen, hoewel ook enkele punten kunnen worden aangewezen, waarbij schrijver dezes met den auteur van mening verschilt. Er is echter één overwegend bezwaar onzerzijds op te noemen ten aanzien van een gedeelte van de inhoud, welke o.i. parapsychologisch beschouwd moeilijk kan worden gehandhaafd, al zal wellicht degene die dezelfde opvattingen huldigt als Ds. v. W. v. d. V. betreffende de Bijbel licht over dit bezwaar heenstappen. Wij echter achten het bedenkelijk en parapsychologisch momenteel geenszins verantwoord om geheel willekeurig en naar persoonlijke geloofsovertuiging een onderscheid te maken (en wat voor een onderscheid!) tussen wat de auteur als *paranormale* en *supernormale* verschijnselen aanduidt (p. 18). Deze indeling moet in hoge mate verwarrend werken, al zal wellicht door deze onderscheiding zijn betoog gretiger ingang vinden bij vele positief Christelijk georiënteerden. In tegenstelling n.l. met de door hem genoemde paranormale verschijnselen, die alles omvatten wat wij in de parapsychologie als paranormaal beschouwen, onderscheidt Ds. v. W. v. d. V. supernormale verschijnselen, waarmede hij, hebben wij hem goed begrepen, paranormale verschijnselen wenst aan te

duiden, „die een metaphysische achtergrond hebben" (p. 18), die b.v. door God zelf worden geïnduceerd, en zich aldus blijkbaar in een gehele andere categorie plaatsen dan de door hem genoemde paranormale verschijnselen (die volgens de auteur alleen „in het verlengde van het normale psychische bewustzijn kunnen liggen").

De auteur had o.i. beter gedaan de door hem als „supernormaal" onderscheiden verschijnselen kortweg als „bovennatuurlijke" phenomenen aan te duiden, aangezien men de directe of indirecte beinvloeding door God en zijn Engelen, of door den Duivel en zijn trawanten, toch wel met alle recht „supernaturaal" noemen mag; of deze beïnvloeding zich nu uit langs de weg der normale dan wel van de paranormale levensuitingen, doet niets ter zake. Door werkingen van Goddelijke of Diabolische aard als „supernormaal" aan te duiden sticht o.i. de auteur bij zijn lezers grote verwarring (kan het althans doen), want wanneer zulke lezers b.v. de werken van Dr. K. H. E. de Jong over parapsychologische onderwerpen ter hand nemen – en Ds. v. W. v. d. V. haalt ook dezen schrijver bij herhaling aan – dan zullen zij de daar gebruikte term „supernormaal" – en Dr. de Jong gebruikt consequent slechts dit woord voor alle paranormale verschijnselen – geheel kunnen misverstaan en mogelijk gaan menen, dat Dr. de Jong alle dezelfde „metaphysische" oorzaken der verschijnselen aanneemt als Ds. v. W. v. d. V.

Wij achten dan ook het gebruik van het woord „supernormaal" in de door Ds. v. W. v. d. V. bedoelde zin zeer ongelukkig gekozen. Bovendien kunnen wij evenmin inzien, dat een verantwoorde *wetenschappelijke* behandeling van het parapsychologische materiaal door deze soort van theorie-vorming, die zich immers op metaphysisch terrein beweegt en zich wel immer aan iedere wetenschappelijke toetsing onttrekken moet, wordt gediend. De gemiddelde parapsycholoog zal, dunkt ons, er moeilijk toe kunnen worden gebracht om de paragnostische vermogens van b.v. een Jozef, die naar men wel aanneemt zouden zijn opgewekt door staren op of in de bekende zilveren wichel-beker, als „supernormaal' in de betekenis die Ds. v. W. v.d. V. aan dit woord hecht op te vatten, terwijl die zelfde vermogens b.v. bij Miss Angus (zie Lang, The Making of Religion, p. 94–112) zich manifesterend door het staren in een kristallen bol als slechts „paranormaal", volgens Ds. v. W. v.d. V., dienen te gelden, daar zij bij haar moeten worden voorgesteld als „liggende in het verlengde van het normale bewustzijn", terwijl bij Jozef daarentegen sprake is van een „theopneustie" (p. 23), een Godsinblazing. Hetzelfde geldt voor het vinden der zoekgeraakte ezelinnen door Samuel. Waarom hier gesproken dient te worden van een „supernormaal" verschijnsel en het vinden van de weggevoerde of gestolen koeien door een „tovenaar" der Bantoes (zie Prof. Dr. Fischer, De sociale betekenis van de paranormale begaafdheid, T.v.P., 1947, p. 66–67) als een „paranormaal" phenomeen moet worden aangemerkt (of het moest zijn, dat hierbij gedacht moet worden aan een metaphysische achtergrond van diabolische aard, waardoor dit geval dan eveneens „supernormaal' zou zijn), gelijk de honderden

goede „treffers" bij het vinden en opsporen van verloren voorwerpen enz. der consultanten van psychoscopisten, helderzienden e.d.m., zal de meeste parapsychologische onderzoekers beslist niet zijn duidelijk te maken.

Wil Ds. v. W. v. d. V. consequent het eenvoudigheidsbeginsel toepassen, gelijk hij zulks ook o.i. terecht prijst in Dr. Tenhaeff (p. 60), waar deze te kennen geeft eerst de z.g. animistische hypothese te willen uitputten bij een spiritistisch aandoend geval alvorens naar de spiritistische verklaringswijze te grijpen, zo diende ook de auteur bij een poging tot verklaring van zekere gevallen, hetzij in de Bijbel, hetzij in andere bestaande literatuur, te trachten deze gevallen tot aan de uiterste rekbare grenzen tot een voor hem „paranormale" oorzaak terug te brengen. Want zijn Goddelijke of Diabolische („supernormale") verklaring ligt zo oneindig ver van ons af, dat de twee verklaringstheorieën onmogelijk naast elkaar kunnen worden gebruikt en men feitelijk niet nadat de „paranormale" theorie onvoldoende is gebleken zo maar mag overstappen op de „supernormale". In dit opzicht kan de laatste niet eens vergeleken worden met de spiritistische hypothese, die tenslotte, gelijk tegenwoordig vrijwel algemeen wordt aangenomen, een redelijke verklaringshypothese mag heten. De „geest" nl. van een overleden mens kunnen we ons tenminste enigszins voorstellen ook wat betreft zijn eventuele inwerkingen en gedragingen. Maar bij de „metaphysische" achtergrond van Ds. v. W. v. d. V. wordt er met zulk een volslagen onbekende en andere grootheid gewerkt dan welke in onze ervaringen is gegeven, dat hij feitelijk als een redelijke verklaringshypothese voor gevallen in of buiten de Bijbel *niet* in aanmerking kan en mag komen. De stap van den auteur van het „paranormale" naar het „supernormale" is zo onmetelijk groot, dat hij voor het menselijk weten ontoelaatbaar is. De „metaphysische" achtergrond is dermate „mysteria plena" dat nimmer een wetenschappelijke verklaringstheorie op hem kan worden gegrondvest. Ook niet door de theologie.

Het komt ons ook voor, dat de auteur soms het zuiver wetenschappelijke karakter der parapsychologie miskent. Zo b.v. indien hij betoogt dat de parapsychologie opheldering kan schenken van en een beter inzicht geven in de in de Bijbel medegedeelde super- of paranormaal aandoende gevallen, *mits zij dat doet met volstrekte eerbiediging van het souvereine openbaringskarakter van de* H. *Schrift* (p. 24). Evenmin als men mag verwachten dat de beoefenaren der geologie, der biologie, der astronomie enz. zich bij hun onderzoekingen en hun uitspraken in verband met de daarbij verkregen resultaten kunnen of mogen binden aan de door Ds. v. W. v. d. V. gestipuleerde „volstrekte eerbiediging van het souvereine openbaringskarakter van de H.S.", kunnen de parapsychologische onderzoekers daar rekening mede houden. Even zo weinig als de hierboven genoemde wetenschappen wenst de parapsychologie te zijn de in alles volgzame „ancilla theologicae", het slavinnetje der theologie. Die tijden zijn wij toch wel ontgroeid. En het is juist voor zeer velen onzer dit

souvereine openbaringskarakter der H. Schrift dat in het geding verkeert, waarvoor gelden moest: „quod erat demonstrandum".

G. ZORAB

AAN DE LEDEN

In verband met het feit dat een aantal leden hun contributie over het jaar 1947 niet voldaan hebben en zich nochtans het T.v.P. hebben laten toezenden, waarmede zij de Vereeniging een niet onbelangrijke schadepost bezorgd hebben, doet de penningmeester een dringend beroep op de leden hun contributie voor 1 Februari 1948 te voldoen.

